Ilustrația copertei : *Grigore Slavu*

george panu

amintiri de la „junimea" din iași

★★

BIBLIOTECA PENTRU TOȚI • 1971
EDITURA MINERVA • BUCUREȘTI

I 561108

PARTEA I

I

ÎNTÎIA MEA SCRIERE LA „JUNIMEA"

Abia intrasem la „Junimea", de şase luni, cînd m-am şi prezentat într-o seară cu un rulou voluminos de hîrtie ; era întîia mea lucrare, intitulată : *Studii asupra atîrnării sau neatîrnării românilor în diferite secole.* Titlul era lung şi greoi, pe lîngă aceasta el nu corespundea exact conţinutului, dar trebuie să fiu drept pentru mine. În genere cărţile cuprind mai puţin de cît titlul promite. În studiul meu, titlul conţinea mai puţin decît cuprinsul.

Am intrat la „Junimea" în acea seară, fără nici o emoţiune ; se ştia deja că am să aduc un studiu relativ la români. Asemenea materie era o noutate la „Junimea", unde lipseau scriitori pentru istoria românilor şi unde se ştia că numai doi membri, Lambrior şi cu mine, ne ocupam cu asemenea chestii.

Cînd junimiştii văzură ruloul voluminos, începură în glumă a protesta, iar dl. Pogor cu spiritul său glumeţ mă întrebă :

— Toate aceste pagine sunt privitoare numai la istoria românilor ?

— Desigur, răspunsei rîzînd.

— Curios, replică el, nu-mi puteam închipui că se poate scrie atîta despre istoria românilor.

Din contră, dl. Negruzzi se uita cu aviditate la manuscript, pe urmă l-a luat în mînă, l-a cîntărit, şi a rămas satisfăcut, căci după socoteală, lucrarea putea să intre în trei numere a *Convorbirilor*, umplînd mai mult de a patra parte din revistă.

*

Cum ajunsesem să scriu acest studiu ? Desigur că nu în cele şase luni de cînd intrasem la „Junimea". Lucrarea, fără să aibă valoare, presupunea prea multe studii prealabile, prea multe cercetări chiar grăbite, ca să se poată admite lucrul acesta.

Cu doi ani înainte, adică în 1870, cînd aveam abia 20 de ani, studiul istoriei naţionale mă atrăsese în mod irezistibil şi iată cum ; îmi căzuse în mînă istoria românilor de Heliade şi, citind-o, fusesem aşa de surprins de o mulţime de insanităţi asupra lucrurilor pe care le învăţasem în liceu, încît mi-am zis : ia să citesc şi alţi istorici de ai noştri ; şi ei sunt tot ca Heliade ? Şi notaţi că Heliade era un magistru, cu o reputaţie universală aproape necontestată. Am început pe urmă a citi scrierile d-lui Ureche, care nu m-au mulţumit, de asemenea, de loc. În istoria bătrînului Laurian, erudiţii, acte şi documente, erau multe, dar direcţiunea spiritului autorului era aşa de neadmisibilă, încît tema nu era de admis. Odată pe această cale, m-am apucat de citit tot ce scriau contimporanii şi anume d-nii Misail, Tocilescu, Teodorescu, Sion etc. Printre aceştia era unul singur care făcea excepţii prin vastele lui cunoştinţi istorice, prin ştiinţa limbei slavone, cheiea cu care deschidea enigma ce pentru noi conţinea documentele domnilor noştri, printr-o inteligenţă vie şi pătrunzătoare. În faţa d-lui Hasdeu şi a marilor sale calităţi, am rămas întîi fascinat ; el relua platforma istorică aşa cum fusese

pusă de ceilalţi scriitori, aducea un material vast şi variat, aşa că pentru mine, băiet care trebuia să am o călăuză, cel puţin, dacă nu o călăuză, o indicaţie, dl. Hasdeu reprezenta ştiinţa istorică documentară. De aceea, la început m-am oprit înaintea lui neîndrăznind ca să mă ating. Este drept că cu toată admiraţia pe care o aveam pentru dl. Hasdeu, felul său de argumentaţie, modul de a tălmăci şi de a exploata numeroasele izvoare istorice de care se servea, concluziile pe care le trăgea, nu mă mulţumeau ; simţeam că este ceva forţat şi exagerat dacă nu denaturat în surprinzătoarele sale studii.

Îmi ziceam în mine, că ori sunt mărginit la minte, ori în caz contrar eu aş fi făcut o altă întrebuinţare şi aş fi ajuns la alte concluzii decît acele ale d-lui Hasdeu. Dar încă o dată, repet, aceste reflecţii le păstram pentru mine ; însă în acelaşi timp m-am hotărît ca să mă ocup cu chestiile pe care ceilalţi istorici cunoscuţi le tratau în mod curent.

*

Un lucru mă izbea în cărţile istoricilor noştri : cele mai multe fapte afirmate pe lîngă că nu erau motivate, dar chiar nici nu se spunea origina de unde ele erau luate, afirmări, simple afirmări, pe care trebuia să le crezi pe cuvînt şi pe care să le transmiţi şi tu altora.

Şi atunci mi-am zis : ia să caut, ia să văd, de unde sunt ele luate ? Poate ele au o origină întemeiată ? Iată cum am ajuns să mă ocup de istoria românilor în izvoarele ei cele mai vechi. Am început, prin urmare, a citi cronicarii moldoveni şi munteni, pe toţi fără deosebire, şi această citire a fost pentru mine o adevărată petrecere sufletească ; mai ales cronicarii moldoveni, cu mult mai

învățați și superiori celor munteni. M-am afundat în cronicele bătrînului Ureche, ale lui Miron Costin, Neculcea și ceilalți. Dimitrie Cantemir nu-mi plăcea, mi-a făcut efectul nedocumentat, pretențios, inventînd fapte și obiceiuri. Cantemir scrie cu pretenție de istoric, fapte și obiceiuri. Am citit cronicarii munteni, pînă și pe Dionisie Clisiarcul, apoi m-am suit încet la cei întîi istorici români, de la sfîrșitul veacului al 18-lea și începutul celui al 19-lea, la Petru Maior, la Samuil Clain, și în fine la Șincai, această vastă și informă colecție de fapte, notițe, documente, în care te pierzi dacă nu ai un fir conducător, dar în care găsești lucruri prețioase și adevărate, alăturea cu altele de fantazie. Astfel că într-un moment dat eram stăpîn pe tot ce se scrisese ca istorie română, începînd de la cei mai vechi cronicari și pînă la Misail și Sion. Se înțelege că nu neglijasem de loc toate colecțiile de documente și hrisoave. Așa *Magazinul istoric* al d-lui Bălcescu, foarte prețios ; *Tezaurul de monumente istorice* a d-lui Papiu Ilarian ; *Uricarul* d-lui Codrescu și *Arhiva istorică* mai cu seamă, a d-lui Hasdeu, erau răsfoite zilnic de mine.

O paranteză. O reputație absolut meritată este a lui Bălcescu. Bălcescu pentru mine este întemeietorul criticei în istoria noastră și acel care a știut să se ridice ca să concretizeze fenomene sociale la noi, cu o lărgime de vederi și cu o pătrundere, care îl fac să aibă un loc deosebit printre istoricii noștri. Studiile sale publicate în *Magazinul istoric*, privitoare la armata românilor în decursul veacurilor, la chestiile sociale-economice cu privire la țărani, istoria lui Mihai Viteazu și altele, caracterizează pe acest mare scriitor, care era în același timp un om cu judecată absolut sigură. La Bălcescu poți astăzi găsi erori numai unde n-a posedat întregul

material și n-a avut la dispoziție toate documentele care s-au descoperit mai tîrziu, dar de cîte ori Bălcescu a avut tot materialul asupra unei chestii, judecata lui rămîne și astăzi nezdruncinată.

Aceasta numesc istorie și pe asemenea oameni îi numesc istorici, iar nu pe toți cei care, stăpîniți de o idee de multe ori absurdă, caută să documenteze cu izvoare care nu au nici o legătură.

Închid parantezul.

[. . . . . .]

Fără să mă descurajez, mi-am comandat tot felul de cărți, care am bănuit că pot să-mi servească și m-am pus pe lucru. Așa mi-am zis și cu drept cuvînt : este o epocă, aceea a evului mediu, în care Europa a avut aproape aceleași instituții comune, același drept, aceleași principii de economie politică. În adevăr, medievalitatea a dominat aproape uniform cu civilizația ei, creată în urma căderei imperiului roman. Ia să caut a mă iniția în această viață medievală ca să văd ce profit aș putea trage cu privire la români.

Mi-am mai zis, de asemenea, că în afară de civilizația uniformă medievală a popoarelor occidentale, pe noi a trebuit să ne influențeze viața grupului de popoare slavice, care nu s-a resimțit de cît puțin de influența occidentală.

Și atunci m-am afundat în studiul acestor două mari izvoare fără de care chiar ar fi fost ridicol să întreprind ceva, fără de care nu aș fi putut face nici măcar ipoteză.

Astăzi, după 30 și mai bine de ani de atunci, am recitit faimosul meu studiu publicat în anul al VI-lea al *Convorbirilor* și voiesc să dau cititorilor uvrajele la care m-am referit atunci și care sunt însemnate în josul paginelor ; ele arată ac-

tivitatea mea de atunci febrilă, la întîmplare, fără nici o ordine. Iată o parte din acele uvraje de care m-am servit pentru aceasta ; las de o parte bine înțeles pe autorii români : Du-Cange cu faimosul lui glosar, *L'Europe au moyen âge ;* Hallam, *L'Economie politique du moyen âge,* Cibrario, *Institutes de Justinien, Théorie du jury.* Qudot, *Akta Grodzkie i ziemsckie z czasov Ryeezyposbitej Polskiej* etc. *L'Histoire de la Russie ancienne* par Clerq. *L'Église primitive des deux rites chez les slaves.* Maciejovsky : *Les slaves, l'Église oficielle.* A. Misckievicz ; *Les slaves de Turquie.* Cyprien Robert, *L'Église officielle el le Messianisme ;* Misckievicz. *Dlugossii Historia* etc., etc.

Recitind astăzi studiul meu am găsit lucruri interesante, foarte puține dovedite, cele mai multe nedovedite ; dar în cea ce privește metoda, pot să zic că este aceeași cu care m-am servit și pe urmă. Dacă ar fi ca să reîncep și să fiu bine înarmat, de sigur că tot cu o asemenea metodă aș urma și astăzi. Îmi dădeam eu seama atunci de lipsurile ce le semnalez ? Evident, și dovada cea mai bună este următorul pasaj pe care îl reproduc cu oarecare mîndrie.

În adevăr, sfîrșind partea grea a acelui studiu și înainte de a intra în a doua parte istorică, iată cum mă exprimam :

„La începutul acestui capitol ne-am propus să vedem, dacă prin analizarea formelor noastre de viață, nu am străbate în veacuri mai departe decît acele cunoscute istoriei cu siguranță. Acum, la sfîrșit, fiecare poate vedea că am statornicit un punct însemnat în viața noastră, amestecul ce noi l-am avut cu slavii și aceasta au reușit nu pe cale documentală, pe care s-ar face mai greu, ci pe

acea a cercetărilor, care am făcut-o noi. Dacă cercetările noastre păcătuiesc prin ceva, de sigur că păcătuiesc prin neajunsurile și lacunele ce sunt în ele și pe care le recunoaștem cei întîi, nu însă prin felul sau prin metoda care am întrebuințat-o. În adevăr, dacă oamenii competenți ar face cercetări nepărtinitoare asupra limbei, instituțiilor și obiceiurilor, analizînd și clasificînd după un șir sistematic deosebitele elemente străine, însemnătatea lor, origina lor și chipul prin care s-au strecurat, atunci viața socială a poporului, atingerea lui cu celelalte, trecutul lui istoric, cu un cuvînt s-ar lumina de adevărată lumină științifică. Cercetările documentale ar statornici epocele în care s-au făcut acele lucruri, ar da amănunțimi și ar îndeplini ceea ce prin generalitatea celorlalte cercetări ar lipsi."

În timpul cînd ieșea studiul meu în *Convorbiri,* dl. Maiorescu deja ajunsese cu *Direcția nouă* la partea a doua, *Proză.* Într-o notiță la începutul noului capitol, iată cum se exprimă în privința studiului meu :

„Între scrierile științifice din direcția nouă, amintită în articolul precedent, trebuie însemnat și studiul istoric al d-lui Panu, din ultimele numere ale *Convorbirelor.* Consultare conștiincioasă a izvoarelor și expunere sinceră a adevărului îl caracterizează. În contra lui am auzit iarăși obiectîndu-se că nu trebuie să se spună asemenea lucruri, chiar dacă sunt adevărate. Va mai ținea oare mult timp închipuirea unor oameni, că nașterea lucrărei științifice într-un popor se poate întemeia pe ascunderea adevărului ? Ceea ce ne mîngîie la privirea acestor patrioți este încredințarea, că după gradul inteligenței și întinderei studiilor ce le au,

nu vor cădea niciodată în ispita de a spune un adevăr științific descoperit de dumnealor."

Desigur, erau foarte mulți care nu știau acest detaliu, adică că și eu am făcut parte din *Direcția nouă*, ce e dreptul într-o notă, dar am făcut parte.

Cu studiul meu asupra *Atîrnării sau neatîrnării românilor* mi s-a deșteptat gustul de a lucra și, prin urmare, și de a scri. Zic prin urmare, căci cine se ocupă și studiază, acela simte nevoia să scrie și cine scrie este irezistibil împins la tipărire. Aceste lucruri se leagă în mod natural unele cu altele. O mică paranteză în această privință. Am auzit și aud ocazional cum că cutare X sau Y lucrează foarte mult, că este un savant de valoare. Și dacă întrebi pe acel ce-ți spune asemenea lucruri, care sunt scrierile lui X sau lui Y, el îți spune :

— X sau Y au lucrări foarte însemnate dar nu voiesc a le publica.

Sau cîte odată răspunsul este :

— Păcat că oamenii aceștia nu voiesc să pună pe hîrtie fructul cunoștințelor și studiilor lor.

Mărturisesc că sunt cam sceptic cu privire la oamenii care sunt plini ca un burduf de știință, dar care nu voiesc să scrie nimic și sunt aproape tot așa de sceptic despre aceia care au manuscripte de mare valoare, dar care din modestie nu le publică.

Pentru ce ? Pentru că, psihologiceește, acest lucru nu se poate explica și că toate faptele se împotrivesc. În adevăr, un om care se ocupă, gîndește și are de spus ceva, îi este cu neputință să nu pună pe hîrtie activitatea creierului său, îndată ce persistă într-un mod mai permanent în direcția unei anumite ocupații. Iar un om care pune pe hîrtie ce gîndește, acela fatal este adus la nevoia de a

tipări. Ba eu zic ceva mai mult, eu zic că cel mai bun mijloc de a gîndi și de a studia este acela de a scrie ; eu nu pot concepe un mijloc mai potrivit de a gîndi decît numai scriind. Scrisul pe lîngă că-ți fixează ideile, dar el face mai mult, el ți le limpezește și dacă ar fi numai atîta încă ar fi destul. Scriind, ți se deșteaptă idei noi, care nu-ți venise în creier în minutul cînd te-ai pus la scris ; dacă te gîndești la o chestie fără să scrii, ci te mulțumești a învîrti în creierul tău numai, poate să-ți vină și alte idei, dar îți este imposibil de a le dezvolta, căci inteligența nu are destule puncte de reperuri pentru ca să-și dezvolte activitatea, iar memoria este prea slabă ca să rețină tot ce creierul produce.

Se miră mulți de autorii de talent, uitîndu-se la numeroasele lor volume, iar naivii se întreabă adesea ori, cum a făcut Voltaire sau un altul de a scris atîta ? Răspunsul cu toate astea este foarte simplu : a scris mult, fiindcă a gîndit mult iar scrisul i-a stimulat necontenit gîndirea.

Să iau un exemplu dintre literații și savanții noștri cunoscuți ; să-l iau pe dl. Alexandru Xenopol, poate este autorul care a scris mai mult în cei 35 ani din urmă. Pentru ce a scris el atîtea volume ? Pentru că toată viața a studiat și s-a ocupat și era cu neputință ca după atîta activitate intelectuală, să nu iasă și un număr de volume corespondente.

A, dar îmi veți zice că sunt oameni cu mare știință și cu mare talent care n-au scris nimica, sau aproape nimic. Așa este, scrisul nu este o normă de a distinge pe cei cu talent, de cei fără talent ; sunt o mulțime de oameni care ar putea să scrie și nu scriu, și alții care n-ar trebui să scrie și

totuşi scriu. Pentru ce dar, acei pregătiţi pentru a scrie nu scriu ? Este o chestie de psihologie intimă şi personală a cărei analiză m-ar duce prea departe. În genere asemenea oameni sunt foarte culţi şi foarte talentaţi, dar nu caută a sistematiza ideile, nici a-şi fixa idei personale asupra lucrurilor pe care le citesc sau le observă ; ei trăiesc cu cultura şi activitatea intelectuală de azi pînă mîine, fără şir, fără continuitate. Îl interesează o chestie, ia o carte şi o citeşte, nu împărtăşeşte, ideile autorului o aruncă ; din contră, dacă le împărtăşeşte, le aprobă şi tot o aruncă fără a se gîndi ceva mai mult şi fără a căuta să-şi facă o convingere mai adîncă. A doua zi alt subiect, altă chestie îl izbeşte pentru care recurge la o altă carte şi aşa face toată viaţa.

Rezultatul ? Rezultatul e că acel om devine în adevăr un om instruit şi cult. De ce nu se decide să scrie ceva ? Fiindcă se mulţumeşte cu atîta, se mulţumeşte să aprobe sau să dezaprobe părerile altora, dar nu simte necesitatea de a le spune pe ale sale, nu simte această necesitate, fiindcă nimic personal nu se deşteaptă într-însul sau dacă se deşteaptă, ceea ce se întîmplă foarte des, felul său de ocupaţie şi modul zilnic de trai îl îndepărtează, împingîndu-l spre alte lucruri.

Rar mi s-a întîmplat să constat excepţii de la această regulă generală. Nu voiesc să dau nici un nume dar faptele pot să le spun. De multe ori, mi s-a relatat că un X oarecare are lucrări de o mare valoare în saltarele sale şi mulţi m-au împins să mă duc să-i fac o vizită. M-am dus şi după multe insistenţe, acel X oarecare a binevoit să-mi citească vreo lucrare din multe ale sale, fie literară, fie istorică. Niciodată n-am dat peste un talent, niciodată n-am găsit o lucrare de seamă. Dat publicităţei, lucrarea ar fi fost apreciată în mod mediocru şi dacă se fac legende în jurul unor scrieri tipărite, legende ce se pot distruge, dată fiind publicitatea, apoi desigur că sunt şi legende în jurul unor manuscripte nepublicate, legende care se comunică de la amic la amic şi care cu timpul se întăresc, neputîndu-se prin critică distruge.

Dar cred că parantezul este deja foarte mare şi e timpul ca să-l închid.

*

Am scris şi am tipărit în *Convorbiri* o parte din studiul asupra *Atîrnărei sau neatîrnărei românilor.*

După patru, cinci articole, am înţeles că nu sunt pregătit pentru o lucrare aşa de grea, şi am şi părăsit-o neisprăvită. Mă gîndisem că, de la înrîurirea slavonă, polonă, etc., să trec la alte două influenţe capitale : la cea bizantină din veacurile trecute şi la cea greacă sau fanariotă mai nouă, cu atît mai mult cu cît aveam oarecare lucruri bune de spus, şi pe care apoi nu le-am spus niciodată şi care astăzi de abia îmi mai aduc aminte. Scrisesem chiar un capitol, în care începusem a trata influenţa bizantină.

Văzînd însă că subiectul era prea vast şi foarte dificil, m-am oprit.

Prin urmare, de voie de nevoie, am fost silit să renunţ la un plan, care era cu atît mai îndrăzneţ, cu cît era mai grandios, plan pe care chiar astăzi, cu toate că avem istorici distinşi, nu văd care l-ar putea executa, plan pe care l-ar fi putut executa un singur om, dl. Hasdeu, *dacă, dacă, dacă...* Poate îmi va veni ocazia ca să explic aceşti trei *dacă.*

II

STUDIILE MELE CRITICE

M-am aruncat în critica istorică. Şi dacă vreodată cuvintele „că este uşor a critica" au fost mai potrivite, de sigur că a fost în capul meu. În adevăr, pentru un spirit de pătrundere analitică şi cu o cultură suficientă în materie, era aşa de lesne atunci a critica. N-aveam nevoie ca să am o dispoziţie extraordinară în ale criticei, pentru ca să am succes [...].

Aruncîndu-mă şi eu în critica istorică, am început prin *Studiul istoriei la români.*

Ceea ce lipsea pe atunci în istorie ca şi în toate era metoda şi spiritul critic dezbrăcat de orice preocupare, mai cu seamă spiritul critic lipsea complect. Nu-şi poate închipui cineva astăzi cîtă copilărie exista în felul de argumentare. [...].

Era şi timpul, deja începuseră toţi a se sătura de fabulele istoriei noastre, deja dl. Hasdeu scosese cea întîi fascicolă a *Istoriei sale critice.* Titlul istoriei sale de *Istorie critică* denota o tendinţă nouă căci pînă atunci se făcuse istorie, dar absolut fără nici o critică. Un exemplu. De sigur că de la *Cronica românilor* a lui Şincai nu s-a făcut o operă mai colosală ca adunare de material, de documente, de autori etc.; această *Cronică a românilor* este un imens dicţionar de toate faptele în ordinea cronologică. Acolo am găsit eu lucruri minunat de bune, izvoare preţioase. Şincai nu omite nimic, le înşiră pe toate cu grămada, dar cînd e vorba de a critica şi a coordona faptele, este complect neputincios, căci spiritul de critică îi lipseşte cu totul.

[. . . . . .]

III

SITUAŢIA LITERARĂ ÎN BUCUREŞTI

În Bucureşti cercurile literare se făceau şi se desfăceau la fiecare jumătate de an, iar cei care se dedau la literatură şi critică o făceau aceasta întîmplător şi pe apucatele. Aşa regretatul Ureche, care era printre fruntaşi, avea tot felul de ocupaţii variate ; ceea ce scria, scria în grabă, nu avea măcar timpul să controleze datele şi citaţiile pe care le făcea. Dl. Maiorescu era nemilos în această privinţă ; d-sa, ale cărui lucrări erau conştiincioase, exacte şi corecte, nu putea să permită de a vedea la alţii neglijenţă şi erori, care cu puţină ocupaţie ar fi fost înlăturate. Aşa, cînd dl. Ureche confunda pe arhitecţii cu pictorii Renaşterei şi cînd punea moartea lui Ludovic al XIV-lea la o altă dată decît cea adevărată, dl. Maiorescu releva asemenea erori, bătîndu-şi joc de ele.

Mai era un literator la Bucureşti, răposatul Pantazi Ghica, care nu era profesionist, mi se pare că era avocat, şi care arunca pe hîrtie lucruri nerumegate, scrise într-un stil de o neglijenţă deplorabilă.

Acest autor mai cu seamă, împreună cu Ureche a sugerat d-lui Maiorescu articolul *Beţia de cuvinte,* care a avut atîta succes.

Un luptător mai era prietenul meu Petrache Grădişteanu, care a avut un real talent literar, cel mai dezgheţat şi mai zglobiu din tabăra adversă, dar pe care ocupaţiile lui multiple îl făcea să fie simplu amator în literatură, neavînd timpul să se consacreze serios revistelor în care scria.

Mai era dl. Tocilescu, astăzi cunoscutul și stimatul istoric, cu răposatul G. D. Teodorescu, cu Scurtul, aceștia buni adepți ai lui Hasdeu, care, ce e dreptul, se consacrau numai studiului și criticei, punînd foarte multă inimă și cîte odată chiar animozitate în polemicile cu noi.

În fine, deasupra tuturor plana Hasdeu, de a cărui cunoștință și competență n-am avut niciodată nimic de zis, din contră ; dar numeroasele sale întreprinderi de tot felul, literare, istorice, filosofice, științifice, lingvistice, îl făceau să scrie repede și ușor lucruri care îl descopereau față cu noi, care stăteam la pîndă gata de a releva greșelile și a lovi în adversari în încheieturile cuirasei. În special eu am avut o luptă mare, foarte mare, cu Hasdeu secondat de aghiotanții săi, luptă de care voi vorbi mai tîrziu.

*

Ceea ce supăra pe toată lumea era că noi de la „Junimea" nu atacam individual pe un literat sau pe un om de știință, ci totdeauna generalizam, înglobînd în criticele noastre pe mai mulți, sintetizînd și formulînd teorii prin care condamnam pe foarte mulți deodată.

Acest mod de a concepe critica îl inaugurase dl. Maiorescu cel întîi, prin numeroase studii, precum *Poezia la români, Contra școalei lui Bărnuțiu, Direcția nouă* [1] etc.

Odată drumul făcut, cu toții ne-am vîrît în el și cine și-ar da osteneala să foileteze colecția

[1] Titlurile corecte ale acestor lucrări maioresciene : *O cercetare critică a poeziei române de la 1867, În contra direcției de astăzi în cultura română, Direcția nouă în poezia și proza română.*

Convorbirilor literare ar vedea că este plină de studii de aceste generale, cuprinzînd o pleiadă de oameni, o manifestație generală a spiritelor etc.

Să dau cîteva exemple. Dl. Theodor Rosetti a scris, am spus, un singur studiu în *Convorbiri, Despre direcția progresului nostru.* Ceea ce făcuse dl. Maiorescu în studiile sale literare, criticînd vechea direcție, face dl. Theodor Rosetti pe tărîmul social și economic, criticînd iarăși totul.

Cititorii își aduc aminte că eu am debutat cu un studiu în care voiam să înglobez opt veacuri din istoria românilor, lucrare peste puterile mele. Aș fi putut pe urmă să fac critici deosebite asupra activității cutărui sau cutărui istoric, dar cu aceasta m-aș fi abătut de la spiritul care domina în „Junimea", de aceea al doilea studiu al meu a fost iar ceva mare și general, *Studiul istoriei la români,* care era împărțit în două părți : *Școala veche* și *Școala nouă.* În aceste două școli înglobam întreaga mișcare istorică și biciuiam pe toți istoricii noștri. Cum că făceam acest lucru cu drept sau nu, aceasta este altă chestie, ceea ce voiesc să arăt e că noi toți de la „Junimea" procedam prin generalizare ; ni se părea o lucrare minimă a ne lega numai de un om ; era de forța noastră ca să atacăm pe mai mulți deodată.

Și cînd, mai tîrziu, m-am hotărît să fac critica unui autor și a unei cărți, atunci am ales *Istoria critică a românilor,* iar pe autor... pe Hasdeu.

*

Studiile cu îndrumări generale se înțelege că au o însemnătate mai mare ; întîi nu orice om cult poate generaliza, cu atît mai puțin poate scoate

din analiză o sinteză : sunt spirite analitice, sunt şi spirite sintetice, fiecare cu defectele lor. Un spirit analitic devine inutil cînd se pierde în detalii mici, cînd preface în pulbere obiectul pe care îl analizează. Metoda sintezei este mai periculoasă, căci ea presupune o sumă mare, bogată de fapte observate şi o riguroasă logică deductivă pentru sintetizare. În genere „Junimea" a maniat destul de bine metoda generalizării ; faptele pe care le observam şi pe care ne bazam spre a generaliza erau aşa de numeroase şi aşa de elocvente, încît, afară de exagerările aproape neînlăturabile în asemenea întreprinderi, generalizările noastre nu păcătuiesc prin falşitate ; de aceea ele au prins în public, au făcut doctrină şi au rămas.

Am zis că faptele observate se pretau la generalizări simple ; în adevăr, acum 30 de ani manifestările activităţei noastre de popor erau foarte simple, nu erau multe curente care să se lovească şi să te zăpăcească ; istoricii scriau într-un fel şi într-o singură direcţie, literaţii compuneau pe aceleaşi teme întrebuinţînd aceleaşi mijloace, în societate erau aproape aceleaşi forme reduse prin care se manifesta activitatea economică şi socială şi aşa mai departe. Pentru un spirit ceva pătrunzător, generalizarea era o operaţie relativ uşoară, fără riscuri de a cădea în concluzii false.

Aceasta era mai cu seamă distincţia fundamentală între şcoala literară de la Iaşi şi cea de la Bucureşti. Noi, cei de la Iaşi, aveam o metodă sigură şi puterea de a generaliza, cei de la Bucureşti lucrau fără nici o metodă, necălăuziţi de principii solide, ocupaţi cu chestii mărunte. Noi eram observatorii, ei erau scriitori la întîmplare.

IV

LUPTA DINTRE IAŞI ŞI BUCUREŞTI

BEŢIA CU CUVINTE

Cea mai serioasă revistă literară din Bucureşti pe atunci — afară de acele la care colabora dl. Hasdeu — şi cea cu mai lungă durată a fost desigur *Revista contimporană*, înfiinţată în 1873 ; ea durează trei ani, adică 1873, 1874 şi 1875. Împrejurul ei se grupase un foarte însemnat număr de tineri, 30 pînă la 40, număr de care dl. Maiorescu îşi bate joc în *Beţia de cuvinte*.

Iată tinerii cei mai cu vază grupaţi în jurul *Revistei contimporane :* în fruntea lor era dl. Petre Grădişteanu, apoi Gheorghe Danielopol, Anghel Demetriescu, Constantin Exarcu, Pantazi Ghica, Tache Laurian, Ştefan Mihăilescu, Ollănescu, Ciru Economu, Gheorghe Creţeanu, Constantin Nicu etc., etc., de care nu-mi mai aduc aminte. Aceştia erau prozatorii. Către aceşti tineri se unise ca colaboratori Gheorghe Sion şi V. A. Ureche.

Poeţii revistei erau : Vasile Alecsandri, (poetul de la Mircesti avea atunci o situaţie absolut preponderentă, revistele şi-l disputau, mai ales de cînd *Convorbirile literare* aproape şi-l acaparase. Lumea era indignată de îndrăzneala d-lui Maiorescu de a pune pe Alecsandri în *Direcţia nouă* a *Convorbirilor,* de aceea revistele îi solicitau colaborarea ca o protestare în contra *Direcţii noi,* iar Alecsandri, cu mărinimia unui suveran, nu refuza pe nimeni). Poeţii tineri erau : Gheorghe Creţeanu, Ciru Economu şi Mihail Zamfirescu ; acest din urmă juca la *Revista contimporană* rolul lui Eminescu de la *Convorbiri.* A, uitasem pe unul, care, după

aceea, a întors-o pe proză și n-a greșit de loc, din contră, uitasem pe poetul I. Luca Caragiale, care are în anul 1874, în acea revistă, vreo trei pagini de versuri intitulate tot *Versuri*, dedicate amicului C. D. Astăzi dacă ar cădea din nou în păcatul poeziei, tare greu ar putea să se știe după inițiale pe amicul d-lui Caragiale, fiindcă are foarte mulți, pe atunci probabil era mai ușor de ghicit. Încă un parantez. Recitind poezia *Versuri* mi-a venit să rîd, întru atîta tonul, stilul, e cu totul deosebit de ceea ce este astăzi dl. Caragiale. Zic, tonul și stilul fiindcă fondul, ideile, sunt aceleași ; aceeași nemulțumire în contra contimporanilor, aceeași credință că literatura este persecutată, dar încă odată, tonul este declamator, pesimismul aproape funebru. Nu mă pot împedica ca să nu citez două strofe. Sunt sigur că, dacă n-aș fi spus de mai înainte a cui sunt, ar fi fost cu neputință ca cineva să ghicească autorul.

Ce-mi spui de poezie, d-acea chimeră tristă,
Cînd lumea d-astăzi, rece și materialistă,
Își rîde de chimere și de puterea lor ?
Credințele de-acuma condamnă poezia
Ca rătăcirea, crima, păcatul, erezia
Ce merită să poarte disprețul tutulor.

Ascultă-mă și crede : de vei simți vreodată
Că pieptul tău nutrește scînteia cea sacrată,
Să știi că mizerabil vei trece pe pămînt ;
În timpurile noastre, decît să cînți, mai bine
De pietre sparge-ți lira ș-apoi sufocă-n tine
Fugoasa-ți inspirare și-al tău nebun avînt.

Și așa continuă încă vreo zece strofe.

Revista contimporană, cu *Convorbirile* au avut o mare luptă. Ceea ce pusese vîrf fusese, am spus,

întîi *Direcția nouă* și apoi *Beția de cuvinte*, de care voi vorbi mai jos, provocată bine înțeles de *Convorbiri*.

Am arătat deja lupta ce a avut loc cu ocazia *Direcției noi*. Am arătat farsa d-lui Hasdeu cu Gablitz și voi arăta și alta mai tîrziu, tot a d-lui Hasdeu, cu P. A. Calescu, adică cu Păcălescu.

Trebuie însă să adaug că poate niciodată dl. Maiorescu nu a arătat pe atunci, mai multă vervă, mai mult sarcasm, mai mult spirit, mai multă cruzime ca în *Beția de cuvinte*. *Beția de cuvinte* este o mică capodoperă de umor, zeflemea și spirit ; ca fond însă era în parte nedreaptă, în tot cazul una din cele mai puțin drepte critice a maistrului de la *Convorbiri*. Din această cauză, adică fiindcă *Beția de cuvinte* era și nedreaptă și plină de vervă, exasperarea celor de la *Contimporană* nu a găsit margine. Dar răspunsurile multiple care i s-au dat nu au reușit, ele fiind lungi și cu dezvoltări de argumente.

În ce consista articolul d-lui Maiorescu ? Verva d-lui Maiorescu se exercita asupra articolelor lui Gheorghe Sion, V. A. Ureche, Pantazi Ghica și Tache Laurian etc., arătînd ridicolul ce ele conțineau, lucru foarte ușor, dar care nu era tocmai de *bonne guerre* [1] în contra *Revistei contimporane*, d-nii Sion și Ureche fiind lipiți numai pe lîngă acea revistă, avînd modul lor independent de a gîndi și a scri, iar Pantazi Ghica nu putea pentru nimenea să concretizeze nici ideea nici spiritul unei reviste, în care erau foarte mulți tineri serioși, dacă nu de talent.

Ba mai mult, dl. Maiorescu își bate joc cu mare nedreptate de tînărul Tache Laurian apropo de

[1] Luptă dreaptă (fr.).

critică teatrală. Dar dacă sarcasticul autor s-ar fi mărginit a lovi individual, critica ar mai fi mers, dar a îngloba pe cei 30—40 de colaboratori, din care unii scrisese, iar alţii nu scrisese de loc, şi a-i pune în rîndul d-lui Sion, aceasta putea fi o şarjă de spirit, dar nu o critică. *Beţia de cuvinte* este mai mult un pamflet literar, avînd toate calităţile clasice ale acestui uşor gen literar.

*

Mi-aduc aminte cînd dl. Maiorescu a citit *Beţia de cuvinte* la „Junimea" ; era în primăvara anului 1873 ; „Junimea" se ţinea la dl. Pogor. Nu transpirase nimic asupra acestui articol, noi eram cu toţii dispuşi, făceam glume, rîdeam, era o atmosferă minunată. Iată că dl. Maiorescu scoate un manuscript şi-i citeşte titlul : *Beţia de cuvinte.* Deja titlul era atrăgător şi sugestiv ; noi ne prăpădeam de rîs, căci de la cele întîi rînduri cu teoria lui Darwin se vedea foarte bine unde autorul voieşte să ajungă. Şi atunci timp de trei sferturi de ceas, cît timp dl. Maiorescu a citit, n-a fost decît un continuu hohot de rîs. Rar am văzut la „Junimea" un succes mai mare şi o vervă mai drăcească. La urmă însă un sentiment de milă ne-a cuprins pentru Gheorghe Sion. Acest literat dintr-o altă epocă, cum am spus, era cunoscut prin felul lui de a scri ; totdeauna a fost modest, fără pretenţii literare, nu se vîra în nici o societate, nu se punea în vază, el era mulţumit să i se dea la vreo revistă oarecare un colţişor unde să scrie. Cînd dl. Maiorescu venea cu spiritul său sarcastic şi cu logica sa inexorabilă şi îl înşfăca pe bietul Gheorghe Sion, ridiculizîndu-l pînă la extrem, un sentiment de compătimire te cuprindea, căci biciuitul nu merita nici atîta onoare, dar nici atîta nedemnitate.

Era altceva cu V. A. Urechia. Acesta se punea veşnic în vază, făcea parte din toate societăţile şi din toate redacţiile, publica cu ostentaţie lucrări, îşi da aerul de savant profund, cu un cuvînt era printre fruntaşi. Prin urmare, era dreptul d-lui Maiorescu ca să fie fără milă, cum a şi fost de altmintrelea.

Am să spun şi o particularitate. *Beţia de cuvinte* ne dezvoltase atît verva şi ne dispusese pînă întru atîta, încît am stat la „Junimea" pînă după unu de noapte. Ieşind, timpul fiind foarte frumos şi nefiindu-ne somn, ne-am hotărît să nu intrăm imediat pe la casele noastre. Ne-am dus la o cafenea la modă şi am stat bînd şampanii şi cafele pînă în ziuă, sărbătorind succesul d-lui Maiorescu şi înmormîntarea *Contimporanului* [1].

Vestea *Beţiei de cuvinte* s-a răspîndit a doua zi în oraş, fiecare dintre noi comunicînd prietenilor păţaniile d-lui Ureche, căci necontestat dl. Urechia o păţise din cauza maniei citaţiilor de lungi şiruri de nume proprii, de istorici, filosofi, pictori, sculptori şi pe care îi cam amesteca unii cu alţii. Acest lucru s-a ştiut şi la Bucureşti imediat, aşa că cei de la *Contimporanul* aşteptau deja cu nerăbdare apariţia *Convorbirilor* cu faimosul articol *Beţia de cuvinte.*

Efectul produs de *Beţia de cuvinte* a d-lui Maiorescu în redacţia revistei *Contimporanul* a fost teribil. Îmi închipuiesc pe colaboratorii adunaţi imediat, discutînd cine să răspundă şi cum să răspundă.

Aici deschid un parantez.

---

[1] Titlul exact al publicaţiei : *Revista contimporană* (Literatură, arte, ştiinţe). A apărut între anii 1873—1878. Panu o numeşte frecvent *Contimporanul.*

Se mai întîmplase și d-lui Hasdeu de a fi atacat de *Convorbiri*, dar d-sa cu spiritul său inepuizabil nu luase în tragic atacurile foaiei literare din Iași. Cînd dl. Carp, criticîndu-i drama *Răzvan-Vodă*, îl sfătuiește să părăsească acest gen și să scrie la *Aghiuță* (o foaie umoristică), nu ia condeiul ca în mod serios și dogmatic să dovedească d-lui Carp că *Răzvan-Vodă* întrunește toate condițiile unei drame. D-sa și-a zis : a, faceți pe filosofii, pe esteticianii, creați o direcție nouă, ia să vă arăt eu că pot să-mi bat joc de voi, și voi să mă luați în serios, și atunci a trimes *Convorbirilor* faimoasa poezie-farsă din Gablitz.

Închid parantezul.

Așa ar fi trebuit să facă și cei de la *Contimporanul* față de *Beția de cuvinte*, cu atît mai mult că, după cum am spus, *Beția de cuvinte* n-avea pretenție de critică. În loc să adopte felul d-lui Hasdeu, mai mulți se reped la condei ca să răspundă, aproape toți ; dl. Grădișteanu însă îi oprește, avînd aerul a le zice : stați, este datoria mea ca prim-redactor să răspund pentru Pantazi Ghica, Marian și Tache Laurian, cei atacați.

Iar dl. Urechia cu un aer bărbătesc a trebuit să adauge : răspundeți voi la critice, eu mă însărcinez să atac *Convorbirile* în fond și pe criticul ei. De asemenea și dl. Sion. O adevărată ridicare de scuturi.

— Nu, probabil că ziceau colaboratorii, *Beția de cuvinte* nu trebuie să rămîie fără răspuns.

Și în adevăr, în numărul imediat următor dl. Grădișteanu publică un articol : *Convorbirile literare și Revista contimporană*. Articolul era de vreo 20 de pagini și... nenorocit.

Ce trebuia ca răspuns *Beției de cuvinte ?* Ceva ușor, zeflemist, prin care revista să-și bată joc de

Convorbiri și aceasta era foarte cu putință, căci de, nici la *Convorbiri* cei care scriau nu erau toți genii. În loc de aceasta, dl. Grădișteanu o ia pe tonul grav, sentențios, demn, păzindu-se să nu facă personalități, înfierînd excesele de limbagiu ale d-lui Maiorescu și aceasta lung, lung, fără sare destulă. Pentru ca cititorii să-și facă o idee de modul cum dl. Grădișteanu răspunde grav la o șarjă literară, îmi permit a reproduce începutul.

Dl. Maiorescu în articolul său zisese că această boală, *Beția de cuvinte*, slăbește intelectualitatea, atacînd în bloc pe cei 40 de colaboratori. Dl. Grădișteanu răspunde :

„Nu relevez necuviința acestor expresiuni — stilul e omul. Nu mă pot împedica însă de a releva necuviința procedării. Cum ? Din acei «20, 30 sau 40 de colaboratori-redactori», unii n-au scris încă nimic, ei sunt cu desăvîrșire necunoscuți d-lui Maiorescu, prin urmare nici poate ști de ce sunt capabili ; alții au fost lăudați, purtați în diverse ocaziuni de *Convorbiri* și de dl. Maiorescu pînă dincolo de nori, și cu toate acestea toți — cunoscuți sau necunoscuți — toți cîți iau sau vor lua parte la redacțiunea *Revistei contimporane* sunt în stare de *slăbiciune a facultăților intelectuale !* Asemenea atacuri îndreptate în așa termeni, fără discernămînt, sunt mai mult decît necuviincioase. Însă buna-cuviință este o chestiune de educațiune, nu de *pură* literatură.

Nu mă pun la spatele nici a necunoscuților care sunt viitorul, nici a ilustraților care sunt gloria trecutului și a prezentului și care nu au nevoie de vreun brevet spre a trece la nemurire. Sunt în dreptul meu de a mă întreba ce este scrierea d-lui Maiorescu ? Este o critică ? Sunt fundate imputările

adresate *Revistei* ? Care este scopul acestei *Beţii de cuvinte* etc. etc.“

Foarte grav, foarte demn, chiar foarte adevărat, dar cu aceasta nu se răspundea *Beţiei de cuvinte*. Mai departe dl. Grădişteanu începe a arăta care este rolul criticului, spunîndu-ne că după etimologia greacă a cuvîntului, critica înseamnă arta de a judeca etc., etc.

Pînă aci mergea cum mergea, dar iată pe dl. Grădişteanu că se înfundă şi se încurcă căutînd să apere proza d-lui Pantazi Ghica.

Dl. Maiorescu, ca exemplu de *beţie de cuvinte*, citase din nuvela d-lui Pantazi Ghica următorul pasaj : „Mihnea nu sfîrşise încă aceste cuvinte, cînd o mulţime de femei, copii, bătrîni, sîngerînzi, palizi, cu hainele rupte, sfîşiate, cu părul smuls, cu mîinile rănite intrară în gloată, în dezordine, înspăimîntaţi, alergînd în sala sfatului domnesc. Din acea mulţime speriată, exasperată, două fete, două copile se azvîrliră în braţele Visterului Căndescu.“

Şi dl. Maiorescu se mulţumise să adauge următoarele cuvinte : „Simţiţi vă rog toată gingăşia logică a acestei îmbelşugări de cuvinte : mulţimea intră în gloată şi în dezordine, ea este nu numai înspăimîntată, ci şi speriată şi exasperată, ea are hainele nu numai rupte ci şi sfîşiate, şi atunci în braţele visterului Căndescu se reped două — nu numai fete ci şi copile.“

Ce era de replicat la asemenea inexorabilă critică ? Nimic, absolut nimic, bunul simţ o arată. Dl. Grădişteanu trebuia, prin urmare să treacă asupra acestor păcate a colaboratorului său, pur şi simplu.

Ei bine, d-sa voieşte să facă exces de zel şi să se încerce, cum făcea cu atîta talent la tribunal, să apere şi în literatură cauzele pierdute.

De aceea cu un ton foarte serios şi dogmatic intră în definiţiunea nuanţelor cuvintelor, căutînd să ne dovedească că cuvîntul *speriat* are altă semnificaţie decît cel *înspăimîntat*, că cuvîntul *rupt* nu este sinonim perfect cu *sfîşiat*, că *a intra în gloată* nu înseamnă a *intra în dezordine*, în sfîrşit că *o fată şi o copilă* este lucru deosebit. Această din urmă distincţie este prea preţioasă pentru ca să nu o pot reproduce.

Dl. Grădişteanu zice : „Să reped două, nu numai fete ci şi copile. Ce găseşte aici oare de prisos şi violent dl. Maiorescu ? A, nu ştie d-sa că toate *fetele nu sunt şi copile*, şi că, din nenorocire, nici toate *copilele nu sunt fete*“.

Aici mărturisesc că argumentul prea miroase a Palatul Justiţiei şi sunt sigur că el n-a putut să convingă pe nimeni de puritatea şi sobrietatea stilului lui Pantazi Ghica.

*

Dacă n-aş cunoaşte foarte bine pe dl. Grădişteanu, care îmi este şi amic, m-aş mira de cavalerismul cu care acum 30 de ani a luat asupra sa apărarea profuziunei de limbagiu a lui Pantazi Ghica, dar fiindcă îl ştiu, nu mă mir. De atunci încoace ori unde a fost o lovitură de dat şi chiar de primit, a fost şi dl. Grădişteanu acolo. Unde a fost o cauză dreaptă de apărat, hop şi dl. Grădişteanu. Oriunde a fost o nedreptate pe cale de a triumfa dl. Grădişteanu a fost de-a curmezişul, fără să se uite vreodată la condiţiile în care dădea lupta nici la rezultatul ce va rezulta. În 1873 dl. Grădişteanu s-a indignat în contra nedreptăţei

Beţiei de cuvinte în contra *Revistei contimporane* şi atunci iute, iute, a scos sabia ca să lovească. Însă a uitat, în precipitarea sa inimoasă, deosebirea între ceea ce era drept şi ceea ce era nedrept în *Beţia de cuvinte*. Era nedrept ca dl. Maiorescu să ridiculizeze pe toţi colaboratorii acelei reviste cu ocazia scrierilor d-lor Ureche şi Pantazi Ghica, dar era foarte drept să-şi bată joc de proza d-lui Pantazi Ghica şi de cunoştinţele estetico-artistice ale d-lui Ureche.

*

Dar era dat ca dl. Grădişteanu să păţească cu această ocazie ceva mai grav şi mai simţitor, căci aşa se întîmplă cînd te angajezi pe o cale greşită de la început. Conform regulelor de critică literară, după ce dl. Grădişteanu îşi apără colaboratorii, apoi vine la atac şi atacă la rîndul său pe colaboratorii *Convorbirilor*. Şi pe cine credeţi că atacă ca pe un poet fără talent şi fără viitor ? Pe Eminescu. D-sa începe critica lui Eminescu cu următoarele cuvinte : „N-avem decît să luăm un număr oarecare din *Convorbiri*, de exemplu numărul din 1 octombrie 1872, găsim aici o poezie de dl. Eminescu, de *genialul* d. Eminescu, pe care *Direcţia nouă* îl pune imediat acolo cu... dl. *Vasile Alecsandri...*"

Neşansa d-lui Grădişteanu aici este vădită.

Ce să zic de dl. Grădişteanu, care din spirit de polemică îl numeşte pe Eminescu în deriziune *genialul ?*

Iată cum sfîrşeşte critica lui Eminescu : „Dacă vreodată cuvintele au fost înşirate pentru plăcerea somnului lor şi fără nici un respect pentru inteligenţă, desigur că poezia d-lui Eminescu poate fi premiată în acest gen de elucubraţiuni".

Eminescu alăturea cu Pantazi Ghica.

Ceva mai mult, dl. Grădişteanu trece la critica lui Bodnărescu şi iată cum începe :

„Dl. Bodnărescu a publicat în *Convorbiri* un şir de mici bucăţi de versuri nerimate, intitulate *Epigrame.*

Epigrame... Cine nu ştie că epigrama este o poezie mică, de genul satiric, cuprinzînd o cugetare glumeaţă, muşcătoare şi exprimată cu delicateţă şi preciziune. Boileau în *Arta sa poetică* defineşte astfel :

L'épigrame plus libre, en son cours plus bornê,
N-est souvent qu'un bon mot de deux rimes orné ! [1]

Nu avem decît să citim cîteva din *epigramele* d-lui Bodnărescu pentru ca să dovedim că d-sa nici idee are de ce vrea să zică o epigramă".

Scriind aceste cuvinte, dl. Grădişteanu nu-şi dădea seama că dă adversarilor săi o bună ocazie de a-l zeflemisi. În adevăr, d-sa nu ştia decît semnificaţia epigramei la moderni şi mai cu seamă în literatura franceză.

Imediat însă *Convorbirile literare* în numărul cel întîi prin pana d-lui A. D. Xenopol publică un studiu *Despre epigrame.* Dl. Xenopol arată d-lui Grădişteanu că epigrama la origină, la greci, avea cu totul altă însemnătate, că ea mai cu seamă avea de menire de a pune în forme scurte gîndirile adînci omeneşti precum şi cele mai înalte închipuiri ale minţei şi cele mai dragi simţiri ale inimei.

Cum că dl. Grădişteanu a avut lucruri bune în răspunsul său, aceasta nu mai încape îndoială, întorcînd şi el tema caută a-şi bate joc de poetul Bodnărescu şi de prozatorul dl. Iacob Negruzzi şi

[1] Adesea epigrama, în libera-i scurtime,
E un cuvînt de spirit ornat cu două rime (trad. de Ionel Marinescu).

reușește cu cel întîi și-l cam ciupește și pe cel al doilea, dar *Beția de cuvinte* rămîne tot în picioare.

În adevăr, ce voise dl. Maiorescu să biciuiască în acel articol ? Mania unor oarecare literați de a înșira fraze lîngă fraze fără nici un rost, de a îngrămădi epitete și calificative peste epitete și calificative, de a ameți pe cititor supt un potop de vorbe fără a spune nimic, acea literatură de foiletoane ca să zic așa, unde situațiile cele mai teribile și oribile sunt descrise în termenii cei mai umflați, cu tendințe de literatură impozantă și groaznică.

Dl. Grădișteanu, luînd la refec pe Eminescu, Bodnărescu și pe dl. Negruzzi, dă o serie de exemple pentru a dovedi ce ? Că dl. Maiorescu putea să găsească mai ușor la acești scriitori *beția de cuvinte* decît la cei de la *Contimporanul*. Eroare, absolută eroare, cu aceasta simpaticul meu amic de astăzi arăta atunci că nu prea pătrunsese sensul articolelor din *Convorbiri*.

Critica d-lui Grădișteanu era în mare parte fondată cu privire la d-nii de mai sus, dar nu din punct de vedere al *beției de cuvinte*, care n-a existat niciodată la „Junimea", nici la *Convorbiri*. Așa, examinînd poezia lui Eminescu, *Egipetul* arată o mulțime de incorectitudini de limbagiu, imagini greșite, rime fanteziste etc. Așa e, Eminescu este poate poetul cel mai incorect dintre poeții noștri, la dînsul fraza e de multe ori strîmbă, chiar neisprăvită, expresia, pe lîngă lucruri de o plasticitate admirabilă, mai e falșă sau forțată. Pentru ce ? Pentru că Eminescu era un gînditor înainte de toate, un gînditor impetuos și pasionat ; el are elocvența ideei și a simțirei, nu a frazei. Pentru a expune ideea, de multe ori nu găsește expresia justă, cuvîntul îl jenează, fraza îl încurcă și atunci el sacrifică totul ideei, simțirei. În asemenea cazuri

el diformează cu ciudă fraza, întrebuințează cuvîntul cel mai apropiat ca sens, inventează chiar cuvinte și nu se gîndește la gramatică și la sintaxă cum nu se gîndește un om care are nevoie de un baston și care nu are înaintea lui decît nuiele. Poeziile lui Eminescu nu se analizează din punct de vedere gramatical, și dl. Grădișteanu le examina din acest punct de vedere. Dar dacă este un poet departe de *beția de cuvinte*, desigur că este Eminescu, și dl. Grădișteanu îi cita incorectitudinile, eliziunile etc., și le arăta ca *beție de cuvinte*.

Am zis că cu Bodnărescu, dl. Grădișteanu a fost mai fericit, dar iarăși nu din punct de vedere al *beției de cuvinte*. Bietul Bodnărescu o fi avut ca scriitor multe defecte, dar numai acela al *beției de cuvinte* desigur că nu l-a avut ; din contra, principalul său defect, obscuritatea, provenea tocmai din sobrietatea expresiei și concentrarea ideei. Cu toate acestea dl. Grădișteanu citează o serie de epigrame, de care cetitorii își aduc aminte că și noi la „Junimea" făcusem haz de obscuritatea lor, pentru a exclama :

„Nu sunt aceste simptome manifeste ale *beției de cuvinte* ? !"

Dar deloc, simpatice Grădișteanu, erai în eroare. De exemplu, d-sa cita următoarele două epigrame :

Zboară pămîntul din veacuri în veacuri și tot pe acea cale
Dar și scînteia divină în noi liberă fi-va ca dînsa ?

și

Blăstem și soarte pe voi zei ! blăstem pe oameni și fapte !
Mumă natură unică rămîie-mi ! la tine afla-voiu
Milă, cruțare. Tu dai totdeauna alini disperării !
Brudiu refugiu, al întîmplărei copile nevîrsnic !

Şi apoi încă o dată exclamă :

„Iată simptomele boalei d-lui Maiorescu !"

Ajungînd la dl. Iacob Negruzzi criticul de la *Contimporanul* se ocupă de *Mihai Vereanu*, romanul care se publica atunci în *Convorbiri,* relevînd erori în direcţia arătată mai sus.

*

Să arăt acuma impresia care a făcut acest răspuns la „Junimea". Dar mai întîi să deschid un parantez pentru lămurirea cititorului.

O acuzare, care era formulată la fiecare pas în contra „Junimei" şi pe care nici dl. Grădişteanu, nici dl. Ureche, nici toţi duşmanii *Convorbirilor* nu o lasă la fiecare ocazie de o parte, era aceea că „Junimea" era o societate de admiraţie mutuală. Nimic mai neexact decît această învinuire. „Junimea" a fost una, poate, din societăţile, rarile societăţi literare, în care membrii nu s-au admirat unii pe alţii. La „Junimea" nimic şi nimeni nu era sacru, iar admiraţia ce aveam noi pentru şefii, d-nii Maiorescu, Pogor, Carp, Alecsandri, o învăluiam în atîtea rezerve mentale, încît dacă ei ar fi ştiut aceasta nu ar fi fost de loc mulţumiţi. Teribili mai eram noi tinerii, şi exemplu îl luam de la d-nii Pogor, Jac Negruzzi, Grigore Buicliu, Carp şi ceilalţi. Emancipaţi de orice prejudiţii afară de unele prejudiţii literare şi estetice, deprinşi a cugeta liber şi căuta şi cerceta adevărul oricare ar fi el, trăind săptămînal în contact unii cu alţii, prin urmare cunoscîndu-ne foarte bine cît preţuim fiecare, numai admiraţie mutuală nu putea să se nască din acest contact. La „Junimea" erau două păreri : părerea care se scria şi părerea care se avea. Am arătat de atîtea ori în aceste amintiri ce idee rea

aveam noi de Bodnărescu şi cît haz am făcut de obscuritatea acelor epigrame, de care s-a legat pe urmă dl. Grădişteanu. *Mihai Vereanu* a d-lui Negruzzi n-a fost citit întreg la „Junimea", ci, mi se pare, numai cele întîi capitole. El fusese găsit slab ; dl. Pogor îl tratase cu cruzime, iar noi rîdeam înăduşit prin unghere. Primit cu răceală, autorul nu mai aduce urmarea spre a fi cetită, ci se mulţumeşte a o publica direct în *Convorbiri,* a căror redactor era. Adevărul este că a fost o epocă de vreo 4—5 ani, în care dl. Negruzzi a scris mult, prea mult, abordînd toate genurile literare, afară de acela al tragediei ; aşa, compunea poezii, scria nuvele, copii de pe natură, idile, proverbe, traducea din Schiller drame, din alţi poeţi germani poezii. Un singur lucru îi lipsea, să facă un roman, un roman de *longue haleine* [1], şi atunci a scris pe *Mihai Vereanu.* Acest roman, pe cît îmi aduc aminte, era un fel de roman *á thèse* [2], eroul avînd anume convingeri, în jurul cărora romanul se învîrteşte. Necontestat că, după impresia care o am de pe atunci, *Mihai Vereanu* este o lucrare mediocră ; în operile d-lui Negruzzi se găsesc lucruri bune, chiar unele de valoare.

Ziceam că era greşită credinţa că „Junimea" era o societate de admiraţie mutuală. Vai de capul autorului care venea cu vreo scriere, numai admiraţie nu culegea ! Iată, de exemplu, dl. Nicu Gane, nuvelistul *Convorbirilor,* a cărui nuvele erau reproduse în toate revistele şi care sunt reputate şi astăzi printre cele mai bune ce posedăm în acest gen ; dl. Nicu Gane era un talent al *Convorbirilor,* singurul pe care *Revista contimporană* îl recunoaşte şi regretă că s-a rătăcit în „Junimea".

[1] De lungă respiraţie (fr.).

[2] Tezist (fr.).

Ei bine, ce păţea dl. Gane la „Junimea“ cînd venea cu vreo nuvelă, era ceva spăimîntător ! Se citea nuvela, se făcea pe ici pe colo cîteva observaţii, însă dacă observai bine, vedeai pe dl. Pogor strîmbînd din nas şi pe mulţi dintre *cîrtitorii şi clevetitorii* de la „Junimea“ stînd cu buzele strînse şi cu sprîncenile încreţite. Printre aceştia erau în frunte dl. Grigore Buicliu, Eminescu, Lambrior şi eu.

Pe cînd dl. Maiorescu îşi dădea tare părerea oficială a „Junimii“, noi, prin colţuri, ne dădeam părerea reală sau dezbrăcată de oficialitate, care de multe ori era alta decît cea oficială ; autorul era încurajat cu demnitate de dl. Maiorescu, iar noi făceam spirit pe socoteala lucrării aceluia. Fiind însă tineri, n-aveam curajul să spunem părerea tare, dar o spuneam prin colţuri şi pe la urechea celorlalţi. Dl. Pogor, care nu avea nici un motiv să se jeneze, îl trata pe dl. Nicu Gane cînd aducea vreo nuvelă de *Drăgănescu* şi striga :

— Ce înseamnă aceste nuvele sentimentale ? Este o literatură de apă cu zahăr.

Cum vedeţi numai admiraţie nu era.

Dar îmi veţi spune că concluzia acestor amănunte ar fi că „Junimea“ avea o părere oficială, care nu era tocmai sinceră, iar dl. Maiorescu nu-şi exprima convingerile sale cînd scria. Şi aceasta ar fi o eroare. Dl. Maiorescu a ştiut totdeauna să-şi cumpănească cuvintele şi frazele, căci talentul d-sale este un talent chibzuit, judecat şi cumpănit, rar îl vei surprinde pe neaşteptate. Ia citiţi, dacă aveţi timp, *Direcţia nouă*, această lucrare care a stîrnit atîtea polemice şi de care fiecare începător de pe atunci se credea dator să se agaţe şi veţi vedea că, afară de Alecsandri, talent constată numai la Eminescu.

Prin urmare cînd adversarii, precum face şi dl. Grădişteanu, afirmă combătînd pe dl. Maiorescu că d-sa disprețuieşte întreaga literatură şi nu crede ca oameni de talent şi de valoare decît pe cei pe care îi designă *Direcţia nouă*, adversarii sunt nedrepţi şi uzează de felul neleal cunoscut şi întrebuinţat în polemici, căci nicăierea dl. Maiorescu nu vorbeşte de cei din *Direcţia nouă*, decît ca plecaţi pe o îndrumare mai sănătoasă şi mai corectă.

Închid parantezul.

În seara întîi de „Junime“ dl. Maiorescu vine cu *Revista contimporană* (răspunsul d-lui Grădişteanu, noi deja aveam cunoştinţă de acel răspuns căci ne procurasem *Contimporanul*). Dl. Maiorescu era vesel, dl. Negruzzi căuta să fie vesel, în realitate criticele din *Contimporanul* probabil că-l afectase ; era foarte susceptibil la critici. Eminescu rîdea cu indiferenţă, auzise că în *Contimporanul* este atacat dar nu-şi dăduse osteneala nu numai ca să citească, dar nici măcar să se intereseze ceva mai de aproape ; Bodnărescu era senin, asta era caracteristica lui. El învăţase de la dl. Maiorescu cum că treaba poeţilor este de a scri, aceea a criticilor de a critica ; de altmintrelea el auzise cu ocazia citirei epigramelor sale în „Junimea“ lucruri mult mai sărate şi mai pipărate decît i le spunea în *Contimporanul* dl. Grădişteanu.

Curioasă natură era şi acea a lui Bodnărescu ! Era resignarea şi pasivitatea personificate. Bodnărescu nu era cel întîi venit, avea o cultură solidă germană, avea talent chiar, dar acest talent cînd se exprima lua o formă aşa de greoaie şi neobişnuită încît îndepărta pe cititor ; poate din această cauză, ca compensaţie, l-a făcut pe dl. Maiorescu să se ocupe mai de aproape de lucrările acelui scriitor.

Pe lîngă dl. Grădişteanu iată că şi cei puşi în cauză de dl. Maiorescu intră în arenă şi bătălia începe.

Dl. Urechia, unul dintre cei mai maltrataţi, publică o serie de studii asupra *Direcţiei noui*. Dl. Pantazi Ghica socoteşte că publicarea *Revistei contimporane* nu este destul de răspîndită pentru a putea duce la auzul întregei ţări oribilul şi teribilul său răspuns, îi trebuia o revanşă şi o revanşă care să aibă răsunet, care să închidă gura calomniatorului. De aceea, pentru astă dată, se adresează la un jurnal politic, la *Românul,* pentru a-i răspîndi preţioasa şi prolixa sa proză.

Nici dl. Dimitrie Laurian nu lasă atacul fără răspuns, dar, de, dl. Laurian este un om subţire, un filosof plăcut şi un literat spiritual ; răspunsul d-sale nu este kilometric, nici grosolan, ci scurt şi înţepător. Pe lîngă aceşti combatanţi, tineretul de la *Revista contimporană* se adună şi se concentrează spre a da o lovitură *Convorbirilor literare* pe cale umoristică, mijlocul întrebuinţat de dl. Hasdeu. Cu acea lucrare umoristică este însărcinat poetul *Revistei contimporane,* dl. M. Zamfirescu. I se dă materialul, fiecare din colaboratorii revistei îi împrumută cîte un cuvînt de spirit sau o situaţie burlească şi din această colaborare copioasă iese un pamflet, *Muza de la Borta rece.* Unde mai pui pe dl. Hasdeu cu discipolii lui, d-nii Tocilescu, Teodorescu, care deşi luptau contra *Convorbirilor* separaţi, însă au o acţiune paralelă, ajutîndu-se cu bună voinţă unii pe alţii în contra monstrului de la Iaşi.

Aşa că într-un moment dat „Junimea" şi cu organul ei *Convorbirile* se văd atacate, zeflemisite şi lovite din toate părţile.

Nimeni nu e cruţat de la *Convorbiri ;* mai întîi dl. Bodnărescu, apoi Eminescu, pe urmă d-nii Maiorescu, Negruzzi, Xenopol, Nacu, Burlă, Culianu, eu etc. Dar despre aceasta voiu vorbi mai tîrziu pe larg.

Dar nici noi de la „Junimea" nu ne lăsăm mai pe jos. „Junimea" îşi mobilizează toate forţele, punîndu-le în campanie. Dl. Maiorescu publică un articol întitulat *Răspunsurile contimporanului* [1], de astă dată lung şi documentat. Dl. Negruzzi, în rubrica *bibliografie,* aruncă în fiecare lună săgeţi înveninate în contra adversarilor. Eu eram încurcat pînă în gît într-o mare polemică cu d-nii Hasdeu şi Tocilescu, apropo de istoria critică a românilor, care ieşea în fascicole. Publicasem o critică, la care dl. Hasdeu pusese pe dl. Tocilescu ca să-mi răspundă, nevoind să-mi facă onoarea unui răspuns direct. Este drept că pe la *errata, agenda şi corigenda* publicate la finele volumului se ocupa de mine fără ca să-mi pronunţe numele. La acest răspuns al d-lui Tocilescu şi la *agendele şi corigendele* d-lui Hasdeu am replicat din nou cu multă inimă, aşa că la „Junimea" făceau mare haz de aceste răspunsuri şi contra răspunsuri şi cărora nu mai ştiam ce titluri să le mai dau. În adevăr, cartea d-lui Hasdeu este ştiut că poartă numele de *Istoria critică a românilor,* critica întîi care am făcut-o putea să fie intitulată *Critica Istoriei critice a românilor.* Dl. Tocilescu îmi răspunde. Lucrarea sa merita să aibă titlul de : *Critica criticei a Istoriei critice a românilor.* Dar eu am replicat şi la această critică, şi atunci replica mea putea să fie intitulată : *Răspuns la critica criticei a Istoriei critice a românilor.*

[1] Titlul exact al articolului maiorescian : *Răspunsurile „Revistei contimporane".*

De acest lucru mi-aduc aminte că făcea mare haz dl. Iacob Negruzzi. În fine, polemica înveninîndu-se tot mai tare, eu mă supăr cu desăvîrşire şi atunci fac un articol general : *Cum se scrie istoria la noi* în care pun pe toţi adversarii mei, cu dl. Hasdeu în frunte, cu dl. Ureche, Tocilescu la un loc, bătîndu-mi joc fără nici o menajare.

În această luptă dl. Maiorescu mai avea de luptător pe Vasile Tasu. În adevăr, în *Contimporanul* dl. Nacu publicase un studiu intitulat : *Principii elementare de dreptul privat român.* Imediat Tasu, care era judecător la tribunal, se agăţă de articol, criticîndu-l. Un alt colaborator de la *Revista contimporană,* dl. Gheorghe Schina, publicase : *Studii asupra condiţiei femeiei în dreptul vechi şi modern.* Imediat un junimist, dl. Grigore Buicliu, actual membru la Curtea de Casaţie, îi răspunde, bătîndu-şi joc.

Despre toate acestea voi vorbi mai la vale, căci sunt foarte interesante şi caracterizează epoca de acum 30 de ani.

Vorbesc aici numai de fazele principale ale bătăliei între noi cei de la Iaşi şi cei de la Bucureşti ; cît despre hărţuieli, apoi acele erau la fiecare număr aproape.

Aşa, la *Revista contimporană* dl. Laurian era însărcinat cu tabletele bibliografice. Lovitura care i-o adusese dl. Maiorescu îl ustura încă, dar probabil că dl. Laurian simţea de pe atunci dreptatea criticilor în fond a d-lui Maiorescu, precum şi sănătatea literară a direcţiei nouă. Apoi, om cult şi delicat cum era, nu putea să nu recunoască meritele d-lui Maiorescu, mai ales că amîndoi sînt de origină transilvăneană. De aceea dl. Laurian nu ataca pe dl. Maiorescu, în schimb îşi aruncă ponosul pe noi ceilalţi mai mititei, pe care ne tratează ca

vai de capul nostru. Aşa într-un număr al revistei, o dare de seamă începe astfel. „În *Convorbirile literare* întîlnim pe lîngă d-nii Negruzzi şi Panu, *destul de bine cunoscuţi cititorilor noştri,* un studiu asupra maghiarilor de dl. Slavici şi traducerea unei bucăţi presupusă din Virgil".

Destul de bine cunoscuţi cititorilor noştri ! Era o ironie suverană la adresa d-lui Negruzzi şi a mea. Ce voiţi, eram în stare de război, la război totul este permis. Dar cum timpul aduce o mulţime de revirimente ! Îndată ce dl. Maiorescu se strămută în Bucureşti şi deschide un cerc literar *„Junimea" de la Bucureşti,* cine credeţi că ia parte printre cei întîi ? Simpaticul d. Laurian, ba mai mult, din junimist literar deveni junimist politic, unul din cei mai distinşi, şi este şi astăzi. Atunci însă notiţa bibliografică se ocupa de *Studiul asupra maghiarilor* a d-lui Slavici, pe care îl maltratează grozav. Apoi tot acolo găsim aluzii îndepărtate, se vorbeşte despre francmasoni şi alte înţepături la adresa „Junimei".

V

RĂSPUNSUL D-LUI URECHE, LA „BEŢIA DE CUVINTE"

Acum să iau pe rînd toate cele indicate mai sus, intrînd în detaliuri şi să încep cu răspunsul d-lui Ureche intitulat *Noua direcţie din Iaşi.*

Bietul d. Ureche era o natură foarte complexă ; desigur că nu era lipsit de talent şi desigur că a lăsat în urma sa lucruri foarte interesante şi foarte instructive, dar nu acele cărora el le dădea valoare,

ci altora la care poate ca valoare nu le atribuia nici una.

Așa, desigur, cea mai însemnată lucrare a sa e publicația cu ocazia cursului ce făcea la Universitate a documentelor foarte numeroase din veacul al XVIII-lea și de la începutul veacului al XIX-lea. Din acele numeroase volume poți vedea ca într-o oglindă istoria economică, financiară, socială, culturală etc. a românilor. Pînă la Ureche, lipsea toată această parte, căci documentele publicate împrăștiate, precum și acele din *Uricarul* lui Codrescu nu erau suficiente.

Dar cînd era vorba de a închega faptele, de a le critica și a-și da părerea, nu știu cum se face, dar totdeauna concluziile sale erau greșite. Ureche era un mare patriot, patriot în sensul himeric, utopic, fantastic. El voia să facă din români poporul cel mai mare, cel mai victorios, cel mai cult, cel mai literat, cu trecutul cel mai strălucit și cu aspirațiile cele mai nemărginite. Nenorocirea că toate aceste năzuințî ale înflăcăratului său patriotism, avea pretenția ca să le documenteze, să le dovedească că sunt în realitate, că au existat, și atunci vă puteți închipui în ce situație se punea servindu-se de un material mic și modest pentru a dovedi lucruri mari, mai mult decît mari, grandioase. Acest defect capital în concepția ce-și face despre români îi joacă tot felul de feste literare și istorice, de care cei de la *Convorbiri*, în frunte cu dl. Maiorescu, profitară pentru a-și bate joc. A, dacă dl. Ureche ar fi fost poet, lucrul s-ar fi schimbat, dacă el ar fi pus în poezii și poeme aspirațiile lui patriotice și ar fi spus în versuri ceea ce a scris ca istoric, nimeni n-ar fi avut de zis nimic, dar cînd pretinzi că faci istorie și în realitate faci fantazie, evident că lucrul nu merge.

Dar ia să mă ocup de răspunsul d-lui Ureche, *Noua direcție din Iași*.

Dl. Maiorescu în *Beția de cuvinte* dovedea lui Ureche că ceea ce Pantazi Ghica făcea în nuvelele sale, cellalt făcea în istorie. Într-un studiu asupra lui Miron Costin, cronicarul nostru este comparat cu cei mai mari istorici moderni, cronicarii contimporani din alte țări nu se pot compara cu el. Iată un pasaj :

„Nu, oricît am putea supăra vreunul din acele spirite — de care altă dată rîdeam, pe care azi le deplîngem — spirite pururea gata a deprecia ce este românesc — nu, repetim, Miron Costin nu este Willehardouin, nici sire de Joinville, Froissart, Filip de Comines, el nu este Olanyro Morales, Zurita, Garivay, Muntaner, Mariana Moncada ; nu este asemenea autorul cronicelor de Neapoli, nici Villani ; nu este a *fortiori*, asemenea ca catalogarii de date și domni ai Germaniei feudale... Miron Costin este în fond «istoric !» !"

Beția de cuvinte era vădită.

Dl. Ureche avea o formă deosebită de a se manifesta, avea slăbiciunea de a cita șiruri întregi de nume proprii fără nici-o distincție, potrivit sau nepotrivit, aruncînd pe deasupra diferite aprecieri umflate patriotice. Era genul școalei vechi, întrebuințat de Sion, Bolintineanu, Aricescu etc., însă, fiindcă Ureche era om cult, mult mai cult decît toți aceștia, apoi la dînsul se trăda slăbiciunea prin citare de nume proprii de autor.

Noi făceam mare haz la „Junimea" de această slăbiciune a regretatului Ureche ; de almintrelea mania citațiilor era pe atunci la ordinea zilei, era o adevărată boală ; există și astăzi, însă într-o măsură mai moderată. Pe atunci un scriitor care n-ar fi citat într-un studiu măcar 20 de autori era

un ignorant, s-ar fi crezut compromis în ochii publicului. Şi dacă citaţiile erau făcute numai într-o singură limbă, lucru era foarte jignitor. Un autor care se respecta trebuia să citeze cel puţin în trei limbi. A ! dacă el putea în patru sau în cinci era idealul. Cel care introdusese întîi la modă citaţiile a fost dl. Hasdeu. Cunoscînd mai multe limbi, el putea să citeze în patru sau în cinci, şi-şi plătea acest lux. În polemica pe care am avut-o cu d-sa, l-am urmărit de aproape şi pe acest teren ; se înţelege că nu l-am prins cu citaţii nepotrivite, cum dl. Maiorescu se va vedea că-l prinsese pe Ureche, dar de multe ori constatam că citaţia din autori era de prisos, ea nespunînd nimica concludent, prin urmare citaţia era numai ca să figureze în josul paginei un autor străin. Altă dată, dl. Hasdeu, traducînd, dădea un înţeles forţat textului pentru ca să îi serve susţinerile sale.

De la dl. Hasdeu s-a molipsit, cum spun, multă lume cu boala citaţiilor, după cum elevul său de pe atunci dl. Tocilescu. Dar de, nu era tot una.

Dar să vin la citaţiile lui Ureche. Cele mai multe erau deplorabile. Această manie este germană, dacă manie este, dar cînd o împrumuţi, trebuie s-o împrumuţi în întregimea ei. Apoi este cunoscut că savanţii germani, precum de almintrelea toţi savanţii occidentali sunt de o scrupulozitate şi acurateţă rară în citaţiile lor, cunosc perfect pe autorul care-l citează şi nu se înşală nici asupra datei, nici asupra epocei, acest lucru este de almintrelea elementar. Ureche, probabil, sau scria repede şi nu avea timp să controleze, sau credea pe public absolut ignorant, incapabil de a-l controla, la rîndul său, căci almintrelea nu-mi explic citaţiile pe dos şi erorile. În tot cazul dovedea că nici-

odată n-a fost familiar cu autorii pe care-i cita, căci chiar din memorie nu i-ar fi citat pe dos. Aşa mi se întîmplă foarte des să am nevoie de părerea unui autor, nu l-am citit de mult şi nu sunt sigur de părerea lui. În acest caz sau îl iau din nou, dacă am vreme, sau cînd nu sunt sigur nu afirm, ci mă mărginesc a face rezerve în caz de neexactitate.

La Ureche lucrul nu era aşa, şi aceasta făcea ca acel om, care poseda foarte multe cunoştinţi, să se preteze la critică şi cîte odată la ridicol chiar. De multe ori la „Junimea" cînd ne adunam unul din noi venea cu o noutate, noutatea era un articol sau vreo conferinţă a lui Ureche.

— Ştiţi, striga el, am ceva nou.

— Ceva de Ureche ? întrebam noi.

— Da, răspundea.

— Bravo, strigam cu toţii în cor.

Eram foarte siguri că vom găsi ceva.

În *Beţia de cuvinte* dl. Maiorescu într-un articol scurt, *Miron Costin,* găsise o mulţime de juvaieruri. Aşa, Ureche cita apropo de curtea lui Atila pe Amianus Marcelinus.

Dacă Ureche ar fi căutat să controleze, înainte de a-şi plăti luxul acelei citaţii, ar fi aflat că acel istoric murise de mult, mult înainte de domnia lui Atila, era o chestie de dicţionar. Mai departe Ureche afirma că cu Voltaire se născu istoria cu caracter filosofic, abia în veacul al XVII-lea şi al XVIII-lea. Dl. Maiorescu îi arătă că la sfîrşitul veacului al XVII-lea Voltaire era numai de 6 ani, lucru ce ar fi putut să ştie şi dl. Ureche, deschizînd un dicţionar. Aceste lucruri aveţi să-mi ziceţi că sunt mici, neînsemnate ; evident că da, dar cînd ele sunt scrise de un profesor de universitate, şi încă un profesor de istorie, atunci bine înţeles

că lucrul se schimbă și Ureche era profesor de istorie la universitatea din București.

Mi-aduc aminte geneza criticei d-lui Maiorescu în această privință. Într-o seară vine d-sa la „Junimea" și așa, tam-ni-sam, ne întreabă pe toți :

— Cînd s-a născut Voltaire ? Cine știe exact cînd s-a născut Voltaire.

I-am răspuns fiecare aproximativ pe la sfîrșitul veacului al XVII-lea, fără a ști, natural, exact nimenea anul. Atunci dl. Pogor se scoală repede, aduce un dicționar, mi se pare marele dicționar de conversații, și precizează data de 1694.

— Dar de ce te interesează, îl întrebă dl. Pogor ?

— De nimic, răspunde.

— Dar Amian Marcelin cînd moare ?

Aici se înțelege că era cu neputință să răspundem, atîta am putut pe din afară preciza noi, istoricii, că el a trăit în veacul al IV-lea.

Dl. Pogor caută din nou în dicționar și vede că acela a murit cam pe la 390.

Dl. Maiorescu zîmbea, pieptănîndu-și barbișonul.

— Are ceva Titus, striga dl. Pogor, de face asemenea întrebări, mi se pare că lucrul miroase a Ureche.

Aici dl. Maiorescu începu să rîdă, dar nu ne făcu nici o destăinuire. Numai cînd a venit săptămîna viitoare și ne-a citit *Beția de cuvinte,* numai atunci am înțeles sensul întrebărilor de mai sus.

Încă o dată, foarte curios om era bietul Ureche. Să profiți de ocazia unui studiu asupra lui Miron Costin pentru ca să cauți a-ți desfășura erudiția și, în loc să o arăți, să dovedești din contră că nu ești familiar cu autorii pe care îi citezi este o aventură foarte, foarte displăcută. Așa, tot în acel studiu, Ureche mai scria următoarele : „Miron Costin este deja istoricul care întreabă la fapte

cauzele lor, și la cauze le cunoaște o ordine, un sistem oarecare ca Vico, Leibnitz, Descartes, Rotek, Cantu, Thiery."

Ce o fi căutînd, să întreabă dl. Maiorescu, printre istorici Vico, Rotek, Cantu și Thiery, filosofii Leibnitz și Descartes ?

Și cum să nu facem haz noi la „Junimea" de asemenea lucruri ?

La publicarea *Beției de cuvinte* Ureche se supără foc și se hotărăște să răspundă. Răspunsul îl publică în mai multe fascicole din *Contimporanul,* pe cînd el putea să fie redus la cîteva pagini. Ce-i reproșa dl. Maiorescu în critica sa ? Că nu știe ce spune, și anume : că Amian Marcelin era mort de mult, înainte de domnia lui Atila, că Voltaire nu putea să inaugureze istoria cu caracter filosofic în veacul al XVII, fiindcă la sfîrșitul acelui veac era numai de 6 ani, că este o glumă a-l face pe Miron Costin superior lui Comines și lui Froissart, lui Vilany etc., etc., și că a-l face egalul lui Vico, Cantu și Thiery, gluma întrece orice margini. Aceasta este tema discuției, cu aceasta trebuia să se ocupe în răspunsul său. Ei bine, Ureche în această privință nu răspunde nimic, absolut nimic, fiindcă n-avea de răspuns nimic ; recunoștea prin aceasta că critica d-lui Maiorescu era dreaptă, recunoștea că s-a înșelat cînd făcea pe Amian Marcelin istoricul curței lui Atila, recunoștea chiar că domnul de Voltaire, pe care numai toată lumea îl putea întrece în spirit, chiar el, nu putea să facă un tractat de filosofie istorică la vîrsta de șase ani. Recunoștea în fine toate.

Apoi atunci la ce răspundea ? Răspundea pur și simplu ca să-l ia și el la răfuială pe dl. Maiorescu.

În adevăr, în privința beției de cuvinte, zicea numai atîta că hohotul de rîs de la „Junimea", provocat de articolul *Beția de cuvinte,* incalificabilă diatribă, a ajuns pînă la București pe aripa *ecoului intrigant* și apoi adăugia : „Să fie oare hohotul acesta al omului sincer convins de eroarea groaznică, care crede că a servit țara și națiunea continuînd a umbla în calea în care românimea a intrat de la 1821, sau este rîsul nefericitului care nu-și poate da seamă de nimic și rîde fiindcă vede rîzînd ?"

Răspuns lamentabil, pe care noi la „Junimea" l-am exploatat din nou în defavorul lui Ureche, căci Ureche își mărturisea greșelile. El nu răspundea „nu am greșit", dar el zicea că făcînd erorile cu Amian Marcelin și cu Voltaire înțelege a-și servi țara și națiunea, și cînd adăugia : „că pe calea în care românimea a intrat de la 1821", însemna că face și el cum făcuse toți scriitorii de la 1821 încoace, oarecum amesteca pe toți, afirmînd că toți au făcut ca dînsul. Ceea ce era și o eroare și o prezumție, căci cu privire la istorie rar vei găsi în cronologia lui Șincai erori grosolane, nu vei găsi aproape de loc în Bălcescu, nici în Laurian ; cum am mai arătat, toți aceștia erau adevărați savanți, cu o erudiție foarte îngrijită și foarte meticuloasă. N-ai să prinzi pe vreunul din aceștia cu citații neexacte sau strămutînd pe oameni dintr-un veac în altul. Ceea ce era greșit la aceia — exceptînd pe Bălcescu — era concepția istorică, era modul de a comenta și interpreta faptele. Prin urmare, Ureche nu avea dreptate cînd se punea la adăpostul predecesorilor săi.

Acest subiect a făcut la „Junimea", țin foarte bine minte, obiectul discuției unei întregi seri. Mulți, între care dl. Pogor, afirma că Ureche are

dreptate, că el face ceea ce făcuse toți înaintea lui, că reaua credință a domnit înainte și lipsa de orice critică. Aceste lucruri însă noi, cei trei români, le-am contestat cu energie, adică Lambrior, Tasu și eu. Lambrior în special, care de natura lui era tăcut, devenea foarte locvace cînd ceva îl stimula, a luat o foarte vie parte la discuție.

— Nu confundați, zicea el, reaua credință în a interpreta faptele cu ignoranța faptelor, nu confundați lipsa de orice spirit critic cu pospăiala de erudiție și cu citarea fantastică de nume de autor. Un Șincai, un Laurian, cunosc perfect faptele, datele și epocele ; un Petre Maior știe cînd a trăit Amian Marcelin și nu-l confundă cu Priscus ; Bălcescu are lucrări ireproșabile din punct de vedere al erudiției. Prin urmare, cînd un farsor ca Ureche pretinde că lucrează în ogorul românimei cu elucubrațiile lui, este o îndrăzneală de a se pune în dosul oamenilor care au citit zi și noapte și care cunoșteau perfect lucrurile despre care vorbim.

VI

UN LUNG INTERMEZZO

Dar înainte de a mă ocupa cum răspunde dl. Ureche sarcasmelor d-lui Maiorescu, simt nevoia de a așterne pe hîrtie reflecțiile care îmi debordează creierul și inima. Cititorii să mă ierte de acest lung intermezzo.

De această slăbiciune inerentă scriirei amintirilor, natural că nu pot scăpa nici eu și cu plăcere caut astăzi ca să iau o revanșă asupra oamenilor și lucrurilor pe care le-am văzut, de vreme ce atunci

nu am putut să-mi spun totdeauna sau cu toată libertatea părerea.

În adevăr, cînd am intrat la „Junimea" eram tînăr de tot, societatea era în plină înflorire, ea era dominată de oameni de valoare, care deja jucau un rol mare, nu numai în literatură, dar și în societate. Îmi aduc aminte cum la întîia ședință a „Junimei" am intrat modest și timid, căutînd să fac cît mai puțin zgomot cu pașii mei, să atrag cît mai puțin atenția societății unde intram.

Aerul liber, conversația zgomotoasă, tonul zeflemist, dialoguri vii și incisive, atmosfera obicinuită „Junimei" nu erau de loc încurajatoare pentru un debutant, pentru un neofit. Din contră, celui care venea întîiași dată la „Junimea", cînd se vedea într-un mijloc așa de zgomotos și de liber, cîțiva dominînd pe ceilalți la care nu făceau nici atenție, impresia îi era displăcută, îi se părea că nu-i la locul lui și că o asemenea societate nu poate să fie serioasă, în tot cazul îl făcea mai timid de cît era și îl lipsea de puținul curaj cu care intrase. De aceea, foarte mulți au venit, cum am spus, au fost introduși o dată la „Junimea", fără să mai revină a doua oară. La „Junimea" era un catalog pentru aceste persoane ; el se compunea din un lung șir de nume, de oameni care veniseră numai o singură dată la o ședință și nu se mai reîntoarseră. Pentru ce ? Pentru că societatea nu-i plăcuse de loc. Toți acești oameni își făcuseră de mai înainte o idee alta de „Junimea". Cînd veneau însă și vedeau că e contrariul de ce își închipuiau, că operile care le citeau erau sfîșiate fără jenă, iar autorii lor zeflemisiți, cînd vedeau că nimeni nu se ocupă de persoana lor, că nimeni nu se adresează la ei măcar de politeță, că pot să se ducă fără ca cineva să-i oprească, că nu pot să se amestece în

discuții, ele fiind tumultuoase și cu un caracter de multe ori deasupra cunoștințelor lor, ei așteptau în mod penibil ora convenabilă spre a se putea retrage pentru a nu mai veni niciodată. Dintre aceștia mulți au devenit dușmanii „Junimei", amorul lor propriu era rănit, mai întîi pentru indiferența cu care fuseseră tratați și al doilea pentru neputința care o simțiseră de a se amesteca în discuțiile „Junimei". De aceea, cînd vedeam pe un nou venit, noi cei vechi îl observam și-l studiam, iar după ce pleca apoi ne întrebam unul pe altul.

— Oare acesta are să mai vină ?

La care întrebare dl. Iacob Negruzzi răspundea :

— Pe cît l-am văzut nu cred să mai vină. Am să-l pun și pe acesta, desigur, pe lista celor care vin la „Junimea" să încerce marea cu degetul. Se întîmpla însă ca noul venit să apară și la ședința a doua. Atunci toți zîmbeam și ne ziceam încet :

— Acesta rămîne membru, acesta are să vină întotdeauna.

Și în adevăr, cine venea la „Junimea" a doua oară, apoi venea regulat totdeauna. Rar se întîmpla ca cineva să vină de două ori și apoi să nu mai vină. Prima impresie decidea totul, din seara întîia noul venit se decidea.

Cînd am venit eu, în prima seară a fost o îndoială, — mi s-a spus pe urmă — dacă voi mai veni și a doua oară. Eram cunoscut ca fracționist cu idei naționaliste, combătusem chiar „Junimea". Situația mea a fost însă mai ușoară în prima seară, fiindcă cunoșteam mulți junimiști profesori, de aceea cînd am reapărut și la a doua ședință, d-l Iacob Negruzzi n-a putut să se împedice de a-mi spune :

— Va să zică ai să fii de ai noştri ? Poţi să vezi acum că „Junimea“ nu este aşa cum se vorbeşte de dînsa.

Jena însă, naturală poziţiei mele şi vîrstei mele tinere, a continuat încă mult timp a-mi împedica activitatea şi libera exprimare a gîndirei. Tocmai peste vreo doi ani am devenit bătrîn junimist, căci şi aici era o tradiţie : nu puteai să ai pretenţia de a fi junimist serios dacă n-ai luat parte cel puţin într-un an la banchetul aniversărei „Junimei“, căci nu se putea concepe un junimist fără tradiţie, şi ce titluri putea să aibă cineva dacă nu asistase măcar la un banchet de aniversar ?

Şi acum revin la observaţia care am făcut-o la început. Ziceam că povestitorul îşi ia oarecum o revanşă în contra oamenilor şi lucrurilor cu ocazia povestirei. În adevăr, la început timid, veneam la „Junimea“, mă puneam într-un colţ pe lîngă membrii cari îi cunoşteam, tăceam şi ascultam discuţiile fără să îndrăznesc a mă amesteca în ele, cel mult făceam în acel colţ un alt mic cerc în care ne spuneam încet impresiile, combăteam la ureche pe cei ce discutau, criticam operile ce citeau dar nu îndrăzneam ca să ridicăm glasul. Cîte odată dl. Pogor care ne observa ne zicea :

— Dar ce complotează acolo cei trei români ?

Iar dl. Maiorescu foarte rar îşi întorcea faţa spre colţul unde eram.

Înţelege ori cine însă că eu gîndeam în mine, aveam păreri, criticam sau aprobam cele ce vedeam, de multe ori aveam mare dorinţă ca să mă amestec în discuţie şi să combat pe vorbitor, eram însă jenat şi preferam să tac.

Ei bine, astăzi în aceste amintiri, îmi iau şi eu revanşa. Multe lucruri am observat din colţişorul meu, acuma le spun. Multe lucruri nu mi-au plăcut, multe teorii mi se păreau absurde, acum le critic. Este dreptul meu ca scriitor al amintirilor să uzez de dînsul şi uzez cu plăcere căci fondul la acea societate a fost excelent şi oamenii preţioşi.

Mă întîlnesc cu mulţi cari citesc aceste amintiri şi îmi vorbesc cu entuziasm de activitatea „Junimei“ şi de valoarea membrilor ei principali şi-mi adaugă :

— Ce timpuri frumoase, cîtă activitate intelectuală ; astăzi asemenea lucruri nu se mai pot, o a doua societate „Junimea“ nu se mai poate înfiinţa.

Au dreptate cei ce îmi vorbesc astfel, dar nu în sensul cum cred ei, ci într-un sens mai larg, mai complex, căruia e nevoie să mă explic. Evident, că o altă societate ca „Junimea“ nu se mai poate crea, dar pentru ce ? Oare fiindcă oamenii care o compuneau, erau de aşa mare valoare încît n-a mai fost pe urmă, nici nu vor mai fi ? De loc ? Mai întîi membrii principali ai „Junimei“, din fericire, trăiesc şi astăzi, d-nii Maiorescu, Carp, Pogor, Iacob Negruzzi, Theodor Rosetti etc., etc. Alecsandri a trăit şi el pînă acum cîţiva ani ; singurele pierderi reale sunt: Eminescu, Conta, Lambrior. Pentru ce foştii junimişti care trăiesc s-au transformat în junimişti politici şi au pus pe planul al doilea ocupaţiile literare, iar unii au renunţat cu desăvîrşire ?

Adevărul este că împrejurările speciale a unei epoci creează situaţii literare, situaţii, care, după ce acele împrejurări dispar sau să schimbă, nu mai pot continua nici ele, ci trebuie să se schimbe sau să dispară şi ele.

Împrejurările în care s-a înfiinţat „Junimea“ erau cu totul speciale, speciale pentru atunci,

și mai speciale încă pentru Iași. Iată un oraș care încetează de a fi capitala Moldovei, prin urmare încetează de a mai fi un centru de activitate febrilă politic. El nu voia, și cu drept cuvînt, să renunțe la pretenția de a rămîne tot întîia capitală, din punct de vedere intelectual, și această pretenție era foarte întemeiată. În tot timpul Iașul a fost superior Bucureștiului prin cultura lui și printr-o clasă de boieri inteligenți și instruiți. Superioritatea istorică a Iașului față de Bucureștiul se poate ușor explica.

E destul să spun că Bucureștiul era vecin cu bulgarii și turcii, iar la nord în Moldova eram vecini cu polonezii, unul din cele mai culte popoare de pe atunci.

Astăzi literatura este mult mai răspîndită ; este un public cititor poate de douăzeci de ori mai numeros, decît cel de acum treizeci de ani, iar cei care se dau la cultul literilor și al artelor se poate evalua poate la de o sută de ori mai mare, decît micul cenaclu literar care constituia toată bogăția pe acest teren al țării. Și cu toate acestea, din această mișcare foarte onorabilă în care s-au distins mulți poeți de talent, nici unul n-a ajuns la înălțimile lui Eminescu, ba chiar a lui Alecsandri, sau chiar Bolintineanu, cu toate că din aceștia unii au tot atît talent ca și Alecsandri și desigur mai mult de cît Bolintineanu.

Care e cauza ? Sunt două după mine, principale, întîia am amintit-o în treacăt mai sus : cu cît cultul literilor se răspîndește mai mult, nivelul mijlociu evident că se ridică, fiindcă selecțiunea se face dintr-un număr mai mare de colaboratori, dar somitățile devin mai rare, și o asemenea situație literară nu poate să țină comparația cu

aceea a unei mișcări intensive, din care talentele mari se ridică la înălțimi uimitoare.

Mă explic. Cînd imperiul roman este pătruns pînă în sînul lui de popoarele zise barbare, de germani, mongoli, slavi etc., civilizația romană, restrînsă relativ pe un foarte îngust spațiu, ajunsese la culmea perfecției, căci ea rezuma în sine și civilizația greacă. Ordinea politică și socială fu răsturnată din fundament, să crearâ state nouă cu o organizație nouă socială și politică. Care a fost rezultatul acestei răsturnări sociale ? Cultura și civilizația au cîștigat în întindere, luate în mijlociu ; toate acele popoare barbare care înființară state, adoptară o civilizație ; prin urmare, după căderea imperiului roman, era mai multă lume în care se infiltrase vechea civilizație decît sub cea mai strălucită epocă romană.

Pierzînd Iașul direcția politică, ieșenii culți se baricadează în superioritatea lor intelectuală și culturală, de voie, de nevoie privesc cu dispreț la noua fază socială, în care frămîntările politice așa de meschine jucau rolul principal ; ei se dedau culturei spiritului, ca o protestare în contra ocupației vulgare politice.

Mai era ceva. Desigur că Iașul fusese rănit cînd se văzuse decapitat politicește. Mult timp moldovenii nu pot uita lovirea ; ieșenii hrănesc în contra bucureștenilor un fel de indiferență superioară și un fel de dispreț intelectual pentru noua capitală.

Aceste împrejurări sunt proprii pentru înființarea unei societăți literare din care politica să fie exclusă și în care cultul literaturei, a artei și a științei să fie singura preocupare. Această societate atrage în mod natural toate spiritele de elită, toți studioșii, care în orașul mort politicește, chiar dacă

ar fi voit, nu puteau să-şi întrebuinţeze timpul liber la ceva mai cu folos.

La aceste împrejurări se datoreşte înfiinţarea *Junimei* şi acesta este secretul succesului ei.

Aceasta cu privire la împrejurările sociale [ale] Iaşului.

Să vedem cele cu privirea ţărei.

În ţară, alta era situaţia cultivărei literaturei, mişcarea era mică şi, ca să zic aşa, canalizată.

Afară de cîţiva prozatori şi poeţi cunoscuţi, încolo încercările erau rare şi timide. Cultura nefiind răspîndită cum este astăzi, era natural ca cei care căutau să se improvizeze poeţi să fie tineri absolut fără nici o pregătire, căci de... proverbul spune că poetul se naşte. S-o fi născînd poetul într-un cerc îngust de viaţă şi într-un mijloc primitiv de trai, dar e cam greu să te naşti poet într-un oraş cult sau într-o ţară cultă şi s-ajungi la o reputaţie oarecare fără nici o preparare tehnică şi educativă.

Arătaţi-mi în ziua de astăzi un mare poet, un om născut poet, care să fi ajuns la celebritate fără o cultură prealabilă ? Acum 30 de ani, poeţii şi prozatorii aş putea zice că se împărţeau în două. O parte, oameni culţi, în număr foarte restrîns, a căror lucrări însemna ceva, prin talent, şi altă parte, compusă din oameni inculţi, cu pretenţii de poeţi, a căror lucrări erau adevărate elucubraţii copilăreşti.

Fiindcă mişcarea literară era restrînsă, era natural ca ea să atragă întreaga atenţie publică.

Din ce se compunea publicul ? Publicul se compunea şi el dintr-o pătură de elită mărginită, care se interesa de mişcarea literară, dar se interesa serios, aproape cu pasiune.

Fiind deci un cerc restrîns de literatori în ţară şi altul tot aşa de restrîns de cititori, de la sine se înţelege că tot ce se scria era remarcat ; orice polemică interesa acel public de elită, aşa că o chestiune literară pe atunci, chiar de minimă importanţă, pasiona publicul de care am vorbit, într-un mare, foarte mare grad. Aşa se explică de ce *Convorbirile literare* erau căutate şi citite, aşa se explică de ce cele mai mici polemici capătă o proporţie mare în ochii opiniei publice şi chiar deveneau evenimente literare. Un exemplu : *Beţia de cuvinte* a d-lui Maiorescu a avut un efect mare. Este adevărat că în fond dl. Maiorescu critica o întreagă şcoală literară, în fapt însă îşi bătea joc de trei sau patru colaboratori de la *Revista contimporană*. Aşa, el prindea pe răposatul Ureche cu cîteva inexactităţi de dată şi îl arăta ca confundînd pe pictori cu sculptori, şi pe istorici cu filosofi, constata la Pantazi Ghica o bolnăvicioasă întrebuinţare de nonsensuri, de adjective, de calificative ridicule şi atîta tot. Aceste lucruri interesa pe atunci publicul ; de aici începutul unei polemici care a durat trei ani.

Pe atunci, cînd un profesor de universitate scria „hunc munus" în loc de „hoc munus" era un rîs general.

Astăzi asemenea lucruri trec aproape neobservate.

Cînd un deputat la tribună zice : „daţi-mi domnilor, *le quart d'heure de Rabelais* în loc de, *le quart d'heure de grâce*" [1], lumea cel mult surîde, Cînd un gazetar într-un articol serios spune, că un mare om politic a zis : „eu sînt şeful lor, deci

[1] Sfertul de oră al lui Rabelais... sfertul de oră de graţie (fr.).

trebuie să-i urmez", pe cînd cine nu știe că aceste cuvinte sunt o frază ironică într-o operă bufă, nimenea nu se scandalizează, cel mult o gazetă în care se găsesc literați relevează această enormitate. Pentru ce ? Pentru că astăzi mișcarea literară e mult mai mare, mult mai răspîndită. La ea colaborează și chemați și nechemați, dar judecată ca generalitate ea este mult superioară celei de la 1871 fără să atingă înălțimile rare ale unei personalități de atunci.

Acest lucru trebuie explicat. În epoca de care vorbesc, cultura literară era restrînsă dar intensivă ; aș putea compara aceste două epoce cu cultura agricolă intensivă și extensivă. Frămîntată numai de un număr restrîns de spirite, ea nu a produs, în genere vorbind, mult ; a produs chiar lucruri mediocre sau cu totul inferioare, însă din cauza elitei intelectuale care cînd se dădea la asemenea îndeletnicire, cînd a produs ceva bun, apoi acest bun a mers pînă la perfecție, căci acea epocă de lucrare intensivă literară a dat naștere la oameni ca Alecsandri, Bolintineanu, Eminescu, creînd chiar și școli literare.

Dar dacă cultura și civilizația cîștigară în întindere, ea însă pierdu în intensitate, căci nivelul ei vechi căzu la o medie destul de joasă. Și sub barbari se scrise și se creă artă, dar toate aceste erau departe de a se putea asemăna cu producțiile impecabile a cîtorva artiști și scriitori din epoca de splendoare romană.

Aceasta este o lege socială absolut covîrșitoare. Extensitatea se face totdeauna pe socoteala intensității. De sigur că astăzi se scrie mai bine și mai frumos decît acum treizeci de ani. Rămîn totdeauna plăcut surprins, de cîte ori citesc poeziile unui debutant sau nuvelele unui începător,

dar cînd le examinezi mai de aproape, vezi foarte multă îngrijire de stil, foarte fericită alegere de cuvinte, mult talent de ordine inferioară, dar ca concepție, ca inspirație aproape numai imitație.

Care este păcatul literaturei actuale ? Și ce îi trebuie ei să devină viguroasă și fecundă ? Păcatul ei este că ea nu trăiește din propriile ei resurse, ci din spiritul și inspirația celor din școala de acum treizeci de ani. Din generația tînără de poeți nici unul nu a avut o așa mare personalitate poetică, încît să se dezbrace de școala lui Eminescu, pentru ca să creeze el una ieșită din originalitatea talentului.

Aceasta are ca consecvență o uniformitate, aș putea zice o monotonie, cînd e vorba de concepție și execuția lucrărei literare. De multe ori am luat în mînă, cu foarte multă bunăvoință, un volum al unui poet cu reputație. Citind, am văzut multă osteneală, ba chiar mult talent, însă amîndouă pe teme cunoscute, iar inspirația izvorînd din procedeuri poetice care au ilustrat vechea școală.

Multe talenturi, multă valoare reală se pierde în imitația unui om, al unei școale, care și-a făcut traiul, prin urmare nu se poate continua la nesfîrșit. Acest adevăr ar trebui să-l înțeleagă literatorii noștri și să caute să se dezbrace, cu violență chiar, de o mantie care pe umerile predecesorilor strălucea în fire de aur și în diamante, iar pentru imitatori este o grea mantie de plumb.

Ca să fiu drept, este o școală, școala poetului Macedonski, care singura se deosibește.

Aceste observații mă duc departe, mult mai departe decît ar trebui. Voi căuta să mă mărginesc, totuși nu pot, fără ca să abordez o chestie de literatură și artă cu un caracter mai superior.

Sunt foarte mulți specialiști și cunoscători în materie care au judecăți exclusive și absolute.

Așa, unii admiră și susțin că, sculptura a atins în Grecia antică culmea perfecțiunei și că de atunci încoace este în vădită decadență ; alții, sunt partizanii picturei Renașterei, pentru care sunt în stare să sacrifice întreaga mișcare picturală modernă. Același lucru cu arhitectura, ba chiar cu literatura. Pentru acești absolutiști, argumentarea e foarte ușoară. Ei te întreabă : există astăzi un sculptor care să facă un *Venus de Milo* sau un *gladiator combătînd,* există un pictor care să refacă o *sfîntă familie* a lui Rafael ? Ei bine tot ei răspund, nu ; asemenea bucăți sunt neîntrecute, ele sunt perfecția însuși și neimitabile.

Ia să discutăm puțin această chestie. Evident că nici un sculptor nu mai poate să producă un *Venus de Milo,* evident că orice pictor, cel mai genial modern, nu va putea să producă o *Sfîntă familie* a lui Rafael ; imitații cîte voiești. *Venus de Milo* a fost refăcută ca simple copii în toate felurile, iar după tablourile lui Rafael s-a scos atîtea copii, încît s-ar putea umplea cu dînsele galerii de kilometre și kilometre.

Dar chestia nu se pune așa, și mai cu seamă nu se poate trage concluzii, pusă chestia astfel. Nu urmează că dacă sculptura antică și pictura Renașterei au atins perfecțiunile artei, nu urmează, zic, de aici că toată arta de atunci încoace este în decadență. În decadență a fost sculptura și pictura, dar știți cît timp ? Cît timp pictorii și sculptorii au persistat în a vedea idealul în sculptura antică și în pictura din veacul al 16-lea și al 17-lea, căutînd exclusiv să imiteze acea artă și neputînd concepe altfel arta decît sub formele artei anterioare.

Într-o epocă arta poate să ajungă la cele mai grandioase înălțimi. Ca lucrare artistică ea rămîne pentru totdeauna ca model, însă de imitație în cele mai multe cazuri nu. Orice ar face un sculptor modern, nici o dată nu va reuși ca să se pună în sufletul sculptorului care a creat *Venus de Milo,* căci îi despărțesc pe unul de altul sutele ba chiar miile de ani și că îi va fi totdeauna imposibil să se dezbrace de personalitatea sa modernă, de societatea în mijlocul căreia trăiește, după cum îi va fi tot așa de imposibil ca să se pună în carnea și oasele unui cetățean grec, trăind într-o societate cu totul deosebită de a noastră. Același lucru cu pictura, același lucru cu orice imitație.

Arta și literatura modernă au ajuns și ele la înălțimi vertiginoase, și ele au clasicii, și ele au înființat școli, cînd însă ? Cînd oameni cu talent original au căutat să se inspire din propria lor personalitate, din mijlocul social în care trăiesc, admirînd pe predecesori, însă ferindu-se de a le imita școala.

Se înțelege că nu trebuie căzut în cealaltă extremitate. In artă trebuie să fie lucruri imitate. Aceasta, chiar fără de voia artistului, care nu se poate dezbrăca de influența școlii la care s-a format. Se înțelege că nu aprob căutarea originalității și a originalului cu orice preț ; aceasta nu mai este originalitate, este afectație, silința cu orice preț de a te deosebi.

Vedeți ce se petrece în Paris, Berlin etc., cu școlile literare și artistice. S-adună un număr de tineri chiar talentați, să hotărăsc să scrie sau să picteze altmintrelea de cît cum școala dominantă admite, căutînd ca scrierile și lucrările lor de artă să nu semene deloc cu nimic care s-ar apropia de vreo școală existentă. Rezultatul ?

Rezultatul este că vedem întemeindu-se pe asemenea baze şcoli literare şi artistice bizare, care înfruntă cu teoriile lor bunul simţ, care profesează cultul absurdului, şcoli născute nu din individualitatea puternică a artistului, ci din răutate, invidie, din dorinţa de a ajunge, de a parveni repede.

Şi la noi există o şcoală literară, care cam se aseamănă cu acele de care vorbesc, din străinătate.

Ei bine, departe de mine de a sfătui pe literaţii noştri ca să creeze, să inoveze, să înfiinţeze şcoli nouă numai pentru ca să nu se apropie de Eminescu sau Alecsandri în compunerile lor. Dacă este să spun gîndirea mea, apoi mai de grabă prefer să văd pe poeţii noştri mergînd pe urma predecesorilor lor, de cît să-i văd apucînd cîmpii.

Este o observaţie foarte adevărată : predecesorii apasă pe urmele succesorilor aşa de tare, în cît îi încovoiază. Un trecut bogat este o sărăcie pentru cei care lucrează în prezent. Acea lucrare a spiritului care se numeşte comparaţie e teribilă pentru cei actuali, nu numai la teatru cu privire la doi actori pe cari îi compari în acelaşi rol, ci şi în artă, în literatură, în politică, în toate. Se vor găsi totdeauna oameni pentru care un Alecsandri va rămîne modelul perfect al poeziei, iar Eminescu geniul încarnat al profunditâţei poetice.

Eu însă nu mă gîndesc la asemenea oameni. Actualii, cînd au talent, pot lupta în bune condiţii cu predecesorii ; li se cere ca să fie originali. Originalitatea le deosibeşte imediat nu numai de oameni mediocri, ci chiar de genii ; eşti tu un altul. Acest lucru aş dori.

Dar cer cititorilor iertare de aceste lungi digresii.

VII

RĂSPUNSUL D-LUI URECHE

Am spus cum *Beţia de cuvinte*, articol scris cu mult umor, lucru care îi se întîmpla mai rar d-lui Maiorescu, a ridicat o indignare generală în redacţia *Revistei contimporane* şi în Bucureşti.

Răposatul Ureche nu putea să nu răspundă ; fusese prea maltratat.

Şi aici o mică paranteză.

În genere atacul este mult mai uşor decît riposta. Cînd ataci, mai întîi îţi alegi tu singur terenul şi, natural, îţi alegi terenul cel mai tare pentru tine şi cauţi să loveşti în partea cea mai vulnerabilă a acelui pe care-l ataci ; procedeul nu este tocmai echitabil, dar în fine cînd e vorba de bătălie echitatea rămîne pe planul din urmă. Aşa, cînd voieşti s-ataci un autor, îţi alegi lucrarea lui nu cea mai bună, ci cea mai slabă.

În al doilea rînd, îţi dai tot timpul cît îl crezi de cuviinţă, pentru a premedita, prepara şi efectua atacul. În aceste condiţii adversarul se vede surprins şi de atacul neaşteptat şi de terenul pe care e nevoit să se pună, fiindcă tu-l aduci pe acel teren.

În fine, el e nevoit să răspundă imediat sau cît se poate de repede, căci un răspuns peste cîteva luni sau un an nu mai este un răspuns.

Prin urmare, în genere, la ripostă se cunoaşte tăria omului, acolo se vede promptitudinea şi siguranţa spiritului precum şi tăria cunoştinţelor.

Închid parantezul.

Pe răposatul Ureche, dl. Maiorescu în *Beţia de cuvinte* îl pusese într-o poziţie foarte inferioară,

căci atacîndu-i ideile și discutîndu-i-le, îl ridiculizase pur și simplu.

Era deci o chestie de văzut, cum Ureche va răspunde și pe ce teren se va pune.

Mărturisesc că noi, de la „Junimea", așteptam cu nerăbdare să vedem cum adversarii d-lui Maiorescu îi vor replica.

Cînd a început a apărea răspunsul d-lui Ureche, (căci el a continuat în mai multe numere din *Revista contimporană)* efectul a fost deplorabil. Dl. Maiorescu avusese abilitatea și spiritul de strategie ca să condenseze tot ce avea de spus într-un singur articol, fără urmare în numărul viitor. Era o bucată de granit care cădea instantaneu pe capul celor de la *Revista contimporană.*

Răposatul Ureche n-a sesizat acest procedeu de luptă de la adversari, ci răspunsul său conținea trei numere consecutive cu de două ori *va urma.*

Acum vă închipuiți efectul ; un om îți dă o lovitură în cap de te culcă la pămînt, tu te scoli, îți aranjezi părul și toaleta, și apoi din lună în lună îl înjuri, sau îl scuturi de mînecă cînd îl întîlnești.

Se potrivește ?

Acest lucru face dl. Ureche. D-sa ca să răspundă îl ia pe dl. Maiorescu de la începutul activității sale literare, adică începe de la facerea lumei, cînd trebuia să o ia măcar de la potop, și încă în ce mod ?

Dl. Maiorescu, pe cînd fusese director la liceul din Iași, publicase în *Anuarul* acelui liceu, la 1863, o *disertațiune asupra limbei latine.*

N-am citit acea disertațiune, dar după citațiile ce a făcut cu acea ocazie Ureche din ea, probabil că într-însa se afla multe lucruri bune dar și foarte multe mediocre sau contestabile.

Ureche are nenorocita inspirație ca să voiască a judeca pe dl. Maiorescu din 1873, *cap de școală literară,* din punct de vedere al principiilor generale pe care acela le stabilise în disertația sa de la 1863 cu privire la limba latină.

Era ceva copilăresc. Așa, Ureche se întreba de la început : *un cap de școală trebuie să fie un caracter ?* Da, răspundea.

Ia să vedem, continua, *ce este un caracter ?* Și ca răspuns, cita din *disertațiunea asupra limbei latine* definiția ce dădea dl. Maiorescu despre caracter. Apoi, să mai întreba din nou : dl. Maiorescu are un asemenea caracter ? La care tot d-sa răspundea că nu.

Și atunci, își făcea ultima întrebare sie-însuși : Ce fel de *cap de școală* este dl. Maiorescu, *care n-are caracter,* chiar după definiția d-sale ?

Vă închipuiți că aceasta nu mai era o polemică, era o parodie.

Dar cînd vă voi spune felul cum bietul Ureche dovedea (?) că dl. Maiorescu este *un om fără caracter !*

Ureche începe conform definiției adversarului să stabilească că *un caracter* înseamnă un om care nu-i *schimbăcios.*

În treacăt fie zis, dacă definiția d-lui Maiorescu despre caracter era așa cum o arăta Ureche, era o definiție care lăsa mult de dorit, căci caracterul nu se definește după schimbările pe care ți le impun împrejurările, ci el își imprimă stampila tuturor împrejurărilor.

Dar, în fine, aceasta este o chestie secundară. Ca să dovedească d-lui Maiorescu că n-are caracter ne dădea un exemplu :

Dar chestia este prea nostimă ca să nu citez textual.

„Avem sub ochi *Anuarul,* ce a publicat în 1863, — acum zece ani. În acest imprimat constatăm opiniuni diametral opuse cu acele ce *Convorbirile* şi diversele scrieri ale d-lui T. L. Maiorescu, de atunci încoace, manifesta în respectul scrierei române. Dl. T. L. Maiorescu în *Anuarul* său este pentru *u,* pentru *ti* în loc de ţ : Importan*tia* studiului etc. (pag 18) ; pentru duplicaţiunea consunantelor : pentru *ó* în loc de *oa :* pentru *à* scris cînd cu *ă,* cînd cu *e* etc. ; după derivaţiune ; pentru *sunt* în loc de *sînt ;* pentru *recunoscènd,* adecă înlocuirea lui *î* cu *è,* nu numai cu *i* etc. ; pentru terminaţiunea *iă : viă ;* pentru terminaţiunea *ţiune* éră nu *ţie...* etc. şi în fine pentru limba cea mai plină de neologism, pînă a deveni obscură românului."

Auziţi ! domnul Maiorescu om *fără caracter,* prin urmare nu poate să fie *cap de şcoală,* pentru că la 1863 era pentru *u* scurt, iar zece ani după aceea nu mai împărtăşea această părere.

Şi aşa mai departe.

Dar cu această ocazie se poate naşte o întrebare cu caracter general mult mai serios. Mulţi, citind aceste, pot să obiecteze că concluzia la care ajung nu este dreaptă, de vreme ce altceva este ironia şi altceva seriosul. Dl. Maiorescu în *Beţia de cuvinte* maniase arma ironiei, pe cînd dl. Ureche în răspunsul său trata chestia în mod serios ; şi se poate adăugi că ironia este trecătoare, dar un studiu serios rămîne. Cu alte cuvinte s-ar putea zice că ironia nu probează nimic, decît un lucru, că cel care o maniază are spirit, fără să aibă dreptate. Pe cînd zeflemisitul, cu toată dreptatea cauzei, fiindcă nu are spirit poate să iasă învins dintr-o polemică.

VIII

BUSTUL POETULUI ŞERBĂNESCU

Sunt nevoit să schimb iar rîndul cam deşirat a acestor amintiri, de vreme ce, în momentele în care scriu, să inaugurează în grădina Ateneului bustul poetului Şerbănescu, de un grup de admiranţi. Şerbănescu a fost colaboratorul de la început a *Convorbirilor.*

Unul din poeţii cei mai fecunzi şi care a publicat regulat timp de şapte ani gentilele sale poezii în *Convorbiri* a fost Şerbănescu. El ţinea, împreună cu Matilda Cugler, recordul fecundităţei.

Nu-mi aduc aminte să fi văzut mai mult de o dată sau de două ori pe Şerbănescu la „Junimea" ; probabil că profesiunea lui de militar îl reţinea în alte părţi. Cînd începe a scrie sau, mai bine, cînd începe a publica, era căpitan. În fiecare an, la distanţe de cîteva luni trimetea cîte un pachet de poezii, rar trimetea una sau două consecutiv, ci cel mult de două ori pe an, trimetea însă şapte sau opt.

Şerbănescu nu era gustat în mod deosebit de „Junimea", fiindcă netrăind în acest cerc literar, vedeai îndată din poeziile sale că nu este nici în tonul, nici în ideile junimiste. El era un junimist exotic, şi poeziile sale se resimţeau de acest exotism, căci nici ca concepţie, nici ca execuţie nu purtau pecetia specială a „Junimei".

Era Şerbănescu poet ? Desigur că da. El însă nu era un inovator, el a urmat tradiţia veche românească în poezie, cîntînd amorul şi iar amorul şi aproape vecinic amorul.

Aş putea zice că el se trage în linie dreaptă din poetul *Conachi,* care a cîntat atît de mult, în felul timpului său, iubirea. Şerbănescu este drăgălaş,

totdeauna ușor ; sentimentele lui sunt la suprafață, niciodată adînci.

Din acest punct aș putea zice că Șerbănescu este fără inspirație. Nicăieri nu vezi inspirație adîncă, convingere, căldura unui sentiment profund ; el cîntă vecinic un singur subiect, femeia.

Pentru dînsa, mai cu seamă pentru zîmbetul și ochii ei, găsește expresii nesfîrșit de variate ca să-i admire. Afară de femeie, nimic nu există pe lume ; orice durere, orice plăcere nu e mai tare decît durerea și bucuria ce-ți inspiră femeia. Aș mai putea zice că Șerbănescu este un poet *mignon,* care în versurile sale a curtenit, a lingușit, a exagerat admirația sa pentru femeie.

Procedeul lui poetic este variat și bogat ; contrastul, mai cu seamă, este unul din mijloacele sale de a produce efect, comparațiile sunt nemăsurat de exagerate. Cînd e vorba să-și exprime iubirea el găsește antiteze, el reduce lumea la un nimic față cu grandiozitatea sentimentului său de iubire și față cu femeia în care se rezumă toate plăcerile și toate perfecțiunile naturei.

Ziceam mai sus că el e moștenitorul modernizat a lui Conachi, aș putea poate cu mai multă dreptate, să spun că el este Petrarca român căci are în adevăr multe puncte de asemănare. Petrarca a cîntat numai o singură femeie, pe *Laura,* cu infinite variații de ton, pe o singură coardă a amorului, cît *Laura* a trăit. Acest lucru îl face și Șerbănescu. Nu știu dacă a cîntat o singură femeie ; eu cred că nu a cîntat pe nici una, ci a cîntat femeia dar cu aceeași persistență.

Poeziile sale sunt manierate, efectele preparate, versurile cizelate, artificialul se simțește și cu toate aceste citite tare, ele sunt dulci la auz, dar autorul îți lasă o impresie nu atîta de poet, cît de un artist fabricator de versuri drăgălașe.

Iată o poezie, una dintre cele dintîi ale lui, publicată în *Convorbiri literare* din 1869, care trădează de la început factura lui poetică și mijloacele care îl vor servi în întreaga lui carieră.

LACRIMA

Ah, în ochiul tău cel negru, ca o noapte fără lună
Eu o lacrim-am zărit,
Și pe geana ta cea brună,
Lunecînd ea s-a oprit.

Ce înseamnă, copilă june, ca și o simțire nouă,
Acel ud mărgăritar,
Acel grăunte de rouă
Semnul dorului amar ?

Lacrima e o poezie ce se scrie în tăcere
La tulpina unui dor ;
Bătrîn, lacrima-i durere ;
June, lacrima-i amor.

Tu ce june ești ca raza, ce în faptul zilei luce
Nu-mi mai spune al tău dor ?
Lacrima din ochi-ți dulce
E un gingaș trădător.

Foarte gentil și drăguț, dar este o simplă compoziție poetică. Îmi închipuiesc cîtă trudă și-a dat Șerbănescu ca să echilibreze acest mic giuvaer literar și cît a trebuit să șteargă, s-adauge și iar să șteargă, pentru ca proporțiile să fie armonice și perfecte.

Exagerația în comparații, iată de ce poeziile sale sunt artificiale. Aș putea zice încă ceva : Șerbă-

nescu a pus în versuri toate exagerările pe care tinerii de mahala le adresează prin viu grai şi, mai cu seamă, prin scrisori fetelor.

Este drept că el a dat tuturor acestor exagerări de sentimente o formă literară, fără de care poeziile sale ar fi ridicule din această pricină, dar nu mai puţin este adevărat, că nu tot ce un tînăr care voieşte să treacă drept amorezat debitează unei fete în intenţia de a o seduce, nu toate aceste se pot pune în poezie, chiar cînd sunt bine puse.

Aş mai îndrăzni s-adaug încă ceva : în poeziile lui Şerbănescu zăreşti de departe pe ofiţerul tînăr şi romanţios care-şi varsă în diferite garnizoane flacăra sa de iubire trecătoare, în versuri, fiindcă natura îl dotase, în deosebire de alţi camarazi, cu talentul de poet.

Ia citiţi această poezie :

PORTRETUL

La căpătîiul patului meu
Icoane sînte nu am eu
Dar am iubită, portretul tău
Şi parcă am pe dumnezeu.

De orice pericol, de orice vis rău
De cînd l-am pus, ferit sunt eu...
Ah, de nu eşti chiar dumnezeu
Eşti cel mai bun înger al său.

Aceasta nu-ţi aduce aminte de acele declaraţii înflăcărate în care ofiţerul de garnizoană numeşte pe iubita care locuieşte la etajul întîi din strada cutare, în scrisorile lui : tu eşti dumnezeul meu, tu eşti îngerul meu !

Poeziile lui Şerbănescu tocmai din cauza că cîntă vecinic amorul în versuri cizelate şi cu imagini riscate, se pretează admirabil la muzică. De aceea multe din compoziţiile sale au fost puse în muzică şi au făcut şi fac încă deliciile tineretului.

Cine nu ştie, cine nu cunoaşte clasica în felul ei poezie : *Unde eşti ?* Şi cine, la o petrecere, nu a auzit pe lăutarul cîntăreţ sfîrşind cu un glas pe care voieşte să-l facă funebru : *Te-am pierdut, te-am pierdut !*

Muzica în genere aruncă pe planul al doilea poezia, sau mai drept din poezie reţii numai cuvinte drăgălaşe de iubire, care-ţi dau impresia sentimentului, încolo este armonie, adică armonie de cuvinte, armonie de sunete. La analiză însă poezia apare întreagă toată, cu frumuseţile şi imperfecţiile ei şi cînd citeşti în linişte :

Unde eşti ? Unde eşti ?
Pe la cele patru vînturi
Eu de tine am întrebat

Şi prin lacrimi, şi prin cînturi
Şi prin dureros oftat, —
Însă ele au tăcut...
Te-am pierdut ! Te-am pierdut !

atunci ţi se pare cam naiv interesul poetului, întrebînd de iubita lui pe cele patru vînturi, întrebare care o face prin lacrimi, prin cînturi şi prin dureroase oftaturi !

E curios că acest militar n-a fost inspirat de profesia sa. Din contră, are o poezie : *Ecoul de război*, în care condamnă războiul, cu relele lui cunoscute, şi pune în contrast pe bravii care cu miile

mor pe cîmpul de bătaie, pe văduvele care plîng amar, cu regele care bea şi serbează victoria.

*

Şerbănescu a avut admiratori şi a meritat să aibă. Aceşti admiratori i-au ridicat un bust în grădina Ateneului ; au făcut un act meritoriu, căci poetul care a cîntat amorul şi a găsit forme şi imagini nouă, după ce mii de alţi poeţi, în mii de ani, au cîntat acest sentiment, e vrednic ca să-şi aibă bustul său, căci el înseamnă ceva în literatura noastră.

IX

ZEFLEMEAUA ŞI SPIRITUL LA „JUNIMEA" !

Societatea „Junimea" era zeflemistă. Ea a transmis partidului junimist această însuşire. „Junimea" trecea în ochii duşmanilor ei de o societate cu moravuri stricate, cu spirit depravat, care nu avea nimic sfînt, care-şi bătea joc de toate, începînd cu ideea naţională şi cu patriotismul.

Merita ea această reputaţie ? De zeflemistă era, căci erau cîţiva oameni de spirit şi mulţi care înţelegeau spiritul, dacă nu puteau să-l facă.

Se rîdea foarte mult de patrioţi şi de naţionalişti ultra, care-şi făceau o profesiune din acest sentiment.

Se zeflemisea lucrările literare care căutau ca să treacă patriotismul şi tiradele naţionale drept întregul fond literar.

Niciodată însă nimeni la „Junimea" nu şi-a bătut joc de naţionalitate şi de popor ; este drept că „Junimea" era înclinată în spre un pronunţat pesimism, cînd era vorba de forţele şi vitalitatea poporului, precum şi de viitorul lui.

În această privinţă, „Junimea" cădea şi ea în extrema cealaltă. După cum naţionaliştii găseau totul bun şi admirabil în ţară, aşa şi *junimiştii* găseau mai tot rău.

Se făcea acolo o critică acerbă asupra tuturor manifestaţiilor, cîte odată din cele mai neofensive ; politica se considera căzută în mîinile cele mai inepte, cu toate că era dusă de un Kogălniceanu, de un Brătianu, de un Lascar Catargiu. Dar ceea ce supăra şi ustura mai tare, era zeflemeaua. De aceea, aceasta a rămas ca caracteristică a „Junimei".

Şi cu aceste mă întorc la întrebarea pe care am pus-o ceva mai sus, şi anume : dacă *spiritul* reprezintă şi *adevărul*, sau dacă adevărul trebuie să ia numai o singură formă, forma serioasă şi demnă.

Aceasta este o chestie foarte interesantă. Deja am atins această chestiune ; simt nevoia să mai reviu asupra ei.

Sunt oameni care sunt numai de spirit.

Sunt alţii care sunt numai serioşi, n-au spirit.

În fine sunt alţii care sunt şi cu inteligenţă profundă şi de spirit.

Este foarte curioasă de cercetat inteligenţa omului din aceste puncte de vedere. Iată un om care e plin de spirit, cu toate acestea nu are un fond de inteligenţă serioasă. Pentru ca să-ţi facă spirit şi zeflemele este minunat, cum însă se pune chestia în mod serios, este incapabil să facă o observaţie mai de seamă. Pune-l la o treabă unde se cere atenţie şi studiu şi vezi că este incapabil. Cunosc un număr de asemenea oameni, dar nu voiesc să le pronunţ numele, de aceea voi da de exemplu unul care este mort. Cine a cunoscut pe Costică Bobeică,

știe că era un om plin de spirit. C. A. Rosetti, căruia îi plăceau oamenii de spirit, fiindcă și el era, căpătase o adevărată slăbiciune pentru Bobeică. Acesta făcea politică contra liberalilor, asta nu-l împiedica să se ducă foarte des la bătrînul democrat, unde se petrecea făcîndu-se și zicîndu-se tot felul de cuvinte de spirit.

Dacă însă l-ai fi pus pe Bobeică ca să scrie cîteva rînduri, era incapabil sau scria anost, fără sare, mai ales cînd voia să scrie ceva despre un subiect serios.

Iată deci un om de spirit care n-ar fi putut să zeflemisească pe un scriitor serios, chiar dacă scriitorul s-ar fi pretat la ridicul. De ce ? Pentru că spiritul lui Bobeică era numai de suprafață și spre a-și bate joc de un scriitor serios nu se cere numai să ai spirit ci să ai și un fond de inteligență serioasă.

Sunt oameni inteligenți, foarte inteligenți, aș putea zice de geniu, și care n-au spirit.

Dar tot vorbesc de spirit fără să spun ce înseamnă spirit. Deja am atins această chestie. Definiția este foarte grea. De altmintrelea nici nu este nevoie de o definiție. Sunt lucruri așa de cunoscute, încît nu e nevoie să le definești și cu cît sunt mai cunoscute, cu atîta definiția este mai grea. Un om de spirit, după mine, este acela care pune în evidență prin intuiție o părticică de adevăr sub formă de exagerare de raporturi sau de contrast între două sau mai multe lucruri. Observația poate să aibă forma fantazistă, chiar nebunească și cu toate aceste sub această formă de fantazie și întrebuințînd o exagerație de raporturi între lucruri, totuși se poate ca fondul să cuprindă o părticică de adevăr, pe care poate chiar psihologii de profesiune încă nu l-au observat.

Spiritul mai are o calitate : este că el atinge un adevăr în cîteva cuvinte fără dezvoltări, lucrul căruia unui savant i-ar trebui dezvoltări lungi și poate fastidioase pentru a-l dovedi. Cu cît forma este mai scurtă și mai concisă, cu atîta spiritul este mai ascuțit și mai săritor, de aceea cuvintele de spirit rămîn și se propagă.

Să dau un exemplu, și nu voi să-l dau din cele clasice și cunoscute de toată lumea, ci un cuvînt nostim al lui Costică Bobeică.

Eram, e de mult de atunci, în Cameră cu Bobeică. Ministrul de interne era răposatul Chițu, un om de valoare, erudit și mare entuziast. Nu este un secret pentru nimenea, prin urmare pot s-o spun și eu, că Chițu trecea drept un om căruia îi cam plăcea băutura. Alt defect nu i se cunoștea acestui om cinstit.

Cînd ești ministru, se înțelege că opoziția caută să te lovească unde poate mai lesne. Acest lucru se întîmplă și cu răposatul. Bietul om venea cîte odată la Cameră, poate chiar fără să fi dejunat și cu toate aceste, opoziția observîndu-l jura că Chițu a dejunat copios.

Cine cunoaște ferocitatea fără de seamăn care are loc în luptele politice va înțelege ușor pentru ce așa numita slăbiciune a lui Chițu era des obiectul glumelor opoziției.

Într-o zi un deputat citește un proiect de lege din inițiativă parlamentară ; prezidentul, conform regulamentului, întrebă pe guvern dacă și-l însușește. Pe banca ministerială era numai Chițu.

La întrebarea prezidentului, Chițu răspunde :

— Guvernul aderă.

Atunci s-aude un glas, care replică tare :

— Maderă.

Era Bobeică care pronunțase acest cuvînt.

O ilaritate grozavă izbucnește în Cameră, chiar în rîndurile majorității.

Iată un cuvînt de spirit.

Dacă analizezi lucrul, s-ar părea o prostie, s-ar părea mai mult un calambur. Dacă Ioan Brătianu ar fi rostit cuvintele lui Chițu : „Guvernul aderă" și dacă Costică Bobeică ar fi replicat : „Maderă", aceasta ar fi fost o prostie sau ceva fără înțeles. Dată fiind însă reputația, fundată sau nu, a lui Chițu, cuvîntul *maderă,* în raport cu cuvîntul ministrului *aderă,* era o apropiere fantazistă, o exagerare absolut de raporturi, o absurditate ca formă, dar ca fond exprima un adevăr admis convențional de toată lumea, rezumat într-un singur cuvînt, care exprima caracteristica unui om.

Cititorii nu-mi vor cere ca să mă întind mai mult asupra ceea ce înseamnă spirit, cu toate că subiectul fin, delicat, merită să fie tratat și dezvoltat, căci el este aproape necunoscut în psihologie.

Va să zică, ziceam că sunt oameni foarte inteligenți, geniali, care nu au spirit. Cu ce îl înlocuiesc ei ? Cu profunditatea gîndirei care te face ca să uiți lipsa spiritului.

De cît, această lipsă este reală chiar pentru asemenea oameni.

Să vorbesc de oamenii de la noi. Încep cu cei morți, îmi este mai ușor. Vasile Conta avea o inteligență adîncă dar nu avea spirit și cu toate aceste îi plăcea spiritul, pot zice că înebunea după dînsul și se cerca să facă și el, ba chiar ar fi preferat ca să treacă de om de spirit.

La „Junimea", în discuțiile vii la care lua parte, totdeauna cuvîntul lui era potrivit și așezat. Cum se cerca însă să facă spirit o scrîntea. Din silința

sa ieșea o nesărătură. Cîte odată îi se întîmpla însă să reușească, — cine nu reușește să facă odată spirit — și atunci simțea o mare satisfacție. El se întorcea către mine și rîzînd îmi zicea :

— Ei, tu care îmi spui că spun prostii cînd voiesc să fac spirit, ce mai zici acuma ? Ei, asta, așa că e bună ?

— Bună, bună, dar nu abuza. Ai zis azi ceva de spirit, odihnește-te o bucată de timp, căci știi... *qui court après l'esprit...*

Conta ca om inteligent nu se supăra niciodată de glumele ce făceam pe socoteala lui și avea o admirație pentru oamenii de spirit, măcar că el nu era și recunoștea acest lucru.

În cercul nostru literaro-petrecător, de la cafeneaua Buch, unde ne adunam vreo 10—12 la aceeași masă, printre noi era și răposatul pictorul Verusi, un băiet de talent și de spirit.

Vasile Conta făcea mult haz pe socoteala pînzelor aceluia, care erau mediocre, căci Verusi avea talent în toate afară de pictură, profesiunea sa. Verusi îl lăsa să vorbească și la un moment dat îi riposta cu o înțepătură spirituală. Conta făcea mare haz și îi răspundea :

— Mă Verusi, tu nu știi cît aș da eu să fi zis eu cuvîntul care l-ai zis tu.

Răposatul pictor era de spirit numai în intimitate ; căci sunt naturi de aceste.

La „Junimea", căci și Verusi făcea parte și ținea conferințe cu subiecte artistice, era timid, așa că-l luau peste picior chiar unii din cei care nu străluceau nici prin inteligență, nici prin spirit.

Așa, printre cei cari îl zeflemiseau era și Miron Pompilie, transilvănean greoi la gîndire.

Verusi tăcea, numai se roșea și uitîndu-se la dînsul avea aerul să-i zică :

— Ai noroc tu că eşti aici, tare aş dori să încapi în mîna mea aiurea.

Noi, adică Conta, Lambrior, Tasu şi cu mine, care cunoşteam valoarea lui Verusi, ne-am hotărît într-o seară ca să dăm aceluia o revanşă. Miron Pompilie se ducea de-a dreptul acasă după ce ieşea de la „Junimea". Într-o seară ne-am concertat ca să-l atragem la cafeneaua Buch. Cu multă greutate l-am hotărît să vină. Verusi era deja instalat la masa noastră. Pompilie cînd îl vede simţeşte cursa care îi o întinsesem, însă era prea tîrziu ; era ruşine să fugă. Şi atunci Verusi, în vervă şi la largul lui, l-a executat timp de o oră în rîsetele tuturor şi cînd zic executat, înţeleg că l-a luat, ca să zic aşa, în vîrful biciului, ducîndu-l din ironie în ironie. În sfîrşit, Verusi se răzbunase.

De atunci Pompilie n-a mai venit pe la Buch de frica lui Verusi, chiar la „Junimea" nu se mai lega de acela, căci era destul să-l întrebăm :

— Mirune, Mirune (aşa i se zicea la „Junimea") nu mergi astă seară la Buch, este şi Verusi... ca să stîrnească un rîs general, căci noi spusesem la „Junimea" ceea ce păţise *Mirune* de la Verusi.

Ziceam mai sus că Conta regreta că nu avea şi spirit. În adevăr, spiritul e necesar chiar la un om inteligent, chiar unui erudit şi învăţat, cînd are relaţii sociale sau vine în contact cu tot felul de lume. El nu e trebuincios la savanţii cu numele terminat în *us,* care stau închişi în casă şi nu văd pe nimeni în operile acestora de multe ori fastidioase, spiritul ar fi deplasat iar în polemicile dintre ei, se ştie cum sunt acele polemici, nu vezi decît înjurături grosiere sau înţepături bocănoase, unii adresînd altora epitete ca ignorant, mojic etc.

Spiritul este subţietatea inteligenţei, pătura uşoară şi vaporoasă care la oamenii inteligenţi este

cu atît mai vie, cu cît substratul este mai profund şi serios. Aş compara spiritul cu acele vinuri de şampanie uşoare şi capitoase care se numesc *tisană,* faţă cu vinurile reputate şi de rezistenţă precum Veuve-Clicot.

La „Junimea" erau oameni de spirit, nu în sensul lui Bobeică, ci în sensul celor inteligenţi şi de spirit.

În primul rang era dl. Vasile Pogor, apoi dl. Iacob Negruzzi etc. Era însă un om de spirit, foarte de spirit, care îşi exercita verva prin unghere ; rar îi auzeai glasul în discuţia generală. Acela era dl. Grigore Buicliu, actual membru la Curtea de Casaţie.

Curioasă atitudine avea şi dl. Grigore Buicliu ! D-sa nu era timid ca Verusi, funcţia ce ocupa, întîi procuror general la Curte, şi mai tîrziu, avocat de prima ordine, îndepărta ideea de timiditate. Şi cu toate aceste cel mai mult timp tăcea, iar cînd făcea vreo observaţie o comunica vecinului. De ce ? Nu ştiu. Căci observaţia era totdeauna şi justă şi spirituală ; trebuia ca vecinul s-o comunice tare „Junimei" strigînd :

— Iată ce a zis Buicliu !

Şi toată lumea făcea haz.

Eu cred că tăcerea d-lui Buicliu la „Junimea" pornea dintr-un amestec de sentimente : pe de o parte d-sa, ca om cuminte nu credea de cuviinţă să se amestice în discuţii asupra subiectelor cu care nu era deplin familiar, iar pe de altă parte tăcea în subiecte mai comune, din cauza unui sentiment de superioritate despreţuitoare pentru vorbă multă care se făcea pentru nimic. Cam în acest spirit erau observaţiile pe care le făcea vecinilor. La „Junimea" el trecea drept o natură ironică şi sar-

castică, care este tot spirit, însă spirit de o natură deosebită, de care voi vorbi mai pe urmă.

Dl. Titu Maiorescu trecea la „Junimea" drept om de spirit sau numai de inteligent ? Trebuie pus în categoria numai a lui Conta sau în categoria acelora și inteligenți și de spirit, de care voi vorbi mai jos ?

Impresia la „Junimea" era că dl. Maiorescu nu avea spirit, și aveam motive serioase ca să credem acest lucru.

De multe ori se încerca să facă spirit fără să reușească totdeauna. Simțeai că este ceva forțat. Recunoștea indirect acest lucru singur, de vreme ce făcea mare haz de cuvintele d-lui Pogor și ale d-lui Iacob Negruzzi ; ba chiar odată ne-a convins de aceasta, cînd la o aniversare a „Junimei" a venit și d-sa cu o bucată literară cu pretenții de spirit. Am spus deja că a fost un adevărat fiasco...

Era dl. Maiorescu numai inteligent, în felul lui Conta, adică lipsit de ori ce fel de spirit ușor și plăcut ? De sigur că nu.

Căci dacă n-ar fi scris decît *Beția de cuvinte*, încă acesta ar protesta în contra părerei. Dar cu aceste voi continua.

În genere spiritul s-arată în conversații ușoare. În asemenea conversații spiritul scînteiază, provoacă rîsul sau mulțumirea sufletească. La astfel de conversații și glume dl. Maiorescu nu participa, iar cînd s-amesteca făcea reflexii mai mult serioase și cînd din întîmplare glumea și căuta să spună ceva de haz, de mai multe ori nu reușea decît reușea. Făcea însă foarte mult haz de spiritul altora, mai cu seamă de acela al d-lui Pogor.

În schimb, d-sa trecea drept spiritul cel mai mușcător și cel mai sarcastic de la „Junimea". Această armă o mania cu o rară perfecțiune, mai

ales se distingea în sarcasmul preparat și în mușcătura meditată.

Prins pe neașteptate, această armă o mania mai greu.

Această față a inteligenței omenești, în care logica, raționamentul și critica adversarului este învelită în forma sarcasticului și mușcăturei, nu este propriu-zis spirit. În genere spiritul caracterizează o situație sau definește un lucru sub forma glumeață, dar el nu rănește, cel mult atinge epiderma, fără a lăsa urme mai durabile.

În urma unui cuvînt de spirit, toată lumea se înveselește, iar cel la adresa căruia e cuvîntul, deși vizat nu se simțește mortificat. Chiar ironia, o soră de aproape a sarcasmului și a mușcăturei, nu mortifică pe cel care îl are de obiect ; este mai mult decît lovitura de spirit, însă mult mai puțin decît sarcasmul.

Este drept, că sarcasmul și ironia conțin în sine spirit, căci nu poți mania această armă fără ca să nu ai un fond spiritual ; de cît acel fond nu se manifestează spontaneu, în cuvinte scurte și direct, ci împrumută forma raționamentului, a criticei și a deducțiunilor logice, adică forma sub care inteligența se manifestează.

Ironia s-apropie mai mult de spirit ; nu se poate pricepe o ironie, dacă prin ea nu atingi pe adversar și nu deștepți surîsul de mulțumire al celor ce te ascultă. Aș putea zice că ironia este spiritul oratorilor care țin discursuri lungi și care trebuie să facă dezvoltări mai întinse și raționamente mai complicate. Pe cînd spiritul este acea izbucnire spontanee, într-o conversație mai mult intimă, sau acel apropo pe care un discurs lung ce-l asculți îți sugerează și pe care-l emui sub formă de întrerupere.

*

O nenorocire pentru societate sunt oamenii care n-au de loc spirit, care au chiar o inteligență mărginită și totuși voiesc cu ori ce chip să plaseze așa numite cuvinte de spirit. Să te ferească dumnezeu de asemenea oameni !

Pe lîngă că ei te plictisesc, pe lîngă că te pun în situații delicate, căci te silesc să faci de politeță haz, dar nici nu-ți dau timp ca să te ocupi de altceva.

Acești pseudo-spirituali meditează ceva apoi, cum te zărește, te apucă și te ține în loc ca să-ți spună ceea ce au meditat, considerîndu-l de lucru de mare haz. În zadar ca să scapi de el zîmbești din vîrful buzelor, aprobînd cu capul și voind a trece înainte, omul crampon nu te lasă ci te întreabă :

— Ei ce zici, așa că e bună ?

— Bună, răspunzi, și cauți să fugi.

— Nu zău, spune-mi serios, așa că e bună : mă adresez la d-ta fiindcă te știu că te cunoști în asemenea lucru ?

Ce să zici bietului om ? Îi afirmi fără convingere încă o dată, că gluma e bună, el însă vede din atitudinea ta rezerva, așa că de multe ori aproape îți cere să afirmi pe onoare că gluma lui este bună.

La „Junimea" nu era nici unul din aceștia, era însă unul care făcea spirit tot timpul, fără să aibe nici cea mai mică scînteie : acela era Pavel Paicu, om foarte de treabă, profesor de limbă română și latină. De cum venea la „Junimea" și pînă ce pleca, — nu venea, din fericire, regulat — nu o ducea decît în necontenite încercări din cele mai proaste și nesărate cuvinte, cu pretenții de spirit.

„Junimea" era deprinsă cu acest fel de nesărături, și nimeni nu se mai încerca ca să rîdă de el, sau să-l facă să tacă. Convenisem cu toții, ca la toate elucubrațiile lui Paicu să-i răspundem în cor :

— Prost e Paicu, prost e Paicu.

Iar cînd el trecea măsura, spunînd vreuna prea boacănă, atunci schimbam refrenul strigînd :

— Afară Paicu, afară Paicu.

Cu *prost e Paicu* și cu *afară Paicu* căutam ca să scăpăm de glumele lui nesărate. Paicu nu se supăra de loc, din contra rîdea de cuvintele *prost e Paicu* și-l îndreptățea ca să spună lucruri din boacăne, mai boacăne.

Cel mai prost fel de spirit este desigur *calamburile*, despre care cu drept cuvînt s-a zis că cu cît sunt mai proaste, cu atît sunt mai de spirit. Paicu făcea cu zecile în fiecare seară. Nici nu putea ca să zică zece vorbe, fără ca în ele să nu fie două calambururi, calambururi oribile care iritau pe dl. Pogor pînă arunca cu cartea pe care o avea în mîini în Paicu, iar noi într-un cor formidabil strigam :

— Afară Paicu, afară Paicu.

Rămîne să vorbesc de oameni și inteligenți și de spirit, lucru care se găsește mai rar, dar se găsește.

Dar mai înainte de aceasta ia să vorbesc de o categorie sau mai bine de două nuanțe. Sunt oameni care au un talent deosebit de a spune cu mult haz lucrurile ce au auzit sau ce au văzut. Chiar cînd fondul istorisirei rămîne exact, ei știu să pună în scenă cu haz personagele și mai cu seamă reușesc a face apropouri nostime și reflexii foarte picante.

La „Junimea" cel ce se deosebea în acest gen era dl. Iacob Negruzzi. Am spus-o că din cauza modului hazliu cum povestea vreo întîmplare la care

asistase, căpătase la „Junimea" porecla de *carul cu minciunile.*

În genere asemenea oameni își cunosc talentul, de aceea să complac în a istorisi lucruri ce au văzut sau au auzit. Dl. Iacob Negruzzi a cărui povestiri și anecdote aveau mare haz, natural că căutau să-și pună acest talent cît se poate mai în relief, de aceea în cursul săptămînei îi se întîmpla sau nu ceva mai de rîs, totuși vineri seara cînd se aduna „Junimea" era obligat să istorisească ceva, să-și descarce *carul cu minciunile.* Dacă nu începea singur era somat de „Junimea" ca să-și facă raportul, încît de multe ori inventa ceva numai pentru ca să satisfacă cererea generală.

Noi cunoșteam îndată că dl. Negruzzi inventează. De pe ce ? N-aș putea s-o spun, dar simțeai că era ceva forțat, ceva care nu curgea, limpede și clar ; dl. Pogor îndată îl apostrofa.

— Aceasta e invenția ta, să știi că mîine am să întreb pe X sau Y dacă s-au întîlnit cu tine și ce au vorbit ?

La aceste vorbe dl. Negruzzi tușea de două, trei ori, rîdea și schimba conversația.

Genul nostim de povestire de cele văzute și întîmplate intră în definiția spiritului ?

Desigur că da, toate glumele și reflexiile presărate, sunt producția spiritului povestitorului. În asemenea circumstanțe, auditorii nu se interesează atîta de întîmplarea pe care o povestește naratorul, ci de lucrurile de haz și de reflexiile aceluia.

În această specialitate se distingea și răposatul Lambrior, dar acela avea o altă nuanță. Dl. Negruzzi, istorisind, făcea și el haz de propriile lui glume ; Lambrior avea gluma serioasă, adică el își păstra seriosul și făcea să rîdă numai ascultătorii. Hazul nu rezulta atîta din reflexiile pe care le presăra, ci din intonațiile, gestul și atitudinea, din care se degaja o sumă întreagă de înțelesuri și subînțelesuri.

Sunt oameni care nu pot povesti cu haz ce au văzut, chiar cînd lucrurile văzute sunt comice ; în gura lor ele devin sarbede. Printre aceștia, la „Junimea", era și răposatul Tasu. De multe ori, la „Junimea", venea și spunea :

— Am văzut un lucru foarte nostim, însă, fiindcă eu nu pot să-l spun cum trebuie, i l-am povestit lui Jac Negruzzi și l-am însărcinat pe dînsul ca să-l spună.

Ceea ce era nostim, era că la povestirea ce o făcea dl. Negruzzi, Tasu rîdea cu lacrimi... de propria lui anecdotă.

*

Sunt povestitori admirabili, însă de lucruri pe care le-au aflat sau le-au citit. Aceștia sunt propriu-zis naratorii, spuitorii de povești. Ei nu pun nimic de la dînșii, nu fac spirit, nu fac reflexii, nu dau de la dînșii nimic original, dar însă sunt admirabili reproducători a tot felul de istorioare și anecdote culese din toate părțile. La dînșii memoria joacă rolul principal, dar o memorie, ca să zic așa, locală, care reține nu numai sensul sau rezumatul, ci reține povestirea cu personagiile ei, cu vorbirea, cu expresia, cu întreaga culoare. Asemenea oameni, cu cît se pun mai mult în rolul personagelor de care se ocupă, cu atît istorisirea lor este mai perfectă. Orice amestec de a lor, orice imixtiune a personalității lor, strică farmecul povestirei și micșorează valoarea ei.

Care este meritul acestora ? Dacă un stenograf, sau un fonograf ar fi luat cuvînt cu cuvînt poves-

tea, nu era meritul nimănui decît al povestirei. Cînd însă un om, fără să recurgă la nici un mijloc de acelea, fără să ia note, ci numai din simplu auz ajunge a reproduce cu expresiile originale și în cele mai mici detalii o poveste, eu cred că nu mai este o chestiune de simplă memorie, ci o dispoziție naturală extraordinară, pentru a reține bucăți din viața de literatură fie populară, fie de alt gen.

La „Junimea" erau doi povestitori admirabili; era Creangă pentru poveștile noastre populare, anecdote etc. și dl. Ioan Caragiani pentru povești din vechea literatură greacă și de anecdote contimporane din lumea greco-otomană.

Anecdotele sunt un gen literar cu calități eminente, ele sunt scurte și au un punct culminant, care fac de multe ori mai mult de cît o istorisire întreagă.

La „Junimea" anecdota era în mare favoare; în mijlocul unei citiri, a unei discuții serioase, a unei tratări de subiect estetic sau artistic, ori cine avea dreptul ca să ceară să spună o anecdotă.

De aceea la „Junimea" se zicea că *anecdota primează*. Vai, însă, de acela care întrerupea o citire sau o discuție pentru a spune o anecdotă proastă. Era huiduit și rușinat.

Ziceam că Creangă și dl. Caragiani erau anecdotiștii și povestitorii „Junimei". Era o plăcere să îi auzi.

Cînd venea Creangă la „Junimea" — el nu venea regulat — toată lumea îl întreba :

— Creangă, ce ne-ai adus pentru astă seară ?

— N-am adus nimic, dar dacă voiți să vă spun o anecdotă.

Imediat toată lumea tăcea și atunci Creangă istorisea întîmplarea vreunui țigan, vreo năzdrăvănie de a lui *moș Nichifor coțcarul* sau altceva,

toate aceste luate din popor și reproduse aproape textual, cum le auzise de la povestitorii țărani.

De multe ori îl întrebam :

— D-le Creangă, cum se face că le știi așa de bine minte, și te servești cu expresii aidoma populare ?

— Apoi cum să nu le știu pe de rost, dacă de la cinci ani, de cînd am început a înțelege, pînă cînd am venit la seminar, în fiecare seară aproape, am auzit de sute de ori povestele pe care vi le povestesc și eu. De cîte ori n-am stat nopți întregi ca să ascult pe moș Ion sau pe lelea Catinca, povestindu-mi povestea lui Făt-frumos și a Ileanei Cosînzenei. Iarna, în nopțile lungi, țăranul se culcă devreme, dar nu adoarme îndată. La lumina opaițului, povestitorii satului spun tot felul de prujituri, iar eu, culcat pe cuptor, ascultam cu amîndouă urechile și simțeam atît de mult interes și așa de mare emoție, încît, după ce povestitorul înceta, eu nu puteam să adorm încă ceasuri întregi.

Evident că Creangă era un povestitor fermecător, dar ceea ce noi iubeam într-însul erau povestele poporului, era intonația și expresia țăranului, era spiritul popular, felul de glume, de cimilituri și prujituri.

La „Junimea", spiritele absolut desfăcute de literatura populară, cum era de exemplu dl. Pogor, nu iubea poveștile lui Creangă; numai amatorii de literatură populară din preocupații, fie naționaliste, fie estetice gustau genul lui Creangă.

Erau membri ca Lambrior, care își făcuse copilăria la țară, care aproape plîngea la poveștile duioase ale lui Creangă, și care cuprins de accesuri de iubire națională striga :

— Asta-i adevărata literatură, ce tot îmi umblați cu poezii nemțești sau cu combinații de-a pantalonarilor de la oraș ?

Noi rîdeam, căci luam asemenea apostrofări drept omagiu adus literaturei populare.

Evident că asemenea lucruri conţineau vădite exagerații. Poveştile populare au fost cîtva timp un fel de sport, ele au fost la modă şi mi-aduc aminte că, graţie cultului care s-a profesat cîtva timp la „Junimea", Creangă a fost poftit la vreo două case de bună societate, ca să citească poveşti sau să istorisească anecdote.

Dar asemenea încercări n-au reuşit ; bietul Creangă era nevoit să suprime tocmai părţile picante, aşa că poveştile lui şi mai cu seamă anecdotele pierdeau din savoarea lor.

La „Junimea", au fost mai mulţi care s-au ocupat şi au publicat poveşti populare. *Creangă* este unul din cei din urmă, căci el începe a publica poveştile sale în *Convorbiri* tocmai prin anul 1875. Înainte de dînsul, specialişti în acest fel de literatură au fost Miron Pompiliu şi Slavici, ba chiar şi Eminescu, încă din anul 1871, a publicat o poveste cu intenţie de poveste populară.

Miron Pompiliu şi dl. Slavici, mai cu seamă acest din urmă, au multe poveşti ; aşa, dl. Slavici a publicat *Zîna Zorilor*, *Ileana cea şireată*, *Floriţa din codru* etc., iar Pompiliu, *Ileana Cosînziana*, *Codreanu Sînziana* etc.

Ba chiar noi ne deprinsesem cu felul reproducerei a acestor povestitori şi le admiram genul.

Creangă, care era prieten intim cu Eminescu şi cititor asiduu a *Convorbirilor literare*, odată, cînd Eminescu lăuda pe dl. Slavici şi Miron Pompiliu ca povestitori populari, îi zice :

— Şi eu ştiu poveşti şi pot să te asigur că le pot scrie într-o limbă moldovenească întocmai aşa cum o vorbesc ţăranii din judeţul Neamţ, din satul meu Humuleşti.

Eminescu îl îndemnă ca să scrie vreuna şi Creangă îşi aşterne pe hîrtie povestea *Soacra cu trei nurori* pe care o şi trimite într-o seară la „Junimea", căci Creangă, timid şi cam sălbatic din natura lui, n-a voit să vină şi el.

La „Junimea" a fost un adevărat entuziasm la citirea acelei poveşti ; ni se releva un stil şi o limbă pe care nu o auzisem acei care nu trăisem la ţară.

Dl. Pogor, sceptic în tot ce privea poporul, admisese pînă atunci, după multe discuţii furtunoase, că ţăranii au o poezie populară şi că afară de *„frunză verde* şi *bate vîntul"* se găsesc şi oarecare analize de sentiment ; încolo, cînd era vorba de poveştile populare, cu simţul lui delicat şi cu un fel de intuiţie mai mult estetică, nu aprecia poveştile d-lui Slavici şi Miron Pompiliu ca ţărăneşti, ci mai mult ca un fel de compoziţii ale acelora.

De multe ori, cînd Miron Pompiliu citea una din poveştile sale, dl. Pogor striga :

— Nu se poate ca un ţăran, fie din Transilvania, fie din Bucovina, fie de la noi, să vorbească aşa cum îi pune în gură Pompiliu vorbele. Daţi-mi poveşti în care să văd stilul, vorbele, comparaţiile etc., ale ţăranului şi atunci voi zice, iată o poveste populară.

Este drept că fiecare din noi simţea că era ceva vădit artificial în felul cum reproduceau poveştile dl. Slavici şi Miron Pompiliu. Dintre aceşti doi, Pompiliu s-apropia mai mult de natură, dar şi acesta era departe de perfecţiunea în reproduceri. Am zis că Eminescu publicase o poveste *Făt-frumos din lacrimă*. În realitate, Eminescu trata mai mult un subiect popular, iar nu scria o poveste. Ca să vadă cititorii că numai poveste în stil popu-

lar nu era, dau ca curiozitate începutul lui *Făt-frumos din lacrimă.*

„În vremea veche, pe cînd oamenii, cum sunt ei azi, nu erau decît în germenii viitorului, pe cînd dumnezeu călca încă cu picioarele sale sfinte pietroasele pustii ale pămîntului, — în vremea veche trăia un împărat întunecat și gînditor ca meaza-noaptea și avea o împărătească tînără și zîmbitoare ca miezul luminos al zilei".

Evident că aceasta nu este un început de poveste și Eminescu nici nu putea să reușească în acest gen literar.

Cum am spus-o și altă dată, ceea ce caracterizează, ceea ce face farmecul unei povești populare, este limba, sunt expresiile, proverbele și zicătorile, comparațiile etc., etc. Desigur că în caracteristica povestirei populare intră și imaginația naivă, precum și mijloacele primitive pe care autorul necunoscut le întrebuințează în desfășurarea intrigei. Un om cult poate să împrumute intriga și să adopteze chiar mijloacele naive, dar el nu poate broda pe această temă decît cu expresiile, sentimentul și gîndirea păturei superioare din care face parte. Așa, de exemplu, ce este *Făt-Frumos din lacrimă* a lui Eminescu ? O poveste populară scrisă într-un stil literar străin țăranului, cu toate că se vede o silință mare din partea lui Eminescu ca să imiteze stilul și gîndirea populară.

Dar aceasta îi era peste putință. Nu știu dacă Eminescu a trăit vreodată la țară, nu știu dacă a știut vreodată să vorbească ca la țară, însă chiar dacă a trăit acolo și a cunoscut cum vorbește țăranul, el în momentul cînd a scris *Făt-frumos din lacrimă* uitase și limbagiul și expresiile și natura rostului popular.

Eminescu știe atît de la țară, cît știu mai toți tîrgoveții, cît știu și cum știu autorii dramatici care tratează subiecte țărănești și care, drept culoare locală, pun pe ici pe colo cîte un *măi, fă, păi,* singurele semne după care în mod convențional cineva trebuie să admită că personagele sunt țărănești și acțiunea se petrece la țară.

Cu dl. Slavici și Miron Pompiliu lucrurile se schimbă. Evident că aceștia s-apropie în poveștile lor cu mult de limba țăranului, s-apropie dar nu o ajunge.

Iată, de exemplu, începutul unei povești, a lui Miron Pompiliu : *Codreana Sînziana.*

„Era odată ca niciodată, că de n-ar fi fost nu s-ar povesti. Pe cînd lupii cu oile în staul se culca și ciobanii cu împărații și Craii la masă verde ospăta. Pe cînd un soare apunea și altul răsărea.

Era, dragii mei oameni buni, un om. Omul acela o fi fost acum, să nu mințesc, da zeu, o fi fost de-o sută de ani, dacă nu și mai bine cu vreo douăzeci ; femeia lui, așijderea, era bătrînă ca nu știu cine să spun ; era ca Sfînta Vineri ; și din tinerețe pînă la adînci bătrînețe ea nu făcuse nici un copil. Și cine știe ce-s copiii la casa omului, numai acela poate să priceapă întristarea cea nemolcomită a babei și a moșneagului cel pustiu".

Desigur că este ceva din vorba populară, dar e mai mult culoarea decît expresia ; nu este exactă nici fraza țăranului, nici întorsătura vorbei lui. Citind povestea lui Pompiliu, simțești că acela cunoștea pe țăran și limba lui, trăise la țară, știuse poate odată să vorbească ca acolo, dar pierduse familiaritatea acelui limbagiu, căci una este să știi o limbă, și alta să fii familiar cu toate locuțiile, inversiunile, apropourile etc., etc. ale ei.

Același lucru și cu dl. Slavici. Desigur că acest scriitor își dădea toate silințele ca să reproducă aevea poveștile care le știa, dar ia ascultați începutul povestei, *Floriția din codru* și spuneți-mi dacă cunoașteți pe țăran în el :

„A fost ce-a fost ; dacă n-ar fi fost, nici nu s-ar povesti.

În mijlocul codrilor, lîngă drumul cel mare, lîngă drumul cel de țară, pe unde umblă și trece împăratul cu voinicii săi, era odinioară o crîșmă ; la crîșma aceea era o crîșmăriță, crîșmărița avea o fată, și pre fată o chema Floriția. Fata asta nu era însă fiica crîșmăriței, și crîșmărița nu era mama fetei : fata era fată fără părinți, și crîșmărița maică de suflet a fetei..."

Ia ascultați acuma și pe Creangă în poveștile lui :

„Era odată o capră (zice el în *Capra cu trei iezi)* care avea trei iezi ; iedul cel mare și cel mijlociu dau prin băț de obraznici ce erau, iară cel mic era harnic și cuminte. Vorba ceea : Sînt cinci degete la o mînă și ele nu samănă toate unul cu altul".

Deja te simți în atmosfera șezătoarei de la țară.

După ce capra dă povețele cuvenite ca iezii să nu deschidă ușa după plecarea ei, decît numai dacă o va auzi pe dînsa zicînd :

Trei iezi cucuieți,
Ușa mamei descuieți
Că mama v-aduce vouă :
Frunză în buză,
Lapte în țîțe
Drob de sare
În spinare,
Mălăieș
În călcăieș,

Smoc de flori
Pe subsuori,

apoi povestitorul continuă :

„Apoi capra iesă și se duce la treaba ei. Iar iezii închid ușa după dînsa și trag zăvorul. Dar vorba veche : Pereții au urechi și fereștile ochi. Un dușman de lup, — ș-apoi știți care ? — chiar cumătrul caprei, care de mult pîndea vreme cu prilej ca să pape iezii, trăgea cu urechea la părețele din dosul casei cînd vorbea capra cu dînșii".

Așa înțeleg, iată o poveste.

Ia să vedeți cum Creangă (adică nu Creangă, ci țăranul care era în el) continuă mai departe, după ce descrie cum lupul înșeală pe cel mai mare care îi deschide ușa.

„Însă cel mare se dă după ușă, și — să tragă, să nu tragă ? În sfîrșit trage zăvorul... Cînd ia !... ce să vadă ? Ș-apoi mai are cînd vedea ?... căci lupului îi scăpărau ochii și îi sfîrîia gîtlejul de flămînd ce era. Și nici una, nici două, haț ! pe ied de gît, îi rătează capul pe loc și-l mănîncă așa de iute, și cu așa poftă, de-ți părea că nici pe o măsea n-are ce pune. Apoi se linge frumușel pe bot și începe a se învîrti prin casă cu neastîmpăr, zicînd :

— Nu știu, părerea m-a amăgit, ori am auzit mai multe glasuri ? Dar ce dumnezeu ? Parcă au intrat în pămînt... Unde să fie, unde să fie ?

Se iețește el pe colo, se iețește pe dincolo, dar pace bună ! iezii nu-s nicăiri !

— Mă !... că mare minune-i și asta !... dar nici acasă n-am de coasă... ia să mai odihnesc oleacă aste bătrînețe !

Apoi se îndoaie de șele cam cu greu, și se pune pe chersin. Și cînd s-a pus pe chersin, nu știu cum s-au făcut, că, ori chersinul a crăpat, ori cumătrul

a strănutat... Atunci iedul de sub chersin, să nu tacă ! — îl păştea păcatul şi-l mînca spinarea, sărăcuţul !

— Să-ţi fie de bine, nănaşule !"

S-a făcut mare vîlvă în jurul numelui lui Creangă, este o exagerație şi o confuziune chiar. Cum că Creangă era un om inteligent şi un scriitor original, asta nu mai rămîne îndoială, însă aceste laude Creangă nu le merită personal ca povestitor ci ca scriitor al amintirilor lui, în care se vede în adevăr personalitatea lui.

Meritul lui Creangă ca culegător de poveşti se mărgineşte în acela de a fi reprodus aproape textual poveştile populare.

Aşa eu, cînd eram copil, am auzit de la soldaţi (tatăl meu era militar) şi de la servitoare, unii şi altele de la ţară, un număr oarecare de poveşti. A trecut după aceea ani, şi cînd am citit povestea *Capra cu trei iezi,* scrisă de Creangă, am rămas entuziasmat.

— Aşa este, am exclamat, aşa e întocmai cum am auzit-o cînd eram copil.

În adevăr, citind povestea *Capra cu trei iezi,* toate suvenirile memoriei locale mi s-au deşteptat. Am văzut că cuvînt cu cuvînt, Creangă a reprodus povestea aşa cum o auzisem de atîtea şi de atîtea ori.

Căci toată lumea ştie că literatura populară cu privire la poveşti nu este de loc vastă. Avem un număr de 20 sau 30 de poveşti clasice cu variantele lor ; vorbesc de poveştile în adevăr bazate pe o imaginaţie plină de poezie fantastică. Repertoriul, ca să zic aşa, fiind restrîns, un povestitor este silit a se repeta, de aceea eu în copilărie am auzit de zeci de ori *Capra cu trei iezi, Ileana Cosinzeana, Făt-frumos,* şi ceea ce e caracteristic la ascultătorii naivi de la ţară sau la copii, e că ei nu se satură niciodată de a auzi aceeaşi poveste, ba din contra, cînd povestitorul voieşte să spună una nouă, copiii strigă ca să le mai spună încă o dată poveştile deja auzite şi apoi încă o dată şi iar o dată. E curios acest fenomen psihologic. S-ar părea că copiii îşi formează oarecum noţiunea frumosului, concepţiunea supranaturalului şi intriga povestei în nişte imagini anume definite peste care apoi nu voiesc a mai trece, formîndu-şi astfel un ideal care le mulţumeşte spiritul şi nemaivoind să se aventureze cu mica lor fantazie în alte domenii necunoscute, oricît ar fi ele de atrăgătoare şi de frumoase.

Acest fenomen se observă şi la adulţi. Primele impresii, fie artistice, sunt cele mai tari, individul forţaminte rămîne la ele, exemplu : fiecare amator rămîne în muzică la operile pe care le-a auzit întîiu şi care îi au plăcut. Acest număr este restrîns, el formează estetica muzicală, acele opere îi produc cele mai plăcute emoţiuni. Aşa se explică cum foarte mulţi au rămas statornici admiratori ai operei italiene, a lui Verdi sau a operilor lui Meyerbeer : *Trovatore, Rigoletto, Profetul, Hugenoţii,* etc.

Dar muzica se schimbă, notaţi că nu zic, nici progresează, nici regresează. Muzica lui Wagner este încă la ordinea zilei (zic încă, fiindcă ea deja începe a fi în declin), muzica franceză are opere admirabile.

Cu toate acestea, pentru oameni chiar culţi şi cu spirit deschis, tot operile lui Verdi sau a lui Meyerbeer sunt acele care îi distrează mai mult. Ei se duc să asculte muzica lui Wagner şi, de vreme ce toată lumea o laudă şi o admiră, abondează în acest sens, însă îndată ce văd pe afiş că soseşte o trupă italiană şi care joacă *Trovatore* ei se gră-

besc a se duce și, ascultînd cu religiozitate piesa, degustă deliciile muzicale de două ori prețioase și ca muzică și ca amintire...

Același lucru și în literatură. Cineva se atașează la cîțiva autori, ca să nu zic la un singur autor, și nimic nu-l mai poate face ca să renunțe la el.

Revenind la subiect, așa se explică pentru ce copiii, dintr-un număr de povești, cer să li se povestească cu deosebire cîteva preferate și fiindcă li se repetă de atîtea ori, în mintea lor se imprimă nu numai subiectul, dar frazele, cuvintele. Ei așteaptă cu emoțiune anticipată evenimentul care are să se întîmple eroului și savurează de mai înainte cum el are să facă față balaurului sau zmeului.

Iată de ce poveștile se reținși iată de ce eu citind povestea *Capra cu trei iezi*, mi-am adus perfect aminte aproape cuvînt cu cuvînt de toate, și am constatat că Creangă era un admirabil reproducător, aproape textual.

În adevăr, cum am zis, repertoriul literaturei de povești fiind restrîns, povestitorul este silit să se repete. De altă parte, auditorul naiv și doritor de aceleași emoții și el cere cu insistență repetarea. De aici urmează că povestitorii de profesiune — căci este o profesiune la țară povestea — spun o poveste de sute și sute de ori, așa că ajung ca ea să se cristalizeze pînă în cele mai mici detalii în mintea lor, încît pot de zece ori în șir să povestească identic aceeași poveste ; ea rămîne în memoria lor ca și cum ar fi scrisă pe hîrtie. Dacă ei inventează vreo variantă, acea variantă și ea devine clasică, și ea ia o formă stereotipă.

Numai așa se explică cum poveștile, fără să fie tipărite se transmit aproape intacte din om în om. Numai așa se explică existența la țară a povestitorilor de profesie, numai așa înțelegi cum povestitori deosebiți narează aproape identic aceași poveste ; numai așa se face că eu, care am auzit *Capra cu trei iezi* de la țărani de pe malul Prutului, am găsit-o identică, scrisă de Creangă din munții Neamțului.

În urma acestora, cred că fiecare poate să vadă ce calități se cere unui reproducător de povești populare.

Toate aceste constituie o digresie. La aceasta digresie un parantez.

Sunt culegători culți, trăiți la oraș, înfiltrați de literatura internațională, care se duc la țară, pun pe un cunoscut povestitor să spună povești, iar ei copiază din cuvînt în cuvînt povestea. Printre aceștia, fiecare știe că a fost Vasile Alecsandri. Poeziile populare ale acestuia sunt astfel adunate, cam cioplite și mult modificate de dînsul. Această metodă o întrebuințează mulți dar un lucru se observă : reproducerea este, dar fizionomia originală de multe ori lipsește.

Este întocmai ca un stenograf care ia toate cuvintele oratorului, dar care nu poate să-i dea culoarea generală, fizionomia întreagă particulară.

Adevăratul culegător de povești este numai omul care a trăit primii cincisprezece sau douăzeci de ani la țară, care s-a hrănit în atmosfera literaturei de acolo, care a vorbit limbajul țăranului, care a trăit traiul lui, care a ascultat de sute și de sute de ori aceeași poveste și care a povestit-o și el altora identic ; numai așa ea se imprimă adînc în memorie, din care foarte greu poate să fie scoasă.

Creangă era unul din acești rari, și iată de ce Creangă povestește mai bine decît un om cult cum e dl. Slavici.

Se mai cere o condiție : este ca omul crescut și trăit la țară și adăpat la cercul literaturei re-

strînse populare de povești, să nu-i fie mintea și memoria lui supusă la transformări radicale, să nu fie aruncat într-un cerc de preocupări, de gîndiri, de studii de un ordin teoretic și abstract predominant, așa ca primele impresii și primul capitol literar să fie slăbite sau amenințate de a fi șterse. În acest caz un om nou înlocuiește pe cel din tinerețe și, oricît de puternice sunt impresiunile copilăriei ele sfîrșesc prin a fi confuze, dacă nu a fi șterse.

În asemenea caz, omul, deși trăit și crescut la țară, nu mai poate fi un fidel povestitor.

Ei bine, Creangă nu a trecut prin această încercare, Creangă diacon și pe urmă modest institutor de clasele primare, cu studiile numai ale școalei normale pentru învățători, a rămas în fondul lui vecinic țăran.

Așa se explică și din acest punct de vedere, pentru ce este povestitorul popular clasic.

La „Junimea" mai era încă un povestitor, dl. Caragiani, profesor de limba și literatura elină la Universitatea din Iași.

Era tot așa de hazliu și de interesant ca și Creangă, cu toate că nu era nici o asemănare între acești doi. Dl. Caragiani, român din Macedonia, știa rău românește ; accent, frază, tot dovedea că nu era născut, nici crescut în țară. Vorbea acel jargon amestecat românește, grecește și cîte odată chiar turcește, cu un accent detestabil. Cu toate aceste, cînd povestea, era hazliu și, cum se întîmplă cîte odată, tocmai necunoștința limbei și al accentului interesa.

D-sa povestea istorioare, anecdote, întîmplări din viața orientală : turcii, grecii, bulgarii, sîrbii, albanezii erau puși la contribuție ; nu îi era nimic necunoscut din ceea ce caracterizează literatura popu-

lară a acestor popoare. Povestitorul ne iniția în viața omului oriental. Niciodată cînd îl rugai nu refuza sau nu puteai să-l găsești în defect, căci aș putea zice că dl. Caragiani avea totdeauna o anecdotă pe buze și alta care aștepta ca cea dintîi să-i facă și ei loc. La „Junimea" i se zicea binehrănitul Caragiani ; am spus deja de ce.

De multe ori în mijlocul unei citiri, dl. Caragiani întrerupea.

— Asta se potrivește cu ceea ce îi s-a întîmplat, zicea, unui turc.

Imediat o clamoare de veselie se ridica, toată lumea strigînd :

— Spune-o, spune-o.

Cititorul se oprea fără să se supere, căci la „Junimea", am spus, era admis principiul că anecdota totdeauna primează. O anecdotă trebuie spusă cînd îți vine în minte, iar nu peste un ceas sau două.

Și atunci dl. Caragiani își începea anecdota cu turcul, în care mai totdeauna Nastratin Hogea juca un rol. Cînd sfîrșea anecdota, atunci deodată fără tranziție :

— Acuma să vedeți ce îi s-a întîmplat unui bragagiu bulgar care trecea pe dinaintea palatului sultanului...

O nouă clamoare de aprobare izbucnea, iar dl. Caragiani zîmbind, — zîmbea totdeauna — începea :

— Un bulgar prost etc. etc.

Nu sfîrșea bine anecdota cu bulgarul și continua astfel :

— Acuma să vedeți ce mi s-a întîmplat mie odată în Pera.

Junimiștii îi făceau și mai mare ovație, căci numai era vorba acum de o anecdotă auzită, ci de ceva care i se întîmplase însuși povestitorului.

Şi aşa, printr-un fel de înşiră-te mărgărite, ne despărţeam la miezul nopţii, ora despărţirei, cînd se auzea un glas plictisit şi modest care zicea :

— Dar eu cum rămîn cu nuvela mea.

Era nenorocitul autor şi cititor care se oprise, chipurile, ca să dea loc anecdotei d-lui Caragiani şi care fusese uitat de „Junimea", el cu manuscript cu tot, absolut uitat.

În asemenea împrejurări dl. Pogor avea un cuvînt crud :

— Las-o, vom citi-o tipărită în *Convorbiri*.

În genere cînd dl. Maiorescu era la şedinţă, ca om de ordine şi foarte formalist, cu un aer serios, îndemna pe autor ca să-şi continue citirea, luînd în faţă-i atitudinea gravă a unui ascultător atent.

Noi însă nu mai ascultam nimic ; anecdotele pipărate a d-lui Caragiani ne distrase complet şi, în timpul continuărei citirei, auzeai rîsuri prin colţuri şi şoapte ; junimiştii schimbau glume pe care anecdotele le sugerase, iar unii în vîrful degetelor plecau frumuşel.

Dl. Maiorescu însă cu o pacienţă rară, continua de a avea aerul că ascultă pe cititor. Zic că avea aerul, fiindcă de multe ori simţeai că se gîndeşte la altceva. În fine, autorul mîntuia de citit nuvela.

Dl. Pogor impacient ca totdeauna striga :

— Acum putem să plecăm acasă. Caragiani ne va mai spune vreo poveste în drum.

Era condamnarea nuvelei.

— Pardon, pardon, obiecta dl. Maiorescu grav, am cîteva observaţii de făcut asupra nuvelei d-lui Y. Şi atunci începea o mică disertaţiune mai mult sau mai puţin potrivită cu nuvela.

Noi ştiam că asemenea cuvinte reci, elogioase, sunt la dl. Maiorescu genul discursurilor funebre

cu care condamna o lucrare. De aceea nu ziceam nimic, era convenit că lucrurile trebuie să se petreacă astfel.

Cînd se întîmpla să fie şi dl. Carp la şedinţă, lucru rar, atunci d-sa nefiind în curentul subtilităţilor zilnice a „Junimei", deodată sărea de pe canapea :

— Mie mi se pare că Maiorescu se înşală cînd crede că etc.

Şi, deodată, în mijlocul plictiselei generale, se încingea o discuţie caldă, la care se amesteca mai toţi obicinuiţii oratori, discuţii care durau pînă pe la două ore ceea ce făcea pe dl. Pogor, cînd ne luam pălăriile să plecăm, să strige :

— Al dracului şi Carp acesta, numai paradoxe susţine şi dacă ar avea glas ca toţi oamenii ! Cînd vorbeşte, parcă strică geamurile de la Mitropolie !

De altmintrelea era cunoscut lucru că de cîte ori dl. Carp venea la „Junimea", trebuia să stîrnească discuţii lungi, şi se explică de ce : Între obicinuiţii frecventatori a seratelor de la „Junimea" sub influenţa mai cu seamă a d-lui Maiorescu, se stabilise un fel de principii de estetică sau de critică convenite, din punctul cărora de vedere se făcea critica lucrărilor literare ce se citeau : De exemplu : se citea o poezie ; ce se cerea la „Junimea" pentru ca poezia să fie admisă ? Întîi, ca ea să aibă caracterul cam vag şi nedefinit, punînd o chestie metafizică dacă era posibil ; al doilea, ea trebuia să conţină comparaţii plastice, aceasta se numea la „Junimea" a materializa gîndirea abstractă, al treilea, autorul trebuia să se păzească de a trage vreo concluzie, fiindcă regula era ca concluzia să o tragă cititorul, iar nu să fie formulată de autor etc., etc.

Erau de asemenea norme stabilite și pentru celelalte genuri literare precum nuvelă, dramă, tragedie etc.

Așa epopeea era exclusă de la „Junimea". Un autor care ar fi venit cu o epopee, ar fi fost dat pur și simplu afară. În adevăr se stabilise că de la Omer, care a ilustrat genul și pentru care timpurile de credință miraculoasă este indispensabil, acest gen nu-și mai avea rațiunea de a fi. Epopeea *Ierusalimul liberat* al lui Tasso, precum și *Orlando furios* a lui Ariosto, erau gustate mediocru, dar mai la urmă erau admise cu oarecare toleranță. Cît despre epopeele moderne, la „Junimea" era un rîs omeric de ele, precum de *Hénriada* lui Voltaire și *Mihaida,* nu știu bine a cui, căci n-am timp a controla, mi se pare a lui Eliade Rădulescu. [1]

Dumbrava Roșie trecuse la Junimea, mai întîi, fiindcă era a lui Alecsandri, și al doilea, nu ca epopee eroică, ci ca bucăți admirabile, detașate unele de altele.

„Junimea" înțelegea altfel genul literar epigrama, nu cum se înțelege de obicinuit după definiția lui Boileau din *Arta lui poetică.* Cine ar fi venit la „Junimea" cu o epigramă în sensul clasicismului francez :

J'ai vu Agesilas
Helas !
J'ai vu Atilla
Hola !

ar fi fost dat afară.

„Junimea" își formase gustul în sensul genului epigramatic a lui Bodnărescu, cu toate că nu gus-

[1] Memoria nu-l înșela. *Mihaida* e opera lui Eliade Rădulescu.

tase nici nu înțelesese vreodată epigramele aceluia.

Prin urmare critica la „Junimea" după cei cinci, șase ani de discuții, pînă s-a stabilit principiile, era relativ ușoară și o putea face cu mai mult sau mai puțin succes oricare inițiat în taina acelor principii. De multe ori cînd se citea o poezie, auzeam pe vreunul din caracudă șoptind altei caracude :

— Nu văd în ea reprezentații sensibile.

Sau la cetirea vreunei tragedii, o altă caracudă adresîndu-se la un tovarăș de caracudărie :

— Acțiunea lîncezește.

De sigur că nu în capul lor se născuse asemenea observații, ci ei le luau din manualul regulelor criticei stabilite, utilizîndu-le și ei după cum puteau.

Cînd dl. Carp venea la „Junimea", d-lui care, cum am spus, venea foarte rar, deși junimist fondator de baștină, din cauză că lipsea îndelungat, nu era în curentul principiilor convenționale admise, iar mintea sa pierduse deprinderea felului criticei de la „Junimea". De aceea, ceea ce se părea junimiștilor simplu și evident, d-sale îi se părea lucru cel puțin discutabil și iată de ce se întîmplau ciocniri de idei la fiecare pas.

De altmintrelea această estetică dogmatică făcea pe foarte mulți doritori de a face parte din „Junimea" ca să nu se poată aclimatiza.

În adevăr, ia să ne punem în situația unuia care venea pentru prima oară la „Junimea" ? Las d-o parte glumele și familiaritatea care-l izbeau la început, căci acest lucru era pentru un om deștept mai mult o atracție decît o repulsie. Auzea citindu-se o poezie, se aștepta să se încingă o discuție cu argumente pentru și contra, însă de cele

mai multe ori asista la o schimbare de cuvinte care aveau aerul mai mult de decizii.

— Elementul plastic lipsește, zicea unul.

— Fondul este o temă patriotică care nu poate emoționa, ideea patriotică nefiind un material poetic.

— Poetul prea se analizează pe dînsul singur. Acesta slăbește ideea generală.

Iar toată lumea fiind de acord asupra tuturor acestor păreri, condamnînd sau aprobînd pe autor.

Ce putea să înțeleagă noul venit din această discuție, în care toți erau de acord asupra unor principii pe care el nu le știa și, prin urmare, nu putea să le înțeleagă ? Pentru dînsul elementul plastic, materializarea gîndirei, condamnarea ideilor abstracte etc., etc. erau lucruri chinezești, în tot cazul îi se păreau dificultăți mari, care puneau bariere între dînsul și „Junimea".

Era un fel de blocus de teorii intransigente, care înconjura cercul „Junimei" ca un brîu de submine maritime ; foarte greu era ca cineva să-l poată forța. Au fost cîțiva însă care au forțat acel bloc. Așa mai întîi Vasile Alecsandri a intrat pe porțile mari deschise fără să fie pus la vreo încercare. Poetul n-a înțeles niciodată teoriile estetice ale „Junimei" și nici nu și-a dat osteneala să le înțeleagă. De cîte ori l-am văzut la „Junimea", niciodată nu s-a discutat înaintea lui teorii, ședința era plină numai de personalitatea poetului și de operile sale, care erau departe, foarte departe de a intra în calupurile literare ale „Junimei".

Ba ceva mai mult, mi-aduc aminte că la „Junimea" genul literar *pastelul* nu era în onoare, era considerat ca o incursiune a picturei asupra poeziei.

De cîte ori n-am discutat noi chestia, dacă poezia descriptivă este în adevăr un gen literar și foarte mulți conchideau că nu. Rezultatul la care ajunsesem asupra acestei chestii era următorul : Descrierea naturei într-o serie continuă de versuri, care să arate bucăți lîngă bucăți a unui tablou al naturei, este o lucrare mediocră, pentru că descrierea prin cuvinte mai mult sau mai puțin plastice nu-ți reprezintă natura așa cum ea există, prin urmare este cu neputință ca să îmbrățișez cu o singură privire tabloul pe care-l descrii. Așa în pastelul *Rodica la fîntînă* [1], a lui Alecsandri, prin forța lucrurilor trebuie să arăți întîi cum Rodica se duce la fîntînă, cum scoate apă, cum un flăcău la întoarcere îi iese nainte etc., etc. Un tablou de ansamblu nu poți prin urmare avea, din contră, acest gen se pretează admirabil pentru pictură. Un pictor într-un cadru anumit de pînză uzînd de perspectivă, de lumină, de colorit etc. îți pune într-un mod *saillant* [2] un subiect de pastel pe care-l poți îmbrățișa cu o singură privire și în care totul se leagă unele cu altele ca în natură. Pe pînză vezi în același timp și pădurea și păsările, și fîntîna, și pe Rodica și pe flăcău.

Evident că observația estetică este justă ; ea era luată de „Junimea" din dramaturgia lui Lessing.

Cu toate aceste, cînd venea Alecsandri cu pastelurile sale, era o adevărată sărbătoare, toată lumea i le ridica în nouri cu laudele și nici chiar dl. Pogor care era copilul teribil al „Junimei", nu îndrăznea să facă critica genului. Lessing cu dramaturgia

[1] Panu citează din memorie, care uneori, ca în acest caz, îl trădează. Titlul pastelului e *Rodica*.

[2] Izbitor (fr.).

lui, „Junimea" cu teoriile ei, erau lăsate la o parte pentru a lăuda pe poetul pastelist.

Ba din contră, laşitatea se ducea mai departe, se inventa şi se susţinea cu timiditate o nouă teorie, aceea a legăturei între diferitele arte şi acea a continuităţei domeniului picturei cu domeniul literaturei. Am auzit susţinîndu-se de ocazie că diviziunile în artă, ca acea a sculpturei, picturei, arhitecturei şi a literaturei sunt opera creierului nostru, sunt diviziuni artificiale stabilite de critici pentru o mai bună metodă. Ele sunt cum ar fi pentru învăţaţi diviziunile de fizică, chimie, botanică, zoologie etc., care n-au nici o fiinţă în realitate, de vreme ce fenomenele fizice, chimice în natură nu se prezintă separat, ci amestecate şi legate între ele.

Şi această subteorie conţinea un mare adevăr. Ea era luată din Auguste Comte şi Spencer mai cu seamă şi între altele era împărtăşită şi formulată pentru întîia oară de mine, care pe atunci mă ocupam cu chestii sociologice şi mă interesa foarte mult clasificaţia ştiinţelor.

Toate aceste dovedeau un lucru şi acesta era singurul adevăr complect. Este, că nu sunt genuri superioare şi inferioare în literatură şi pictură etc., totul atîrnînd de talentul artistului.

De sigur că un pastel nu dă mult de muncă intelectuală unui poet. Ca să faci un pastel n-ai de cît să iei un pîrău, cîţiva copaci, o privighetoare şi o fată care se duce cu cofa la fîntînă. Iată toate elementele unui pastel ; ba dacă mai adaogi că în depărtare auzi un cîne lătrînd sau urlînd şi dacă scena se petrece în spre seară, dai tabloului o tinctură melancolică care mişcă inimile simţitoare.

Dar dacă ai toate elementele pastelului, nu înseamnă că ai făcut pastelul, căci el este opera artistului şi lucrarea e bună sau rea, după valoarea aceluia. Iată de ce pastelurile lui Alecsandri fiind bune, nu suscitau nici o critică şi nimenea auzindu-le citite nu se gîndea la teoriile estetice ale lui Lessing.

Îndată însă ce un alt poet venea la „Junimea" cu pasteluri, atunci toţi căpătau glas şi teoriile „Junimei" asupra acestui gen recăpătau autoritate. Aşa era un poet, el e mort de mult, Neculce Beldiceanu, care avea talent, un talent tulbure, nehotărît, dar talent. Beldiceanu aborda toate genurile literare şi au rămas lucruri bune de la dînsul. Cînd venea el cu pasteluri, toată lumea striga. Mai întîi striga că sunt imitate după cele ale lui Alecsandri şi era adevărat, căci genul era imitat, după cum toţi poeţii pînă în momentul de faţă sunt imitatori ai lui Alecsandri, de vreme ce cel dintîi care a introdus acest gen în literatura română a fost poetul de la Mircești.

Mult haz mai făceam noi de supărarea şi protestările indignate ale lui Beldiceanu faţă cu această acuzare. El se ridica cu violenţă şi căuta să ne dovedească că nu le găseşte la Alecsandri. Pentru aceasta parcă-l văd şi acum cum se repezea la bibliotecă, cum aducea *Convorbirile* şi citea pastelurile lui Alecsandri, apoi citind pe ale sale făcea comparaţii între ele zicînd :

— În pastelul cutare a lui Alecsandri, poetul vorbeşte de doi boi pe care ţăranul îi aduce în curte după ce a brăzdat ogorul, iar eu vorbesc de vaca care se întoarce de la imaş seara mugind cu glasul ei, care cuprinde întreaga gamă, de la notele cele mai ascuţite pînă la cele mai profunde, după viţelul pe care ştie că-l va găsi în ocol. Unde

vedeți asemănare și imitația, adăugea în mod victorios.

Iar noi rîdeam și mai mult de acest fel de demonstrație a bietului Beldiceanu.

Căci Beldiceanu se apăra în această privință în modul în care toți imitatorii unui gen s-apără cînd sunt acuzați de imitație. În adevăr, eroarea tuturor acestora vine de acolo că ei confundă genul cu ceea ce au pus ei de la dînșii în calupul genului.

Sunt două feluri de imitație, unul este cel vulgar, care poartă numele de plagiat, prin care un poet plagiază subiectul, comparațiile, pînă și expresiile. Cînd cineva este prins cu asemenea lucruri, discuții nu se mai încape, îl pui pur și simplu pe două coloane și totul e sfîrșit.

Cu imitația genului nu e tot așa. Poetul își combină el, cu alte elemente, proprii ale lui, acțiunea. În lucrarea sa nu găsești nimica care să aparțină în propriu altuia, dar genul, adică natura poeziei, felul de desfășurare, factura, fiind a altui poet, este imposibil ca să nu fii izbit de asemănarea genului și nu poți ca să nu zici poetului că este un imitator.

Acest lucru nu voia să-l înțeleagă Beldiceanu, după cum n-au voit să creadă și de la dînsul încoace o mulțime de alți poeți în *ogorul literaturii noastre.*

Această chestie este foarte delicată și complicată. S-ar putea face din tratarea ei un volum. Dar ca cititorul să vadă mai bine cum Beldiceanu n-avea dreptate în chestia pastelurilor sale (Beldiceanu însă are lucrări originale foarte drăgălașe), voi arăta ceea ce a pățit dl. Iacob Negruzzi cu un poet corespondent, foarte irascibil și foarte susceptibil asupra originalității sale.

Dl. Iacob Negruzzi pe timpul de care mă ocup,

primește de la un corespondent, următorul sonet :

SONET

de G.

Vezi tu colo de-o parte,
Ca un vînt îngrozitor ;
Cum aruncă și străbate,
Țărîna unui muritor.

Și cum duce în depărtare,
Peste țărmuri, acel vînt,
Țărîna ce-n spulberare
Dezvălește un mormînt.

Vîntu-i viața-mi rătăcită
Și-acea țărînă înegrită
E-al meu suflet amărît.

Ceasul ce mereu tot trece,
E mormîntul trist și rece,
Ce ne-așteaptă la sfîrșit.

Ca lucrare poetică merge, e mai presus de mediocru. Dacă autorul ar fi scos singur din capul lui acest sonet, ar fi fost ceva, și fiindcă în *Convorbiri,* ca în orice revistă, s-au publicat și lucruri mai mediocre chiar, sonetul d-lui G. putea să treacă și el.

Din nenorocire, acest sonet era un simplu pastiș, o simplă imitație servilă și școlărească de pe un alt sonet a poetului Sihleanu, mort tînăr. Dl. Iacob Negruzzi îi reproduce corespondentului, alături cu sonetul lui, și acela al d-lui Sihleanu. Iată-l :

SONET

de Sihleanu

Peste țărmuri depărtate,
Vezi tu rîul călător
Cum în valuri turburate
Se azvîrle în izvor ?

P-a lui maluri singurate,
Vezi cum vîntul mugitor,
Mișcă trestia ș-o bate
Șuierînd îngrozitor ?

Rîu-i viața-mi zbuciumată
Ș-acea trestie mișcată.
E al meu suflet dureros ;

Viitorul ce m-așteaptă
E pustia cea deșartă
De pe malul nisipos.

Dl. G. a fost furios de această paralelă și pentru aceasta a înjurat pe redactorul *Convorbirilor*. Probabil că nici astăzi acela nu e convins că dl. Negruzzi avea dreptate.

De cît nu trebuie să generalizăm prea mult, ca în orice lucru. Nu urmează că dacă cineva a inventat un gen literar, apoi nimenea nu mai poate după dînsul să se servească de el fără să fie imitator. Așa, este drept că Petrarca cel dintîi cu succes a maniat sonetul, nu urmează de aici că toți care au scris sonete în timp de cinci sau șase sute de ani după dînsul au făcut numai pastișe.

Acest lucru se poate aplica teatrului mai cu seamă. Evident că toate vodevilurile s-aseamănă,

precum și toate melodramele, dar vodevilurile și melodramele scrise de autori originali se deosebesc îndată cît de colo.

*

Dar ia să mă întorc cam departe de unde plecasem. Cititorii care m-au urmărit își aduc aminte că începusem a vorbi despre oamenii de spirit de la „Junimea" și de oamenii inteligenți, dar fără spirit, și m-am oprit în mijlocul drumului, împins de deosebite digresiuni, care se impun cînd cineva scrie amintirile sale. Am vorbit deja de categoria întîi și a doua. Îmi rămîne de a vorbi de oamenii de a treia categorie, de oameni inteligenți și de spirit în același timp. Cititorii vor înțelege că nu pot vorbi și de a patra categorie, adică de cei și fără inteligență și fără spirit.

Sunt oameni dăruiți de natură, la care inteligența se poate manifesta sub toate formele posibile ; ei pot aprofunda o chestie serioasă și a-și arăta vederi care rămîn, dar în același timp ei pot să scoată din capul lor scîntei de spirit în chestiile cele mai aride, întocmai cum un fizician scoate scîntei dintr-o mașină electrică. Ei pot mania în vorbă și în scris toate calitățile spiritului, pe care în literatură le găsim separate și clasificate. Ei pot găsi forme neașteptate și agreabil surprinzătoare acolo unde un altul n-ar fi găsit de cît o singură notă, ei pot trage vederi nouă dintr-un subiect deja stors pînă la banalitate. Ei maniază cu ușurință argumentarea serioasă, ironia, persiflagiu, epigrama, nota dramatică apropo de orice subiect. Într-un subiect care pare banal, ei găsesc ocazia unei observații profunde ; ei știu ca dintr-o temă serioasă să scoată din cînd în cînd observații picante, care să producă o atmos-

feră estetică, unde altul n-ar fi găsit de cît monotonie și plictiseală.

O întrebare : Spiritul strică seriozității unui subiect ? Atîrnă după împrejurări. Dacă tema e serioasă, evident că ea trebuie tratată ca fond în mod serios și numai înflorită prin trăsături de spirit. Nu poți trata chestia unui impozit numai cu lucruri de spirit. Dar dacă tema este ușoară, atunci este o greșeală ca cineva s-o trateze în mod cu totul serios, spiritul în acest caz se impune.

Dar spiritul nu este numai o jucărie a minței, o parte lucitoare, un capriciu al inteligenței, el este o formă a gîndirei, și sub forma cuvintelor de spirit se pot spune de multe ori lucruri foarte adînci.

Ar trebui să mă întind mult, foarte mult, ca să documentez acest lucru.

De altmintrelea cititorul inteligent poate face el lucrarea.

Sunt lucruri de spirit care definesc o situație asupra căreia un om serios trebuia să facă un lung discurs.

Am citat mai sus, printre oamenii curat cu spirit, pe răposatul Bobeică. Acela avea însă cuvinte de spirit mai rar, care zugrăveau o situație și exprimau o profundă observație. Dar avea cîteodată și de acestea.

Iată unul : Se știe că Bobeică era jucător de cărți, însă în ultimii ani șansa îl părăsise pe de o parte, iar pe de altă parte nu mai avea mijloace, nu dispunea de un capital pe care să-l rişte. Poate din această cauză îl părăsise și norocul. Se mulțumea deci să joace pe sume mici, uzînd mai mult de expediente la o bancă mare.

Pe de altă parte, se știe că în urma căderei lui Ioan Brătianu la 1888, regele, într-un spirit de

împăcăciune, chemase la guvern pe d-nii Theodor Rosetti și Carp, adică pe junimiști, un partid care nu avea legături pe atunci în țară.

Costică Bobeică era junimist, junimist vesel și sceptic. Într-o zi la Cameră îl întîlnește dl. Carp ; iată deci față în față doi oameni de spirit, unul cu morgă și altul fără morgă.

Dl. Carp, cu oarecare cruzime, (cruzimea nu e totdeauna un element al spiritului), îl întreabă pe Bobeică :

— Bine Bobeică, ia spune-mi cum faci că tu, fără parale, joci cărți ?

— Apoi dă-mi voie excelență, replică imediat Bobeică, ca să te întreb și eu pe d-ta, cum faci de guvernezi țara fără partid ?

Dl. Carp era vădit bătut. Răspunsul lui Bobeică nu era numai un cuvînt de spirit, era adevărul exprimat în cîteva cuvinte, sub o formă glumeață și scînteietoare.

Cuvîntul lui Bobeică a rămas, și adevărul crud care-l exprimă îl urmărește pe dl. Carp și partidul său pînă acum. Cuvîntul lui Bobeică a rămas și după 16 ani adevărat în oarecare parte ; din fericire pentru junimiști într-o mică parte, dar încă a rămas.

Oamenii de spirit, cînd sunt și inteligenți, sunt profunzi observatori. Oarecum inteligența observă, iar partea cea veselă și scînteietoare găsește forma ușoară și plăcută pentru a exprima observația sau cugetarea.

Cine nu cunoaște comediile lui Labiche ? Pentru mulți, Labiche este un autor comic, care a distrat mai multe generații. Criticii serioși însă îi dau un loc mai sus. Acela era în același timp și un profund observator, de multe ori un adînc cuge-

tător. Este unul dintre rarii autori, a căror piese ușoare și vesele ascund mai totdeauna o profundă observație psihologică, sau pun în evidență unul din acele infirmități sau imperfecțiuni a naturei omenești.

Cine n-a văzut piesa *Le voyage de monsieur Perichon !* Perichon, un burghez îmbogățit, înfumurat și grandoman, se simte umilit în amorul lui propriu, că Alpii au o înălțime așa de covîrșitoare față cu persoana lui. Aceasta-l supără ; de aceea s-adresează la un pictor, pe care îl tratează ca pe un meseriaș, să-i facă un tablou în care să reprezinte un Perichon mare, foarte mare, privind la niște Alpi mici, foarte mici. Această fantazie spirituală face cît o întreagă disertație asupra îngîmfării de sine.

O altă observație. Toată lumea vorbește de recunoștință și de gratitudine și laudă pe cei care sunt recunoscători binefăcătorilor lor. Ei bine, adevărul este că pentru mulți recunoștința este o sarcină a conștiinței, ei sufăr de faptul că datoresc un bine pe care altul i-a făcut ; este o față a egoismului naturei omului și ceea ce e mai surprinzător, e că între un om care face bine și cel care primește binele, mulțumirea este mai mare la făcătorul de bine decît la acel căruia i s-a făcut binele. Este iarăși chestie de egoism și, în treacăt vorbind, aici morala nu concordează tocmai, tocmai cu inima omenească ; morala predică ca o datorie să faci binele, iar nu pentru satisfacția ta personală, iar recunoștința ca o obligație firească către binefăcător. În realitate este aproape contrariul.

Labiche, fără lungi disertații, pune prin personagiile sale în evidență acest mare adevăr psihologic.

Lui Perichon, îi scăpă viața un tînăr care face curte fiicei sale, oprindu-l pe marginea unei prăpăstii. De a doua zi Perichon începe a trata pe tînăr cu răceală ; de cîte ori îl vede își aduce aminte că îi datorește ceva. Tînărul, din această cauză, riscă de a fi concediat și a pierde fata pe care o iubea. Atunci, acela recurge la următoarea stratagemă : Într-o ascensiune în munți, s-aranjează astfel încît simulează riscul de a cădea într-o prăpastie, pentru ca Perichon să pună mîna pe el și chipurile să-l scape, iar el să facă că grație acestei intervenții n-a căzut în fundul prăpastiei. În adevăr, tînărul s-adresează cu lacrimi prefăcute de recunoștință zicîndu-i :

— D-le Perichon mi-ai scăpat viața.

Iar acest burghez ridicul de îngîmfat nu mai voiește să se despartă un minut de acela căruia el i-a scăpat viața, lucru pe care-l spune la toată lumea și pe care-l repetă tînărului în fiecare pas.

Pentru ca să se bucure în permanență de plăcerile actului său de salvare, Perichon acordă aceluia mîna fetei sale.

Aceste exemple arăta cum pe calea spiritului se pot spune lucruri adînci.

*

Genul care comportă desfășurarea și punerea în acțiune a spiritului, este comedia, căci în satiră se arată o altă față a spiritului. Comedia, pot zice că este opera oamenilor de spirit, de aceea în acest gen, care este foarte răspîndit, găsim piese relativ foarte puține care să întrunească calitățile cerute.

Ar fi mult de zis asupra diferitelor genuri literare, mai cu seamă asupra dramei în raport cu comedia. Mulți își închipuiesc că e mai ușor de făcut o comedie decît o dramă. Zău, nu știu dacă

contrariul nu e mai adevărat. De altmintrelea nu poate cineva să afirme superioritatea unui gen asupra celuilalt, fiindcă toate genurile sunt egale cînd operile respective sunt bune.

S-ar părea că drama, care pune în mişcare marile sentimente, puţine la număr, exploatînd emoţiile zguduitoare ale sufletului, este mai uşor de lucrat decît o comedie, în care autorul nu lucrează cu sentimente mari şi permanente, ci cu nuanţe de sentimente în care pune în mişcare acele clipe trecătoare pe care, ca să le surprinzi la om, trebuie să fii un bun observator, prezentînd publicului cu nimicuri situaţii absolut interesante şi pline de adevăr.

În realitate şi un gen şi un altul sunt foarte grele, căci dacă în dramă iei dinainte de-a gata un sentiment mare, de exemplu amorul, sau iubirea de mamă, sau răzbunarea, modul cum tratatea autorului.

La „Junimea", partea dramatică a fost poate cea mai slabă. „Junimea" avea poeţi, nuvelişti, dar dramaturgi nu [1]. Nici unul de la „Junimea" nu s-a deosebit în mod special în dramă sau în comedie. Bodnărescu a încercat genul tragic prin *Rienzi*. Piesa, dacă s-ar fi jucat, nu ar fi putut reuşi, ea compunîndu-se din dialoguri cu aşa numite ciocniri de sentimente, de o paliditate descurăjatoare. Piese de teatru au scris mai mulţi ; aşa, căpitanul Bengescu, astăzi general în retra-

[1] Amintirile lui Panu fixează fizionomia „Junimii" dintre anii 1872—1875. În anii aceia Caragiale nu se alăturase societăţii literare junimiste, pe care începuse s-o frecventeze (filiala ei bucureşteană) în mai 1878. De altfel prima sa operă dramatică (O noapte furtunoasă) e realizată în 1879.

gere şi membru în marele partid cantacuzinist [1], a scris : *O palmă la bal mascat*. Nu ştiu dacă această piesă s-a jucat pe vreo scenă. Mi-aduc aminte însă că conţinutul piesei n-avea mare valoare, însă ca aşezare scenică şi ca mişcare ea era lăudabilă ; cunoşteai de pe atunci că autorul are temperament de teatru, iar viitorul a dovedit-o.

Dacă piesele d-lui Bengescu ar avea şi calitatea conţinutului, atunci desigur că d-sa ar fi printre cei doi sau trei din autorii noştri dramatici.

Cel care a scris mai mult în acest gen la „Junimea" este, desigur, dl. Iacob Negruzzi. Cu toate aceste dl. Iacob Negruzzi n-a reuşit în acest gen, comediile d-sale au o preocupaţie vădită literară, de loc scenică. Forma care le-o dă autorul, adică a versului, trădează această preocupaţie ; ele sunt dialoguri, de multe ori frumoase, în care se arată idei şi sentimente fără nici o realitate.

Şi, lucru curios, dacă era unul la „Junimea" care să fie mai propriu pentru comedii, desigur că era dl. Negruzzi. D-sa avea spirit, avea şi simţul ridiculului şi spiritul observaţiei, dovadă că excela în scrierile satirice precum faimoasele sale *Copii de pe natură*.

Dar se pare că pentru comedie, se cere încă ceva care îi lipsea d-lui Negruzzi ; aşa dacă ai lua tipurile sale arătate în *Copii de pe natură* şi le-ai lega printr-o intrigă oarecare unele cu altele, ar ieşi comedii originale şi cu haz. Ei bine, acest lucru n-a putut dl. Iacob Negruzzi să-l închege niciodată ; preocuparea sa înainte de toate literară îi tăia aripile fantaziei şi a humorului său cunoscut.

[1] Ramura conservatoare condusă de G. Gr. Cantacuzino (Nababul).

Se înțelege că tot Alecsandri rămîne singurul dramaturg de la „Junimea", venit iar nu creat. Alecsandri a publicat multe piese în *Convorbiri* precum : *Ginerele lui Hagi-Petcu, Ciocoii, Drumul de fier, Harță, Răzeșul* etc. Necontestat că Alecsandri avea temperamentul dramatic. Mai întîi de toate, Alecsandri era un om de foarte mult spirit, conversația sa era totdeauna semănată cu trăsături hazlii, iar personagiile din piesele sale vecinic vesele, nostime, deși superficiale și cîte odată chiar artificiale.

Alecsandri știa să dea spirit tuturor personagiilor sale, chiar prostiile pe care le pune în gura unora, provoacă hazul. Poetul de la Mircești, dacă nu strălucea printr-o mare putere de invenție, dar avea într-un grad deosebit puterea de asimilație. Alecsandri creează pentru interesul cauzei un întreg repertoriu de mici piese într-un act, cantonete, proverbe etc., și aceasta între 1858 și 1864. Unirea Principatelor a fost un mare element de deșteptare a spiritului românesc în toate direcțiile. Acest eveniment mare politic trebuia exploatat, răspîndit, trebuia să intre în mintea dacă nu în inima tuturor, de aici și necesitatea de reprezentații, de ceremonii, de spectacole etc.

Așa, la teatru trebuiau piese de ocazie, care să întrețină ideea precum și sentimentul național. De la divanul ad-hoc, în care pentru prima oară țăranii sunt introduși în viața politică, fiind aleși în acel divan, ei ajung la modă, începe a se vorbi de talpa țării. Alecsandri face piese de ocazie, în care scena se petrece la țară, în care țăranul și țăranca sunt poetizate precum și viața lor simplă.

De două rele sufereau satele : de crîșmarul evreu și arendașul grec. Alecsandri îi pune pe scenă în *Lipitorile satului* făcînd din țăranii poe-

tizați, victimile acelora ; apoi, cu *Nunta țărănească* și cu alte piese, precum *Doi țărani și cinci cîrlani* etc., el, împreună cu Costache Negruzzi și cu Matei Milo creează un teatru național ușor și adecvat circumstanțelor.

Se mai întîmplă că găsesc și un muzicant de talent ca Flechtenmacher, care, cu muzica lui ușoară și originală, dă pieselor scrise în grabă de Alecsandri, Costache Negruzzi, Milo farmecul pe care muzica îl aduce totdeauna la orice spectacol.

Dar trebuie să sfîrșesc odată cu oamenii de spirit.

Printre oamenii de spirit și inteligenți de la „Junimea" erau d-nii Pogor, Grigore Buicliu, Iacob Negruzzi și..., afară încă de cîțiva, dl. Carp.

Dl. Carp întrunea gama completă a inteligenței, căci el putea mania cu aceeași facilitate și seriosul și comicul, și gravul și ușorul. La „Junimea" el mergea cîte odată pînă la paradox, el prezenta chestiile sub o formă nouă care provoca discuții. Dl. Carp nu era iubit la „Junimea", era mai mult temut și respectat ; temut pentru spiritul său sarcastic, respectat pentru fondul său de cunoștințe.

Și aici pun o întrebare : Spiritul servește unui om în vază, de ex. unui om politic ? S-ar părea că e o întrebare absurdă, căci toată lumea știe cît de mult înalță pe om acest giuvaer al inteligenței. Dar eu nu mă gîndesc la aceasta cînd pun întrebarea, ci voiesc să întreb : îi folosește sau îi strică unui om prea multul spirit, adică interesele sale nu sufăr de această exuberanță a inteligenței ? Eu cred că pe cît îi folosește, pe atîta îi și strică și că, cîntărite toate, mai că aș înclina a spune că mai mult îi strică decît îi folosește. Și exemplu este chiar dl. Carp.

Fără spirit, dl. Carp ar fi fost unul din oamenii recunoscuți de serioși, de toți, fără deosebire, răutatea nu s-ar fi putut exercita pe tema omului neserios, cum s-a exercitat de multe ori ; în același timp, nu și-ar fi creat o mulțime de dușmani, care n-au contractat animozități decît din cauza spiritului său caustic sau a apropourilor sale cam răutăcioase.

Oamenii cu inteligență vulgară, mai cu seamă, sunt dușmanii neîmpăcați a acelor cu spirit, pe care îi consideră sau se prefac că îi consideră ca lipsiți de seriozitate.

De cîte ori dl. Carp n-a trebuit să sufere în viața sa de această calitate, care a trecut în fața multora drept un mare defect !

În schimb, spiritul unui om, atrage naturile alese, subțiri, care își fac o adevărată plăcere ca să savureze finețele ateniane a unui om cu multe resurse intelectuale. De aceea dl. Carp are și admiratori pe lîngă detractori. Mai cu seamă pentru un om politic această însușire este necesară ; eu nu prea am cunoscut-o la prea mulți oameni politici. Se spunea că Manolache Costache avea mult spirit, nu știu, nu l-am cunoscut. C. A. Rosetti avea de asemenea spirit, însă în intimitate nu la tribună ; cînd vorbea în public, vedeai că școala declamatorie și gravă de la 1848 se resimțea. Ion Brătianu avea spirit, dar spiritul său de multe ori consista mai mult în farmecul cum spunea un lucru și în simpatia care se degaja din persoana sa. El avea mai de grabă fineță, care e deosebită de spirit.

Fineța nu răsare dintr-o frază, dintr-o ripostă, ea nu izbește printr-un cuvînt la locul lui ; fineța este acea subțietate a spiritului care face pe cineva ca să prezinte o chestie sub forma cea

mai favorabilă pentru cei care ascultă și să eviteze, fără a avea aerul, dificultățile și obstacolele. Un om fin înseamnă un om care, din multe ce ar putea să spună, nu spune decît jumătate și acea jumătate satisface pe toată lumea, tocmai fiindcă fiecare simte că n-a spus tot ce avea de spus oratorul și că cu intenție a făcut omisiune sau a evitat de a aborda chestia întreagă.

Aș putea zice că fineța este întrebuințarea spiritului în procedeuri, iar spiritul este jocul liber și neînfrînat al fațetei lucitoare a inteligenței. În genere, omul de spirit nu menajează, fără a lovi brutal. Sunt oameni de spirit care cînd le vine ideea în minte și cuvîntul pe buze, nu se pot opri a nu le exprima, chiar dacă aceasta le-ar strica : este ceva mai tare decît dînșii, este nevoia de a descărca pila inteligenței încărcată de electricitate.

Din contră, omul fin sacrifică orice pentru un rezultat la care tinde ; îi vine în minte o idee, nu o spune, dacă ea ar putea să-i strice efectului ulterior la care tinde. Din această categorie de oameni făcea parte, o mai repet, Ioan Brătianu, precum și C. A. Rosetti.

Un om brutal poate să aibă spirit ? Desigur că da, însă spiritul la dînsul îmbracă aceeași scoarță grosieră. Bismarck era și inteligent și de spirit, însă cu natura lui autoritară și aspră, spiritul cînd îl făcea era brutal și ustura, el nu cunoștea acele nuanțe ateniane care caracterizează mai cu seamă spiritul francez și român.

*

Dar spiritul variază aproape de la om la om, aș putea zice că după cum nu sunt în natură două

frunze absolut identice, așa nu poți găsi doi oameni cu calitate identică intelectuală.

Era la „Junimea" un om de mare valoare, care în același timp era și om de spirit : Alexandru Lambrior, care a lăsat după dînsul în filologie urme nețterse. Desigur că Lambrior era un om de spirit, dar cu o turnură a țăranului român ; vorbesc de spiritul fin și apreciat de la țară. Lambrior era departe de a semăna cu Creangă. Spiritul lui Creangă era spiritul țăranului, spiritul lui Lambrior era spiritul lui propriu, pus în calupul național. Și unul și altul se născuse și trăise la țară, chiar în același județ, județul Neamț. Dar de la o vîrstă destinul îi separase. Creangă, învățînd la Socola și pe urmă la Școala normală pedagogică, rămîne, prin firea lui, prin limba și apropourile lui, țăran în toată puterea cuvîntului. Lambrior face liceul, universitatea, merge la Paris și iese diplomatul școalei de *Hautes études,* devine om cult în toată puterea cuvîntului. Îi rămîne însă ceva lui Lambrior : natura și gusturile copilăriei sale. El, în vorbă, nu mai întrebuințează limba țărănească subțiată ca Creangă, el vorbește ca orișice om cult, însă natura spiritului lui, cum am spus deja, păstrează întipărirea anilor de copilărie. Mai mult, cînd vrea el, vorbește ca la țară întocmai ca un țăran, decît aici este deosebirea lui de Creangă ; Creangă nu poate vorbi în limba și cugetarea unui om cult, pe cînd Lambrior vorbește și într-un fel și în altul după nevoie.

Pentru Lambrior, limba de la țară, care îi devenise străină în uzurile de toate zilele, îi rămîne ca o limbă învățată și pe care nu o uită, este ca cum ar ști cineva două limbi deosebite, pe care dacă le cunoaște bine, nu le amestecă și nu le confundă, ci se servă cînd de una, cînd de alta

după voință. E un fenomen foarte curios, pe care nu l-am mai întîmpinat la altul.

Lambrior cînd voiește a scrie în limba țăranului, scrie tot așa de pur ca și Creangă, aș putea zice mai remarcabil decît Creangă.

Dovadă, Lambrior, naționalist înfocat, în curent cu toate obiceiurile, datinele etc. de la țară, a început în anul 1875 în *Convorbiri literare* un studiu foarte interesant intitulat : *Obiceiuri și credințe la români.* Studiul era împărțit în mai multe capitole și anume : *Cumetriile, Jocurile copiilor, Înmormîntările.*

Din nefericire el a publicat numai două articole asupra acestor trei capitole, studiul însă a fost întrerupt din cauză că a plecat la Paris, așa că am fost lipsiți de urmarea acestor relatări.

În capitolul *Cumetriile,* Lambrior, dă un specimen de cea ce se petrece între țărani la botezul unui copil : femeile vorbesc între dînsele, iar bărbații spun tot felul de prujituri și întîmplări. Iată un specimen de limba țărănească a lui Lambrior : este vorba de o întîmplare cu dihania de urs.

„Umblam, zice unul, după o găină sălbatică ce de multă vreme o auzisem codcodăcind prin smidă [1], cînd, la capătul plaiului, colo, știi, drept bradul cel pîrlit... — he ! he ! răspunde altul, ce sta cu ochii țintă la povestitor, — numai iacă o dihanie cătumiți-i namila stătea în cărare parcă-mi ațînea calea ; aprind într-însa, că Doamne îndămînă-mi mai venea, ș-o chitesc drept în frunte încît nici n-a mai mișcat.

Era un urs birz, țintat în frunte, pare-mi-se că tocmai acela care astă primăvară mi-a luat un

[1] Smida este o pădure de brazi arși, în care au crescut tufe nouă (n.a.).

cîrlan, de m-a durut în suflet, — știi cărlanul cel terțin.

— Dar dumitale ți-a mers bine răspunde un altul, că în loc de o zamă de găină, te-ai ales cu o piele de urs, dar mie mi s-a sfetit mai rău : era despre sară și mă dusesem să-mi aduc boii ; scobor pe *sghiabi* [1], cînd, la capătul *tarniței* [2], iacă dihania de urs după ce-mi movilise boul, și acum ședea nepăsător deasupra pe *partamuri* [3] ; așa m-am aprins de mînie văzîndu-mi boul pierdut, încît mi-am zis în mine : de acum tot una mi-e, ori eu, ori el ; pun mîna pe o tesitură și strigînd înfricoșat ca să-i iau apa de la moară, am și repezit într-însul. N-a stat dihania de pricină, ci a rupt-o de fugă".

Această este limba țăranului pe care eu o aud în fiecare vară vorbită la poalele Ceahlăului.

Lambrior era român în toată puterea cuvîntului, era un dicționar viu a cuvintelor de la țară și un cunoscător perfect a datinelor și a obiceiurilor țărănești. Studiul său început și, din nenorocire, nesfîrșit a obiceiurilor și credințelor la români, este o capodoperă în privința meticulozității și a preciziunei. Așa, de pildă, *Jocurile la copii ;* eu nu cunosc ceva analog în limba românească. Pe lîngă *Inelișul-învîrticuș* și *Baba oarbă,* apoi ne mai vorbește de un joc numit *Dupii,* de care eu nici n-am auzit, precum de un altul numit *Halea-malea.* Lambrior ne mai spune chiar în versuri

[1] Sghiaburi este o cărare prin valea dintre doi munți (n.a.).

[2] Tarnița este un drum bătut de oi sau de vite prin un loc greu de umblat (n.a.).

[3] Partamuri se numesc bucățile dintr-o vită ruptă de urs, pe care acesta le face grămadă și apoi se suie deasupra lor, fapt ce se numește „a movili" (n.a.).

cum se începe jocul, cu următoarea formulă foarte curioasă și neînțeleasă :

Unu-i malea,
Două-i calea ;
Trei e rugul,
Ciuturugul
Hai du-te.

Sau :

— Halea-malea,
Încotro-ți-e calea ?
— Deschide porțile
— A cui porți ?
— A lui Basaraba
— Ce dai vama ?
— Un cățel
Și un purcel
Și pe cutare
D-un picior.

Lambrior nu începuse să scrie acest studiu, așa fără nici un rost literar sau științific.

O mică introducere spune lucru. De altmintrelea acestea le auzeam la „Junimea" adesea de la Lambrior. Foarte nervos, poate din cauza boalei de care a și murit — oftica — el se înfuria la „Junimea" de o furie de care noi făceam haz, măcar că în fond avea dreptate, dar făceam haz de forma exuberantă prin care-și arăta indignarea. Foarte conservator din firea lui, Lambrior avea trei mari necazuri : avea necaz contra profesorilor de gramatică și a gramaticilor, în contra culegătorilor de obiceiuri, datine și credințe și în contra liberalilor.

Cînd îl puneai pe vreuna din aceste teme, el nu mai sfîrșea și departe de a fi plictisitor, din

contră, înveselea pe ascultători și plăcea chiar celor care erau de o altă părere.

Pe gramatici îi ura, fiindcă el susținea, și de multe ori cu foarte mare dreptate, că gramaticii schimonosesc limba și sub pretext de îndreptare o denaturează. Așa el se înfuria cînd vedea într-o gramatică, că să nu zică cineva că a pus *căciula în cap,* fiindcă aceasta e un idiotism, și să zici *că ai pus căciula pe cap,* și adăugea : „auzi cîțiva caraghioși cu logica lor îngustă să îndrăznească a critica logica de mii de ani a unui popor întreg" !

D-apoi cînd era vorba de colecții, de datine și obiceiuri populare ! Cum ieșea o carte de acest fel, o cumpăra și începea a o citi cu voracitate și cu siguranța mai de înainte că are să găsească tot felul de năzdrăvănii.

Cîteodată, ducîndu-mă acasă la dînsul, îl găseam plimbîndu-se furios prin odaie :

— Ce mai este pe ziua de astăzi, îl întrebam.

— Auzi caraghiosul de... un culegător, după ce inventează obiceiuri pe care de cînd sunt eu nu le-am auzit că ar fi la țară, apoi le mai botează pe urmă cu numele că sunt de la strămoșii noștri romani.

Și pe tema aceasta făcea o diatribă vehementă în contra stricătorilor și falșificatorilor limbei și obiceiurilor.

Un parantez. Apropo de asta, Lambrior avea mare dreptate. Nu-și poate închipui astăzi cineva, cum boala denaturării și a romanizării tuturor era răspîndită pe atunci, și aceasta din cauza ignoranței colecționarilor, în prima linie, și numai în a doua linie venea reaua-credință.

Să dau un exemplu : Eu învățasem la școală, ca toți care au trecut prin ea, povestea cu *Răpirea Sabinelor ;* așa se explica cum adunătura numai de bărbați, la fondarea Romei, își găsi femei.

La țară la noi este încă și acuma obiceiul la nuntă că flăcăul, înconjurat de mai mulți călări, vine la casa miresei simulînd că o răpește. Atîta a trebuit criticilor și adunătorilor de obiceiuri ! Imediat toți în cor începură a striga : Acest obicei datează de la răpirea sabinelor la romani și dovedește cum ne tragem în linie dreaptă de la aceia.

Mărturisesc că am avut totdeauna bănuieli asupra afirmărilor patrioților noștri și mai cu seamă asupra științei lor. De multe ori îmi ziceam, cum se poate ca un asemenea obicei, găsit *numai* la romani, s-a putut păstra prin atîtea peripeții ale veacurilor pînă la noi, și cum mai cu seamă e cu putință ca să se prefacă în obicei, la noi, o simplă întîmplare izolată ca aceea a răpirei sabinelor, acuma aproape 2 700 de ani !

Eu știam din cele ce citisem că obiceiurile, deși se păstrează, dar se modifică și ele încetul cu timpul, precum limba, precum ori și ce este omenesc. Așa, citisem *Obiceiurile la români,* de Cantemir, la începutul veacului al optsprezecelea și constatasem că este o deosebire între ele așa cum ni le arată Cantemir, și chiar între cele de astăzi, presupunînd că Cantemir n-a înflorit lucrurile.

Între multe alte ale mele obiecte de studiu și preocupații, a fost, am mai spus-o și altă dată, și *preistoria* și în acest scop începusem a citi o mulțime de cărți, precum Lubock și alții.

Ei bine, pentru marea mea mirare, în acele cărți, care se ocupau și de moravurile și obiceiurile la popoarele primitive, atît europene precum *Paștii,* precum și triburile din Africa, populațiile din Asia etc., am găsit că la foarte multe triburi și populații căsătoria se face prin faptul că bărbatul

se duce și răpește cu forța pe femeie, iar într-o stare mai superioară, se convine mai de înainte între părinții tînărului și a fetei căsătoria, iar răpirea cu forța este o simplă formalitate.

Cu alte cuvinte, constatăm că ceea ce patrioții noștri susțineau că numai la romani a avut loc episodul cu răpirea sabinelor, această formă de a contracta căsătoria este obicinuită la mai multe popoare și atunci îmi puneam, precum îmi pun și acum, întrebarea : Oare nu e mai rezonabil să explicăm obiceiul care încă este la români ca o rămășiță luată de la cine știe care popoare din multele cu care au fost în contact, decît sărind veacuri, să ne transplantăm tocmai la fabula cu răpirea sabinelor ? Închid parantezul.

Iată de ce furiile lui Lambrior în contra culegătorilor de datine și obiceiuri erau întemeiate, și fiindcă sunt pe tema aceasta, să mai zic încă ceva.

Cînd am citit întîiași dată, înainte de a intra la „Junimea", colecția lui Alecsandri de poezii populare, am rămas într-o admirație profundă față cu acest popor românesc, care a scos din creierul său atîtea neasemănate capodopere. Eram într-un continuu extaz și comunicam aceasta lui Lambrior care și el împărtășea perfect entuziasmul meu.

Mai tîrziu, la „Junimea", am ținut și eu o conferință chiar despre poezii populare, am început a studia lucrul mai cu sînge rece și fui izbit de oarecare modernisme de stil și de imagini aparținînd mai mult poeziei culte decît celei de la țară, și cu foarte mare timiditate am zis odată lui Lambrior :

— Ascultă, oare nu cumva Alecsandri a mai dres pe ici pe colo poeziile culese ? Oare, cutare imagine și oarecare turnură de vers nu este a

lui ? Păstrat-a el cu incorecțiunile naturale, versurilor care se perpetuează din gură în gură toată originalitatea lor ?

Lambrior care avea mare admirație pentru Alecsandri și pentru cinstea lui de culegător, se supără și îmi zise :

— Cum îți vin prin cap asemenea lucruri ? Alecsandri nu este un patriot strigător ca alții.

Cu toate acestea am rămas cu îndoiala și nu mai departe decît acum 4—5 ani, o revistă, îmi pare rău că nu-mi aduc aminte numele, a publicat restul de corespondență dintre Alecsandri și Ioan Ghica și ce am citit acolo, mărturisit de însuși Alecsandri ! Alecsandri spune lămurit că în interesul stilului și a corectitudinei el a modificat multe versuri din poeziile culese de la țară !!! Se înțelege că cu toate modificările lui Alecsandri poeziile rămîn tot ale poporului și admirația mea nu s-a schimbat. Am voit să arăt procedeul.

Am zis că Lambrior ura liberalismul și pe liberali. De ce ? Dacă i-ai fi întrebat motivul politic, nu ți l-ar fi putut da, că nu-l avea, Lambrior nefăcînd politică.

Ura lui provenea din alte cauze.

Lambrior era prin natura lui conservator. Cum se explică aceasta ? Desigur că influența „Junimei" era și ea ceva în această dispoziție a spiritului, cum am spus-o altădată ; toți corifeii junimiști erau conservatori. La „Junimea" nu auzeai decît ironii și zeflemele la adresa liberalilor și a liberalismului. Și, fapt caracteristic, mulți, foarte mulți ani, n-a putut să vină și să se aclimatizeze un singur liberal. Numai cînd „Junimea" începuse a declina, cel puțin la Iași, adică pe la 1879—1880, a putut să vină Vasile Conta, care pe atunci nici el nu era tocmai liberal [...].

Dar nu influența acestui mediu făcuse din Lambrior un conservator îndîrjit, ci predispoziția naturală a spiritului său și direcția care o dăduse culturei sale.

Mă explic. Lambrior iubea trecutul țării, era admirator al tradițiilor, a istoriei țării, așa nenorocită cum este ; iubea pe țăran în felul lui, ținea la datinele, obiceiurile, zicătorile, la limba țăranului. Avea respect pentru clasa boierească, căreia deși îi găsea defecte, dar totdeauna susținea cu mare înverșunare că dacă nu erau boierii, țările aceste n-ar fi putut exista. Această afirmare se poate susținea dacă se înțelege sub boieri, că orice expresie geografică cu o populație oarecare într-însa trebuie să aibă o clasă guvernantă, fără de care nu poate să fie continuitate și singura care duce diplomația și întreține relațiile cu țările străine.

Lambrior era istoric, pe lîngă filolog, dar ca istoric avea defectul de a se identifica cu epocile pe care le studia și a găsi aproape totul admirabil și perfect ; iubirea de neam îl ducea pînă acolo.

Între Eminescu și Lambrior era o perfectă asemănare din acest punct de vedere, de aceea ei erau amîndoi conservatori, iubeau trecutul și urau inovațiile de tot felul.

Liberalismul se prezenta sub forma de reforme și inovații, sub acea de rupere a firului nostru istoric. Era destul acest lucru, ca să facă pe Lambrior și Eminescu să urască liberalismul.

Unul, Eminescu era înamorat de domnia lui Mircea cel Bătrîn și a lui Alexandru cel Bun : erau cei doi domni mari ai României. Celui dintîiu îi cîntă bătălia de la Rovine, iar pe *Sărmanul Dionis*, adică pe dînsul singur, îl pune trăind în timpul lui Alexandru cel Bun.

Pe Mihai Bravul, Eminescu nu-l iubea. De multe ori l-am auzit zicînd că acel domn a fost un fel de liberal gălăgios care căuta să schimbe așezarea țărilor din această parte, un fel de revoluționar a la C. A. Rosetti.

Lambrior, din contră, iubea pe toți marii domni, iubea, cum am spus, vechile instituții. De multe ori critica formele constituționale zicînd :

— Ce umblați cu forme goale ; cum adică, Alexandru cel Bun cu sfetnicii lui guvernau mai rău țara de cît pantalonarii de astăzi și cei care și-au făcut viața prin cafenelele revoluționare de la 1848 în Paris ?

Nu era chip să discuți pe această temă, și ceea ce îl făcea mai îndîrjit în asemenea chestii, erau persoanele de la Iași care întrupau principiile și ideile liberale. Acele persoane, afară de oarecare excepții, erau de o mediocritate într-adevăr deplorabilă. Ceea ce astăzi pe noi nu ne mai miră, stîrnea la Lambrior furtuni de indignare. Cînd vedea că la alegeri cădea dl. Maiorescu sau dl. Carp și s-alegea profesorul Lateș sau un altul, atunci gura lui nu mai tăcea zile întregi. De aceea, în genere, nici nu vota ; numai rugat de cei de la „Junimea“ se ducea cîteodată la vot.

De altmintrelea este o observație mai generală de făcut, căci specialiștii sunt în foarte mare număr dispuși în spre conservatism, urînd manifestările în public și aglomerațiile, lucruri esențiale în politica constituțională.

Savanții țin la meseria lor, pe care n-o dau pentru nimic în schimb. Un filolog, însă numai filolog, nu are nici un motiv ca să se pasioneze pentru luptele și curentele populare, cu care nu are mai nimic de împărțit. Din contră, cu cît știința lui este mai ignorată de masa cea mare, cu atîta și

el își răzbună prin disprețul care îl manifestează pentru formele și instituțiile care aduc în fruntea guvernelor oameni cu desăvîrșire lipsiți de o preparație științifică.

De altmintrelea oamenii care trăiesc cu capul în cercetări a trecutului, și numai în acele, e greu ca să-și dea seama de necesitatea de schimbare în instituțiile sociale.

La Lambrior ura în contra liberalilor să mai explica și prin aceea că liberalii reprezentau pentru dînsul stricarea limbei. Bărnuțiu, Cipariu, Pumnu, și toți mititeii profesori de gramatică, fracționiști liberali, îl exasperau, de cît ca om cult știa să facă deosebirea.

— Vezi, înțeleg, zicea, pe Cipariu și chiar pe Bărnuțiu. Cipariu e un savant, un om care vorbește în cunoștință de cauză. Dar să vezi pe un Măcărescu — profesor de gramatică — și pe un bacal ca Dimitrie Gustea, regulînd limba românească, asta nu o pot înțelege.

Dl. Maiorescu cu mirosul său înțelesese ce folos poate trage politicește din o natură ca aceea a lui Lambrior.

De aceea Lambrior era, și cu drept cuvînt, foarte călduros primit la „Junimea" și de sigur că era destinat ca să joace un rol în politica conservatoare junimistă. Din nefericire el a murit tînăr, n-avea decît vreo 36 de ani.

Dar să mă reîntorc la studiul lui Lambrior. Capitolul *Înmormîntările* din *Obiceiurile și credințele la români* este de o exactitate și întipărit de un spirit de observație în adevăr remarcabil. Numai citindu-l astăzi din nou, îmi pot da seama de materialismul religiei așa cum este concepută și practicată la țară. În felul cum se practică religia

la țară vezi că ea nu are aproape nimic spiritual, ci este un fel de fetișism aproape grosolan.

În adevăr moartea la țară nu este un capăt al vieței, este un incident, iar cel mort continuă a trăi trupește sub o altă formă, dovadă că îngrijirile care îi se dau după, sunt întocmai ca pentru un om care pleacă într-o lungă călătorie. Așa îi se pune un ban în sicriu pentru ca să aibă de cheltuială și să plătească vămile, îi se pune pînză pentru ca întinzînd-o să-i servească de poduri ca să treacă apele, și dacă nu i se dă și mîncare în sicriu, cum se obicinuiește la popoarele primitive, cel puțin cei care se întorc de la înmormîntare mănîncă și beau pentru dînsul.

Un lucru punea Lambrior în evidență : singura durere mare la moartea cuiva este a părinților, mai cu seamă a mamei și este inconsolabilă, celelalte toate trec, se uită. Arătînd Lambrior cum bocesc femeile pe un mort, el spune că mamele care au pierdut și ele un copil, vin și-și unesc plînsul lor și bocesc pe mort în felul acesta :

„Te duci unde e copilașul meu ; să-i spui că mare multă e arsă inima mamei după dînsul, zi-i să mi se arate mai des în vis, dragul mamei liliac".

Pe cînd, cînd e vorba de plînsul nevestelor după bărbați, el nu e luat la serios de flăcăi mai cu seamă, de aceea spune Lambrior, pe cînd nevasta tînără se face că bocește, flăcăii mai departe cîntă încetișor :

Ici e tină, ici e glod,
Ici mi-e bărbatul mort ;
Nu știu stare-oi să-l dezgrop
Sau m-oi duce la uncrop.

Uncropul este petrecerea de a doua zi de nuntă.

X

REVENIRE ASUPRA ANTAGONISMULUI LITERAR DINTRE IAȘI ȘI BUCUREȘTI

M-am depărtat mult de la acest subiect ; revin din nou.

Am arătat deja că între aceste două capitale se încinsese o luptă. „Junimea" reprezenta în adevăr o școală ; în București era mai mult o mișcare literară. Cu oarecare paradox, aș putea zice, *o lipsă de orice școală*. Cititorii vor înțelege îndată ceea ce voiesc să spun.

Aș putea deocamdată să calific „Junimea", școală conservatoare, pe cînd cea de la București liberală.

În adevăr, totul la „Junimea" transpira și denota fondul conservator. Oamenii care compuneau „Junimea", nu ar fi putut intra în politica liberală. Liberalismul era antiteza mișcării literare junimiste. Așa în estetică dl. Maiorescu stabilise legi fixe și puține la număr, peste care nu se putea trece ; în calupul acelor legi nu intrau toate genurile literare. Acele legi estetice ignorau mișcarea modernă, ele se bazau pe clasicismul grec și latin și pe mișcarea literară din Germania, iar cu privire la români, „Junimea" nu recunoștea decît pe prozatorii și poeții imediat înaintea întemeierei „Junimei", reducîndu-i la doi trei, cel mult patru.

Mi-aduc aminte că eram de față cînd s-a citit poezia lui Eminescu : *Epigonii* [1]. Eminescu, ca să

[1] Invenția memorialistică a lui Panu e de astă dată evidentă. Poema eminesciană a fost publicată în numărul din 15 aprilie 1870 al *Convorbirilor*, iar Panu a intrat la „Junimea" în 1872. E sigur că la *această* lectură Panu nu a participat ; poate doar la o nouă lectură a poemei.

scoată mai în evidență superioritatea trecutului asupra prezentului, citează nume din literatura după vremuri. Nu am poezia lui Eminescu înaintea mea ; știu că acolo este citat și numele lui *Cichindel*.

Dl. Maiorescu după citire, imediat a relevat faptul : Cum e cu putință ca un poet de așa talent, să aibă o admirație pentru Cichindel și să-l pună printre scriitorii țării ?

Lucrul este explicabil la Eminescu, cum am spus-o deja. Orice scriitor mai vechi era la dînsul un mare scriitor, orice scriitor nou, oricîtă valoare ar fi avut, era un decăzut.

În limbă, „Junimea" era iarăși conservatoare ; dl. Maiorescu era un novator foarte moderat, iar Lambrior cel mai distins în această materie era nu numai conservator dar chiar retrograd. În artă „Junimea" se mărginea a admira statuaria antică, și nu din toate epocile. Așa *Laocoon*, acel admirabil grup care pentru mine reprezintă dezvoltarea artei plastice într-un grad desăvîrșit, era considerat la „Junimea" ca o operă de decadență. Pentru ce ? Pentru că pe fața lui Laocoon se vede durerea, pe care șarpele care îl încolătăcește îi cauzează. Și arta, ne spunea dl. Maiorescu, trebuie să fie senină.

Treceam odată cu Ștefan Vârgolici pe dinaintea caselor din Iași, care au servit de palat lui Cuza. Balconul acelor case e susținut de două sau trei cariatide care reprezintă niște bărbați viguroși ce susțin în spete balconul și pe fața lor se vede silința și greutatea.

Vârgolici îmi arată cariatidele și îmi zice :

— Ce lipsă de gust estetic, te uiți cum acești oameni sunt reprezentați ca suferind sub greutatea povarei ?

— Dar cum voiești să fie, îl întrebai eu.

— Figurile lor trebuiau să fie senine, căci arta e senină, îmi spuse el.

— Bine, îi replicai eu, dar atunci aceasta ar fi o artă convențională ? Cum voiești ca niște oameni care suportă o mare greutate să păstreze o figură absolut senină, pe care să nu se trădeze nici un efort ?

De aici discuții între noi.

Ștefan Vârgolici era ecoul teoriilor estetice de la „Junimea".

În chestii economice-sociologice, „Junimea" era de asemenea eminamente conservatoare ; era, cum s-a văzut pentru dezvoltarea treptată, era în contra creării de școli superioare, pe cîtă vreme n-ai școli bune primare, era contra Academiei, contra școalei de Belearte, contra Conservatorului etc.

În politică, același lucru ; considera constituția ca o formă goală, și cînd bezadea-Grigore Sturdza voiește să înființeze un partid conservator, propunînd ca reforme, între altele, și pedeapsa cu moartea, d-nii Iacob Negruzzi, Maiorescu și Pogor iscălesc apelul.

Superioritatea „Junimei" consta tocmai în faptul că era fonciarminte conservatoare și nu lăsa nimic hazardului, nu se aventura pe terenuri neexperimentate, nu întreprindea lucruri riscante. Răzămată pe o tradiție clasică, rezultatul literaturei celei mai strălucite a trecutului, ea putea ca să înfrunte și să combată cu succes încercările aventuroase a unor novatori și novici pe terenuri literare șovăitoare.

Din contra, mișcarea literară din București, reprezentată prin revista *Contimporanul*, denota un mare avînt, colosale iluzii, încercări hazardate în toate direcțiile, dar în același timp nici o disciplină mentală, nici un principiu călăuzitor. Mai toți tineri fără experiență, veniți toți proaspeți de la Paris sau de aiurea, cu lucruri nerumegate, cu studii superficiale, considerînd scrierea într-o revistă ca un amuzament, poate chiar ca un fel de sport cu pretenții enorme, fără un fond literar solid, era natural ca această mișcare să fie ca rezultat inferioară, cantitatea copleșind calitatea.

Am înaintea mea colecția revistei *Contimporanul* și mă mir de varietatea subiectelor abordate. Iată cîteva mostre : *Armele cu repetiție și armele încărcîndu-se pe la culasă, Domnița Zoița* (poezie), *Despre Amazoane*. În același număr vedem : *Phedra* (tragedie), *Despre cărbunii fosili*, și *Iluziile mele*. În alt număr : *Odă la statuia lui Mihai-Viteazu, Reforma învățămîntului* de dl. Emanoil Porumbaru, și *Lucrările publice ale Capitalei cu canalizarea Dîmboviței*.

În alt număr găsim : *Despre forma înscrisurilor*, de Grigore Puricescu, *O sărutare* (poezie), *Cura de ape minerale* și iarăși *Armele cu repetiții*.

Într-un alt număr : *Noțiuni istorice de economie politică, O invocație la lună* (poezie) și *Pietro Busenello*, documente inedite descoperite în arhivele Veneției.

Cum voiți ca în jurul revistei *Contimporanul*, să se fi putut închega vreo doctrină oarecare, sau să dea spiritului cititorilor o direcție oarecare ?

Revista *Contimporanul* de la București era o foaie unde fie oricine putea scrie orice, pe răspunderea proprie : toate genurile, toate ideile erau

primite egal. Era un fel de hotel literar unde fiecare putea ca să-şi depună bagajul. Era ceva tocmai contrar cu *Convorbirile literare* şi cu societatea „Junimea".

De altmintrelea mişcarea literară de atunci de la Bucureşti era dusă de tineri, care, după aceea, s-au dedat cu totul în alte direcţii, părăsind aproape complect literatura. Aşa cine astăzi mai ştie că dl. Ciru Economu, distinsul membru de la Înalta Curte de Casaţie, a scris şi tradus o mulţime de poezii, cultivînd muzele cu pasiune ?

E drept că pînă mai acuma cîţiva ani, dl. Ciru Economu a cultivat terenul literar şi ultima, mi se pare, a sa scriere, *Moartea lui Anastase,* este un roman din viaţa împăraţilor bizantini ; pe lîngă că e plin de emoţii, dar dovedeşte în acelaşi timp şi o mare erudiţie..

Dar dacă revista *Contimporanul* n-avea direcţie, aş putea zice că din ansamblul celor care scriau acolo, se *degaja o direcţie, şi aş putea zice o nouă direcţie,* o direcţie mai nouă decît acea a *Convorbirilor,* fără însă a avea valoarea şi fondul celei ieşene.

Este ştiut că liberalismul şi inovaţia se prezintă mai totdeauna sub forme dezordonate, lipsite de un fond rezistent, şi e curios lucru. Normal ar fi ca întîi să ai un fond, şi pe urmă să stabileşti formele ; aşa a fost la popoarele care au născocit diferitele sisteme de guvernămînt. În Anglia mult timp n-au fost catedre de economie politică, în Franţa de estetică, pe cînd aceste două popoare, unul era impregnat de noţiunile economice, celalt respira prin toţi porii lui gustul estetic. Cînd ai fondul, nu ai nevoie numaidecît de formă, te poţi lipsi de ea.

Din contra, la popoarele împrumutătoare, ele întîi împrumută formele şi se mulţumesc numai

cu formele mult timp, căci fondul este greu de împrumutat.

Iată de ce cei grupaţi în jurul revistei *Contimporanul* abordau toate subiectele, s-aventurau pe tot felul de terenuri, dar acestea erau de cele mai multe ori pură formă. Cînd căutai dedesubt găseai foarte puţin lucru.

Între aceste două şcoli, aşa de deosebite, cea de la Iaşi şi cea de la Bucureşti, trebuia să fie o ciocnire ; era incompatibilitate de a înţelege şi a trata literatura.

La Iaşi, la „Junimea", erau oameni de mîna a doua ca Vasile Burlă, Ştefan Vârgolici, Anton Naum, Bodnărescu, Miron Pompiliu etc. care erau muncitori, îşi luau la serios munca şi puneau toată îngrijirea ca ceea ce scriau să fie serios şi documentat. De aceea cînd citeşti şi acum articolele filologice ale lui Burlă, studiile de literatură a lui Ştefan Vârgolici, sau traducerile poetice a d-lui Anton Naum, vezi onestitatea scriitorului şi silinţa ce şi-au dat în lucrarea lor.

Din contra, mişcarea literară din Bucureşti era absolut superficială ; nu simţeai, citind revista *Contimporanul,* pe scriitorul conştiincios care a studiat în fond chestiile pe care le tratează.

Scriind aceste amintiri, care au de scop de a caracteriza o bogată epocă literară critică, o chestiune mi se prezintă. Uitîndu-mă la puţinii din atîţia şi atîţia cari au scris în *Convorbiri, Revista contimporană* etc. şi care au rămas fideli mişcărei literare sau critice, mă întreb : Este la noi o carieră de scriitor, de poet, de critic ?

Înţeleg prin carieră un om care se devotează unor anume ocupaţiuni exclusiv şi care trăieşte din produsul muncei pe acel teren. Desigur că nu.

La noi au fost numai oameni care s-au îndeletnicit cu literatura, pe care au considerat-o ca un lux, ca o recreaţie a spiritului sau ca un mijloc de a-şi arăta talentul. Aceste impulsiuni sunt trecătoare ; ocupaţiile, vîrsta, împrejurările fac să pună asemenea veleităţi de scriitori pe planul al doilea şi încetul cu încetul numele se face rar în publicitate şi pe urmă dispare complect.

Acesta este cazul marei majorităţi din cei care au scris la *Convorbiri* şi la celelalte reviste contimporane. Din acea epocă au rămas cîţiva în adevăr cu însuşiri reale şi cu năzuinţe irezistibile. Aşa, de la *Convorbiri* a rămas dl. Maiorescu, care pînă astăzi, deşi în timpul din urmă în mod intermitent, este un om de litere, de critică şi de ştiinţă. Politica, pentru care eu susţin şi acuma că nu era făcut, n-a avut atîta influenţă ca asupra altora, ca să-l facă să părăsească cîmpul literar. Dl. Maiorescu a întreţinut aproape continuu relaţiile literare, este om cu gustul literaturei şi cu gust literar în acelaşi timp, pentru care este o plăcere şi acuma a petrece un ceas într-un cerc de pure ocupaţii intelectuale.

Spiritul critic pe care îl întrebuinţa acuma treizeci şi mai bine de ani asupra chestiunilor literare, l-a exercitat pe urmă cu mai puţin succes, însă tot cu succes, în chestiile politice.

Un altul, cu iarăşi talent, şi cu o mare putere de muncă şi cu un colosal dor de a munci şi de a se distinge este dl. Alexandru Xenopol. La acest bărbat scrisul şi studiul au fost o adevărată vocaţie ; nu-şi poate închipui cineva cît de mult a scris dl. Alex. Xenopol în *Convorbiri,* şi a scris de toate şi în toate direcţiile.

Şi aici un parantez. Noi, la „Junimea", de sigur că făceam aprecieri unii asupra altora. Dl. Alex. D.

Xenopol nu trecea, tînăr fiind, de scriitor de calitate, de pură calitate, dar nici de scriitor numai de cantitate.

Aveam convingerea că el va parcurge o carieră strălucită, dar dacă ne-ar fi întrebat cineva să spunem în ce direcţie dl. Xenopol are a se specializa am fi fost foarte încurcaţi să răspundem. În tot cazul numai în direcţia istoriei nu am fi putut să ne pronunţăm. De ce ? Pentru că dl. Xenopol arăta o lipsă de predilecţie pentru ori ce ocupaţie cu caracter special : scria de toate, cum am spus, îmbrăţişa totul.

E drept că dl. Xenopol a scris în *Convorbiri* şi în ramura istoriei, dar numai generalităţi. Generalităţile erau atunci la ordinea zilei. Guizot mai nainte dăduse tonul [1], dar cel care făcuse să pasioneze spiritele pentru generalităţile istorice cu pretenţie de sociologie a fost, de sigur, Buckle cu *Istoria civilizaţiei* [în Anglia]. Drapper [2] îl urmase de aproape, aşa că aceste lucrări făcuse o mare impresie asupra noastră a tutulor.

Cel care răspîndise gustul citirei uvrajelor lui Buckle fu dl. Maiorescu. D-sa nu numai că a făcut mai multe prelegeri populare pe tema ideilor învăţatului englez, dar a făcut chiar un curs la Universitate asupra lucrărilor lui Buckle, deşi era profesor de logică şi psihologie. Cursul, cu oarecare bună voinţă, intra în istoria filosofiei.

Lambrior şi cu mine i-am inspirat d-lui Xenopol gustul istoriei românilor.

În aceeaşi direcţie, dacă cineva m-ar fi judecat pe mine după natura scrierilor mele, de sigur

[1] E vorba de lucrările lui Fr. Guizot *Istoria civilizaţiei în Europa* (1843) şi *Istoria civilizaţiei în Franţa.*
[2] E vorba de lucrarea lui J. W. Draper *Istoria dezvoltării spirituale a Europei.*

că ar fi putut zice atunci că eu voi deveni un istoric, şi este drept că aveam un mare gust pentru asemenea studii, pot zice o pasiune. Cîte nu voiam pe atunci să întreprind ! Mi-aduc aminte că începusem a scrie un roman, dar nu pentru a face un roman, ci pentru a scrie şi a mă ocupa tot de istorie. Intriga nici nu-mi aduc aminte acuma în ce consta ea, dar ea se petrecea în timpul lui Ştefan cel Mare, şi cu această ocazie voiam ca să descriu — ce mare îndrăzneală — viaţa, moravurile, armele, arhitectura etc., a acelei epoce.

Am scris din acel roman vreo 40 de pagini. Ce mă împinsese să încep asemenea lucrare ? Două opere îmi inspirase ideea : Mai întîiu eram indignat, din punct de vedere istoric, de nuvela lui Eminescu *Sărmanul Dionis*. Eminescu se ştie că pune pe eroul său ca trăind în timpul lui Alexandru cel Bun, dar el nu cunoştea nimic din viaţa socială a acelui veac, absolut nimic, aşa că, cînd am ascultat citirea acelei nuvele, eu şi cu Lambrior ne-am indignat de anacronismele scandaloase ale autorului. Aşa, Eminescu descrie Iaşul aşa cum era acum 40 de ani, mai cu seamă partea dinspre Galata, şi atunci mi-am zis în mine, ia să fac eu ceva care să fie mai conform cu realitatea istorică. Modelul care-l luasem era romanul *Ivanhoë* a lui Walter Scott. Să ştie că acel roman este făcut cu pretenţie de a respecta adevărul istoric al veacului, şi în încumetarea mea mă gîndeam să fac un roman românesc în felul aceluia a lui Walter Scott.

Judecaţi acuma îndrăzneala. Pentru epoca lui Ricard Inimă de Leu, sunt sute şi sute de izvoare istorice, este de asemenea o literatură întreagă populară, pentru stabilirea normanzilor în Anglia de asemenea ; numai mînăstirile conţin tot felul de

cronici ale timpului. Prin urmare era uşor relativ lui Walter Scott să scrie un roman istoric.

Dar eu, ce izvoare aveam la îndemînă pentru felul de trai, pentru îmbrăcăminte, locuinţă, arme, viaţa economică, din timpul lui Ştefan cel Mare ? Cronicarii noştri se mărginesc numai a arăta pe scurt întîmplările ; relaţii a scriitorilor străini puţine, numai în documente poţi găsi urme a unei părţi din viaţa noastră, şi pe atunci erau foarte puţine traduse în româneşte din limba slavonă. Dl. Hasdeu traducea ce voia şi ce-i convenea.

Ei bine, cum era cu putinţă ca să scriu un asemenea roman, şi cu toate aceste am avut curajul să scriu 40 de pagini.

Cînd însă am văzut că risc ca şi Eminescu să cad sau în banalităţi sau în anacronisme, atunci am aruncat manuscriptul.

Astăzi un tînăr poet de talent publică în *Epoca* un roman istoric, *Cu Paloşul*. Titlul şi chiar factura romanului ne aminteşte geniul lui Senchievici, şi în special romanul *Prin fier şi prin foc*. Evident că nu putem cere tînărului autor exactitudine cît de îndepărtată istorică. Asemenea chestiuni sunt indiferente pentru mulţi în materie pur literară. În adevăr, dacă ai căuta să critici romanurile şi poemele din acest punct de vedere, ar trebui să suprimi jumătate din literatură, începînd cu *Dumbrava roşie* a lui Vasile Alecsandri. Cu toate aceste nu mă pot opri de a zice, chiar admiţînd principiul de toleranţă în asemenea materie, încă se cere ca autorul să aibe oarecare cunoştinţi asupra epocei. Desigur că controlul este mai greu cînd autorul face ca intriga să se petreacă într-un veac foarte îndepărtat. Aceasta este poate adevărata explicaţie pentru ce unii scriitori fac romanuri a căror acţiune se petrece cu sute de ani în

urmă, apoi pe lîngă aceasta ei pot să facă să vorbească domni, împărați, prinți, pot să se dedea la tot felul de țesături de intrigă tenebroasă.

Am spus cu altă ocazie că faptul că nu știam limba slavonă m-a făcut să renunț la cariera istorică, căci aveam ambiția ca să nu mă mărginesc a scrie bazat pe puținele izvoare care pe atunci se aflau în românește, și să cercetez eu singur izvoarele.

După ocupațiile lui Lambrior, ai fi putut de pe atunci să spui că el va deveni istoric și filolog, dar mai mult istoric. Această prezicere s-a realizat în parte. Dacă nu s-a destinat și el istoriei, este tot din aceeași cauză, iar studiul limbilor romanice l-a împins ca să facă cercetări filologice asupra limbei noastre și numai cu privire la elementul latin.

Închid parantezul.

Afară de d-nii Maiorescu și Xenopol, e greu ca să mai citez nume care au rămas și astăzi în cîmpul ocupațiilor de atunci.

Este cazul d-lui Iacob Negruzzi. Iată un om care a scris mult, foarte mult, operile sale complecte cuprind un respectabil număr de volume ; deodată și în plină maturitate a vîrstei a încetat de a se mai ocupa pe acest teren. Trebuie să-i fie d-lui Iacob Negruzzi curios faptul că de ani întregi se uită la volumele sale puse la locul de onoare în biblioteca sa, fără ca să mai scrie un singur rînd, cel puțin pentru publicitate. Cazul nu este special numai d-lui Iacob Negruzzi ci a o mulțime de oameni de talent. Desigur încetarea de a mai scrie a d-lui Iacob Negruzzi trebuie să-și aibă explicația, cum își are explicație renunțarea mea la cariera de istoric.

Un caz curios este acela a lui Conta, de a cărui scriere încă nu m-am ocupat, dar mă voi ocupa la timp.

Iată un gînditor, căci Conta era un gînditor, care scrie în *Convorbiri*, în 1875, o lucrare remarcabilă, *Teoria fatalismului*.

Cînd prezinți un sistem explicativ al fenomenelor sociale, să presupune că ai intrat în mișcarea filosofică a timpului, că te interesează tot ce se scrie în această direcție și că nu poate să te oprească de a nu face prin scrieri ulterioare criticile sau observațiile tale.

Ei bine, Conta, după ce scrie *Teoria fatalismului*, se dezinteresează și de teoria lui și se înstrăinează de orice ocupație în această direcție.

Spuneam că de la „Junimea" a rămas cîștigați în mod definitiv pentru literatura și știința țării d-nii Maiorescu și Xenopol.

Se înțelege că prin aceasta nu am uitat pe Eminescu, omul care a avut, după Alecsandri, cea mai mare influență în literatură, în acești 20 de ani din urmă.

Cu Eminescu însă este altceva ; relativ el a scris puțin, foarte puțin ; este o caracteristică a oamenilor noștri, de care voi vorbi mai la vale. Dar la Eminescu se explică de ce uvrajele lui sunt puține.

Acest poet are aproape zece ani, în viața lui, de lucru ; el se pierde în mijlocul maturității talentului său. Deja de la 1884 teribila boală de care a murit îl atinge ; Eminescu încetează a mai fi Eminescu. Dacă Eminescu ar fi fost sănătos, desigur că l-am avea încă astăzi și am avea chiar volume de poezii, de nuvele.

Acest poet, din această cauză nu ni se prezintă în mod complect ; desigur, el a scris destul pentru

ca să fie definitiv judecat, talentul se manifestează în tinereţe şi rămîne pînă la moarte, afară de complicaţii fizice.

Victor Hugo la 80 de ani a scris ca şi în tinereţe, prin urmare Eminescu trăind şi ajungînd vîrsta bătrîneţei, ne-ar fi dat alte lucrări, alte capodopere.

Şi aici deschid iarăşi un mic parantez.

Mulţi vorbind de un om care a avut oarecare scrieri remarcabile, explică încetarea lui de a mai scrie prin faptul că omul este epuizat. Este o mare eroare. Talentul, adevăratul talent nu se epuizează niciodată, după cum un izvor intarisabil [1]curge necontenit. Cum că în timp de secetă debitul apei se împuţinează, aceasta este adevărat, însă calitatea apei rămîne aceeaşi. Deosebite împrejurări pot face pe un om de talent să scrie mai puţin decît altădată, dar ceea ce scrie continuă a purta pecetia talentului şi a puternicei sale individualităţi.

Eminescu era una din aceste naturi excepţionale, dovadă că orice scrie el poartă pecetea personalităţei sale.

Iată de exemplu pe Eminescu ziarist la *Timpul ;* articolele lui au fost imediat remarcate ca şi poeziile lui. Tema pe care o susţinea în acele articole era absurdă, el nu avea nici cel mai mic simţ politic, articolele lui însă erau frumoase, pline de inspiraţie înflăcărată.

Atunci cum se explică că unii poeţi sau scriitori să mărginesc la o foarte mică producţie, bună dar mică ?

Explicaţia e greu de dat, în genere asemenea oameni n-au un talent real, n-au izvor ; ei au o acumulare artificială de gîndire şi de studii pe

[1] Nesecat (fr.).

care voiesc s-o treacă publicului drept abondenţa unui izvor care nu seacă.

Vezi de exemplu curgînd la o fîntînă apă curată şi abondentă, îţi închipui că ea vine cine ştie de sub ce dealuri sau munţi, deodată apa încetează de a curge, cauţi să-ţi explici de ce, şi atunci constaţi că apa curgea dintr-un mare rezervoriu artificial creat. Cînd rezervoriul seacă, e natural ca şi apa de la fîntînă să înceteze de a curge. Sunt oameni de aceştia care oarecum înşeală publicul asupra naturei şi întinderei talentului lor.

Dar la alţii mai este şi o altă explicaţie. Mulţi din cauze diferite îşi condamnă talentul lor şi se mărginesc la o mică cantitate de debit literar ; ocupaţiile, o direcţie nouă croită în viaţa lui, îndepărtarea de un centru literar sau ştiinţific, fac cîteodată pe un om de un real talent să înceteze de a mai scrie.

Închid parantezul.

Ziceam că în genere în literatură şi ştiinţă la noi, autorii produc puţin, în deosebire de generaţia imediat precedentă. Aşa dl. Vlahuţă produce puţin, dl. Coşbuc ceva mai mult. Un poet care lucrează mult este dl. Radu Rosetti.

În literatura dramatică aceeaşi sărăcie relativă. Caragiale are vreo patru piese, şi de aproape 20 de ani n-a mai scris altceva decît oarecare siluete şi tipuri pentru *Universul.*

Dl. Haralamb Lecca, un scriitor de profesiune şi de talent, are un stoc literar ceva mai mărişor, dar nu suficient.

În genere, un autor trebuie să scoată un volum în fiecare an, aceasta este ceea ce i se poate cere în mod convenabil. Un autor care scrie o piesă la doi, trei ani, sau un volum de nuvele la patru,

cinci ani, acela nu poate trece drept autor fecund, acela își neglijează profesiunea sau vocațiunea.

În momentele aceste, cel care caută a îndeplini această condiție este tot dl. Radu Rosetti.

Dl. Ventura este pentru teatru un profesionist, decît cu intermitență, pe cînd pe dl. Bengescu nu-l pot considera decît ca amator.

Și cu toate că ar putea să se supere, dar nu-l pot considera altmintrelea nici pe dl. Caragiale, cel mult îl pot considera ca retras la pensie.

Cu poeții este altceva. Nu poți cere unui poet în fiecare an un volum de poezii, mai ales poeților lirici ; nu poate cineva cînta în 300 de pagini pe fiecare an amorul și perfecțiunea femeiei.

Fecunditatea din acest punct de vedere este fatalminte restrînsă. Iată un poet eminamente sentimental, Șerbănescu, care a cîntat amorul ca nimeni altul în țară la noi. Forțaminte după un timp oarecare el a secat, căci nu poți la infinit, oricît talent ai avea, ca să sucești și să răsucești un unic sentiment și nu poți, cu un vocabular restrîns, să găsești vecinic originalitatea în frază.

Poeții însă de talent, poeții *cu izvor*, remediază la această îngustime de orizont, ei abordează diferite alte genuri, precum poema, nuvela, romanul etc. etc., și găsesc totdeauna mijlocul de a fi originali și de a produce un volum cel puțin pe an.

Noi am avut generația trecută oameni fecunzi ; în frunte îl putem pune pe Vasile Alecsandri, și după el chiar pe Bolintineanu.

Alecsandri a scris întîi *Doine* și *Lăcrămioare*, poezii de tinerețe. Ce putea să facă mai mult în această direcție.

Să scrie încă un volum tot de *Doine* și *Lăcrămioare* ? Al doilea volum n-ar mai fi mers, de aceea el s-aruncă în altă direcție, el călătorește,

scrie impresiile sale de voiaj și cu această ocazie el compune poezii cu culoare locală. Dar cineva nu voiajează tot timpul. Atunci s-aruncă în teatru, un gen inepuizabil, și aici abordează toate speciile acestui gen : începe cu cantonete și cu monologuri, trece la mici piese ușoare cu schița imitată din franțuzește, scrie mici vodeviluri, apoi se ridică la comedie precum *Ciocoii* și *Boierii* etc., în sfîrșit se înalță pînă la drama lirică *Fîntîna Blanduziei*.

Nu neglijează nici alte genuri. În poezie creează la noi pasteluri, apoi atacă epopeea în *Dumbrava Roșie* etc.

Poezie, roman, nuvelă, poemă, teatru etc., totul este abordat și tratat cu talent de Alecsandri.

Este o carieră de poet literator deplină, așa cum a parcurs-o un Victor Hugo, un Musset și, mai vechi, un Goethe, un Schiller.

Bolintineanu parcurge și el cam aceeași carieră ; poezii, piese de teatru, voiajuri, nuvele, scrieri istorice etc. etc.

Probabil că, dacă Eminescu ar fi trăit, s-ar fi aplicat tuturor genurilor. Deja el începuse a se sătura de poezia propriu-zisă. Deja el abordase genul nuvelei cu *Sărmanul Dionis*, iar satirile ies din cadrul genului poetic.

Poeții noștri contimporani sunt mai sfioși și mai puțin independenți ; cu oarecare excepții, ei preferă a făuri și a cizela versul, cultivîndu-l aproape exclusiv.

Dl. Vlăhuță a scris însă și proză, printre care și un roman. Vădit că poeții să simțesc la strîmtoare numai cu această formă îngustă și puțin elastică a versului.

E curios să cauți să-ți dai seama, ce a putut împinge pe unii oameni care n-au publicat decît

tare puțin, ce a putut, o repet, să-i împingă ca să publice acele puține lucruri ? De multe ori nu poți să-ți dai seama cu totul. Printre aceștia este și dl. Petre Carp.

Dl. Petre Carp, în lungul curs a apariției *Convorbirilor*, ca membru marcant al „Junimei", timp de vreo 15 ani, n-a publicat la cunoștința mea decît trei lucruri : traducția cîtorva scene din *Macbeth*, o critică a *O sută și una de fabule* de Gheorghe Sion și... *Despre stepe și pustiuri*, traducție din Humboldt [1].

Vorbeam mai sus de membrii de la „Junimea" care au rămas în cariera literară și științifică și de productivitatea care este necesară, pentru a face din cineva un om de profesiune. Și iată, tocmai cînd voiam să continuu cu tratarea subiectului, citesc că Jules Verne a murit.

Iată o carieră ilustră și bine îndeplinită. Jules Verne lasă în urmă aproape o sută de volume, el trece măsura pe care o fixasem rîndul trecut pentru un autor productiv, adică un volum pe an, de multe ori el a dat publicității două pe fiecare an.

Dacă vorbesc în aceste amintiri de Jules Verne, este că el are oarecare legătură cu „Junimea", cel puțin prin mine dacă nu prin alții. Acest scriitor a avut o mare influență asupra ideilor mele estetice în tinerețe, idei pe care le-am apărat și susținut apoi la „Junimea". Chestia este destul de interesantă pentru a mă opri asupra ei.

Cum am spus altă dată, după multe îngăimeli între filosofia spiritualistă și cea materialistă, re-

[1] P. Carp a mai publicat o recenzie violent critică despre *Răzvan și Vidra* de B. P. Hasdeu. De altfel, în vol. I al acestor *Amintiri* Panu menționează și această recenzie a lui Carp.

prezentate prin iluștrii scriitori în favoare în 1869—1875, felul meu de a gîndi m-a împins a adopta pe cea pozitivistă, pe care mi-a relevat-o uvrajul lui Auguste Comte. Filosofia lui Auguste Comte este ceva cu totul aparte, ea nu aparține nici sistemelor spiritualiste nici celor materialiste. Gîndindu-mă aproape în fiecare zi, am găsit soluțiuni, cu ajutorul lui Auguste Comte bineînțeles, a rezolvi problemele pe lîngă cele filosofice și cele istorice, economice, politice.

Să nu creadă cititorii că, zicînd că am găsit soluția, întrebuințez această expresie în sensul științific. Voiesc să zic că puteam să dau oarecare explicație în diferite materii în sensul pozitivist.

Rămînea însă un punct obscur. Aici eram foarte perplex. Prețuiam lucrările din cîmpul literar și artistic mai mult fiindcă vedeam că toată lumea are admirație, dar în interiorul meu rămîneam sceptic. Felul banal de a concepe natura, chipul cum poeții priveau lucrurile dînd explicație acelei naturi, comparațiile lor etc., totul mă lăsa rece. De multe ori îmi ziceam : Evident că stelele și mai aproape de noi luna, sunt corpuri cerești aruncate în imensitatea spațiului ; a face din lună o ființă drăgălașă, blondă, iar din stele ochii iubitei tale, a cînta vecinic florile ca și cum ar fi create ele pentru gustul tău, a descrie adierea vîntului și freamătul frunzelor și aproape a nu mai ieși din acest cerc îngust, mi se părea o sărăcie de imaginație. A da suflare tuturor obiectelor neînsuflețite și ca culme de imaginație a le face să vorbească, iar nu mi se părea ultimul cuvînt al fecundității imaginației și îmi repetam : Este cu putință ca un om, care are noțiuni precise și exacte

asupra lucrurilor, sub pretext de imaginație poetică să-și închipuie acele lucruri altfel de cum el crede și să le facă să concureze în lucrarea sa pe niște baze care scandalizează bunul simț ?

Dar toate aceste erau întrevederi vagi ale minței mele și nu puteam formula nimic hotărît.

*

Jules Verne este acela care prin romanurile sale m-a făcut să-mi limpezesc ideile confuze estetice și să ajung acum 30 de ani la un fel de doctrină estetică pozitivistă.

Pe la 1870 îmi cade în mînă cel dintîi roman a lui Jules Verne *Cinq semaines en balon.*

A fost o adevărată revelație. Iată Africa parcursă de la răsărit la apus prin aer, și aceasta nu cu ajutorul unui hipogrif, adică a unui cal cu aripi care zboară prin aer, ci cu ajutorul unui balon dirijabil, pe care stăpînul îl poate oricînd scoborî pe pămînt sau înălța la ceruri.

Efectele pe care Jules Verne le trage în acel roman pe baza datelor științifice m-au impresionat adînc.

Îndată am început a mă interesa de acest autor, am căutat prin cataloage de librării și mi-am comandat al doilea al său roman, faimosul, *Le tour du monde en 80 jours.*

În cel dintîi, Jules Verne descoperea — lucru ce era descoperit sau pe jumătate descoperit — misterele continentului african, în cel de al doilea el făcea înconjurul lumei fără să recurgă la nici un mijloc miraculos. Nici dumnezeu, nici dracul, nici vreo zînă sau vreo pajură nu veneau în ajutorul lui Filias Fog. Acesta învinge toate dificultățile reale care se opun călătoriei sale ; acele

dificultăți nu sunt pe care le știm din poveste. Nici un geniu rău nu aruncă înaintea lui Fog o perie care să se transforme într-o impenetrabilă pădure : *Omul de ghiață* nu suflă ca totul să se transforme în ghiață. *Sfarmă piatră* sau *Strîmbă lemne* nu uzează de puterea lor miraculoasă.

Încă o dată, piedicile sunt reale, iar Jules Verne găsește în imaginația lui hrănită cu material pozitiv, mijloace ca să învingă toate acele dificultăți.

Nici o zînă nu-l face ca să piardă o zi de drum, așa ca să-l cufunde în disperare că a pierdut pariul. Disperarea lui provine dintr-un calcul greșit, căci uită că în voiajul în jurul lumei el cîștigase o zi, fără să-și dea seama.

Iată ce legătură a avut Jules Verne cu „Junimea" prin persoana mea.

Închid parantezul cu Jules Verne și continui iarăși amintirile.

Ziceam că din mișcarea remarcabilă a „Junimei" a rămas ca cîștigați literaturei profesionale Eminescu, dl. Maiorescu și dl. Xenopol ; ceilalți, deși unii oameni de valoare, s-au împrăștiat în diferite ocupații, renunțînd la cariera de scriitor iar unii au murit în floarea vîrstei, precum Alex. Lambrior, care, dacă ar fi trăit, ar fi astăzi cel mai mare filolog al țării.

În cîmpul literar dușman, acela din București, observăm aproape aceeași sărăcie de scriitori de profesiune. Așa necontestat că în jurul *Revistei contimporane* precum și a ziarului *Columna lui Traian,* au fost grupați o pleiadă de tineri distinși și chiar de talent. Am arătat altă dată cum cea mai mare parte din acei tineri, după ce s-au ocupat cîțiva ani cu literatura, și-au ales apoi cariere

mai productive precum avocatura, magistratura etc., și au pus capăt avînturilor lor din tinerețe.

Profesioniști au rămas puțini : în frunte domină încă și astăzi, ca un stejar bătrîn, dl. Hasdeu, un om de o activitate și de o cunoștință extraordinară, aș putea să-l numesc Voltaire al României.

Dar nu e timpul să fac aici un studiu nici asupra d-lui Hasdeu, nici asupra d-lui Ureche.

Erau pe atunci în lupta dintre *Convorbiri literare* și *Revista contimporană* cîțiva combatanți, la această din urmă revistă, care au rupt multe lănci în contra noastră celor de la Iași. Între aceia dispăruți din literatură, precum dl. Petrache Grădișteanu, este unul care n-a încetat un moment a-și neglija cariera sa de istoric, acela este dl. Tocilescu. Mai erau vreo doi, trei și anume dl. Dimitrie Laurian, Mihăilescu, G. Dimitrie Teodorescu, care ne-a dat mult de lucru nouă celor de la *Convorbiri*. Aceștia au rămas profesioniști, doi care au murit, Mihăilescu și Teodorescu, iar unul cel mai distins, și astăzi în timpuri pierdute tot nu lasă să i se ruginească agera sa pană, acela este dl. Dimitrie Laurian.

*

Dl Tocilescu fusese însărcinat în special de dl. Hasdeu ca să mă combată pe mine și criticele mele istorice. Dl. Hasdeu, un uriaș, credea pe atunci o înjosire ca să se măsoare cu mine, un pitic, un debutant. Situația era nostimă. Eu criticam *Istoria românilor* a d-lui Hasdeu, iar dl. Tocilescu mă critica pe mine. Dl. Hasdeu numai din cînd în cînd binevoia să se scoboare din Olimp și să vorbească cu dispreț de un oarecare Gheorghe Panu și aceasta prin notițe la *rez-de-chaussée* a căr-

ților sale sau cel mult la *Agenda et Corigenda* de la sfîrșitul volumelor sale.

Mare haz făceam chiar pe atunci de aceste procedeuri de mare scriitor.

Dl. Hasdeu, *Istoria sa critică* i se publica în fascicole ; această metodă grăbită, totdeauna poate strica totalitățile uvrajului ; se pot tare ușor strecura erori în asemenea condițiuni. Un uvraj, ca să iasă îngrijit și conștiincios, trebuie să apară în volum pentru ca autorul să poată controla lucrarea toată, s-o coordoneze și să corijeze erorile scăpate din fuga condeiului.

Dar în jurul d-lui Hasdeu s-adunase, și cu drept cuvînt, o sumă de admiratori și de discipoli care, entuziasmați de cunoștințele și spiritul magistrului, îl îndemnau să pună numaidecît în lucrare vastul plan pe care maestrul îl concepuse, a unei istorii care să înceapă înainte de colonizarea Daciei de Traian și să meargă pînă în zilele noastre. Dar pentru asemenea lucrare trebuia cel puțin zece ani, va să zică zece ani dl. Hasdeu trebuia să lucreze în cabinetul său și să nu dea asupra acestei chestiuni nimic în publicitate. Era prea mult, atît pentru răbdarea d-lui Hasdeu, om viu ca mercurul, cît mai cu seamă pentru impacienta discipolilor, care aveau nevoie să admire imediat lucrarea maestrului. Admirația este și ea impacientă, ea nu se mulțumește cu o satisfacție personală, ea are nevoie de aprobarea publicului, de un concert de laude, în care ea să aibă nota dominantă.

Iată de ce cred că d. Hasdeu s-a hotărît ca să scoată în fascicole *Istoria critică a românilor*.

Eu pîndeam apariția acestor fascicole cu mare interes, observam și puneam în evidență incoherența, controlam datele și semnalam inexactită-

țile ; aceste lucruri de detail, nu mă împiedicau ca să combat teoriile și ideile generale ale lucrării.

La aceasta ce răspundeau adversarii sau, mai bine zis, apărătorii lucrării d-lui Hasdeu ? Asupra criticei teoriilor generale ei treceau ușor, afectînd dispreț : nu se discută, ziceau ei, cu un agiamiu în istorie. Dar datele sunt date, documentele sunt documente, aceste sunt fapte materiale precise.

Foarte des l-am prins pe dl. Hasdeu cu neexactități materiale, de care făcea mare haz „Junimea". Maestrul era pus, prin urmare, într-o situație delicată, omni-știutorul și marele istoric prins în defect de un obscur debutant.

Normal, dl. Hasdeu trebuia să recunoască aceste mici neexactități și să treacă înainte, dar cu acesta ar fi recunoscut implicit că *criticile mele* aveau oarecare temei, măcar în chestiuni de detail, iar școala istorică din București a d-lui Hasdeu nu voia să recunoască cea mai mică eroare.

În asemenea situație dl. Hasdeu a găsit un mijloc foarte ingenios. Eu, de exemplu, semnalasem oarecare neexactități (n-am vreme ca să dau exemple precise) în luna iunie. Fascicola următoare a d-lui Hasdeu, să zicem că apărea în septembrie, iar volumul ieșea de sub presă tocmai anul viitor. Ce făcea dl. Hasdeu ?

În fascicula imediat următoare după critica mea căuta mijlocul de a reveni asupra chestiei și rectifica datele așa cum le stabilisem eu, cele de mai multe ori fără a pomeni, iar cîteodată punea cîte o mică notă în care mă înjura, atribuindu-mi chiar rea credință. Făcea ceva mai mult. Cînd apărea volumul, mult mai tîrziu, la sfîrșit punea *Agenda et Corigenda*. În această rubrică adăugea oarecare lucruri și corijea oarecare greșeli, printre

acele greșeli rectifica și greșelile semnalate de mine, dar se păzea de a le da ca atare, ci făcea asemenea rectificare ca observată de d-sa singur, fără să fie semnalată de un altul. Astfel că dl. Hasdeu ținea seama de observațiile mele, dar nu voia să-mi facă onoarea ca să-mi atribuie acest mic merit.

Cu toate acestea, nu se putea admite că d-sa sau discipolii d-sale nu citise *criticile* mele, căci dl. Tocilescu îmi răspundea în *Columna lui Traian*, punct cu punct, la toate acele critici ; era cu alte cuvinte un subterfugiu subtil care avea de rezultat că măcar că se ținea în parte seamă de observațiile mele, în aparență eu eram ignorat cu desăvîrșire.

O dovadă că criticile mele cel puțin de detail erau juste, este porecla pe care mi-o dăduse cei de la București.

În adevăr, în faimoasa satiră *Muza de la Bolta rece*, de care voi vorbi, eu figuram sub numirea de *Pan, Pan, chițibuș*.

Ce însemna chițibuș ? Însemna că eu mă ocup de nimicuri, de detalii în criticile mele, ceea ce denota că măcar aceste critici de detail îi ustura pe cei de la *Columna lui Traian*.

Cît timp nu m-am legat de istoricii cu reputație pe atunci și mai cu seamă, de dl. Hasdeu, cariera mea de debutant în istorie a fost foarte plăcută. Primeam felicitări din toate părțile, iar dl.Hasdeu mi-aduc aminte că mi-a trimis chiar o mică scrisorică foarte măgulitoare în care îmi ura o carieră strălucită. Aș fi putut continua fără să atac pe nimeni și să culeg, dacă nu laude, ci o binevoitoare atenție, căci aceasta era starea criticei pe atunci. Este drept că dl. Hasdeu, cu spiritul său viu și mușcător, zgîlțiise pe mulți, mai cu seamă

pe dl. Ureche, dar acest însemnat savant, cînd ataca pe cineva, nu-l ataca numai pentru amorul științei ci trebuia să aibă și o chestie personală, altmintrelea, dacă era în buni termeni cu vreun scriitor, putea acela să scrie toate enormitățile din lume, maistrul nu scria un rînd de acela.

Vai însă de acela care s-ar fi legat cît de puțin de dl. Hasdeu. Foarte susceptibil, dl. Hasdeu nu primea nici un fel de critică, și, cînd era atacat, devenea implacabil ; atunci verva lui se exercita sub toate formele literare ; răspundea în proză, compunea versuri, făcea satire, adică căuta ca să lovească pe adversar în toate chipurile. De aceea dl. Hasdeu era temut, nimeni nu se lega de el, astfel că trona cu o autoritate justificată fără rivali, fără contestații.

Numai „Junimea", cum s-a văzut, prin organul *Convorbirilor literare* nu s-a sfiit să-l atace.

Am arătat deja cum dl. Hasdeu își răzbunase contra „Junimei" prin farsa cu poezia *Gablitz ;* era deci foarte rău dispus pentru *Convorbiri literare.,* cînd iacă viu și eu cu o serie de articole, în care criticam opera sa principală, aceea care era menită, în spiritul admiratorilor d-lui Hasdeu, să rămîie o operă nepieritoare.

Criticile mele au pus vîrf și au dezlănțuit polemicile violente ; ele au fost ca picătura care face să debordeze apa dintr-un pahar. Polemica a ținut cît timp a durat *Revista contimporană,* adică trei ani.

*

Iată un specimen de polemică între *Convorbiri* și *Revista contimporană :* dl. Take Laurian făcea la acea revistă tabletele bibliografice și nu lipsea

un număr în care să nu arunce săgeți la adresa *Convorbirilor* și colaboratorilor ei.

Dl. Laurian, toată lumea știe că era un tînăr distins, instruit și subțire la minte și la gust, era înainte de toate un spirit critic, de aceea recenziunile sale cu privire la *Convorbiri literare* erau cele mai usturătoare. *Revista contimporană* nu avea alt critic. Așa, bietul Urechia ca să răspundă la o pagină din *Convorbiri* trebuia să facă un studiu ; dl. Grădișteanu făcuse vreo două răspunsuri literare, elegante, dar nu cu caracter polemic, pe cînd dl. Laurian știa ca orice critic să exploateze slăbiciunile unei lucrări. Așa, iau din întîmplare numărul din septembrie, nr. 1873, din *Revista contimporană.* Reproduc pasajul :

„De la Iași primirăm în lunile acestea *Convorbirile, Încercări literare și fără de legea sîntului Sinod.*

Coprinsul *Convorbirilor* e umplut cu *Mihai Vereanu,* al d-lui I. Negruzzi, cu o întîmpinare de mai bine de treizeci de coloane a d-lui T. L. Maiorescu la răspunsul *Revistei contimporane,* cu criticile istorice ale d-lui Panu, și cu poeziile traduceri ale d-lui Naum.

Nu zicem nimic aci despre întîmpinarea criticului din *Convorbiri.* D-sa era în drept de a o scrie, după cum sunt în drept de a-i răspunde și cei de la *Revista contimporană.*

Nu zicem nimic nici despre criticile d-lui Panu. Dl. Tocilescu urmărește pas cu pas pe istoricul «Nouei direcțiuni» și îi sfîșie toate pretinsele sale argumente contra lui Hasdeu ; lupta încă nu e terminată, și victoria pare că n-a făcut cunoștință cu *Convorbirile.*

Cît pentru traducerile d-lui Naum ele sunt unice în genul lor. Poate numai dl. Chirculescu, cel cu Tartuful, să-l fi egalat.

Nu e destul batjocura ce păţi bietul André Chénier, dl. Naum se apucă să schilodească şi pe sărmanul Alfred de Musset. Cum am protestat contra nedreptăţei ce se făcu lui Molière, protestăm acum contra nedreptăţilor ce se fac lui Chénier şi lui Musset.

D. Naum se vede că uită, sau nu cunoaşte ca mulţi alţii, condiţiunile ce trebuie să însuşească cel care întreprinde a traduce în versuri producţiunile poetice ale străinilor. Ne mirăm cum dl. Vârgolici nu şi-a făcut milă cu colegul său şi n-a încercat să-l pună pe calea cea bună".

Observaţi nuanţele acestui pasaj. În cîteva rînduri dl. Take Laurian cu dibăcie accentuează nuanţele de apreciere a conţinutului *Convorbirilor*. Despre romanul *Mihai Vereanu* a d-lui Negruzzi nu zice nimic, îl trece cu tăcere cam dispreţuitoare. Este drept un lucru, că romanul *Mihai Vereanu* a d-lui Negruzzi este una din cele mai slabe lucrări ale acestui autor. *Mihai Vereanu* fusese judecat defavorabil şi la „Junimea", şi dl. Pogor nu s-a sfiit să-i o spună verde d-lui Negruzzi.

În adevăr într-o seară îl întrebă :

— Mult ai să ne mai plictiseşti cu *Mihai Vereanu* ? Eu nu deschid *Convorbirile* de frică să nu dau peste dînsul.

Iar dl. Negruzzi, om de spirit, a ştiut să înlăture situaţia lui de autor lovit în amorul propriu, replicîndu-i adresîndu-se la noi.

— Pogor, e tot Pogor, el n-a citit, sunt sigur, un rînd din romanul meu, după cum nu citeşte niciodată *Convorbirile*, şi mă critică. El nu ştie

decît numai ce aude citindu-se la „Junimea" sunt sigur că de vreo doi ani el n-a citit *Convorbirile*, doar să fi citit poezia lui dedicată lui *Albert Durer* [1].

Aluzia era bine întreptată. Dl. Pogor făcuse un voiaj, şi în acel voiaj se oprise un moment la München, la muzău văzuse un tablou de Albert Durer şi imediat a şi făcut o poezie, plin de entuziasm pentru acest pictor german. Entuziasmul îi a ţinut vreo două săptămîni, după care într-o seară a zis cu convingere.

— Lăsaţi-mă cu Albert Durer, toţi nemţii sunt lipsiţi de orice sentiment de artă.

Iar dl. Negruzzi în acea seară ne zisese :

— Ştiţi de ce Pogor acum e contra lui Albert Durer ? Fiindcă a citit o nouă carte în care se condamnă arta germană.

*

Aţi văzut că dl. Laurian vorbeşte de o *întîmpinare* de mai bine de 30 de coloane la răspunsul d-lui T. Maiorescu în *Convorbiri literare*, şi adaugă cu blîndeţe că dl. Maiorescu era în drept să scrie, după cum sunt în drept şi cei de la *Revista contimporană*.

Patru luptători de la revista din urmă ridicaseră mănuşa contra *Beţiei de cuvinte*.

Dl. Grădişteanu în răspunsurile d-sale ne califica pe noi de piticii din ortaua „Junimei". Bietul Ureche aruncînd greşelele sale pe distracţia zeţarilor îşi permite să scrie, „că unui zeţar îi e permis să fie ignorant ca un redactor de la *Convorbiri*", făcîndu-ne chiar şi tîmpiţi.

Dl. Pantazi Ghica îl numea pe dl. Maiorescu în articolul din *Românul* un fel de farsor literar

[1] Albrecht Dürer.

iar toată verva noastră zicea că ne-o scoatem dintre mai multe pahare de bere la *Bolta rece*.

Însuşi dl. Laurian mergea în învăpăiata bătălie ca să spună că stilul d-lui Maiorescu aduce mult cu stilul şi bunacuviinţă ce ar găsi cineva în epistola unui comis-voiajor neguţătoresc.

Dl. Maiorescu tăcuse cu răbdare pînă ce adversarii îşi descărcaseră focul şi argumentele, şi apoi, cu metoda-i cunoscută, s-a hotărît să dea un răspuns în bloc tuturor, ceea ce face printr-un lung articol care conţine 20 de pagini.

La acest articol dl. Laurian făcea aluziuni, avînd grija să nu răspundă nimic, măcar că în acel articol d-sa se ocupa şi de redactorul tabletelor bibliografice.

Cu mine dl. Laurian era mai crud : d-sa mă lăsa pe seama d-lui Tocilescu care deja îmi sfîşiase pretinsele mele argumente ; lupta, zicea d-sa, continuă încă, dar de victorie nici vorbă poate fi pentru mine.

Apoi dl. Laurian s-arunca cu toată furia asupra d-lui Naum, a cărui poezii le forfeca cu de-amănuntul.

Un parantez.

Nu ştiu cum făcea dl. Iacob Negruzzi, dar în genere d-sa era menajat, cu toate aceste se expunea la atacuri, mai întîi fiindcă scria mult, foarte mult, şi al doilea fiindcă era directorul *Convorbirilor literare*. Totuşi, zic, era menajat. Aşa dl. Grădişteanu nu-şi permitea decît oarecare aluzii, numindu-l, *vechiul meu amic*. Dl. Laurian, cum s-a văzut, nu zicea nici o vorbă de *Mihai Vereanu*, cel mult dl. Ureche cîteodată îi pomenea numele.

Desigur că relaţii personale pe care eu nu le cunosc explică această atitudine.

Tot prin legături de prietenie, cred că se poate explica de ce era menajat şi Ştefan Vârgolici, chiar de dl. Laurian, care trimetea în critica de care mă ocup de dl. Naum la Ştefan Vârgolici, ca să îi dea lecţii cum trebuie să traducă cineva în versuri, şi cu toate aceste Vârgolici criticase revista redactată de dl. Laurian, apărută cîtva timp cu numele de *Tranzacţii literare* [1].

În această cruţare era de altmintrelea şi o altă parte explicativă. Pe atunci oamenii cu titluri literare erau foarte rari, mai cu seamă de la Paris titraţii literari erau puţini.

Ştefan Vârgolici era unul din acei puţini, şi ceea ce era mai însemnat, e că Ştefan Vârgolici avea titlul de elev al şcoalei normale din Franţa, şcoală care se bucura în ţară de o mare reputaţie.

Se ştie că în şcoala normală de la Paris străinii nu se primesc, ea avînd menirea ca să scoată profesori de cursul superior pentru Franţa.

Cu toate aceste, după intervenţia lui Vodă-Cuza, ministerul de instrucţie francez primise în acea şcoală pe Ştefan Vârgolici pentru partea literară şi, mi se pare, pe dl. Constantin Climescu pentru ştiinţe.

Pe Ştefan Vârgolici îl precedase faima meritelor sale. Ceea ce izbea pe toţi era rezonamentul, care, în definitiv, nu însemna mare lucru. Lumea zicea : dacă Franţa a făcut excepţie pentru Ştefan Vârgolici, apoi desigur că el trebuie să fie un om extraordinar.

În realitate am spus că intrarea lui Ştefan Vârgolici la şcoala normală se datorea bunelor relaţii dintre România şi Franţa pe atunci.

---

[1] Titlul exact al revistei : *Tranzacţiuni literare şi ştiinţifice*. Şi-a încetat apariţia în 1873, contopindu-se cu *Revista contimporană*.

Ștefan Vârgolici răspuns-a la ideea ce-și făcea țara de dînsul ?

În parte da, el a fost un foarte bun și foarte conștiincios profesor de universitate, dar de loc un distins spirit literar.

Închid parantezul.

Revin la critica d-lui Laurian contra d-lui Naum.

Dar abia închid un parantez și sunt nevoit să mai deschid un al doilea.

Afară de Alecsandri și Eminescu, *Convorbirile literare* s-au distins mai mult prin traduceri din poeți străini decît prin lucrări poetice originale.

Desigur că *Convorbirile* au avut poeți de talent precum Șerbănescu. Petrino. Niculeanu, pînă la oarecare punct Matilda Cugler, Veronica Micle, etc.

Dar acești poeți nu făceau fondul literar care atrăgea pe cititori.

Ceea ce a caracterizat în cei șase, șapte ani ai *Convorbirilor*, au fost traducerile din toate literaturile străine și din cei mai mari poeți.

Citez la întîmplare numărul celor care au contribuit în a face cunoscută literatura străină publicului român : Neculae Scheletti, Miron Pompiliu, Vasile Pogor, Naum, Ștefan Vârgolici, I. Caragiani. Matilda Cugler Strajan, Veronica Miclea, P. V. Grigoriu etc., etc.

Un aprig și neobosit traducător era dl. Naum. Nu era seară la „Junimea" în care dl. Naum să n-aducă ceva ; aducea și compoziții originale dar aducea mai cu seamă traducții.

D-lui Laurian îi veni poftă, după ce se încinge lupta între *Revista contimporană* și *Convorbiri*, să ia la analizat traducerile d-lui Naum și pune în evidență lungimi, parafrazări neiertate în acele traducții.

Fiindcă critica care o face ni s-a părut nouă și atunci dreaptă, îmi fac plăcerea de a reproduce întreaga parte ca să vadă cititorii cu cîtă fineță dl. Laurian a făcut critica.

„Este adevărat că pentru noi dl. Naum n-a fost niciodată poet, pentru că îi lipsește complectamente imaginațiunea creatrice. Pînă astăzi, cel puțin n-am cetit nici un fragment, care să ne facă a bănui cîteva dramuri de fantazie poetică. Îl credeam însă un versificator, care va face progres cu timpul. Ne-am înșelat. O mărturisim aceasta cu *Scrisoarea lui Musset către Lamartine*, în mînă.

Și ca să dăm lectorilor o probă de cît de mult ne-am înșelat asupra valoarei traducătorului și versificatorului, dl. Naum, vom reproduce cîteva bucăți din *scrisoarea către Lamartine*.

Primele trei versuri din Musset :

> Lorsque le grand Byron allait quitter Ravenne
> Et chercher sur les mers quelque plage lointaine,
> Où finir en héros son immortel ennui.

sunt traduse de dl. Naum.

> Cînd Marele Byron sta gata să pornească.
> *Să plece* din Ravenă cu gînd ca să găsească
> Pe-un țărm departe-n lume, pe mare undeva
> *Un loc unde să poată ca un erou curma*
> Dezgustul acel mare a sufletului său :

oricît de mare să fi fost *dezgustul acel* al *sufletului* lui Byron, tot mai mare e dezgustul cititorului obligat de a ceti traducerile d-lui Naum. Dar pînă aci tot merge cum merge ; mai jos traducătorul ne spune că Lamartine se încerca „pe un flaut duios lăcrămător", pe cînd în origină găsim :

Vous veniez d'essayer pour la dernière fois
Ce beau luth éploré, etc.

„Luth" instrument cu coarde, de care se apropie mai mult guitara este tradus «flaut» ; de ce nu «drîng» (drîmbă) ori (nai).

Imediat dăm peste altă nostimadă. Versurile :

La muse que le ciel vous avait fiancée
Sur votre front reveur cherchait votre pensée
Vierge craintive encore, amante des lauriers,

sunt traduse :

Atunci a ta muză, cereasca ta *mireasă*,
Logodnica ta mîndră şi încă sfiicioasă ;
Fecioară-mpodobită, de lauri iubitoare,
Lua pe a ta frunte gîndiri-ncîntătoare.

Minunat mai e dl. Naum ! şi curioasă muză mai fu şi a lui Lamartine. Întîi *mireasă* după o secundă *logodnică mîndră*, şi în sfîrşit *fecioară împodobită*, şi ştiţi pentru ce fecioara măritată s-a împodobit cu mîndria de logodnică ? pentru ca să poată *lua fruntea* lui Lamartine, *gîndiri încîntătoare*...

În deşert veţi alerga după traducere exactă, după limbă românească, după cugetare. Nimic nu veţi găsi, toate sunt răsturnate sub maiestrul condei al poetului «Junimei».

Lăsăm la o parte, *iubirea neprihănită* a neprihănitului d. Naum pentru neprihănita de muză, cîntarea «cea maestră» a nenorocitului maistru pe care îl traduce poetul nostru indigen ; nu putem însă să nu dăm din umeri cînd vedem pe dl. Naum că încearcă să explice mai pe larg cugetarea lui Musset. De exemplu cele două versuri :

Et j'ai pris, devant moi, pour une nuit profonde
Mon ombre qui passait pleine de vanité.

sunt interpretate :

Eu umbra mea adîncă ca noaptea am luat
Trecînd pe dinainte-mi de naivitate plină
Şi îmbrobodind în negru privirea mea senină

Aşteptăm să ne spună dl. Maiorescu, intolerantele judecător al pailor din ochii altora, de cîţi stînjeni de *adînc e umbra* cîntăreţului din *flaut* şi cu ce fel de *basma şi-a îmbrobodit în negru* dl. Naum *privirea sa senină* ?

Mult trebuie să fi fost îmbrobodită cugetarea poetului ieşan, cînd a alcătuit pe românește ăst vers a cărui umbră nu se găseşte în versurile lui Musset".

Lovitura era bună şi dreaptă ; în sfîrşit cei de la *Revista contimporană* îşi luară o revanşă, cel puţin în ceea ce priveşte pe poetul Naum.

O observaţie : Fiecare din noi a văzut că dl. Laurian, criticînd just, întrebuinţa la aceeaşi critică şi aceleaşi apropieri şi apropouri ale lui dl. Maiorescu din *Beţia de cuvinte*.

*

Se înţelege că dl. Maiorescu, în replica sa, *Răspunsuri revistei contimporane*, nu a căutat să apere pe dl. Naum.

De altmintrelea dl. Maiorescu niciodată, în toate polemicile sale, n-a vorbit decît numai în numele său, apărîndu-se pe sine.

E întrebarea : Critica d-lui Laurian ne ridică nouă, celor de la „Junimea", o slăbiciune necunoscută în traducerile d-lui Naum ?

De loc. De cîte ori făcusem noi asemenea critici în serile de la „Junimea", de cîte ori noi nu semnalasem d-lui Naum defectul amplificaţiei în traducerile sale.

În adevăr, la traducerea unei poezii nu se cere să dai numai sensul, și nu trebuie ca pentru a reproduce exact pe poetul străin, să amplifici versurile, și, ceea ce poetul a exprimat în 2—3 versuri, tu traducător să exprimi în 5; aceasta nu mai este traducere.

Marea dificultate și, prin urmare, marele merit al traducătorului este ca în limba lui să traducă nu numai cuvintele dar să se mențină exact în limitele și numărul versurilor poetului pe care-l traduce.

Îndată ce nu face aceasta, atunci nu mai este traducere, ci este imitație sau traducere liberă.

Cînd dl. Naum traducea aceste trei versuri din Musset :

Lorsque le grand Byron allait quitter Ravenne
Et chercher sur les mers quelque plage lointaine
Où finir en héros son immortel ennui.

prin următoarele 5 versuri :

Cînd marele Byron sta gata să pornească
Să plece din Ravennă cu gînd ca să găsească
Pe un țărm departe în lume, pe mare undeva
Un loc unde să poată ca un erou curma
Dezgustul acel mare a sufletului său.

evident că aceasta nu este o traducție propriu-zis.

Poetul dovedește că nu ar fi putut pune pe românește exact forma simplă și lapidară a lui Musset, dacă n-ar fi recurs la două versuri de umplutură.

În adevăr a traduce :

Où finir en héros son immortel ennui.

prin :

Un loc unde să poată ca un erou curma,
Dezgustul acel mare a sufletului său

este a nu traduce, căci unde traducătorul găsea toate aceste ?

A traduce, o mai repet „son immortel ennui". prin „Dezgustul acel mare a sufletului său" este o adevărată umplutură.

Ia închipuiți-vă că o poezie s-ar compune în original din 100 de versuri ; tradusă astfel în românește ea s-ar ridica la aproape 170 de versuri, adică 70 la sută umplutură.

Poți zice că mai este Musset ?

Dar cu această ocazie s-a pus la „Junimea" o chestie, pe care dl. Laurian o atinsese în critica sa.

Unii, mai cu seamă traducătorii de versuri, precum Ștefan Vârgolici și alții, luară apărarea d-lui Naum, pretinzînd că limba română nu se pretează la conciziunea limbei latine sau celei franceze și că este cu neputință a traduce în românește, adică într-o limbă care nu are calupuri literare fixate, elocuții consacrate, versurile unui poet care scrie într-o limbă muncită și cizelată de sute de ani.

Observația era în parte fundată.

Apărătorii însă părerii contrară nu dezarmară ; de aici discuția se încinse cu mare aprindere.

Lambrior lua apărarea limbei românești susținînd că ea poate reproduce concis orice idei, cum că aici nu este vorba de limbă, ci de traducător, că și în limba română sunt poeți concisi și lapidari, după cum sunt și alții care se servesc numai de umpluturi. Ca exemple el cită oarecare versuri din Conache, pe care le puse în comparație cu versuri din Sion, exclamînd :

— Nu vedeți că și Conache scrie românește și încă mai românește decît Sion ; de ce unul este concis, iar versurile celuilalt sunt întocmai ca un *terci de mămăligă ?*

Terci de mămăligă a stîrnit un mare rîs.

Această ilaritate a dat un nou avînt vervei lui Lambrior, căci, cum am spus şi altădată, Lambrior era o natură timidă ; cînd se vedea încurajat, verva lui era scînteietoare.

El continuă :

— Ştiţi de ce astăzi limba română nu este concisă ? Fiindcă neologismele îi au stricat natura. În timpul lui Conache limba era curată etc., etc.

Lambrior revenea asupra temei lui favorite. Discuţia deveni mai aprinsă.

Dl. Pogor, care hotăra lucrurile în mod absolut, zise :

— Spuneţi că limba română nu e proprie pentru a traduce vers cu vers pe Musset ? Foarte bine, atunci de ce-l traduceţi ? Traduceţi-l atunci în proză. Decît o caricatură în versuri, e preferabil o bună traducere în proză. Ce aţi zice de o reproducţie oribilă a imaculatei concepţie a lui Murillo ?

Ideea d-lui Pogor deşteptă o nouă chestie de discutat.

Poeţii, precum Miron Pompiliu, Beldiceanu etc. protestau ; ei nu înţelegeau cum un poet să fie tradus în proză, aceasta ar fi un sacrilegiu, un poet trebuie să rămîie poet chiar cînd e tradus într-o limbă străină.

Atunci iau cuvîntul şi eu şi recunosc că de multe ori un traducător nu poate să se ţie literal de textul unui vers, şi că, după cum poetului îi e permis oarecare licenţă în versificaţie în limbă, trebuie să-i permiţi şi oarecare latitudine în traducţie.

Intransigenţii mă întrerupse, zicîndu-mi :

— Dar atunci recunoşti că traducerea lui Naum este bună ?

— Nu, răspunsei, am zis că trebuie oarecare limită.

— Care şi cîtă limită ? mă întrebară.

Atunci eu, nevoit să precizez, am zis :

— Eu aş permite unui traducător o toleranţă de zece la sută.

Mare ilaritate.

Va să zică rămînea stabilit oarecum pentru „Junimea“ — dl. Maiorescu nu asistase la acea şedinţă — că unui poet îi se poate permite cel mult o amplificaţie de zece versuri la o sută.

Dl. Naum însă în *Arta poetică* trecuse acest quantum, şi îi se spusese aceasta.

Iată de ce dl. Laurian în critica sa nu făcea, fără să ştie, decît să releveze o slăbiciune a traducţiilor d-lui Naum deja semnalată în „Junimea“.

*

Dar ceea ce era mai grav, era că dl. Naum tradusese „*luth*“ prin „*flaut*“. Era o simplă confuziune, căci dl. Naum ştia perfect franţuzeşte. Aceasta se poate întîmpla oricui şi cu toate aceste cînd cineva îţi relevează eroarea, ea s-ar părea de neiertat şi din ea poţi să tragi concluzii care în fond nu sunt exacte.

Am zis că lucrul se poate întîmpla oricui, cel puţin mi s-a întîmplat mie. Aşa, ani întregi am crezut că un cuvînt franţuzesc înseamnă cutare lucru. De ce ? Cine ştie din ce cetire mi-am făcut această credinţă, şi n-am mai controlat lucrul, mi-am cîştigat o siguranţă mare, căci era aşa de natural, dacă aş fi avut îndoială, ca să deschid un dicţionar să văd ce înseamnă acel cuvînt. După mulţi ani, căutînd altceva în dicţionar, am dat din întîmplare de cuvîntul în chestie şi am rămas înmărmurit de semnificaţia lui reală.

Dacă aș fi avut de tradus și eu ceva, desigur că aș fi căzut în eroare, întocmai ca și dl. Naum, care traduse *„luth"*, un instrument cu coarde, prin *„flaut"*.

Și fiindcă vorbesc de dl. Laurian, să arăt și din partea „Junimei" un fel de critică nedreaptă și pătimașă.

În 1872, dl. Laurian și Ștefan Mihăilescu, proaspeți veniți din străinătate, arzînd de dorul de a lucra scot o revistă, *Tranzacții literare și științifice*, dl. Laurian pentru partea literară și dl. Mihăilescu, astăzi mort, pentru cea științifică, o revistă ca toate revistele, scoasă de tineri inteligenți și culți dar fără practica și experiența lucrului.

Știu că am citit un număr sau două dar nu-mi aduc aminte ce impresie mi-a făcut ca fond, mi-aduc atît aminte că era scrisă cu o ortografie oribilă, ortografia Academiei de pe atunci, redactată într-o limbă plină de neologisme, care pe atunci păreau stranii, dar astăzi suntem deja deprinși cu o parte din ele, de vreme ce ele au intrat în limba uzuală.

Vorbind drept, revista nu era nici de criticat nici de lăudat, era, o mai repet, o încercare a unor tineri doritori de a lucra.

Mai mult, ea nu reprezenta un curent sănătos sau periculos, ea nu conținea articole care să lovească bunul simț prin enormitatea greșelilor sau prin insuficiența culturei ; cel puțin nici alții nu-mi aduc aminte să fi relevat la cetire așa ceva.

Era natural deci ca la apariția acestei reviste, *Convorbirile literare* să zică două cuvinte de politeță banală, atîta și nimic mai mult.

Dar la „Junimea" erau și acolo tineri care se întorseseră proaspeți din străinătate, precum Ștefan Vârgolici cu titlul impunător de elev al școalei normale din Paris.

Ștefan Vârgolici era numai simplu colaborator, în cea mai mare parte traducător la *Convorbiri literare*, pe cînd dl. Laurian conducea deja la București o revistă.

Aceasta nu putea conveni elevului școalei normale din Paris.

Pe lîngă aceasta lupta era deja de mult angajată între ieșeni și bucureșteni pe cîmpul literar.

Ieșenii bătuți pe terenul politic, decapitalizați, voiau să-și ia răzbunare cel puțin pe cîmpul literar, de aceea cu oarecare invidie — mărturisesc — noi pîndeam cu un ochi bănuitor și prevenit orice ne sosea din București, dispuși de a găsi în rău toate, și fericiți cînd puteam să facem o critică.

Probabil că în această situație să aflase Ștefan Vârgolici ; de aceea, la citirea *Tranzacțiilor*, într-o seară veni la „Junimea" și la întrebarea stereotipă a d-lui Pogor :

— Cine are astă-seară ceva, să scoată ?

Ștefan Vârgolici, înroșindu-se — se înroșea foarte ușor —, răspunse :

— Am eu ceva.

— Apoi dacă ai ceva scoate-o, replică dl. Pogor.

Vârgolici scoate un rulou de hîrtie.

— Ce este ? întrebară mai mulți, despre ce e vorba ?

Este o dare de seamă despre revista *Tranzacții literare și științifice*.

— Este o dare de seamă sau o critică ? întrebă dl. Negruzzi.

— Este mai mult o *critică*, răspunde Vârgolici.

— Apoi spune romanule așa. Le-ai dat bine la cap ? Dacă nu, să știi că arunc cu perna în tine.

Ştefan Vârgolici aducea o critică contra *Tranzacţiilor literare şi ştiinţifice*.

După multă silinţă, o tăcere relativă se stabili, căci, cum am spus şi altădată, societatea era foarte turbulentă şi rebelă citirei unei lucrări mai lungi.

Autorul, cînd era unul din noi, cei mai mărunţi, era supus la oarecare tortură de la început. Aşa, îndată ce el scotea manuscriptul din buzunar, cîţiva glumeţi s-apropiau, luau manuscriptul, îl cîntăreau cu groază dacă era voluminos, se uitau la numărul celei din urmă pagine şi dădeau din cap cu disperare dacă numărul era mare.

Era o glumă, dar ea tot nu convenea autorului, care de multe ori ascundea manuscriptul şi scotea numai o parte din el.

Această stratagemă reuşea pentru un moment, „Junimea" credea că e vorba de o lucrare scurtă. Cînd după 20 de minute de citire, autorul băgînd mîna în buzunar scotea un nou teanc de foi, atunci protestări se ridicau din toate părţile.

— Este o trădare, apoi nu merge cu trădarea, exclamau.

— Mai ai, ori acesta este sfîrşitul ? întrebau pe autor.

Autorul şiret răspundea :

— Nu mai am decît două file.

Liniştea se restabilea.

Cînd însă pentru a doua oară scotea un nou teanc de foi, atunci clamoarea devenea asurzitoare şi protestările violente, dar glasul d-lui Pogor răsuna.

— Nu mai citi sfîrşitul, dă manuscriptul lui Jac.

Erau cu toate aceste şi ascultători conştiincioşi, cel dintîi era dl. Iacob Negruzzi, care totdeauna în asemenea ocazii dojenea pe dl. Pogor, autorul

acestor scandaluri şi omul care asculta mai puţin la „Junimea".

— Lăsaţi să citească omul restul manuscriptului, striga dl. Iacob Negruzzi. Nu vă potriviţi lui Pogor, ştiţi bine că el nu poate asculta nimic.

În fine după multe discuţii dl. Iacob Negruzzi era nevoit să ia manuscriptul ca să-l publice în *Convorbiri* fără ca să fie citit întreg la „Junimea".

Acest lucru se întîmpla mai cu toate lucrările mai lungi chiar de valoare şi interesante...

Aşa bineînţeles, toate articolele filologice ale d-lui Burlă şi polemicile sale cu dl. Hasdeu, toate studiile istorice ale d-lui Xenopol, toate cercetările d-lui Slavici asupra maghiarilor, toate criticile mele şi răspunsuri la critici, relativ la *Istoria românilor* a d-lui Hasdeu, la toate aceste numai începuturile erau citite la „Junimea", restul se dădea direct d-lui Negruzzi spre publicare la *Convorbiri*, fiindcă autorii ştiau de mai înainte ce soartă avea la „Junimea" încercarea de a fi citite.

Cum am spus, „Junimea" nu suporta decît citirea de poezii scurte sau de lucrări care să nu comporte o dezvoltare prea mare de text.

Se făcea desigur şi excepţiuni la această regulă, dar foarte puţine şi numai pentru oarecare persoane.

Dl. Maiorescu era mai iscusit cu manuscriptele sale, ţinea seama de temperamentul „Junimei" şi evita de a fi tratat ca şi ceilalţi cu toate că în tot cazul nu ar fi putut fi tratat astfel niciodată.

În adevăr, pe cît mi-aduc aminte, d-sa nu venea niciodată cu lucrarea complectă ci numai cu o bucată din ea, aşa că nu se punea în poziţie de a provoca impacienţa.

Cu toate acestea, am fost supuşi la o mare încercare, unica la care dl. Maiorescu ne-a supus,

aceea cînd d-sa ne-a citit articolul *Răspunsul revistei contimporane*. Era un răspuns, care îl aducea la criticele contra *Beției de cuvinte*.

Cititorii deja știu despre ce e vorba.

Dl. Maiorescu, om metodic, așteptă ca furtuna să treacă și apoi să răspundă.

Ideea era bună, dar în asemenea condiții era imposibil ca răspunsul d-sale să nu fie lung, trebuia să răspundă la patru, cinci, deosebit, și la fiecare din ei asupra mai multor puncte. De aceea articolul d-sale tipărit în *Convorbiri* cu Garamont, tot încă conținea 20 de pagini. Vă puteți închipui la citire cît trebuia să ne pară de lung.

Citirea a ținut vreo oră jumătate și, cu toată buna noastră voință, nu am putut scăpa de impacienta de care încetul cu încetul am fost cu toți aproape coprinși.

De altmintrelea nu era vina noastră, nici a d-lui Maiorescu.

Lucrările de contra-critică, pline de argumentări și dezvoltări de detail, nu pot interesa. Pentru noi de la „Junimea" părerea era deja făcută prin *Beția de cuvinte*, restul devenea indiferent.

Cu toate aceste am avut curajul ca să ascultăm citirea pînă la urmă fiindcă... lucrarea era a d-lui Maiorescu, citită de d-sa însuși.

O, dacă lucrarea ar fi fost a altuia sau dacă măcar altul ar fi citit-o...

*

Revin la critica *Tranzacțiilor literare și științifice*, de Ștefan Vârgolici. Critica nu era lungă, dar ni s-a părut enorm de lungă, mai ales că Vârgolici citea foarte rău și avea un catar de piept vechi, care îl făcea să tușească strident la fiecare cinci minute.

Și aici, iar un parantez, căci conform principiilor de la „Junimea", anecdota totdeauna primează.

Multe îi făceam bietului Vârgolici din această cauză ! Mai cu seamă Lambrior, Tasu și cu mine.

Vârgolici venea la „Junimea" și se așeza pe un scaun liber, de exemplu lîngă mine. Alăturea de mine era de exemplu Lambrior, iar al treilea scaun îl ocupa Tasu.

Vârgolici începea a tuși. Desigur că nu era vina lui. Ce n-ar fi dat omul să nu tușească !

Eu, la cel întîiu acces de tuse, îmi astupam urechea din partea lui și făceam o figură enervată, zicîndu-i :

— Ce te-ai pus lîngă mine ca să strici toate geamurile de la Mitropolie ?

După cîteva minute, omul iar tușea. Atunci eu mă ridicam și mă duceam tocmai în fundul salonului, departe.

Rămînea un fotoliu gol între Vârgolici și Lambrior, prin urmare pe Lambrior nu putea să-l jeneze tusea, cum mă jenase pe mine.

Cu toate acestea, după vreo 10 minute, în urmă unei tuse stridente a lui Vârgolici, Lambrior, ținîndu-se cu mîinile de urechi, părăsea și el locul, refugiindu-se cu ostentație într-altă parte.

Ceea ce era mai nostim, e că după vreo zece alte minute, Tasu, care ocupa tocmai al treilea fotoliu, departe de Vârgolici făcea aceeași mimică și fugea și el, ceea ce provoca rîsul în „Junimea", iar Vârgolici se mulțumea să ne zică :

— Sunteți niște caraghioși.

Reviu de astă dată definitiv la *Tranzacțiile literare* și la critica d-lui Ștefan Vârgolici.

Cu mare nerăbdare „Junimea" a ascultat proza lui Vârgolici, mai ales noi ceștelalți mai neastîm-

părați ; la fiecare pas o întrerupere sau o exclamație.

Dl. Maiorescu nu era la ședință, prin urmare lipsea pedagogul de care aveam frică și care menținea seriosul în timpul citirei la „Junimea".

Dl. Iacob Negruzzi, în lipsa d-lui Maiorescu, cerca ca să țină disciplina, dar spiritul lui viu și mobil nu era pentru asemenea treabă, mai ales cînd lua figura unui om serios, fără să fie în realitate în acel moment serios, acea figură prefăcută era mai mult comică, ceea ce ne îndemna pe noi să persistăm în ghidușiile noastre.

Cît pentru dl. Pogor, de dînsul nu ne sfiam de loc, pentru că el cel dintîi de multe ori dădea semnalul rîsetelor sau a glumelor ; temperament impacient, spirit glumeț, era imposibil să-și păstreze seriozitatea cînd îi se părea că lucrul nu e serios.

De aceea, de multe ori dl. Negruzzi voia să facă pe pedagogul, zicîndu-ne :

— Ei, cei trei români, mai tăceți puțin, că nu se înțelege nimic.

Iar unul din noi întocmai ca școlarii, răspundeam :

— Apoi nu e vina noastră, dl. Pogor ne face să rîdem.

Atunci se încingea un dialog între acești doi domni spre marea noastră bucurie.

Dl. Negruzzi îi zicea :

— Pogor, ești om în vîrstă și nu ești serios de loc, tu dai totdeauna semnalul scandalului.

— Parcă tu ești mai serios, îi răspundea. De altmintrelea tu crezi că a sta cu o mască impasibilă și a te gîndi la cine știe ce alte lucruri, înseamnă a asculta ? Tu asculți cînd stai imobil ?

— Desigur că da.

— Eu sunt sigur că nu, tu în momentul acesta te gîndești la gheșefturile tale de la biroul de avocatură.

— Bine, dar eu cum rămîn, strigă disperat Vârgolici.

Tăcerea se restabilește, autorul continuă cu citirea, impresiile ne mulțumim a le comunica prin strîmbături de gură sau ridicături de ochi în plafond.

*

Dar iată că iar sunt nevoit să-mi calc cuvîntul și să fac încă o mică digresiune.

Era încă o regulă consacrată la „Junimea" aceea de a nu întrerupe pe cititor cu observații sau critici pînă la sfîrșit și numai la sfîrșit avea fiecare dreptul ca să-și formuleze criticile sale, chiar critici de detail.

Această regulă n-a fost admisă și consacrată decît în urma unei violente discuții timp de mai mulți ani.

Două păreri fusese în luptă, unii pretindeau că criticile de detail trebuiesc formulate în timpul cetirei, fiind la locul lor acolo, iar nu în discuția generală de la urmă. Motivele pe care se bazau aceia, dintre care era și dl. Pogor, erau destul de întemeiate.

— În adevăr ziceau ei : într-o poezie sau lucrare lungă, în timpul citirei te izbește un cuvînt nepotrivit, o comparație falșă, o inversiune de frază imposibilă, o licență poetică scandaloasă, este drept ca să atragi atenția imediat, altmintrelea cum voiești ca eu ascultător să țin minte toate observațiile de detail care mi se sugerează și să le formulez tocmai la urmă ?

O poezie e frumoasă nu numai ca formă şi idee generală, ci şi ca detail. D-stră, cei care sunteţi de părerea contrară sacrificaţi detaliile generalităţei, căci vă provoc ca să fiţi în stare la urmă să relevaţi toate imperfecţiunile de stil, de formă etc., pe care le-aţi observat în timpul cetirei.

În fruntea partizanilor celeilalte idei era dl. Maiorescu.

Ei răspundeau :

— Este imposibil ca să fie permis a se face critica la fiecare vers sau strofă, căci atunci nu se mai poate urmări ideea şi dezvoltarea poetului, nici nu-ţi poţi face o idee de valoarea integrală a lucrărei. Observaţiile de detail, în cursul cetirei strică efectul poeziei celei mai frumoase. Cît despre detailuri, ori o poezie e bună şi atunci ai foarte puţine observaţii de detail de făcut, ori dacă ai multe, aceasta înseamnă că poezia e mediocră şi n-ai nevoie să le formulezi pe toate la urmă, poezia cade de la sine.

Binînţeles că această părere din urmă a triumfat cu timpul, şi „Junimea" avea între altele o calitate : îndată ce se admitea un lucru ca consacrat, nimeni nu mai protesta în contra lui, putea să fie absurd, dar odată admis toată lumea se închina. Aşa că societatea cea mai turbulentă — căci turbulentă era „Junimea" — o vedeai supusă şi respectuoasă cînd era vorba de tradiţiile ei.

Desigur că cei mai neastîmpăraţi şopteau prin unghere, dar nu întrerupeau decît foarte rar şi nu formulau critici care erau interzise.

*

Ce conţinea critica lui Ştefan Vârgolici, pe care n-o ceti pînă în capăt ?

Era critică ca să fie critică, fără ca să conţină nimica substanţial. Vădit că autorul voise să facă

şi el ceva în felul criticilor d-lui Maiorescu şi făcuse un pastiş palid şi chiar nedrept.

Vârgolici o luase chiar de la început, criticînd chiar titlul revistei d-lor Laurian şi Mihăilescu.

Ce înseamnă, se întrebă el, cuvîntul de *tranzacţie* literatură şi ştiinţă ? Acest termen, adăogea, este juridic şi înseamnă o *învoială prin care împricinaţii sfîrşesc între ei o neînţelegere născută sau previn o neînţelegere viitoare.* Era textual definiţia ce o dă codul.

Ce neînţelegere voiesc să evite d-nii Laurian şi Mihăilescu în litere şi ştiinţe ? se întreba.

Şi pe tonul acesta continua senin şi liniştit.

Vârgolici găsea pe urmă că acest titlu este în parte furat din englezeşte, căci la Londra există o revistă *Tranzacţii filosofice,* şi cu o mare naivitate găsea la locul lor la Londra *Tranzacţiile filosofice,* pe cînd nu voia în ruptul capului să admită la noi *Tranzacţiile literare.*

Acest fel de critică, dacă o semnalez, este că ea arată starea sufletească şi mentală a „Junimei".

Ce voia „Junimea" în chestia culturală ? Voia ca să nu imităm pe străini în formele de cultură ale lor.

De altă parte, cînd era vorba de mişcarea naţională, de literatorii noştri „Junimea" o privea cu dispreţ, — şi cel mult dl. Maiorescu făcea excepţii pentru patru, cinci literaţi şi scriitori, — şi tot ea căuta pe cale de traducţii să introducă gustul literaturei străine, mai cu seamă a celei germane.

*

Evident că era o contradicţie în aceste două tendinţi ; eu ştiu că contradicţia aceasta să putea foarte bine împăca în formă ; „Junimea" zicea, că dacă este în contra literaturei naţionale, este fiind-

că aceea este mediocră sau proastă, şi că dacă ea lucrează a introduce gustul literaturei străine, este că în aceea să găsesc lucruri admirabile. Că, de asemenea, dacă ea este pentru limba română aşa cum ne-a dat-o veacurile, e că ea este frumoasă, şi că dacă „Junimea" e contra neologismelor, este că acestea desfigurează limba. Dar nu e mai puţin adevărat că în ultima analiză, „Junimea" apăra o limbă care nu era încă literară, limba naţională, însă în acelaşi timp se opunea la introducerea a orice cultură generală străină, care ar fi putut-o cultiva, sub cuvîntul că sunt importaţii străine, care nu se potrivesc cu gradul de cultură al ţării.

*

Critica lui Ştefan Vârgolici contra *Tranzacţiilor literare* din Bucureşti nu era altceva decît ecoul acestor credinţe ale „Junimei", iar deosebirea fundamentală între şcoala de la Iaşi şi cea de la Bucureşti, rezida tocmai în aceasta.

Şcoala literară din Bucureşti deschisese porţile largi înrîurirei străine în domeniul intelectual, ea căuta să lumineze spiritul cu felul de material potrivit sau nu gradului nostru de cultură, pe cînd şcoala din Iaşi, s-a văzut mai sus că era contra. Ceva mai mult, şcoala literară din Bucureşti avea dragoste pentru mişcarea culturală naţională, şi cînd era vorba ca să judece o lucrare naţională, nu punea ochelari nici nu era dificilă, tocmai contrarul „Junimei". De aici ciocniri între aceste două tendinţi.

Aşa, astăzi nu s-ar mai înţelege pentru ce, apărînd o revistă cu titlu de *Tranzacţii literare şi ştiinţifice,* cuiva i-ar veni în minte ca, ocupîndu-se de acea revistă să-i critice titlu. Cine se ocupă astăzi de un titlu care îşi dă o revistă sau o

gazetă ? În genere titlul unei reviste rar corespunde conţinutului, aceasta se întîmplă şi la titlu multor cărţi precum şi a multor piese.

Aşa, avem actualminte o revistă intitulată *Revista idealistă.* De ce idealistă ? Nimeni nu se întreabă. Avem o alta *Semănătorul.* Dacă ar căuta cineva pricina, apoi ar putea să zică că titlu acestei reviste este pretenţios ; sînt sigur că nu le-a trecut prin minte întemeietorilor un asemenea sentiment. O alta poartă titlu de *Viaţă Nouă.* Evident că dl. Densuşianu nu are pretenţia a reînoi mişcarea noastră literară şi ştiinţifică, şi aşa mai departe.

Pe atunci, pe cînd Vârgolici făcea critica de care e vorba, ieşeau o mulţime de gazete cu titluri foarte pompoase şi pretenţioase : *Columna lui Traian* a d-lui Hasdeu, *Trompeta Carpaţilor, Dacia literară* etc., etc.

Ce găsea deci Ştefan Vârgolici de criticat în titlu *Tranzacţii literare şi ştiinţifice ?* Îl supăra că titlul este luat din englezeşte, căci la Londra există o revistă *Tranzacţii filosofice.*

Ei şi ? Ce mare crimă făcuseră d-nii Laurian şi Mihăilescu ? Şi dacă există la Londra o revistă *Tranzacţii filosofice,* de ce doi tineri din ţara românească, în lipsa de a găsi un alt titlu, să nu dea revistei lor acela de *Tranzacţii literare ?*

Ştefan Vârgolici îşi dădea seama de micimea acestui fel de critică, cu atît mai mult cu cît, „Junimea" fiind pentru teoria fondului şi despreţuind pe acea a formei, critica care o făcea avea încă şi mai puţină valoare, de aceea el simţeşte nevoia de a se justifica şi scrie următoarele :

„Mulţi vor crede că faptul e atît de neînsemnat în sine, încît nu merită să se ocupe cineva de dînsul.

Am fi și noi de părerea aceasta, dacă rătăcirea n-ar veni dintr-un sistem greșit, ce consistă în a momitări pe străini în toate, a lua cu ochii închiși și a aduce la noi tot ce vedem la dînșii, crezînd că facem prin aceasta un serviciu limbei și mărim fondul cunoștințelor noastre".

Cum vedeți, sistemul junimist iese în evidență ; este oprit după „Junimea" ca un scriitor român să se inspire sau să imiteze pe străini : ori ești original în totul, ori traduci. Evident că această concepție era reacționară și greșită.

Cultura se dă și se primește pe toate căile, prin traduceri, prin imitație, chiar prin plagiat. Pentru cititor este indiferent mijlocul pe care autorul îl utilizează, plagiatul privește numai cinstea plagiatorului, lucrarea lui însă rămîne bună și folositoare pentru cititori. Două școale cu tendințe opuse se pot certa cît vor pofti pentru tendințele lor respective, grosul publicului cititor se folosește și din una și din alta.

Dar Vârgolici mergea mai departe cu critica și continua în felul acesta uimitor :

„Nu e destul ca un articol literar sau științific să fie publicat în altă țară pentru ca să fie bun și pentru publicul nostru, nu toate adevărurile recunoscute aiurea și care pot interesa acolo, pot fi prin aceasta interesante și pentru cititorii unei foi din țara noastră".

Aceasta era prea mult, aici Vârgolici își exprima ideile sale proprii, iar nu ale „Junimei".

De aceea, mai mulți membri s-au revoltat față cu asemenea fenomenale idei.

— Adică cum, strigă Lambrior, știința nu e tot una peste tot locul ? Un adevăr, nu e tot adevăr, fie scris în românește, fie în altă limbă ? Apoi

adevărurile după categorii ? Să mă iertați, eu nu primesc asemenea lucruri.

— Și de cînd, strigă un altul, a vorbi despre obligativitatea învățămîntului este inutil, fiindcă principiul este intrat în legile noastre ?

— Și de cînd, am adaus eu, cei de la *Tranzacțiile literare,* trebuie să ceară voie de la Vârgolici și acesta să le dicteze ce trebuie să scrie și ce nu trebuie să scrie ?

Vârgolici se făcuse roșu și nu știa ce să mai răspundă.

Dl. Pogor interveni și el în discuție.

Curioasă natură mai era și a d-lui Pogor. Pe dînsul nu-l interesau în genere discuțiile de la „Junimea" cînd nu lua el inițiativa, de aceea lăsa caracuda să discute, făcînd haz de loviturile care se dădeau și se primeau.

Și de astă dată nu zisese nimic, cînd a văzut însă că noi îl încolțim pe Vârgolici, atunci exclamă rîzînd :

— A pățit-o Micenco, negustorul de porci.

După întrerupția de mai sus, dl. Pogor căpătă vervă și atunci, adresîndu-se lui Vârgolici, îi zise :

— Bine, Micenco, adică studiile tale asupra lui Don Quichotte și asupra literaturei spaniole interesează mai mult cititorul român decît un articol a lui Tiberghen asupra învățămîntului primar ? (Printre altele Vârgolici critica ca nefiind la locul lui Tiberghen). Fiindcă Maiorescu se leagă de toată lumea și știe a le potrivi, apoi înseamnă că cu toții să facem același lucru apropo de toate nimicurile ?

Vârgolici tușea și voia să răspundă, dar n-avea timp.

— Ia stați, ia stați mă rog, strigă dl. Negruzzi. Aici iar un parantez.

Dl. Negruzzi făcea pe împăciuitorul de cîte ori discuţia se învenina şi lua apărarea celui mai slab, lucrul pentru care dl. Pogor îl zeflemisea tot timpul.

De multe ori îi zicea :

— Bine mă Jac, în politică tu eşti autoritar, teoria ta este că, cînd un inferior se ceartă cu un superior, superiorul are dreptate, fără a cerceta. Aşa mitropolitul are dreptate faţă cu protopopul, prefectul faţă cu subprefectul etc. Cum se face că aici, tu sări în ajutorul celui inferior faţă cu superiorul ?

Noi făceam mare haz totdeauna de asemenea *execuţii.*

Iar dl. Iacob Negruzzi se mulţumea să răspundă :

— Aceste sunt fleacuri de ale lui Pogor.

Închid parantezul.

Dl. Negruzzi, intervenind, zise :

— Mă rog, să ne înţelegem, Vârgolici are dreptate, căci etc., etc.

Iar dl. Pogor adăugea :

— Se înţelege că orice critică în contra altei reviste e bună, căci este ştiut că numai *Convorbirile literare* sunt serioase şi scriitorii lor sunt toţi genii. Ei bine, află de la mine un lucru, eu nu am citit *Convorbirile literare* de trei luni, pînă într-atîta ele mă plictisesc.

— Noroc, am adăugat eu, că în aceste trei luni de zile eu n-am scris nimica.

— Ce s-a scris în aceste luni ? întrebă dl. Pogor.

— Burlă a făcut filologie indo-europeană şi a dovedit în contra lui Hasdeu că cuvîntul *raţă* este de origină indiană.

Prin chipul acesta, din glumă în glumă s-a uitat ca să se mai revină la critica lui Vârgolici, iar dl. Negruzzi care văzuse că se liniştise lucrurile,

cu un gest ironic luă din mîinile lui Vârgolici manuscriptul, zicînd :

— Puteţi voi zice orice, aceasta (arătînd manuscriptul) înseamnă şase pagini din *Convorbiri.*

*

Evident că de multe ori noi eram nedrepţi cu mişcarea literară din Bucureşti, dar fiindcă războiul se declarase, dădeam înainte lovituri cum puteam, şi pe drept şi pe nedrept.

În adevăr, nu era zi în care foile din Bucureşti să nu ne atace şi să nu caute ca să ne ridiculizeze.

Aşa dl. Laurian desigur că a păstrat ciudă pentru critica în contra *Tranzacţiilor literare.*

Într-un număr, făcînd revista ziarelor literare şi vorbind de *Columna lui Traian,* zicea de astădată şi *Revista contimporană.*

„Pe lîngă lecţiunile de istorie, ce dl. Tocilescu dă criticului istoric de la *Convorbiri* etc., etc." era vorba despre mine.

Auzi dl. Tocilescu care îmi dădea mie lecţiuni de istorie !

Dl. Tocilescu era pe atunci un debutant în istorie ca şi mine şi scria sub inspiraţia directă a d-lui Hasdeu.

Poate dl. Laurian nici nu citea răspunsul la critica mea, dar fiindcă eu eram de la *Convorbiri* şi dl. Tocilescu de la *Columna lui Traian,* îi se părea natural ca dl. Tocilescu să aibă dreptate faţă cu mine.

Alt exemplu.

Dl. Xenopol tradusese din nemţeşte un roman : *Rosa cea oarbă.* A fost destul ca să vadă că romanul este tradus de un colaborator de la *Convorbiri,* pentru ca să-şi bată joc de traducere.

Şi ce critică în acea traducere ? Limba, pe care o crede că e o schimonositură a d-lui Xenopol. În

realitate ce critică ? Critica limba moldovenească în care dl. Xenopol tradusese romanul. Își bătea joc de cuvîntul *țintirim,* cum se zice în Moldova la *cimitir,* care e un cuvînt franțuzesc. Se scandaliza de pergamentul *scîrnav* și nu s-ar fi scandalizat dacă ar fi fost pergamentul *murdar.* Se mai scandaliza de *schingiuit mare multă vreme,* nevrînd să știe că *mare multă vreme* este o expresie populară, și pe lîngă că e populară e chiar și frumoasă și românească.

Dl. Pantazi Ghica, cel mai maltratat din *Beția de cuvinte,* după dl. Ureche, găsea locul ca să înjure *Convorbirile* chiar în descrierea călătoriilor sale prin Moldova. Așa într-un număr vorbește cu dispreț de cei de la *Bolta rece,* ca Eminescu, Bodnărescu etc., și adaugă sentențios că în ciuda tuturor acestor pigmei vor rămânea la posteritate numai poeziile lui Alecsandri și *ale lui Zamfirescu.*

Zamfirescu era poetul *Revistei contimporane.*

Iar dl. Hasdeu scria cam tot pe atunci în *Columna lui Traian* următoarele :

„În acel moment mi s-aduse numărul *Convorbirilor literare,* în care dl. Maiorescu bătîndu-și joc de Bărnuțiu, de Șincai, de Cichindel, de Cipariu, de Sion, de Bolintineanu, de toate somitățile cugetărei române, și mai ales de poeți, celebrează cu emfază așa numita *Noua Direcție,* inaugurată — *risum teneatis* — de d-nii Bodnărescu, *Eminescu,* Iacob Negruzzi și *tutti quanti*".

Și aceste le scrie dl. Hasdeu, care fusese tratat de *Convorbiri* la rîndul lui de *Aghiuță.* Nu era exact că dl. Maiorescu își bătuse joc de Bărnuțiu, de Șincai, de Cipariu și de Bolintineanu, a căror merit *Convorbirile* îl recunoscuse, își bătuse joc de Cichindel și de Sion.

Pe urmă, ia observați cum posteritatea consacră sau descalifică oameni batjocoriți sau ridicați în înaltul cerului de contimporani ?

În curentul de animozități îndreptate contra „Junimei", Eminescu este nesocotit și batjocorit, și cu toate aceste posteritatea l-a consacrat ca pe cel mai mare poet al generației după Alecsandri, ca pe unicul poet al acelei generații, pe cînd cine-și mai aduce aminte astăzi că a fost un Mihail Zamfirescu, poetul.

*

Să vorbesc despre poetul M. Zamfirescu.

Acesta era poetul iubit de la *Revista contimporană,* el era considerat acolo ca un adevărat geniu, tot ce scrie era găsit admirabil, versurile lui erau citite și comentate cu entuziasm. Așa dl. Pantazi Ghica, nuvelistul revistei, a făcut și o nuvelă, *Elena cea frumoasă* pe tema versurilor din *Plînsul nopței* a poetului. Eroina așezată pe o stîncă aruncă văilor strofele d-lui Zamfirescu, pe urmă se mai oprește, mai gîndește și mai declamă încă cîteva strofe.

Cînd cei de la *Revista contimporană* au voit să se răzbune pe „Junimea", s-au adresat poetului Zamfirescu ca să facă o satiră. *Muza de la Borta rece* este opera lui Zamfirescu.

Astăzi chiar cînd vorbesc cu vreunul din aceia, de exemplu cu dl. Petre Grădișteanu, d-sa suspină și zice cu admirație :

— Bietul Zamfirescu, ce mare poet era !

*

La „Junimea", poetul Zamfirescu nu era gustat de loc. Mai întîi, cenaclul poeților îl priveau din înălțimea concepției lor nebuloase. Bietul Bondă-

rescu avea un surîs de dispreț cînd se vorbea de acel poet. De multe ori îl întrebam :

— De ce nu guști pe Zamfirescu ?

După ce stătea un minut, el răspundea :

— Nici nu cunosc un poet Zamfirescu, cunosc un versificator banal care n-are nici idei nici formă.

Emineascu rîdea vorbind de Zamfirescu, și toată critica lui se reducea în rîs, nici nu voia măcar să discute asupra acestui subiect.

Noi ceștelalți, care nu eram poeți, păstram oarecare sînge rece în aprecieri, dar evident că judecata noastră se resimțea din școala din care făceam parte. De vreo două ori dl. Iacob Negruzzi a cercat ca să citească cîteva poezii de ale lui Zamfirescu, dar nu a reușit căci la fiecare pas cel din urmă din caracudă își permitea observații, critică și zeflemele.

În realitate este greu de definit talentul lui Zamfirescu, căci necontestat că avea oarecare talent.

Zamfirescu era din școala marilor poeți romantici, tenebroși, suspinători și plîngători. În poeziile sale el își avea domiciliul prin cimitirele cu sute de morminte sau cu unul singur al iubitei sale ; mai trăia de asemenea prin ruine de vechi castele, conversațiile lui le făcea cu morții, cu strigoii, cu luna, mai cu seamă cu luna, pe care o cînta mai în toate poeziile sale. Era din școala lui Bolintineanu, pe care îl urmează foarte de aproape ; are aceeași imaginație fabricată, ca să zic așa, și, ca și acela, neglijează limba pînă întru atîta încît cineva ar crede că la dînsul, poet, limba nu era prețuită de loc, foarte puțină inspirație sinceră.

În adevăr, ce sentiment de realitate poți găsi într-un poet care trăiește într-o lume de visuri, de concepții supranaturale ? Foarte puțină variație în

subiecte, aproape același formular de locuții și de cuvinte ; materialul său poetic prin urmare este foarte redus, redus la cea mai simplă expresie ; și, cu toate aceste, Zamfirescu nu era lipsit de talent, era ceva care-l făcea să se distingă de alții.

Cum am spus, la „Junimea" nu era chip să vorbești de Zamfirescu, dar cîțiva dintre noi aveam, am spus-o, o societate istorică în care scop ne adunam o dată pe săptămînă, joile. Acolo citeam și discutam unele din poeziile lui Zamfirescu ; aproape toate erau făcute pe același calup.

De exemplu, luam *Plînsul nopței*, și-l comparam cu o altă poezie *The Spleen* și ne dedeam la următorul crud amuzament pe socoteala lui Zamfirescu.

De exemplu eu începeam a citi strofa întîia din *Plînsul nopței*, Lambrior citea strofa a doua din *The Spleen*, și Cernescu strofa a treia din o altă poezie a lui Zamfirescu, și continuam așa cîtva timp, pînă cînd nu mai puteam de rîs, fiindcă strofele, măcar că erau din poezii diferite, se aranjau și concordau ca și cum ar fi fost o singură poezie pe care noi o citeam.

De exemplu, din *Plînsul nopței.*

E un cînt de doliu
Ce se repetește,
Cum răsare luna.
Pînă apune în zori.

Cu al frunzei freamăt.
Care îl însoțește,
Și cu suspinare
Plină de fiori.

Un veșmînt lung și de doliu
Se întinde întristător.

Peste cîmpi, ca un linţoliu
Peste aceia care mor.

Miezul nopţei încet răsună
În cadenţă repetat,
Eu plîng singur,
Noaptea e brună,
Dorul meu e necurmat.

Ei bine, cele două strofe din urmă sunt din alte două poezii decît din *Plînsul nopţei*, însă n-ai putea s-o ştii aceasta, fiindcă caracteristica lui Zamfirescu era de a descrie generalităţi, fie din natură, fie de sentiment.

*

Am spus că *luna* juca un rol predominant în poeziile lui Zamfirescu. E drept că ea a jucat şi joacă încă un rol mai în toate compunerile poeţilor noştri.

După ce poetul o cîntă în o mulţime de bucăţi, pe urmă îi face o invocaţie, care se vede de departe că este inspirată din faimoasa *Casta Diva*. Nu mă pot opri de a cita vreo cîteva strofe, ca să vadă şi cititorul de astăzi *felul talentului* lui Zamfirescu.

INVOCAŢIUNE LA LUNĂ

O stelă radioasă, a căreia lumină
Învăluie pămîntul în razele-i cereşti,
Poeţii te numiră a nopţilor regină ;
Eu nu ştiu cine eşti !
Nu ştiu nimic de tine ! Cînd noaptea e frumoasă
Te văd ca şi o lampă ce arde la altar,
Şi încet, pe nesimţite, pe calea-ţi azuroasă
Treci mîndră şi frumoasă în voluptuosu-ţi car !

Şi te contemplu lună din locuri solitare,
Cînd dorurile mele mă fac a suspina,
Şi-ţi spuneam a mea durere, şi lacrămile amare
încep a înceta !

O singură dată poetul se scoboară din regiunile inaccesibile ale vieţei de morminte, de ruine, de strigoi şi de mirese în haine scumpe înţepenite în sicriu, şi atunci simţim o plăcere deosebită, căci Zamfirescu ne apare un alt poet, poet amoros, găsind mai uşor cuvintele şi exprimînd sentimente uşoare şi drăgălaşe.

Dar lui Zamfirescu îi e ruşine că părăseşte Olimpul, ba chiar simţeşte o remuşcare, de aceea el se grăbeşte a-şi intitula poezia : *Romanţă realistă*, ca să ştie lumea că compunerea sa este un păcat pămîntesc, care nu-l poate distrage din cariera sa de poet idealist şi eteric.

Ei bine, noi de la societatea cea istorică, am gustat pentru prima oară pe Zamfirescu în *Romanţa sa realistă* şi ca să vadă cititorii pe Zamfirescu sub o lumină favorabilă şi sub faţeta aceasta a talentului lui, am căutat şi am găsit acea poezie în colecţia *Revistei contimporane*, şi reproduc din ea cele patru dintîi strofe :

ROMANŢĂ REALISTĂ

Cînd ziua trece, cînd noaptea vine
Aducînd visuri d-amor cu ea
Spuneţi-mi mie, fraţilor cine
Face să zboare inima mea ?
Nu e nici înger, nu e nici fee
E o femeie,
E doamna A...

Este o brună cu fruntea pură,
Cu părul negru... ochi tot așa !
Buze de rouă ș-o mică gură,
S-o vezi o dată n-o poți uita.
Este mai zveltă și mai ușoară
Ca fulg ce zboară,
E doamna A...

O mînă albă și diafană...
Ș-apoi piciorul și forma sa !...
Dar mută fie gura profană
Care va spune de el ceva !
Dar sîn ?... dar zîmbet ? dar... cine poate
Să spuie toate
De doamna A...

Buclele sale cad în inele
Rotunzi-i umeri a-i inunda...
De n-ar fi doamna nopților mele
Aș crede o zînă sau altceva.
Corpul ei june se îmlădie
În frenezie
E doamna A...

Fondul poeziilor lui Zamfirescu este banal, forma neîngrijită și fantastică, și cu toate aceste se bucura de o mare reputație la *Revista contimporană*.

Un colaborator al acelei reviste, dintre cei mai neobosiți Pantazi Ghica, într-o nuvelă a sa scrie următoarele :

„O dată, pe cînd nu erau încă drumuri de fier, nici poduri peste ape, mergînd la Moldova era să mă înec în Trotuș, — nu în rîu, ci la mal — ca românul vechi cu dinții de papură. Caii se înămoliseră într-o infectă mocirlă unde să-nfundase trăsura pînă la tăblii. Atunci — adică nu atunci, căci

în momentul primejdiei nu mă mai gîndeam nici la poeți, nici la poezii — după ce am scăpat din nevoie, mi-am amintit un cîntec care se răspîndise în țară, intitulat : «*Mă închin măi neneo cu plecăciune.*» Și în indignațiunea mea, am adresat ilustrului nostru poet Vasile Alecsandri, ca răspuns la :

Dulce țară și frumoasă !

următoarele versuri, pe cari le-am rimat într-un moment de sublimă inspirațiune :

Moldova-i dulce, nu am ce spune,
Dar cînd Trotușul este să treci,
Și chiar la mal stai să te-neci :
Mă închin măi neneo, cu plecăciune

Și oare aceste versuri n-ar merita onorile posterității ? Cu toate aceste se vede că poetul Alecsandri fie de gelozie ori de meserie, fie de ingratitudine a aruncat inspirațiunea mea în coșul uitării, și versurile mele au repausat acolo, *între ale d-lui Bodnărescu și ale lui Prodănescu, care se ceartă pe muza de la Borta rece.*

Da, toate mor în lume, doamna mea, poeziile mele ca și ale domnilor, Bodnărescu, Eminescu, Prodănescu, Vasile Alecsandri și Zamfirescu au noroc ! poeziile lor trăiesc, sunt cîntate pe toate tonurile, admirate și lăudate, poeziile lor vor trăi pentru că, deși adevărat este că — «totul moare, totul piere din lume !» — sunt însă lucruri nepieritoare, cari au privilegiul nemuririi.“

Și domnii de la *Revista contimporană* își permiteau să ne numească pe noi de la „Junimea“ societate de admirație mutuală !

Niciodată noi n-am avut asemenea exagerări de limbagiu, niciodată noi nu ne numeam unii pe alții : geniali, neperitorii, iluștrii.

Las de o parte apropierea între Prodănescu și Eminescu.

Pantazi Ghica fusese prea maltratat de *Convorbiri*, pentru ca să aibă o apreciare cît de puțin imparțială.

Dar ce ziceți de Alecsandri comparat cu Zamfirescu, și Zamfirescu cu Vasile Alecsandri și puși pe același picior de egalitate !

Vasile Alecsandri, care era foarte înfumurat și susceptibil, a trebuit să găsească aceste laude în tovărășie cu Zamfirescu de foarte prost gust, chiar o necuviință, căci nu îți este permis ca să comparezi un poet cu reputație strălucită, un poet drăgălaș, cu limbă admirabil de frumoasă, cu gîndiri clare și limpezi, cu Zamfirescu, care, în București, era între altele și poetul satiric fără nici o sare a mai multor ziare umoristice.

Altmintrelea era apreciat Alecsandri la „Junimea". Dl. Maiorescu în *Direcția sa Nouă* îi rezervează un loc de onoare aparte și numai după aceea vorbește de Eminescu și Bodnărescu.

Noi, la „Junimea", de multe ori petreceam căutînd în ziarele și revistele bucureștene cum scriitorii se tămîiau unii pe alții, dîndu-și epitetele cele mai exagerat de elogioase. Iar în critica *Istoriei românilor* de dl. Hasdeu de multe ori mi-am bătut joc de asemenea slăbiciuni necunoscute la „Junimea".

De altmintrelea această deosebire între Iași și București se explică și prin deosebirea de școală. Cei de la București voiau să urmeze școala franceză, a cărei critică se știe cît este de delicată și fină, dar ei cădeau în platitudine.

Cădeau în exagerare, puneau, cum zice, picioarele în farfurie ; de aici laudele cele mai exagerate pentru un lucru de nimic.

Din contra, la „Junimea" se adoptase mai mult școala germană în critică, evitîndu-se grosieritățile aceleia. Iată de ce noi nu ne aruncam epitete de genii, talente mari etc., și iată de ce ne revoltam că le vedeam așa de des întrebuințate în *Revista contimporană* și în școala d-lui Hasdeu.

*

Cum am zis, altădată, multe cusururi o fi avut „Junimea", dar aceasta desigur că nu.

Bunăoară iată o chestie care separa pe unii din membrii „Junimei" și de care cititorii se vor mira.

Așa, astăzi cine se mai îndoiește oare că muzica este o artă, și încă una din cele mai delicioase, poate aceea care impresionează mai adînc din toate pe om, și cu toate aceste la „Junimea" se contesta aceasta.

Dl. Vasile Pogor, susținut de Lambrior și alți cîțiva, tăgăduiau muzicei calitatea de artă, mai cu seamă de artă cu emoții intelectuale și ideale.

De cîte ori noi nu ne-am certat pe această chestie, mai ales că printre noi erau muzicanți, precum dl. Maiorescu care cînta din flaut, dl. Roiu, colonelul Scheletti, un distins muzicant și mai cu seamă pianist etc., etc.

Dl. Pogor își formula teoria astfel : O artă trebuie să-ți dea impresii de plăcere generală și să-ți nască idei de oarecare idealitate. Mie muzica nu-mi produce absolut nici o plăcere, nici o emoție, este o combinație de sonuri și atîta, zicea.

După multe discuții dl. Pogor, a concedat un lucru : că muzica îți dă impresii numai cînd ești la masă și în petreceri cu femeile.

Apoi adăugea :

— Acesta e pentru mine rolul muzicei, să stai la masă, să mănînci bine, să bei bine și lăutarii să-ți cînte. În aceste împrejurări recunosc că muzica este un fel de artă de ordin inferior.

Lambrior nu făcea nici măcar această distincție ; ca naționalist ce era, și ca unul din cei trei români, el nu înțelegea altă muzică și alte cîntece decît cele românești de la țară.

Cînd era vorba de muzică occidentală, de clasici, de muzica teatrală și instrumentală, el le contestă orice merit.

Noi îl întrebam :

— Care e după tine perfecțiunea artei muzicale ?

— Muzica populară din timpurile cele mai vechi și pînă astăzi, acea care se cîntă fără note și care n-a fost pusă niciodată pe note.

— Dar muzica modernă, muzica de compoziție ?

— Asta nu e muzică, este un fel de juxta-poziție de sonuri fără nici un sens.

La toate aceste noi răspundeam prin glume mai mult, căci o discuție serioasă, înțelegeți că nu comporta subiectul.

— Cunosc, zicea unul din noi, un animal care simțește ca și dl. Pogor în muzică, este cîinele, sunteți în bună companie.

La care dl. Pogor răspundea cu mult spirit :

— Apoi și eu cunosc un animal meloman, măgarul : compania lui vă place ?

Dar din toate aceste se năștea discuția asupra unei chestiuni foarte serioase și anume : dacă omul are natural instinctul muzical, sau dacă gustul muzicei se capătă prin educație, și aceasta nu cu privire la muzica populară, ci la muzica savantă, artificială, adică acea datorită compozitorilor muzicali.

XI

ARTELE LA „JUNIMEA"

La „Junimea", chestiile de artă și literatură primau toate. Se făcea foarte puțină istorie, și în această materie ideile lui Buckle erau acele care dominau.

De altmintrelea mărturisesc că numai sub forma de legi generale ieșite din dezvoltarea omenirei și a civilizației se poate concepe în mod superior istoria, și Buckle părea acum 30 de ani a merge pe calea acestui deziderat.

Este așa de simplu și grandios să reduci toate chestiile complicate a unei dezvoltări de mai multe mii de ani la legi fatale și imutabile, încît îmbrățișezi imediat ideea.

Astăzi însă cînd Buckle este uitat, fără a fi desconsiderat, constat în ce iluzii optimiste științifice trăiam noi de la „Junimea" acum 30 de ani, și cum neglijam faptele, pentru legi istorice improvizate de un autor de mare talent.

Încercarea lui Buckle a fost de atunci reluată din nou pe o scară mai înaltă, după ce impulsia fusese dată mult înaintea lui Buckle ; voiesc să vorbesc de ceea ce se înțelege astăzi sub numele de sociologie, de acest nou miragiu a generalizării și a stabilirei de legi fixe în materie socială.

*

Dar dacă se făcea puțină istorie, se făcea și mai puțină filologie.

Filologia era lăsată pe seama *Convorbirilor literare,* în coloanele cărora se publicau direct articolele d-lor Maiorescu, Burlă, Cihac etc. Foarte

BIBLIOTECA

rar am auzit la „Junimea" discuții de filologie, fiindcă în genere acele discuții n-au un caracter general.

De altmintrelea era un fel de aversiune din partea majorității membrilor în contra acestei științe sterile, fără agrement și care forțaminte ia aere pedantice.

Mi-aduc aminte că, cînd am început să mă ocup de filologie și s-a aflat de acest lucru la „Junimea", nu știu cine m-a întrebat cu mirare :

— Ce, tu voiești să te faci filolog ?

Și eu nu spusesem, afară de lui Lambrior, nimănui aceasta.

Cum aflase cei de la „Junimea" de această înclinație a mea ?

Printr-o indiscreție a librarului.

Librarul prin care comandam cărți de filologie, crezînd că nu face nici un rău, spusese unuia de la „Junimea" că făcusem o asemenea comandă.

De altmintrelea, cum am spus-o altă dată, ocupațiile mele cu istoria românilor mă împingea spre filologie și spre cunoștiința limbilor slave, ba chiar a fost un moment în care dl. Maiorescu, ministru de instrucție, era hotărît să ne trimeată pe Lambrior și pe mine la Praga, ca să studiem limba slavonă, și eu primisem această idee cu plăcere. Cînd s-a auzit de acest lucru la „Junimea", a fost o protestare și o indignare generală.

— Pe semne a înebunit Maiorescu ? ne zise dl. Pogor. Ce să căutați voi la Praga ? Și ce să răscoliți cu limba slavonă ? Doar un lucru puteți face cu dînsa, să controlați traducerile de documente ale lui Hasdeu și să constatați falșurile pe care le comite. Apoi aceasta e prea puțin, lăsați pe Hasdeu la slavona și falșurile lui.

De altmintrelea dl. Pogor, spirit ușor și rîzîtor, nu credea în filologie și își bătea joc de dînsa cu orice ocazie.

Mi-aduc aminte că într-o seară a intrat rîzînd la „Junimea" și, după ce a rîs cîteva momente fără să ne spună de ce, apoi zise :

— Azi am citit una bună, de a voastră filologilor (arătînd pe Burlă). Știți de unde derivă cuvîntul *Fuchs* în nemțește ?

De la grecescul ἀλοπεχ. Și sunt oameni serioși care prin schimbări fantastice de litere, după ceea ce ei numesc legi, ajung să scoată un cuvînt nemțesc dintr-unul grecesc, pe motiv că amîndouă limbile sunt ariane și au o mamă comună.

Vă puteți închipui cum noi, filologii, am protestat. Burlă pe care noi îl numeam indo-europeanul, fiindcă se ocupa cu filologia acestor limbi, a luat cuvîntul ca să dovedească că de ceea ce își bătea joc Pogor este purul adevăr științific.

Și avea dreptate Burlă.

Dar pas să discuți serios cu dl. Pogor în chestie de filologie și într-o societate prevenită contra filologilor și filologiei.

De multe ori „Junimea" era o adevărată societate de copii, cu glume și cu zburdăciuni copilărești.

De unde venea mai cu seamă discreditul filologiei la „Junimea ?"

Să vă spun. Pe atuncia dl. Hasdeu părăsise, sau, mai drept, suspendase studiile sale istorice, adică, după ce scosese vreo cîteva volume din *Istoria sa critică*, se aruncase în filologie, materie în care controlul este mai greu, și încă în filologia limbilor indo-europeene.

Prin urmare, rolul meu de critic încetă, căci nu eram destul de avansat în filologie ca să-mi permit a mă amesteca.

De cît cu aceasta dl. Hasdeu nu scăpa nici de „Junimea", nici de *Convorbiri.*

Era un specialist printre noi, dl. Burlă, care imediat l-a luat pe dl. Hasdeu, cum se zice, *în primire,* și atunci cititorii *Convorbirilor* au asistat din nou la o altă ediție de polemică, însă în loc să fie pe tema istorică, cum o făcusem eu, era pe tema filologică făcută de Burlă, tot contra d-lui Hasdeu, și în locul articolelor mele interminabile istorice, paginile *Convorbirilor* fură acoperite cu articole tot așa de interminabile ale lui Burlă.

Într-o seară Burlă vine furios la „Junimea", avînd în mînă un voluminos manuscript.

— Ce este ? îl întrebarăm noi.

— Este, răspunde, că Hasdeu își prea bate joc de filologie, această știință pozitivă care are legile ei. etc.

— Bine, zise dl. Pogor, spune acum despre ce e vorba ?

— Iată despre ce e vorba : Hasdeu își a permis ca să afirme că cuvîntul *rață* este de origină albaneză sau elenă, (nu îmi aduc eu aminte bine), iar eu am să-i dovedesc că cuvîntul *rață* este de origină ariană.

Zicînd aceste el desfăcu manuscriptul și, timp de două oare, ne duse apropo de cuvîntul *rață* prin toate limbile, indiană, persană, celtică etc.

La urmă amețisem cu toții, citațiile din tot felul de autori, derivațiile lui filologice, sufixurile și prefixurile etc. ne dăduse la toți o durere colosală de cap.

Din cînd în cînd noi strigam :

— Destul, destul...

Burlă însă furios, citea cu pasiune înainte, amenințînd chiar cu gestul pe dl. Hasdeu care lipsea.

Cînd sfîrși era și el extenuat, îi curgea sudoarea pe frunte și îi se stinsese glasul.

De la acea ședință memorabilă „Junimea" a luat în oroare filologia și pe filologi.

*

Ceea ce ocupa mai în întregime ședințele de la „Junimea", erau chestiunile de artă și literatură.

În aceste chestiuni „Junimea" își avea ideile sale bine determinate și nu ar fi ieșit din ele pentru nimic în lume.

Cînd zic arte, să ne înțelegem. Două arte erau mai cu seamă recunoscute, anume : sculptura și pictura.

Sub dînsele venea arhitectura.

Iar muzica era o artă discutată, după cum cititorii au văzut, chestie cu care am făgăduit că mă voi ocupa mai de aproape.

În sculptură și arhitectură ideea era foarte simplă : sculptura era cea antică, arhitectura de asemenea — Venus de Milo și Partenonul. Acolo aproape s-a mărginit dezvoltarea acestor arte, acolo ele au ajuns la perfecțiune.

Unii îndrăzneți cercau să vorbească de arhitectură medievală, de acele splendide biserici, în care o imaginație variată este pusă în piatră, dîndu-ți ideea grandiosului sau cel puțin a colosului, precum și a castelurilor seniorilor, care, prin acumularea de piatră peste piatră, îți dau ideea de trăinicie și de forță.

Era o încercare zadarnică ; „Junimea" nu admitea ca valoare estetică, decît liniile pure, decît simetria templelor ateniene, înlăturînd cu dispreț orice altă formă arhitecturală.

Mai admitea ceva, admitea arhitectura egipteană, piramidele etc., ca expresiune a puterei și a veciniciei.

Cînd era vorba însă de pictură, atunci ideile „Junimei" erau destul de vagi și chiar variate. Nu era o doctrină ci mai mult păreri ; aici discuția putea avea loc.

În genere „Junimea" înclina pentru pictura Renașterei italiene, dar nu era entuziasmată de aceea epocă. Mulți iubeau pictura flamandă, iar alții, ca dl. Pogor, adorau pe cea veche germană a lui Dürer, Holbein etc.

Dar, repet, nu aveam la „Junimea" un fir conducător estetic în materie de pictură, de aceea, în ce mă privește, aveam idei confuze, nu puteam să găsesc o formulă explicativă, căci eu ca și ceilalți căutam ca să reduc totul la formule.

Cînd, deodată, răsfoind cataloagele la librărie, dau peste studiile de estetică ale lui Taine anume *Arta în Italia, Arta flamandă* etc., etc. A fost pentru mine o revelație și o scăpare. În sfîrșit puteam să am și eu idei estetice în materie de pictură, puteam să susțin și eu o discuție în această materie la „Junimea".

Toată lumea cunoaște doctrina estetică a lui Taine ; el explică nașterea artelor și dezvoltarea lor prin împrejurările înconjurătoare. Într-un mijloc social ca acela al Italiei și sub o climă ca a ei, a trebuit să se nască un Rafael, un Michelangelo, un Tițian ; pe cînd în clima și în natura olandeză și flamandă a trebuit ca pictura să ia o altă formă sub penelul lui Rembrandt, Van-Dyck etc.

Evident că această teorie a lui Taine nu explică mare lucru, evident că mi s-a părut mai tîrziu teoria lui insuficientă, dar cel puțin atunci aveam o teorie.

„Junimea" nu putea să simpatizeze cu ideile lui Taine și de cîte ori eu le susțineam nu găseam aprobare.

În adevăr, „Junimea" cu ideile ei filosofice metafizice, și cu idealul ei asupra frumosului intangibil, nu putea ca să guste teoria lui Taine, care explica arta nu prin sine-însești, ci ca fiind născută din împrejurări înconjurătoare.

Desigur, pe atunci nu se punea chestia ca astăzi, arta pentru artă, dar „Junimea" în tot cazul nu aproba ca frumosul și perfecțiunea să depindă de împrejurări.

Era la „Junimea" o teorie generală, anume că o creațiune artistică, oricare ar fi ea, se naște și iese din sufletul artistului, asupra căruia natura înconjurătoare, prin urmare, nu poate să aibă decît o slabă influență.

Această credință excludea, prin urmare, teoria lui Taine, care fie zis în treacăt, nici ea nu explica totul, căci ea trata numai o parte a chestiunei, cum se naște o artă într-o țară.

De altmintrelea, ideea de artă pentru artă, fără a fi formulată la „Junimea", precum este astăzi, era întărită și prin ideile filosofice în curs, conform filosofiei germane acreditate atunci și importată la „Junimea" auzeai pe fiecare membru cînd discuta o chestie începînd a o divide de la început în două, și anume : a începe prin a cerceta lucrul *în sine*, și apoi în raport cu împrejurările exterioare.

Era natural deci ca vorbindu-se de artă să se vorbească întîi de arta în sine.

Formula adoptată și care, cum am spus, consista în a se susține că orice operă artistică iese din sufletul artistului, dădea loc la confuzii și scene

nostime la „Junimea", cînd era vorba de aplicarea ei.

Iată o istorioară nostimă.

La „Junimea" era și un pictor de profesiune, răposatul Verusi.

Verusi nu avea talent de execuție, dar era un om foarte inteligent și prinsese de pe aici de pe colo oarecare cultură generală, în tot cazul cunoștea teoria profesiunii sale.

Într-o seară se vorbea de tablourile lui Rafael, precum și a altor artiști, și nu știu care din partizanii *artei în sine* spunea că acele lucrări au ieșit gata din sufletul pictorului italian, apoi adresîndu-se lui Verusi îi zise.

— Nu este așa ?

Verusi care nu voia să-și dea lămurit părerea, îngăimă cîteva cuvinte.

Atunci îndrăznețul, nu mi-aduc aminte care, îi explică lui Verusi cu răutate.

— Iată un pictor care nu e sigur că o creațiune iese spontaneu din sufletul artistului !

— Apoi dacă este așa, trebuie să-ți spun — adresîndu-se aceluia — că vorbești de lucruri pe care nu le știi. Și atunci făcu un mic curs foarte practic și cunoscut de toată lumea.

Iată cam ce zicea în substanță Verusi :

— Numai concepția artistică iese, după cum ziceți, din sufletul artistului, dar această concepție el nu o poate executa dacă nu se servește cu mijloace foarte prozaice care sunt indispensabile. Admiri, de exemplu, un tablou a lui Rafael ; cînd zici că acea creațiune a ieșit din sufletul artistului, te referi la idee, la concepție. Dar ai intrat vreodată într-un atelier de pictor ca să vezi cum el lucrează ? Dacă n-ai intrat, atunci de ce vorbești fără să știi ? Pictorul în atelier se servește

de modeluri de femei îmbrăcate anume, sau goale, de bărbați, de copii, fără de care este aproape imposibil ca să zugrăvești figuri pe pînză. Nu poți scoate materialicește un cap din suflet, îți trebuie înainte un cap de femeie, de bărbat, de copil, îți trebuie un trup, chiar cînd zugrăvești îngeri, chiar cînd zugrăvești pe Dumnezeu. Uitați-vă la tablourile pictorilor Renașterei, în fiecare *Sfîntă fecioară* sau *Isus*, contemporanii găseau asemănarea modelului care pozase, ba chiar pictorii unii s-amuzau, ca să pună în scene biblice sau evanghelice pe care le zugrăveau persoane în renume pe atunci, seniori sau dame mari ; fără aceasta nu se poate pictura. Acuma te rog să-mi explici cum toate aceste pot ieși din sufletul artistului ?

La această apostrofă indignată a lui Verusi, o mare parte izbucni în rîs.

Iată cum teoriile abstracte și imaginile aduc erori, de care cel întîi practicant într-o meserie își poate bate joc.

*

Toate aceste însă ce dovedeau ? Dovedeau că la „Junimea" se discuta orice chestie, se emitea, se susținea păreri greșite de multe ori, dar erau păreri care ridicau nivelul societății.

Viu acum din nou la muzică.

„Junimea", cum am zis, avea în sînul ei muzicanți distinși, avea în prima linie doi compozitori de valoare : pe colonelul Scheletti, de la care a rămas multe bucăți de piano și pe Gheorghe Scheletti, cunoscutul compozitor, una din cele mai delicate naturi artistice care am avut noi. În afară de aceștia, erau mai mulți executanți, prin urmare s-ar părea că ar fi neînțeles ca muzica să fi fost pusă în discuție și să-i conteste calitatea de artă.

Cu toate aceste se contesta, cum am spus, muzicei calitatea de artă.

De ce ? Completez teoria d-lor Pogor şi Lambrior : O artă trebuie să aibă ca calitate primordială acea de a fi înţeleasă de toată lumea la prima vedere, orice atenian aprecia statuiele din pieţele publice, oricine înţelegea şi admira liniile armonioase ale templurilor, care se detaşau în orizontul albastru. Iată de ce arhitectura şi sculptura sunt arte, ele răspund la năzuinţele naturale ale frumosului sădite în om.

De asemenea, pe Omer toată lumea îl gustă şi îl înţelege. La *Otello* toţi spectatorii sunt adînc emoţionaţi fiindcă acolo este vorba de sentimente eterne omeneşti. Asta-i artă.

Cînd d-ta însă muzicant vii sub pretext de artă şi, lăsînd de o parte instinctul natural al cîntărei şi al melodiei, te arunci sub pretext de simfonie în împărecheri bizare de sonuri şi într-o orchestraţie deşănţată, la care eu nu înţeleg nimic, pot eu să dau elucubraţiei tale numele de artă ?

Este un sentiment muzical vădit în om, pe acela îl admitem, ziceau apărătorii teoriii, de aceea admitem cînturile populare, admitem melodii, admitem ce cîntă lăutarii la masă, la petrecere, dar nu admitem compoziţiile germane şi franceze care se depărtează de la simţul muzical înăscut în om.

*

Pusă chestia aşa, teoretic, ea se putea discuta şi ea conţinea o mare parte de adevăr.

Decît unde nu ne înţelegeam era la aplicaţia teoriei, acolo diferam unii de alţii la infinit.

Aşa dl. Pogor era întrebat :

— Simfoniile lui Beethoven îţi plac sau nu, precum şi toată muzica clasică ?

— Nu, răspundea el.

La acest nu, delicaţii muzicali săreau în sus.

— Cum, nu-ţi plac simfoniile lui Beethoven ?

— Nu-mi plac fiindcă nu le înţeleg.

— Se poate ceva mai de înţeles decît muzica clasică ! exclamau adversarii.

Şi atunci se încingea o discuţie, dacă ceea ce se înţelege sub cuvîntul de muzică clasică este greu sau uşor de înţeles. (Pe atunci Wagner încă nu era răspîndit).

În această chestie eram alături cu partizanii muzicei, fie însă că pe atunci nu auzisem decît tare puţină muzică, şi aproape de loc muzică clasică, nu puteam să-mi dau o părere.

Mai tîrziu însă, cînd am cunoscut şi am auzit mult Beethoven, Mozart, Schumann, Bach etc., etc. atunci am înţeles că dl. Pogor n-avea dreptate.

Această muzică clasică este de o simplicitate fie ca idee muzicală, fie ca construcţie orchestrală rară, susceptibilă de a fi pricepută de toată lumea mai mult sau mai puţin cultă, şi mă miram retrospectiv cum se poate ca spirite culte şi delicate să nu înţeleagă o asemenea muzică.

Am continuat şi la Paris o asemenea discuţie cu Lambrior.

Mă duceam regulat, în timpul sezonului de concerte, la concertele simfonice ale lui Pasdeloup şi luam şi pe Lambrior, mai mult cu de-a sila.

Orchestra executa o simfonie a lui Beethoven, de exemplu, *Simfonia eroică*.

După ce se sfîrşea întrebam pe Lambrior :

— Ei ce zici ?

— Ce să zic, n-am înţeles nimic, ba am înţeles ceva, am înţeles marşul funebru.

Mă duceam cu dînsul la Operă la *Don Juan*.

— Ei, ce zici ?

— Zic că-mi place rolul lui Leporelo și al Zerlindei, dar încolo nu-mi place nimic.

— Va să zică îți place ceva din Mozart ?

Mulți și-au bătut joc de faptul că „Junimea" avea idei fixe în toate materiile ; noi cei mai tineri ne revoltam chiar foarte de multe ori, căci găseam *parti-pris* de cîte ori ne încercam ca să inovăm.

Dl. Negruzzi care era depozitarul, arhivarul ideilor admise la „Junimea", de multe ori într-un limbagiu figurat susținîndu-le, le expunea astfel :

— Mă rog să ne înțelegem, zicea d-sa : „Junimea" are un număr de saltare în care se găsesc etichetate ideile sale. Voiești să știi ideile estetice ale „Junimei", tragi saltarul nr. 1, acolo în scurte cuvinte sunt săpate în aramă. Voiești să ai ideile ei literare, saltarul nr. 2 le cuprinde ; vrei să știi ce gîndește „Junimea" în chestie de filologie, deschide repede saltarul nr. 7 și îndată ești edificat, și așa mai departe.

Noi îl întrerupeam voind a protesta.

— Nu obiectați, fiindcă știu mai de înainte ce aveți să ziceți. Aveți să-mi spuneți că o societate care are saltare pentru toate soluțiile, este o societate cristalizată, incapabilă de a primi idei noi sau a-și modifica pe cele admise. Așa este, decît prefer o societate care are idei în toate, chiar cînd sunt imuabile, decît una care nu are nici o idee precisă, sau care ar fi în halul lui Pogor, care își schimbă ideile după cea din urmă carte pe care o citește.

Aceste din urmă cuvinte le zicea rîzînd, căci era de notat că mai niciodată dl. Negruzzi nu vorbea mai mult în „Junimea" fără să nu se lege de dl. Pogor.

În materie de muzică se înțelege că „Junimea" își avea saltarul ei, muzica era admisă ca o artă ;

era admis că clasicii germani au atins culmea acelei arte. După cum pentru dl. Maiorescu sculptura antică greacă a atins înălțimele artei statuare, tot așa Beethoven, Mozart, Schumann, Mendelssohn, Bach etc. au atins acele ale muzicei.

În ideea oficială a „Junimei" nu se admitea muzica italiană sau franceză ; cu mare greutate erau acceptați compozitorii contimporani germani.

Și fiind dat sistemul filosofic enciclopedic al „Junimei" nu putea să fie altmintrelea.

Dar pe lîngă acest saltar oficial, purtînd pecetea autentică a „Junimei", mai era săltărașul de care mă ocup, erau cîțiva revoltați.

Se înțelege că este imposibil să convingi de frumusețile muzicale pe cineva a cărui simț auditiv e format astfel încît sonurile unei muzici îl izbesc dezagreabil. Este mai rău decît a vorbi cu un orb de culori, orbul nu le vede, nu le poate distinge, pe cînd cineva refractar muzicei este agasat, suferă teribil auzind muzica.

Cam în această categorie sunt unii oameni care, nu știu din ce cauză, sau ar fi prea lung de spus, sunt refractari muzicei.

Acest lucru se observă și la animale. Sunt unele animale domestice care ascultă dacă nu cu plăcere, dar cu indiferență o bucată muzicală executată dintr-un instrument sau din mai multe ; se spune că măgarul este dintre acelea. Ceea ce e sigur este că măgarul nu dă semne de iritație acustică cînd aude muzica.

Din contra, se știe că cîinele este absolut refractar muzicei. Cu timpul unii se mai obicinuesc, alții însă rămîn rebeli toată viața, și sunetul unui pian îi face tot așa de rău după ani ca și întîiași dată.

Aveam un cîine pe care nu l-au putut obicinui cît a trăit cu sunetul pianului și, mai cu seamă,

a vioarei. Cum auzea cîntînd venea din a treia odaie şi începea să urle, şi ceea ce era mai curios este că nu voia să fugă, el prefera să rămîie şi să urle. Toate mijloacele de a-l deprinde fiind zadarnice am început a-i aplica corecţiuni, ca măcar prin frică să înceteze de a urla ; am reuşit, dar am reuşit să-l fac ca să nu urle tare, însă urla încet, urla într-nsul ca să zic aşa. În adevăr, dacă stăteai lîngă dînsul nu-l auzeai cum urlă, dar dacă puneai mîna pe botul lui simţeai vibraţiile plînsului interior.

Muzica de orchestraţie, compoziţiile pentru un instrument sau două, în adevăr au o parte artificială creată de artist şi care de multe ori nu este înţeleasă, fiindcă nu se poate înţelege decît cu o prealabilă pregătire. Muzica cea mare este o chestie de educaţie, fără educaţie muzicală această artă rămîne neînţeleasă mai mult decît celelalte arte, pentru înţelegerea cărora este nevoie de o preparaţie mai puţină.

Pentru ce toată lumea gustă cîntecele populare sau cele obicinuite ? Lasă mai întîi că ele sunt de o mare simplicitate de compoziţie, dar apoi suntem deprinşi cu ele din frageda copilărie. Cum să nu înţelegi, să nu guşti cîntece cu care urechea ţi-e deprinsă încă din leagăn !

Cine-şi face educaţia muzicală învăţînd note, avînd profesor, sau cine măcar trăieşte în mediuri muzicale unde aude multă muzică sau frecventează teatre, concerte etc., acela evident că devine apt a pricepe cele mai complicate orchestraţii. Foarte des copiii de muzicanţi devin muzicanţi ei înşişi.

Mai este încă ceva. Muzica s-adresează la un simţ foarte delicat şi susceptibil, mai delicat decît ochiul ; ochiul se deprinde a vedea totul şi a comunica creierului totul, din contra auzul este un simţ

mai delicat, mai sensibil decît ochiul. Din această cauză ochiul poate vedea statuiele cele mai baroce şi picturile cele mai oribile, fără ca impresia de displăcere să fie acută ; de altmintrelea educaţia lui în lucruri de artă, de arhitectură şi pictură se poate face mai uşor, toate aceste fiind mai comprehensibile, căci ele prezintă lucruri reale, corp omenesc, scene din viaţa socială, peisagiuri, clădiri etc.

Cu totul altceva este cu muzica : urechea este izbită de orice tonuri acute care în complexitatea lor o izbeşte dezagreabil. Muzica n-are ca material decît sonuri, fără nici un substrat real, prin urmare de cîte ori ea prezintă urechei nepreparate combinaţii de sonuri neobicinuite şi în ansambluri violente, de atîtea ori ea face o impresie de displăcere, de suferinţă.

Ştiţi că sunt oameni care nu pot suferi poezia şi care nu sunt în stare mai cu seamă s-audă citită o bucată de versuri ?

De ce ? Fiindcă în citirea unei poezii este un fel de muzică : ritmul, măsura, rima, toate aceste au un caracter pentru dînşii artificial, s-apropie de muzică şi se depărtează de proza vorbită, şi cu toate aceste versurile au ca material însuşi cuvintele cu care ne servim în toate zilele, şi ele au totdeauna un înţeles. Cu atît mai mult o artă ca muzica, care trebuie să-ţi dea impresiile, ideea, sentimentele şi ceea ce a voit să spună compozitorul, numai prin compoziţie de sonuri.

Un exemplu izbitor de cum muzica pentru urechile nepreparate este o artă necomprehensibilă, este faimoasa anecdotă cu şahul Persiei la Opera din Paris. Probabil că anecdota este de la întîiul voiagiu a şahului Persiei, căci de atunci a avut timpul să se deprindă cu muzica occidentală.

Se dedea o reprezentație de gală în onoarea lui. Înainte de a se începe spectacolul, muzicanții adunîndu-se la orchestră își acordară încet instrumentele. Știți că, cînd muzicanții fiecare își acordă instrumentul, iese un fel de ansamblu mai mult sau mai puțin cacofonic, dacă ești atent la această operație.

După ce muzicanții acordară instrumentele, reprezentația începu ; se jucă primul act. Era una din acele opere, unde cîntăreții strigă teribil și orchestra contribuie întreagă a susținea acțiunea piesei. Cortina cade, și atunci șahul Persiei este întrebat dacă i-a plăcut și ce bucată i-a plăcut.

— Mi-a plăcut în adevăr o bucată.

— Care ?

Evident că nu putea s-o precizeze.

— A plăcut majestății-voastre poate bucata tenorului, adică a acelui îmbrăcat în haine de război, sau femeia cu voal des pe obraz ?

În fine tot felul de întrebări asupra actului întîi.

Iată că muzicanții încep a-și acorda din nou în antract instrumentele.

Atunci șahul Persiei, cu fața luminată și mulțumită, strigă : Iacă asta mi-a plăcut.

XII

O CHESTIE PE ȘEDINȚA

Ceea ce făcea caracteristica „Junimei" era că totdeauna, în toate ședințele, se discuta o chestie oarecare, și dacă nu era nici o chestie la ordinea zilei, atunci se improviza una fără nici o preparare, o chestie venită din senin, și acea chestie pasiona pe toți și ședința trecea peste miezul nopței.

Improvizul și spontaneul caracterizau discuțiile de la „Junimea".

Este o societate de economie politică la Paris din care face parte cunoscutul economist Paul le Roy Beaulieu. Membrii acelei societăți s-adună odată pe săptămînă la o masă ; după masă se deschide ședința și urmează discuția, însă totdeauna fixează cu o săptămînă înainte obiectul discuției, așa că fiecare vine preparat.

Desigur ca garanție mai mult pentru seriozitatea discuțiilor, și în chestiuni economice, unde de multe ori e nevoie să se invoace cifre și tabele statistice, este chiar necesar aceasta.

În discuțiile literare aceasta este de prisos. Cînd un obiect de discuție se impune improviz, numai cei chemați și preparați pot să iau parte, restul trebuie să tacă și s-asculte.

A anunța mai de nainte subiectul în chestie de exemplu de artă, este aproape inutil, căci ce voiești ca să prepare asupra subiectului unul care nu este inițiat în materie ; prin urmare prepararea mai de înainte poate mai de grabă s-aducă confuzie și turburare în discuție, cei nepreparați căutînd din amor propriu să-și spună și ei cuvîntul lor.

Dar aceasta la „Junimea" nu era o metodă ci era o impulsie. „Junimea" era refractară la orice metodă impusă și la orice disciplină bazată pe forme.

Mi-aduc aminte că niciodată o chestie nu se discuta, cît de importantă și pasionantă, două trei ședințe consecutiv.

O chestie care se punea într-o seară trebuia epuizată în seara aceea cu riscul ca să stăm pînă la două sau trei de noapte. În ședința consecutivă nici nu mai era vorba de ea.

De multe ori un recalcitrant care susținea o părere deosebită de a celorlalți, spunea că data vii-

toare are s-aducă cărți și documente în favoarea tezei sale. În specie, dintre aceștia făcea parte răposatul Vârgolici, apoi dl. Xenopol. „Junimea" le striga în cor :

— Ei, adu-le, adu-le să le vedem și noi acele faimoase documente.

Această provocare să înțelege că punea la ambiție pe Vârgolici sau pe dl. Xenopol.

În ședința următoare vedeam pe Vârgolici intrînd cu un portofoliu mare umflat și cu cîteva cărți legate în pachet pe deasupra.

— Dar ce ai acolo ? îl întrebau din toate părțile.

Și glumele urmau una după alta.

— Ai pe Don Quichotte ?

— Ai pe Lope de Vega ?

O mică paranteză.

Glumele aceste s-adresau lui Vârgolici fiindcă făcuse studii și în Spania.

Vârgolici, roș ca racu, răspundea :

— Nu mai umblați cu glumele, am adus cărți ca să dovedesc că în chestia artei din veacul al 14-lea...

— Care chestie ?

„Junimea" uitase chiar discuțiile din săptămîna trecută.

Și cînd Vârgolici voia să redeschidă discuția, ca să-și arate dreptățile, nimeni nu-l asculta, chestia nu mai avea interes.

Și atunci dl. Iacob Negruzzi striga :

— Porco, porco, să trecem la altceva.

Vârgolici rămînea cu cărțile și poate cu dreptatea sa neconsiderată.

Așa era „Junimea".

*

Odată sau de două ori, cît am fost la „Junimea", s-a hotărît într-o seară subiectul unei discuții

pentru data viitoare. Dl. Pogor a cerut să fie cel întîi înscris, iar mulți membri, chiar din caracudă, au făgăduit că au să se ocupe de acea chestie.

Dl. Negruzzi care pe lîngă că cunoștea saltarele ideilor „Junimei" mai cunoștea și pe membrii ei, exclamă :

— Aveți să vedeți că Pogor are să lipsească de la ședința viitoare.

În ședința următoare unii membri, care nu erau să ia parte la discuție și, prin urmare, aveau situația plăcută de ascultători și spectatori la o ceartă interesantă, veniră de cu vreme pe la opt ore, ora întrunirei „Junimei" fiind nouă de obicinuit.

Sosi ora 9 și jumătate, dl. Pogor nu s-arată.

Mare rîs și veselie de această lipsă, iar dl. Iacob Negruzzi striga victorios :

— Nu v-am spus că Pogor n-are să vie !

Unul dintre junimiști, cel mai ascultător poate, răposatul Tasu zise :

— Apoi eu cred ca să înceapă discuția chiar fără Pogor.

— Care discuție ? întrebară unii.

— Discuția tumulelor romane în Dacia, pe care am admis-o în ședința trecută.

— Cine ia cuvîntul ? întrebă dl. Negruzzi.

Tăcere.

— Dar bine, parcă unii au făgăduit că se prepară, între care și Pompiliu ? Mirune ai cuvîntul.

Miron Pompiliu foarte încurcat zise :

— Apoi dacă nu e Pogor aici care este adversarul nostru în această chestie...

Junimea" trecu la altă discuție.

Pe la 10 și jumătate iată că sosește dl. Pogor, cu un volum format mare, în mînă.

— Iată Pogor, în fine.

Dl. Pogor intră foarte vesel, ridică volumul în sus şi zice :

— Am aici ceva interesant de tot.

— O carte asupra tumulelor romane ? întreabă toţi din toate părţile.

— Ce tumule romane ? Aceste sunt chestii de care numai Miron Pompiliu merită să se ocupe. Am aici o ediţie admirabilă a lui Don Quichotte cu ilustraţii de cea mai fină artă.

Mare ilaritate în „Junimea".

— Dar bine măi omule, îi zice dl. Negruzzi, parcă luaşi angajamentul să discuţi despre tumule romane ?

Astfel că chestia anunţată cu o săptămînă înainte, rămase literă moartă.

XIII

CREŞTINISMUL ŞI ARTA

Multe şi foarte multe chestii şi mai cu seamă de artă s-au tratat la „Junimea" şi multe lănci am mai rupt noi tinerii în contra savanţilor literatori cu idei fixe şi înguste, adică în contra lui Vârgolici, lui Burlă, lui Eminescu şi alţii.

Erau unii care n-aveau nici o idee în asemenea chestii, dar fiind conservatori în materie de artă, ţineau totdeauna cu cei de mai sus în contra noastră. Unul dintre aceştia era Bodnărescu, care nici odată nu ne aproba. Deşi nu avea nici o idee într-o chestie, însă cînd era vorba ca să se ralieze la una din părţile discutante, totdeauna se aşeza în cîmpul opus.

Lambrior şi cu mine ne ocupam pe atunci şi de chestiile istorice.

În special eu în studiile mele asupra *Istoriei române* din veacurile cele dintîi am avut nevoie ca să-mi dau amănunţit seama de situaţia Europei în evul mediu, începînd prin veacul al 12-lea pînă în acela al 14-lea, şi-mi procurasem un însemnat număr de volume care se ocupau de evul mediu, cărţi pe atunci noi scrise, nu după metoda lui Michelet şi Edgar Quinet, ci metoda serioasă documentată a istoricilor germani.

Prin urmare, Lambrior şi cu mine aveam o superioritate necontestată în chestie de istorie asupra „Junimei", a căreia punct slab era lipsa de cunoştinţe aprofundate istorice.

La „Junimea" teoriile generale admise cu privire la istorie şi în special la evul mediu le pot rezuma astfel :

— Evul mediu este un timp de întunecime şi de barbarie, el reprezintă decadenţa complectă a artei romane şi grece, mai cu seamă a sculpturei.

Aceste idei nu erau ale „Junimei" numai, erau ideile curente a unor autori cu reputaţie care nu studiaseră îndeamănunt acele veacuri aşa-zise de întunecime.

Dl. Pogor se ridica mai sus, cînd adopta ideile lui Guizot, care, cu spiritul său de largă concepţie, stabilise trăsături mari a filosofiei sale istorice.

De aceea, foarte adesea-ori aveam discuţii violente în privinţa artei, din evul mediu mai cu seamă.

Dl. Pogor, susţinut de Vârgolici, Burlă şi ceilalţi, acuzau evul mediu şi, mai cu seamă, creştinismul că a ucis sculptura, şi argumentarea lor luată din diferiţi autori nu era fără temei.

— Creştinismul, ziceau ei, propagînd ideea de suferinţă, de chinuire a trupului în vederea salvării sufletului, a ucis sculptura, căci ideea fru-

mosului, a dezvoltării trupului omenesc, idee greacă și romană, a dat loc acelei admirabile dezvoltări a statuariei. Pentru creștini un trup frumos de bărbat și mai cu seamă de femeie este o profanație, este un păgînism, trupul netrebuind să existe decît mizerabil și schilodit în vederea frumuseței sufletului și a salvării lui. Uitați-vă la schimonositurile statuielor sfinților și a cavalerilor tăiați în marmură de pe mormintele lor. A trebuit ca Renașterea să reia din nou firul artei romane și grece, a artei păgîne, ca să ne dea din nou sculptură și pictură.

Evident că dacă consideri în trăsături generale admirabila statuarie greacă și chiar romană, comparînd-o cu decăderea ce a urmat în această privință aproape o mie de ani, și cînd mai ții seama că Renașterea nu a fost decît reluarea firului artei antice, evident zic, trebuie să admiți că epoca de o mie de ani a fost o epocă de întuneric.

Dar noi, partizanii evului mediu, puneam altmintrelea chestiunea.

Noi ziceam adversarilor noștri :

— Ne vorbiți de sculptura greacă dusă la perfecțiune, uitați însă un lucru, că acea perfecțiune este unilaterală. Necontestat că cultul frumosului fizic, adică a trupului omenesc a atins la greci marginile perfecțiunei, și chiar după Renaștere pînă în ziua de astăzi, cu toată dezvoltarea admirabilă a sculpturei, mai cu seamă în Franța, grecii n-au fost măcar egalați cînd e vorba de frumusețea plastică și senină. Dar statuariei antice i-a lipsit viața, mișcarea, emoțiunea pe față, i-a lipsit exprimarea sentimentelor. Statuaria antică nu are suflet, are numai frumusețea fizică. Desigur, dacă grecii și romanii ar fi putut să continue să trăiască în aceleași condiții sociale încă cîteva veacuri,

statuaria ar fi intrat și pe calea exprimărei eomoțiunilor și a vieței interne a omului.

Deja se vede aceasta în ultimii ani ai acelei arte, se găsesc statui de fauni, de satiri, de bacante, în care sculptorul s-a preocupat ca să reprezinte în gesturi și pe față emoțiuni, chiar pasiuni, este mai cu seamă grupul *Laocoon*, o adevărată capodoperă în acest sens...

— *Laocoon* ? întrerupea dl. Pogor, ce vorbești de Laocoon ca de o capodoperă ? Apoi Laocoon este tocmai semnalul decadenței artei statuariei clasice și senine, este oribil de văzut.

Iar noi ripostam :

— De sigur, că pentru d-voastră Laocoon însemnează decadența, dar pentru noi însemnează că arta statuariei începea a se complecta cu cea ce îi lipsea, adică cu partea sufletească.

— Eroare, strigau antichiștii, sculptura prin materialul de care se servește, marmora, foarte greu de maniat, și prin imobilitatea ei naturală, este destinată a nu reprezinta decît forme plastice. Este o crimă ca un sculptor să degradeze masca frumoasă și senină a unui cap de om sau de femeie, zbîrcind-o, sub pretext de a face să se exprime sentimente pe ea.

Și atunci începea o discuție animată între noi și antichiști, asupra ce se înțelege prin frumos și anume : *Frumosul* este exprimarea liniilor pure, senine, nealterate de nici o emoție, iar urîtul echivalează oare cu o figură energică expresivă și cam șifonată, tocmai din această cauză ?

Înțelege cititorul cum această temă de discuție ne ducea foarte departe, fără să ajungem la vreo înțelegere.

Noi ceștilalți ziceam :

— Anticii altfel concepeau ideea frumosului, și altfel o concepem noi.

La antici, ideea frumosului era simplistă : frumusețea formelor și a trupului. Chiar îmbrăcămintea foarte sumară împingea la aceasta. La moderni ideea frumosului este mai complexă ; nu pot lăsa de-o parte o mulțime de elemente, pentru a-mi concentra ideea de frumos numai în trupul gol sau în formele plastice. La moderni, evident că formele trupului joacă încă rolul principal, dar nu este numai acest element, singur acest element. În ideea frumosului intră expresia figurei, inteligența în ochi, îmbrăcămintea chiar, precum și mijlocul în care ți se înfățișează o persoană.

Aici iarăși eram întrerupți :

— Cum, d-voastră băgați în ideea frumosului și fustele unei femei ?

— Da, răspundeam, și fustele, căci ar fi curios ca în toate zilele și în tot momentul, adică cît vedem femei îmbrăcate, să nu simțim plăcerea frumosului ci să rezervăm această delectare *estetică* numai cînd vedeam femei goale. Apoi aceasta ar însemna că frumosul este ceva ascuns, indecent și că trăim cel puțin 12 ore din cele 24, fără să vedem o capodoperă a naturei, adică o femeie goală.

Iar Lambrior cu bruscheța și glumele lui cam groase le zicea :

— A, înțeleg teoria d-voastră estetică, ea își poate găsi satisfacție în oarecare case ospitaliere, unde costumul obicinuit al femeilor este de a fi goale.

La această glumă apropo, începeam să rîdem cu toții fără deosebire de partid.

Apoi se relua discuția : Dacă o femeie e mai frumoasă îmbrăcată cu gust sau goală ? Sau mai bine, cînd vezi pe stradă o femeie și o găsești frumoasă, este întrebarea : Cînd îți dă impresia de frumos, o iei așa cum se prezintă elegantă și cochetă în costumul ei, sau se face în tine o operație iute de raționament și de intuiție, așa că dezbraci mentalminte subit pe femeie de costumul ei, ți-o închipuiești goală și numai după aceea îți dai părerea că este frumoasă sau nu ?

Și apoi noi adăugeam :

— Cei care sunt partizanii frumosului antic, trebuia să admită această din urmă ipoteză. În adevăr, cum poți aprecia în mod complect frumusețile plastice sub costumuri care de multe ori le ascund ? Grecului antic îi era ușor să le aprecieze de la prima vedere, costumul se preta admirabil. Dar la femeia modernă, care trece pe stradă ? Vedeți, prin urmare, că deși vă declarați greci ca idei a frumosului, totuși fără de voie sunteți moderni, fără de voie admiteți un oarecare complex în ideea frumosului, fără de care nu s-ar explica de ce ziceți cutărei sau cutărei femei, pe care o vedeți trecînd pe stradă, că este frumoasă.

Apoi, pe acest teren, discuția devenea aproape scabroasă. Așa Paicu, filolog, care nu știu din ce cauză în chestia aceasta era alături cu noi, se sculă în picioare și zise :

— Lăsați-mă să vorbesc și eu un minut... Dar să nu-mi ziceți că *prost e Paicu...*

Cititorii își aduc aminte că acesta era refrenul cu care era întîmpinat Paicu de cîte ori voia să vorbească.

Atunci dl. Pogor striga :

— Nu, nu-ți vom zice, prost e Paicu... *înainte, ci pe urmă.*

— Apoi, vezi că pe urmă, răspundea rîzînd Paicu, n-aveți să mai puteți zice, că ce am să spun este o anecdotă.

— Spune, spune...

— Iată : Eu iubeam odată o femeie, mi-era dragă de înnebuneam și mi-era dragă mai cu seamă cînd o vedeam îmbrăcată cu o rochie drăguță și cu o pălărie care îi stetea foarte bine. Ne-am împrietenit. Cînd s-a dezbrăcat n-am mai găsit-o așa frumoasă. Ea voia să rămîie în pielea goală, atunci i-am zis : „Te rog păstrează-ți măcar cămașa".

Un huiduit teribil cu rîsete a primit anecdota lui Paicu. La „Junimea" nu se obicinuia să se povestească asemenea lucruri.

Iar dl. Iacob Negruzzi, adresîndu-se către „Junimea" :

— Bine, d-lor, dar ce era să zică Duduca de la Vaslui cînd va auzi că se vorbesc asemenea lucruri la „Junimea" ?

— Pînă a auzi duduca de la Vaslui, replică dl. Xenopol, întreb ce are să zică dl. A. D. Holban în *Uniunea Liberală*, mîine ?

Un mic parantez. Dl. Holban era dușmanul neîmpăcat al ideilor junimiste și a societății „Junimea". Nu-i scăpa o ocazie în care să nu facă zeflemele în gazeta sa asupra „Junimei".

După ce Pavel Paicu sfîrși istorioara lui, care dădu loc la tot felul de comentarii, mai mult sau mai puțin decoltate, se stabili liniștea.

Erau vreo doi, trei ascultători foarte atenți la toate discuțiile serioase, și care, cînd se vorbea lucruri cam scabroase, stăteau ghemuiți în fotoliul lor și cu ochii în jos. Aceștia erau Papa Culianu, Melic și dl. Naum, cei trei pudici, căci după cum erau trei români la „Junimea" erau și trei pudici :

Dl. Naum era președintele pudicilor.

Dl. Naum zise.

— Dar bine, cum a rămas cu discuția artei în evul mediu ? Parcă de acolo am plecat ca să ajungem... unde am ajuns ?

— Unde am ajuns, spune ? întrebă cu maliţiozitate dl. Pogor.

Dl. Naum dădu din umeri și tăcu.

— Ba nu, ripostă dl. Pogor, trebuie să spui unde am ajuns...

Și atunci „Junimea" în cor începu a striga :

— *Să spuie Naum unde am ajuns, să spuie unde am ajuns.*

Și pe urmă iar în cor.

— Nu-l lăsăm pe Naum pînă nu va spune unde am ajuns...

Dl. Naum, roș ca un rac, se scoală în picioare agitat.

— Ați ajuns de vorbiți ca la cișmea.

Mare rîs, iar dl. Pogor adaugă :

— Bravo, pudicule Naum...

Dl. Nicu Ganea, care ținea totdeauna măsura și în glume și în lucruri serioase zise :

— Ba zău, întreb și eu ca Naum, de unde am plecat ? De la ce discuție am început ?

Vârgolici răspunse :

— Nici eu nu știu, dar să spuie Panu.

— Să spuie Lambrior, adaugă un altul.

Noi eram deprinși cu asemenea scene la „Junimea". De multe ori se începea o discuție și dacă intervenea povestirea unei anecdote și era hazlie apoi să făcea atîtea glume apropo de anecdotă încît chestia în discuție se părăsea de la sine, ba chiar era imprudent pentru cel interesat să o reamintească, căci își atrăgea vreo ironie sau vreo maliţiozitate.

De aceea, noi care știam asemenea lucru, am luat un aer surprins și am răspuns :

— Dar nici noi nu știm despre ce era vorba.

Acest răspuns a încurcat pe maliționși, și atunci dl. Negruzzi zicea :

— Mi se pare că era vorba de arta în evul mediu, arta pe care Lambrior și Panu o pun deasupra celei antice.

Și începu să rîdă.

— Ba mă iertați, răspunse Lambrior, noi niciodată n-am susținut aceasta ; ceea ce susținem este că nu toată arta se concentrează numai la greci și că nu mai este alta. Poate să fie chiar artă mai inferioară dar mai este și alta, lucru ce dumneavoastră contestați.

— Dovediți, întrerupe dl. Pogor, puindu-și picioarele pe masă.

Mulți cititori se vor întreba, ce însemna aceste manieri ? Un om într-o societate literară, față cu 40 de alții, să-și pună într-un moment dat picioarele pe masă ? Ce necuviință ? trebuie să-și zică unii ; nici la crîșmă nu se fac asemenea lucruri !

Așa era la „Junimea", și nimenea nu găsea asemenea acte ca mojicești sau ca o ofensă adusă societății.

Fiecare făcea ce voia, dar nimenea nu gîndea să ofenseze pe ceilalți. Era o cordialitate și o libertate de manieri de care nimeni nu se supăra, fiindcă intenția nu era niciodată ofensatoare.

Cînd dl. Pogor își punea picioarele pe masă, acest lucru îl făcea cu atîta curățenie de suflet, cu atîta gaminărie și era așa de semnificativ, încît toată lumea rîdea dar nu se supăra. Noi, cei vechi de la „Junimea", făceam haz, cei noi se cam scandalizau,

iar unii veniți pentru prima oară se indignau și nu mai puneau piciorul la „Junimea".

Se înțelege că glumele curgeau ploaie la asemenea ghiduții ale d-lui Pogor.

— Oare de ce dl. Pogor și-a pus picioarele pe masă ? întreba dl. Ganea rîzînd.

— Pentru ca să dovedească, replica cu un aer serios dl. Negruzzi, că la dînsul picioarele sunt mai mult decît capul, și că gîndește cu picioarele. Căci știți că un om cînd gîndește își razămă coatele de masă, cu capul în mîini. Pogor își razămă picioarele.

Dl. Pogor rîdea, și ca semn că înțelege gluma, lua o pernă de canapea și o arunca în dl. Negruzzi.

Cînd era dl. Maiorescu de față, gluma nu continua mai departe, căci zicea :

— Porco, porco !

Și ședința continua.

Mulți din cauza unor asemenea glume nu au putut să se aclimatizeze la „Junimea", oameni de mare valoare și foarte utili acelei societăți.

Așa dl. Dimitrie Sturdza.

Cînd am intrat în „Junimea", era o legendă care se comunica noilor veniți, de încercarea d-lui Sturdza de a intra în *„Junimea" literară* și de indignarea cu care, după vreo două ședințe, n-a mai revenit.

— Închipuiește-ți, ne povestea dl. Negruzzi, ce a pățit bietul Dimitrie Sturdza. Iubitor de muncă și găsind o gazetă ca *Convorbirile* unde să-și publice lucrările, Sturdza a voit să fie membru obicinuit. Maiorescu i-a servit de aducător.

— Adică de intermediar, replica dl. Pogor.

Dl. Pogor nu a zis cuvîntul tocmai de intermediar, a zis un altul de... mijlocitor.

— Vine bietul Sturdza într-o seară, mititel și modest, și cu o servietă umflată sub braț. În seara aceea tocmai se întîmplase ca Pogor să fie în *hachițele* lui, iar Paicu *mai prost* decît totdeauna. Paicu nu știu cu ce ocazie începe a spune o anecdotă măscăricioasă, Pogor îi ținea isonul, iar „Junimea" făcea un haz nebunesc. Bietul Sturdza, așezat într-un fotoliu într-un colț, stătea cu ochii în pămînt, își strîngea portofoliu, și nu știa ce continență să aibă. În zadar dl. Maiorescu voia s-aducă discuția pe o temă serioasă. Imposibil, Pogor avea draci. Și cu cît noi eram mai serioși, cu atîta d-sa era mai nebun. Sturdza adusese un articol de numismatică. Din nenorocire, numismatica nu era gustată la „Junimea", așa că atitudinea „Junimei" era cam în doi peri. Pe la 11 jumătate Sturdza a plecat, iar eu cînd i-am făcut reproșuri lui Pogor și celorlalți de nebuniile lor, ei mi-au răspuns în cor, adagiul societății : *entre qui veut, reste qui peut.* A doua zi am întîlnit pe Sturdza, el mi-a zis :

— Societatea d-voastră e foarte frumoasă și utilă, dar se vorbesc acolo lucruri cam... necuviincioase. Prefer publicația societății, *Convorbirile literare.*

Și în adevăr așa fuse. Dl. Sturdza a mai venit, mi s-a spus, o dată sau de două ori, dar pe urmă n-a mai venit.

— Acolo se spun prea multe măscărele, zicea către cei care-l întrebau de ce nu se mai duce la „Junimea".

*

Cînd își punea dl. Pogor picioarele pe masă ? În zilele cînd voia să demonstreze în contra unei teze, și cînd era slab în argumente. Prin urmare,

cînd Lambrior a luat cuvîntul ca să arate că și evul mediu a avut o artă, atunci dl. Pogor, care era pînă la gît înfundat în clasicismul antic, și-a pus picioarele pe masă în semn de protestare.

Discuția asupra artei antice, bineînțeles, trăgănată de la o seară la alta conform tradiției „Junimei", n-a mai avut loc.

Dar la „Junimea" o discuție întreruptă reîncepea cu o altă ocazie, fără ca cineva să se aștepte la așa ceva.

Așa s-a întîmplat și cu această chestie.

Noi, partizanii artei în genere în toate veacurile și pe toate latitudinele, eram indignați de tirania clasicilor care voiau să reducă arta numai la un mic petic de pămînt numit Grecia și numai la un infim spațiu de timp de pe acel petic. Prin urmare îi pîndeam pe acești exclusiviști și pîndeam în același timp ocazia ca să ne luăm revanșa, căci era admis, cum am spus, la „Junimea" că arta nu a existat decît la greci, iar pictura numai la italieni în timpul Renașterei.

Aceste erau saltarele „Junimei", a cărora chei le păstra cu scrupulozitate dl. Iacob Negruzzi.

XIV

IDEILE RELIGIOASE ALE „JUNIMEI"

Iată cum ni s-a prezentat ocazia.

Aici trebuie să fac un parantez, căci fără paranteze nu pot ține firul istorisirei.

Care erau ideile religioase ale „Junimei" ?

Ele erau foarte variate și foarte caracteristice. Ele se resimțeau din diferite izvoare de cultură iar nu de educație.

În genere religia este o chestiune de educație. Capeți o creștere serioasă într-un sens religios, rămîi adeptul acelei religii în temă generală. Așa se explică continuitatea credinței, cel puțin aparent ; foarte puțini se gîndesc să se revolte în contra unei doctrine primită din frageda copilărie. Se citează Voltaire ca revoltîndu-se în contra doctrinei creștine. Este o eroare. În fond Voltaire, Rousseau, Volnay etc. sunt creștini monoteiști, ei au fost revoltați în contra practicei și a formulelor creștine.

O pătură oarecare din țară, din care a făcut parte și „Junimea", face o mică excepțiune.

În genere nu se dă o educație sistematică și dominantă creștinească la noi în țară. Acest lucru este un neajuns pentru cei mulți, este un mare avantaj pentru cei puțini.

Nu am vreme să mă explic, căci discuția chestiei m-ar duce prea departe.

E destul să spun că pentru foarte mulți oameni culți din țară de la noi, chestia religioasă nu este o chestie de educație ci o chestie de cultură, credințele noastre religioase nu sunt determinate prin educația ce o primim, ci mai cu seamă prin cultura la care ne adăpăm.

La „Junimea" acest adevăr reieșea mai clar.

De aceea, ca doctrină filosofico-religioasă, erau foarte puțini creștini. În adevăr, foarte puțini îmbrățișau doctrina și filosofia explicării fenomenelor fie cu privire la om, fie cu privire la lume ; toate celelalte doctrine filosofico-religioase aveau mai multă trecere.

Așa, cei care își făcuse studiile în Germania, precum Eminescu, Bodnărescu etc. erau panteiști.

Se știe ce este panteismul : Este recunoașterea universalității lucrurilor în lume ca Dumnezeu,

este natura divinizată, Dumnezeu nu e nicăierea dar e în toate părțile. Pe atunci această filosofie era în favoare în Germania.

Dl. Pogor era budist. De cînd citise doctrina lui Sakya-Muni devenise un budist înfocat, iar *Nirvana*, adică ideea că totul se confundă la urmă în neant, îl înduioșa peste măsură.

Dl. Maiorescu trecea drept ateu din prelegerile d-sale, căci la „Junimea" nu s-a explicat niciodată în această chestie ; deci rezulta un lucru nu tocmai definit, care ar putea fi precizat prin cuvîntul de necredincios. Nu avea însă o doctrină.

Eu eram pozitivist, adică îmbrățișam filosofia lui Comte și Littré.

Eram cîțiva liberi cugetători.

Și foarte puțini creștini între care d-nii Naum și Ștefan Vârgolici.

Erau unii care erau balotați de toate aceste credințe diverse și nu știau nici ei singuri ce să creadă.

Nota dominantă cum vedeți era *necreștină*.

Acest lucru făcea scandalul la mahala și între fracționiști, partidul liberal pe atunci din Iași.

Ateismul d-lui Maiorescu (ateism pe care d-sa nu l-a formulat niciodată în mod categoric) era tema de combatere în contra „Junimei".

— Niște oameni, ziceau fracționiștii, care n-au nici măcar Dumnezeu, care sunt prin urmare contra moralei, acești oameni trebuiesc puși la indexul societății.

Oarecare fapte nenorocite cu privire la ordinul moral, exploatate cu abilitate de dușmanii „Junimei", confirmau, în aparență numai, această părere.

Limbagiul liber și cam decoltat cum se obicinuia la „Junimea", credința că arta și literatura n-au patrie, contribuiau încă la înveninarea cam-

paniei, în care se exploatau toate aceste lucruri contra „Junimei".

Numai creștină nu era această societate, unde discuțiile nu aveau de criteriu și de stavilă decît domeniul vast al științelor și a rațiunei. De aceea, puținii creștini religioși ca d-nii Naum și Ștefan Vârgolici aveau o situație foarte modestă.

Am auzit la „Junimea" discutîndu-se toate religiile din lume, și cum am spus, toate aveau partizani, numai cea creștină nu-și avea apostolul și apărătorul.

De altmintrelea niciodată nu se făcea discuții din punct de vedere al practicei unei religii, ci din acela al filosofiei ei, și era un lucru asupra căruia cu mici excepțiuni căzusem de acord cu toții, și anume că, ca morală, budismul este superior moralei creștine, în islamism monoteismul e mai pur, iar paganismul eminamente propriu a crea opere de artă în toate genurile.

*

Am zis că erau și cîțiva liberi cugetători. Între aceștia eram și eu la început, și fiindcă e vorba de amintiri, să-mi dea voie cititorii să vorbesc de faza liberei mele cugetări.

N-am fost niciodată din mica copilărie credincios. Părinții mei nu mă îndemnau să mă duc la biserică. În liceu intern fiind, a trebuit să mă duc duminicile la leturghie, dar nimic nu mi-a deșteptat interesul, așa că, ca toți ceilalți elevi, din momentul cînd intram în biserică sub privegherea pedagogului, deja și începeam a mă gîndi ca să ies cît mai curînd.

Pînă prin clasa a treia a liceului nu m-am gîndit niciodată la problemele filosofiei creștine, eram

prea tînăr și mijloacele de cunoștinți îmi erau prea restrînse.

În clasa a treia am început a putea citi franțuzește, și nu-mi aduc aminte sub ce impulsie deodată m-am trezit în mînă cu uvrage de-a lui Voltaire și Volney.

Era deja începutul emancipărei mele de copil.

Dar iată că ajunge zgomotul pînă în internat de o carte extraordinară, de unul *Renan*, care distruge legenda cum că Isus Christos a fost fiul lui Dumnezeu. M-am repezit la un librar și am comandat la *Vie de Jesus*. A fost pentru mine o revelațiune și zguduire puternică a felului meu de a concepe religia.

Din acel moment n-am mai crezut în minunile și în toată partea supranaturală a tuturor religiilor, începînd cu acea creștină.

O mare, ba chiar decisivă influență asupra credințelor mele religioase a avut studiul geologiei. Noi, care învățasem că lumea există de șapte mii de ani, cînd am văzut științificește dovedit că atît pămîntul cît și omul trăiește de sute și sute de mii de ani, atunci ne-am lămurit complect ceea ce era încă confuz în capul nostru.

Mi-aduc aminte că se formase în clasă două tabere : tabăra credincioșilor mai numeroasă, însă nu din băieții buni, și tabăra necredincioșilor din vreo șase, șapte care erau în fruntea clasei. Luni întregi am discutat între noi, pot zice zi și noapte, căci seara după ce se stingeau lămpile în dormitor, culcați în paturile noastre discutam pînă la unu sau două.

Ca să nu lungesc vorba, prin clasa a șaptea eram perfect ateu în sensul creștin.

*

Și aici vin la ceva caracteristic și instructiv și astăzi pentru mulți.

Cărțile de doctrină și de filosofie pe care le citisem pînă atunci reușiseră a dărîma întregul edificiu filosofic creștin. Dar cu ce îl înlocuisem ? Cu nimic propriu-zis. Aveam idei generale imperfecte, aveam foarte puține explicații științifice, dar din aceste nu puteam să-mi creez un alt sistem de credință. Acest lucru este și astăzi cu desăvîrșire greu, aproape imposibil.

Din acest amestec de sisteme dărîmate și de alte neclădite s-a născut în mine libera-cugetare, după un anume puternic curent care pe atunci domina în Franța.

Iată-mă deci liber-cugetător.

Cum practicam eu așa numita doctrină ? Căutam să rezolvesc chestiunile după puținele mele cunoștințe în puterea rațiunei, excluzînd tot ce intra în felul vechi de a interpreta și a explica fenomenele.

Dar aceasta nu mă satisfăcea de loc, căci mă surprindeam adeseori rezolvînd două chestii analogice cu două metode deosebite și ajungînd sub impresia momentului la concluziuni disparate.

Libera-cugetare era cînd ateismul, era cînd budismul, era cînd știința, era cînd neștiința.

Și atunci s-a întîmplat să-mi cadă în mîini, *Sistemul de filosofie pozitivă* a lui Auguste Comte precum și uvrajele comentatoare ale acestei filosofii de Littré. Și îndată totul s-a lămurit în capul meu. Am înțeles că libera-cugetare nu înseamnă nimic, căci poți să fii liber-cugetător fără să fii om de știință și fără să subordonezi raționamentul tău metodei științifice.

Am renegat libera cugetare și am devenit pozitivist.

*

Evident că și filosofia pozitivistă nu raspunde la cerințele complecte a unui om, dar era pentru mine pe atunci mult superioară liberei-cugetări.

Pe un filosof pozitivist îl poate oricine bombarda cu sute de chestiuni, la care el e mărginit să răspundă numai un lucru ; Știința n-a rezolvit încă cutare chestiune, prin urmare nu mă pot pronunța de vreme ce doctrina mea mă împedică ca să mă hazardez și chiar să fac ipoteze într-un domeniu care nu e acel pozitiv al cunoștințelor sigure omenești.

Dar cel puțin cu pozitivismul ai un criteriu, îngust, mic, incomplect, dar ai unul ; pe cînd cu libera-cugetare, ce criteriu ai ? cu ce material te servești ca să cugeți liber ?

Și aici mai deschid un parantez mai mic, de actualitate.

Unii din cititori poate știu că în vara aceasta a avut loc la Paris un congres al *liberei cugetări*. Am urmărit cu interes dezbaterile și de multe ori am făcut un mare haz.

Erau la acel congres cîțiva oameni de bun simț. Unul din ei a pus congresului întrebarea : ce este libera-cugetare ? ce este un liber-cugetător ?

Și lucru hazliu, care condamnă libera-cugetare și care condamnă congresul, este că nimeni n-a știut să facă o definiție, ba chiar nimeni nici nu s-a încercat, și toți au întors dificultatea răspunzînd cu fraze sau cu încriminări.

De altmintrelea, în ziua de astăzi libera-cugetare nu mai este o doctrină, sau dacă ea este încă una, ea se reduce la o protestare în contra eresurilor și ideilor religioase.

Închid amîndouă paratezele. Și cel mare și cel mic.

XV

IARĂȘI CHESTIE DE ARTĂ

Am lăsat în suspens o chestie de artă care ne diviza pe noi cîțiva de restul „Junimei". Am povestit cum clasicii de la „Junimea" nici nu voiau s-audă de arta medievală.

Dar ideile unilaterale și absolute să combat de la sine prin însuși intransigența lor, iar cei care le susțin, fără de voie în altă ocazie recunosc că au mers prea departe.

Așa s-a întîmplat și cu chestia care ne dezbina. Trecuse cîteva săptămîni de cînd cu discuția asupra artei medievale, cu toții o uitasem, eram preocupați de polemicile cu gazetele din București, cînd într-o seară — „Junimea" era la dl. Pogor — după ce ne adunasem mai toți, dl. Pogor strigă :

— Apropo, am să vă arăt un uvraj de tot interesul.

Trece în o sală de bibliotecă și aduce un volum frumos in-folio cu planșe admirabile.

— Ce este aceasta ? întrebară mai mulți.

— Este uvrajul lui Leduc, asupra arhitecturei din evul mediu, răspunde dl. Pogor. Ia uitați-vă ce bogății de formă arhitectonice, autorul arată cum s-a născut ogiva, cum s-a aplicat rozacele, iată ce forme armonioase și adînci a bolților...

Cu toții înconjurarăm masa și admiram bucată cu bucată, catedralele, castelurile, mînăstirile etc.

Lambrior și cu mine schimbarăm o căutătură, apoi luînd un aer disprețuitor, Lambrior zise :

— Ce mai priviți la barbariile și sălbătăciile aceste, aceasta este o artă informă, arhitectura aceasta e compusă din piatră peste piatră aproape ca piramidele.

Toți se uitară la dînsul, eu nu am mai putut să mă stăpînesc de rîs, și am început a rîde cu poftă.

— A, am zis, va să zică veniți la vorba noastră, va să zică evul mediu a produs ceva, pe care în momentul acesta admirați și a cărui existență pînă acum o negați.

Toți începură a rîde uitîndu-se la dl. Pogor apărătorul clasicismului antic.

Dl. Pogor avea o calitate ; cînd era prins într-o chestie oarecare, recunoștea cu grație greșala, foarte rar avea încăpățînări, de altmintrelea avea un fel de mobilitate de spirit cu care era compatibilă orice schimbare de idei.

— Dar cine a negat vreodată, răspunse rîzînd, că evul mediu nu a avut o arhitectură grandioasă, însă numai arhitectură, nimic altceva.

— Va să zică am cîștigat ceva, răspunserăm noi, recunoașteți că evul mediu are cel puțin o artă, arhitectura.

*

Mai trecu vreo două, trei săptămîni, și dl. Negruzzi veni într-o seară cu un voluminos manuscript și ne zise :

— Bine, pe semne unii oameni cînd n-au treabă, nu s-apucă măcar să-și piardă timpul cu lucruri folositoare. Un erudit al cărui nume nu-l spun, a venit și mi-a dat acest manuscript ca să-l public în *Convorbiri*. Ghiciți ce cuprinde ! Un studiu asupra lui Chateaubriand. Ce interes poate să aibe un asemenea studiu pentru cititorii *Convorbirilor*.

Și de la aceasta se lua vorba despre Chateaubriand și operile lui. Unii erau pentru, alții erau contra, unora le plăcea *Atala*, altora *Cel din urmă Abenseraj*, toți recunoșteau că Chateaubriand este un admirabil prozator, aproape un poet.

Vârgolici, în calitate de normalian se amestecase în discuție, și, între altele, spuse :

— Mie din toate operile lui îmi place *Le Génie du Christianisme*. Acolo Chateaubriand a făcut o alegere măiastră pentru a demonstra ceea ce-și propunea, adică geniul sublim al creștinismului, atît ca morală înaltă cît și ca bogăție poetică.

— Va să zică, întreb eu, găsiți multe bucăți în adevăr poetice cu caracter creștin ?

— Desigur că da, răspunde Vârgolici, cine a negat vreodată aceasta.

— Cine a negat-o ? replică Lambrior. Apoi ați negat-o d-voastră, cînd ați susținut seri întregi că creștinismul a avut de efect decăderea artei și a poeziei, suprimînd formele frumoase și torturînd sufletul senin păgîn ? Ce nu vă mai aduceți aminte ?

Iarăși rîsete. Dl. Pogor uitase chiar o asemenea discuție.

Numai cîțiva recalcitranți, precum Bodnărescu, Miron Pompiliu și alții, încercară să mai susție contrariul.

— Noi am vorbit de sculptură iar nu de poezie, și cu privire la sculptură și astăzi suntem de aceeași părere...

Iată cum, încetul cu încetul, „Junimea“ revenea la idei mai juste, părăsind intransigența doctrinelor clasice. Întîi recunoștea ca artă medievală arhitectura, pe urmă admitea că creștinismul e compatibil cu poezia, și așa mai departe.

PARTEA A II-A

I

CONTINUAREA LUPTEI ÎNTRE IAȘI ȘI BUCUREȘTI

Să relevez o particularitate asupra felului cum acest război de vreo zece ani s-a dus de noi deoparte, și de București de cealaltă.

Din partea *Convorbirilor,* îndată ce unul din noi prindea pe un bucureștean cu vreo prostie, cu vreun act de ignoranță sau de declamatorie patriotică, scria un articol în *Convorbiri,* arăta prostia, indica ignoranța, și după răspuns și replică, totul era sfîrșit. *Convorbirile* nu se mai ocupa nici de autor nici de lucrarea lui, polemica era închisă, și dacă se deschidea, aceasta se făcea cu o altă ocazie, cu alt scriitor, cu altă lucrare.

„Junimea" se mărginea a face pur și simplu critică, și numai din cînd în cînd polemică.

Rolul unui critic se mărginește în a se ocupa de o lucrare și a-i arăta defectele, iar nu a transforma critica într-o diatribă continuă de toate zilele.

În București nu se urma astfel. La criticile noastre, bucureștenii răspundeau cum era și dreptul lor. Cu succes sau fără succes, este o altă chestiune ; după răspuns polemica ar fi trebuit să înceteze, animozitatea de asemenea.

Nu era așa. Bucureștenii păstrau animozitatea și făceau din ea un sentiment permanent în contra „Junimei" din Iași.

Și căutau să-și răzbune pe noi de la Iași prin toate mijloacele, și nu numai la o ocazie ci și fără nici o ocazie.

Era război general și permanent.

Conversația a fost următoarea : că pe cînd noi, cum am spus, ne mărgineam a critica numai scrierile de la ordinea zilei, ei ne luau pe fiecare de la potop, puneau în evidență critică tot ce fiecare din noi scrisese, s-amesteca în viața noastră privată, ataca „Junimea" în bloc, iar nu pe scriitorii cu care avusese polemică, cu un cuvînt ei făceau cum zice franțuzul : *flèche de tout bois* [1].

Acestei porniri se datorește pamfletul la adresa „Junimei", numit *Muza de la Borta rece*, de care mă voi ocupa îndată.

La acest sistem de diatribă continuă, noi păstram sîngele rece, cu atît mai mult cu cît, cu toate încercările, nu ne usturau loviturile, continuam a sta la pîndă, și îndată ce prindeam din nou pe unul din dușmanii noștri în flagrant delict de autorlîc, îi dădeam din nou la cap și ne retrăgeam în fortăreața noastră junimistă.

II

MUZA DE LA BORTA RECE

În 1873, în toiul luptei literare dintre Iași și București, cei de la București se hotărîră să ne dea o lovitură mare și să ne ridiculizeze. Cum am

[1] A recurge la toate mijloacele (fr.).

arătat altă dată, *Beția de cuvinte* a d-lui Maiorescu îi exasperase.

Și atunci se consultară cum să dea acea lovitură.

Între literați se știe cum se dau asemenea lovituri : sau se face o satiră, sau se scrie o piesă burlească, în care ca persoane figurează dușmanii cu care ai război.

Convorbiri literare întrebuințase cîteodată genul satiric, dl. Negruzzi scrisese mai multe satire în versuri în contra d-lor Ureche, Hasdeu etc. Mai tîrziu Eminescu făcuse cu mai mult talent același lucru.

Cei de la *Contimporanul* adoptară sistemul pieselor satirice. Sistemul are avantajul că în piese pot figura atîtea personaje cîte voiești iar forma de dialog pe lîngă că este ce mai vie, dar apoi poți pune în gura fiecărui personaj ceea ce voiești.

La *Revista contimporană* poetul oficial era dl. Zamfirescu. Se făcea mare caz de talentul aceluia.

Vedeți cît posteritatea a fost de nedreaptă cu Zamfirescu, despre care nici nu se mai pomenește, pe cînd cu Eminescu a fost de o părtinire revoltătoare. Așa ar trebui să se gîndească și astăzi cei care aveau acum 30 de ani numai dispreț pentru Eminescu.

Se hotărî deci ca să se facă o piesă satirică în contra „Junimei", o piesă în versuri. Cine să fie însărcinat cu redactarea ei ? Cine altul decît poetul titular al revistei, adică Zamfirescu.

Se adunară cu toții, chemară pe Zamfirescu, discutară canavaua piesei, fiecare își adusese prinosul său de spirit și de comicărie, iar Zamfirescu, după ce adună materialul, se puse pe lucru, și nu știu în cîte zile piesa fu gata și o aduse spre citire

cercului literar bucureștean. Piesa purta următorul titlu :

MUZA DE LA BORTA RECE

Bufonerie literară lirică în trei acte

de

Henry Meilhac și Ludovic Halévy

muzică de

I. Offenbach

Pe atunci era în mare vîlvă piesele lui Meilhac și Halévy și muzica lui Offenbach. Întreaga antichitate greacă cu eroii și cu zeii ei era ridiculizată pentru marele haz a publicului și pentru rușinea savanților, *La Belle Hélène, Orphée aux enfers* [1] etc.

Prin urmare, titlul satirei în contra „Junimei" era în sensul modei de atunci. Decît era periculos ; în adevăr, cînd scrii o satiră și îi dai în glumă ca autori pe Meilhac și Halévy și de muzicant de Offenbach, atunci satira trebuie să aibe măcar a suta parte din spiritul acelor cunoscuți autori, iar *Muza de la Borta rece* păcătuia prin lipsa aproape totală de spirit.

Afară de cîteva mici lucruri pe ici pe colo, piesa era de o nesărătură deplorabilă.

Muza de la Borta rece a fost publicată în broșură deosebită.

După ce mi-am procurat-o, m-am dus repede acasă și am citit-o dintr-o singură suflare și am rămas penibil impresionat de atîta lipsă de orice spirit și de atîta comunitate literară.

La cea întîi vineri, „Junimea" a cerut ca să se dea citire acestui pamflet. Nu am putut suporta cititul pînă la urmă și nu doară fiindcă era îndreptată în contra noastră, ci fiindcă nu avea spirit. De cîte ori am găsit pe ici pe colea spirit, am făcut mare haz, prin urmare nu amorul propriu ne-a împiedicat ca să nu o găsim de spirit. Iată care era subiectul acestei piese pamflet.

[1] *Frumoasa Elena, Orfeu în infern* (fr.).

Piesa se compune din două acte, măcar că pe titlu se vorbește de trei, autorii o concepuse în trei acte, dar în drum ei văzură că nu pot să fabrice decît două și se opriră cu multă înțelepciune acolo.

Actul întîi se petrece în Olimp ; pe lîngă zeii Olimpului figurează numai doi oameni pămînteni, Bodnărescu (Brutnărescu) și o nemțoaică, Tereza, de profesiune bucătăreasă.

Jupiter, sătul de ambrose și nectar, se hotărăște să aducă o bucătăreasă de pe pămînt și găsește pe Tereza, o nemțoaică, bucătăreasa lui Prodănescu, vestitul poet ridicul de pe atunci.

Dar iată Bodnărescu care se hotărăște să plece de la Iași în Olimp, ca să capete o diplomă de poet ; el face acest voiaj, sosește în Olimp și acolo dă peste o supărare de menaj. Tereza în loc de nectar servise zeilor bere de Bavaria ; la gustarea oribilei băuturi, Jupiter devine furios, cheamă pe Tereza, o înjură și o concediază. Bodnărescu, în Olimp, vede pe Tereza, o ia drept o muză din Olimp, îi face declarații pe care nemțoaica le primește și pleacă amîndoi pe pămînt, Bodnărescu crezînd că a răpit pe zeița poeziei.

Toată această complicație nu te face să rîzi. Ideea este că, poetul *Convorbirilor* este mai pe jos mult decît Prodănescu, căci bucătăreasa lui Prodănescu, Tereza, este demnă ca să fie muză.

*

Dar să mergem mai departe. Actul al doilea se petrece pe pămînt, la Iași, la *Borta rece*. Dar să

lămuresc pe cititori ce înseamnă *Borta rece*. Este o crîșmă care există și astăzi.

Borta rece pe atunci era în mare vază printre petrecători și beţivani. Instalată în dealul Sărăriei, crîșma era mizerabilă de aspect, dar avea în schimb niște pivniţi imense cu cotloane și hrube nesfîrșite. Nu știu ce boier bătrîn a avut acolo casele lui, acele case de mult dispăruse și rămase numai pivniţele, pivniţi de acele care numai în un oraș istoric, cu o civilizaţie veche, înconjurat de vii se mai pot găsi.

Acolo niște greci, un Amira, bunicul acestora de astăzi, stabilise o crîșmă și, inteligenţi cum erau, profitase de adîncimea, răcoarea și imensitatea pivniţelor ca să facă depozite mari de vinuri.

Borta rece în curînd deveni, cum am spus, *rendez-vous*-ul petrecătorilor și a beţivanilor, însă de loc a oamenilor de societate, care cel mult trimeteau să cumpere de acolo vin, iar nu beau la *Borta rece*, unde era o adevărată murdărie.

E drept că mai tîrziu *Borta rece*, a devenit o crîșmă curată și a început a fi frecventată și de oarecare societate mai bunișoară, profesori, advocaţi etc. Vilva crîșmei a fost acuma vreo 15 ani, cînd petrecătorii din răposatul partid radical își dădeau întîlnire mai în fiecare seară, de asemenea toţi călătorii din ţară, cărora le plăcea un pahar de vin sau rachiu bun se duceau să petreacă o seară, mulţi de la gară plecau direct la *Borta rece* și de la *Borta rece* se întorceau... la gară.

Reputaţia crîșmei era meritată căci grecii aveau vinuri excelente.

Astăzi *Borta rece* nu mai există în vechiul local, nu știu dacă pivniţele mai conţin vinurile grecilor, dar stabilimentul e transportat pe strada

Gării, lîngă liceu unde se debitează vin numai în butelii; vechea crîșmă este transformată într-un restaurant curat.

*

Pe la 1873 cînd se petrece scena din *Muza de la Borta rece*, eu cel puţin nici nu aveam cunoștinţă de o asemenea crîșmă și cu mine, probabil, mulţi de la „Junimea", de aceea nu-mi pot explica pentru ce, cei de la *Revista contimporană* au pus la acea crîșmă scena întrunirilor societăţei „Junimei".

La „Junimea" nu era nimeni din cei pe care ai putea să-i numești petrecători, cel puţin de cînd știu. Dl. Pogor era sobru de tot, dl. Maiorescu de asemenea, dl. Negruzzi idem, nimeni nu făceau petreceri, noi ceștelalţi tineri nici nu beam vin măcar la masă. Papa-Culianu, Melic, Naum etc. erau de o sobrietate de fată mare. Dl. Bodnărescu nici nu gusta vinul, Creangă încă nu intrase la „Junimea", chiar Eminescu, căruia mai la urmă i-a plăcut băutura, pe atunci, nu bea, cel puţin eu nu știam că bea.

Prin urmare, e neînţeles pentru ce Bucureștenii, în satira de care mă ocup, au făcut din „Junimea" o societate de beţivi și pentru ce, mai cu seamă, au stabilit sediul „Junimei" la o crîșmă ca cea de la *Borta rece*.

Probabil că vreun rău voitor a scornit pe întregul această legendă pe care bucureștenii în complectă necunoștinţă de cauză, au adoptat-o ca o armă în contra Iașului. Probabil că felul cum tineretul petrecea în București i-au făcut să-și închipuie același lucru și de cei din Iași.

Necunoștinţa bucureștenilor în această direcţie mergea mai departe. În actul de la *Borta rece*, junimiștii beau halbe de bere una după alta, lucru

se înțelege. „Junimea" fiind acuzată de nemțism, trebuia la Olimp o nemțoaică Tereza, care să devie muza lui Bodnărescu, iar la *Borta rece* berea ca băutură preferată.

În realitate aceasta constituia o mare erezie. De cînd exista *Borta rece*, nu s-a debitat bere acolo ; ar fi fost o insultă pentru stăpîni dacă cineva ar fi venit să le ceară un pahar de bere. Dar autorilor le trebuia berea ca băutură nemțească și atunci au trecut cu ușurință asupra acestei mici neexactități de fapt.

*

Să vedem acum continuarea în actul al doilea. Personagele din actul al doilea sunt următoarele : Minorescu Magnus (Maiorescu), Neguța (Negruzzi), Minunescu (Eminescu), Brutnărescu (Bodnărescu), Pan-Pan (Panu), Vârcolaci (Vârgolici), Naut (Naum), Stoica Prodănescu, Gulie (Culianu), Jidopol (Xenopol), Urla (Burlă) și Tereza.

Ce fac aceștia la *Borta rece* în actul al doilea ? Petrec, beau și fac literatură. Cînd sosește Bodnărescu din Olimp, împreună cu Tereza, pe care o recomandă „Junimei" ca o muză din Olimp, toți se bucură, iar Eminescu e furios și gelos că numai Bodnărescu are o muză iar el nu. Iată însă că sosește și Prodănescu, el cunoaște în Tereza pe bucătăreasa care fugise de la dînsul, spune acest lucru, își ia bucătăreasa înapoi, iar Bodnărescu și „Junimea" rămîn rușinați.

*

Evident că în asemenea farsă nu se caută intriga nici spiritul de invențiune, ci sarea cu care subiectul e tratat.

În privința aceasta, cum am zis, lucru lăsa mult de dorit.

Care fusese intenția autorilor ? Să ridiculizeze „Junimea". Iată o idee care putea să fie realizată.

O altă idee iar foarte nemerită le venise în cap, anume ca să ridiculizeze pe scriitorii de la *Convorbiri* cu propriile lor scrieri. În adevăr, ar fi fost un comic reușit dacă autorii punînd în gura fiecărui junimist lucruri scrise de ei înșiși, ar fi izbutit ca să scoată efecte de caraghioslîc din combinarea tuturor acestor scrisori.

Și de cîte ori în *Muza de la Borta rece*, acest procedeu a fost bine întrebuințat, de atîtea ori el a reușit însă rar, foarte rar.

Cele de mai multe ori însă autorii pun criticile *Revistei contimporane* sub formă de versuri, chiar în gura junimiștilor, așa că în așa numita farsă autorii repetă prin gura junimiștilor și în mod, chipurile, glumeț criticele nesărate pe care le formulase în *Revista contimporană*. Efectul este deplorabil, farsa nu mai este farsă, iar *spiritul* este acela din *Revista contimporană*, adică nu este de loc.

Și cu toate acestea, ce farsă de spirit s-ar fi putut face, dacă cineva ar fi cunoscut bine *Convorbirile literare*, societatea „Junimea" și... ar fi avut spirit !

Cei de la *Revista contimporană*, au dovedit cu *Muza de la Borta rece* că nu cunosc nimic din toate acestea, că ei nu se servesc de lucruri care pretează la rîs, decît de cîteva epigrame ale lui Bodnărescu, de care, chiar noi, făcusem haz la „Junimea" și de tăieturi, făcute fără gust și discernămînt, din diferite scrieri ale membrilor „Junimei".

Chestia ca interes retrospectiv avînd oarecare însemnătate, mă voi întinde ceva mai mult asupra ei.

De la început spun că „Junimea“ a avut tactul și bunul gust ca să nu răspundă nimic la această satiră.

În adevăr, nu se răspunde la satire sau la piese satirice, căci din una : sau ele sunt proaste și atunci nu merită răspuns, sau sunt de spirit și atunci e o greșeală de a răspunde.

Nu se combat lucrurile de spirit. În lucrări de asemenea natură este totdeauna o parte de fantazie, ceva viu care recreează plăcut pe cititor, adevărul poate să figureze pe ici pe colo numai ca trăsături caracteristice.

Cum poți să combați asemenea lucruri ? Cu documente, cu restabiliri de fapte ? Lumea rîde.

De aceea, cum zic, „Junimea“ nu a răspuns, fie pentru un considerent, fie pentru un altul.

Păcatul originar al *Muzei de la Borta rece* era că printr-însa se căuta să se răspundă la articolul d-lui Maiorescu *Beția de cuvinte*, care era bazat pe adevăr și scris și cu spirit.

*

Dar să vorbesc de această farsă.

Cum am spus, în actul întîi scena se petrecea în Olimp, zeii petrec :

MINERVA
(către Joe)
(Mare arie din opera „Bucherii de la Iași“)

De cînd te abonași, Părinte,
La gazeta *Convorbiri*
Ne-am ieșit cu toții din minte
Zei, zeițe și satiri.

Căci citind fără-ncetare
Rîdem de ne prăpădim

De nimicuri literare
Ce într-însa le citim.

JOE
(luînd o priză de tabac)

Altă foaie caraghioasă
N-am putut să mai găsim.

SATIRII

E gazeta serioasă,
Dar rîdem cînd citim.

Asta însemnează, hai să ne gîdilim ca să rîdem ; căci să faci o piesă pentru ca să afirmi că *Convorbirile* este o foaie caraghioasă, care te face ca să rîzi, aceasta și cu nimic e tot una, iar spiritul aleargă departe de două poște.

Piesa continuă pe această temă, zeii rîd, (spune autorul) la fiecare pas întîlnim : ha ! ha ! ha !

În adevăr, iată încă pe aceeași temă :

Căci ce am deveni măi frate
Dacă bieții muritori
N-ar scri stihuri nesărate,
Să rîdem de mii de ori.

Să citim fără-ncetare
Rîdeți și aplaudați
Ș-astor mofturi literare
Cu sictir să mi le dați.

ECOUL

Ș-astor mofturi literare
Cu sictir să mi le dați.
(Toți rîd, aplauze frenetice)“

Așa că e de spirit ?

Am zis rîndul trecut că este o idee nostimă în *Muza de la Borta rece,* aceea de a intercala în piesă fragmente din *Convorbiri,* cu condiție ca acele fragmente să preteze la ridicul.

Numai vreo două, trei întîlnești de acest fel, și încă și acele răsuflate, voiesc să zic că se gluise atîta asupra lor, încît ele erau absolut fără interes.

Tema pe care a fost combătută „Junimea" a fost în principal acea a epigramelor lui Bodnărescu, în care rîzătorii aveau și nu aveau dreptate.

M-am explicat în altă parte asupra acestei chestii.

În adevăr, ceea ce izbea în epigramele lui Bodnărescu erau două lucruri : întîi, că ele erau serioase, și al doilea, că ele erau confuze.

Aceste două lucruri au stîrnit critici.

Asupra punctului întîi criticătorii nu numai că n-aveau dreptate, dar dovedeau ignoranță.

Epigrama la început era cîteva versuri, cel mult opt sau zece, care putea să aibă ori și ce fel de obiect mai totdeauna serios ; ea putea să fie o inscripție tumulară, o bucată amoroasă, pastorală etc. ; partea ironică era foarte restrînsă sau putea să lipsească cu totul ; orice dicționar arată acest lucru.

Prin urmare, cînd cei de la *Revista contimporană* își băteau joc de Bodnărescu pe motiv că epigramele lui erau fără sare, ci din contră serioase, ei nu înțelegeau că Bodnărescu făcea epigrame în accepțiunea cea veche a cuvîntului.

Asupra lucrului al doilea rîzătorii aveau dreptate, epigramele lui Bodnărescu cele mai multe

erau confuze, în genere tot ce scria el, chiar de bună calitate era pus într-un stil greoi și cam obscur.

Am spus în cursul acestor amintiri cum noi, în „Junimea", seri întregi am făcut haz de epigramele lui Bodnărescu și, de sigur, cu mai mult spirit și cu mai mult apropo.

Bodnărescu era de față, rîdea și el împreună cu noi, căci în seninătatea lui el credea că facem numai glume sub care nu s-ascunde nimica serios.

De altmintrelea, îndată ce dl. Maiorescu îi aproba o lucrare, părerea celorlalți îi era indiferentă, și noi profitam, abuzînd chiar de această seninătate, ca să-i azvîrlim tot felul de săgeți răutăcioase, știind bine că ele cad deasupra cuirasei sale de autor convins de meritul produselor sale.

Să vedem cum în *Muza de la Borta rece* este exploatată tema epigramelor lui Bodnărescu.

Una mai cu seamă făcuse turul gazetelor ; pe aceea o iau și cei de la *Muza de la Borta rece.*

JOE

Să citim *Convorbirile,* ascultați sunt versuri epigrame, așezați-vă toți la locurile voastre să vedem lucruri frumoase și *hazlii* după cum zice Minorescu (Maiorescu).

VENERA

Mie îmi plac epigramele deși de multe ori m-am înțepat.

MINERVA

îmi plac scrierile picante.

Un mic parantez.

Vedeți cum cei de la *Revista contimporană* înțelegeau epigramele, ca ceva hazliu, înțepător și

picant. Cum am spus mai sus, alta înțelegea Bodnărescu cînd făcea epigramele.

JOE
(citind)

Tăcere... întîia epigramă (își pune ochelari)
Sus pe Olimp ori pe Tempe înflorită mă cheamă a mea zînă ?
Colo pe pisc eu între amîndouă pe plai te voi duce
(Stupefacție generală, pauză)

JOE

Ce ați înțeles domnilor ?

TOȚI

N-am înțeles nimic, nimic, ha ! ha ! ha !
(Aria chin, chin, chin, și isa, sa sa)
Evohe ce epigramă
Dracu știe ce-o mai fi
O epigramă, o amalgamă
Hai sictir cu ea d-aci

Aici gluma era reușită, însă cum am spus nu era decît o repetiție.

Cu toate aceste epigrama aceasta nu era un non-sens, cum se pretindea, este o idee în ea, dar, din cauza aplicației pe care poetul voiește să i-o dea, ea este confuză.

Ce sens are ea ?

La „Junimea" de cîte ori se citea această epigramă, și mai ales întîiași dată, dl. Pogor, care era dușmanul obscurantismului, lua totdeauna cuvîntul și întreba :

— Caracuda a înțeles ceva ?

— Nu ; răspundeau în cor cei opt și cu dl. președinte.

— Cei trei români au înțeles ceva ?

— Nu ; răspundeau Lambrior, Tasu și cu mine.

— Pudicul Naum priceput-a ceva ?

Dl. Naum se înroșea și dădea semne că nu.

— Bine-Hrănitul Caraiani înțeles-a ceva ?

— Nimic, răspundea rîzînd.

Și așa pe rînd dl. Pogor întreba pe toți.

Apoi, adresîndu-se către dl. Maiorescu, îi zicea :

— Acum spune-ne tu ce ai înțeles ?

Dl. Maiorescu își netezea barbișonul, își lua un aer didactic și ne spunea ceva.

Trebuie să spun că toată această înscenare era o glumă ; noi înțelegeam care a fost ideea lui Bodnărescu, dar într-adins ne făceam că nu înțelegem nimic, pentru ca să protestăm în contra confuziei care era păcatul a tot ce scria Bodnărescu.

Obscuritatea acestei epigrame atîrnă mai cu seamă de la cuvîntul „Tempe".

Toată lumea știe ce era Olimpul ; acest munte înalt servea în mitologia greacă de lăcaș al zeilor. Dar foarte puțini știu ce este Tempe. Tempe este o vale adîncă între muntele Ossa și Olimp, vale celebră în antichitate, cîntată aproape tot așa de mult ca și Olimpul, vale reputată pentru vegetația sa luxuriantă și sălbăticia siturilor sale.

Dacă cunoști aceasta, sensul epigramei lui Bodnărescu reiese lămurit. Poetul se întreabă sub ce inspirație să scrie, să cînte înălțimile inaccesibile și maiestoase ale Olimpului, sau frumusețile înflorite și sălbatice ale văilor Tempei ? Și răspunde că preferă să cînte plaiurile dintre amîndouă pozițiile, adică să nu se ridice pînă la înălțimile Olimpului, nici să se scoboare în adîncimile Tempei. Inspirația lui cată să evite extremele.

Desigur că este o idee și încă o idee poetică, foarte greu însă de arătat chiar cînd voiești s-o explici, cu atît mai greu cînd ea este pusă numai în două versuri și cînd cuvîntul de Tempe, care servește de contrast cu Olimpul, nu este generalminte cunoscut.

Nu mai puțin adevărat că :

„Colo pe *pisc* eu între amîndouă pe *plai* te voi duce" este o umplutură.

Dar, în fine, gluma mergea.

Nostim era că în *Muza de la Borta rece,* cine nu înțelegea ce e *Tempe ?* Însuși zeii Olimpului în frunte cu *Jupiter ! ! !*

*

Dar iată că în *Muza de la Borta rece,* care ar fi trebuit să fie picantă și ușoară, vedem tirade sforăitoare în contra literaturei germane și a nemțismului de la *Convorbiri.*

Tereza bucătăreasa dă zeilor bere în loc de nectar, Jupiter se înfurie și între altele îi zice :

Însă tu ca o ingrată îmi dai băuturi nemțești
Ce se bea acum de modă și la Iași și-n București,
Ce pe zei înveninează și pe orice muritor
Îl tîmpește și îl face ca pe o vită din obor.

iar corul de zei repetă :

Auziți obrăznicie
Vor Olimpul a nemți.
Jurăm ură și mînie
Celor ce vor îndrăzni

Sosește în Olimp Bodnărescu, cerînd o diplomă de poet și atunci zeii se întreabă ce să facă cu asemenea pămîntean, care voiește cu orice preț să fie poet.

Minerva mai miloasă propune :

Să-i dăm loc de casă pe muntele Parnas,
Căci poate să îmblînzească pe agilul Pegas.

Joe s-apropie și-l examinează :

Este oare Minunescu
Ce Egiptul a cîntat

se face aluzie la admirabila poezie a lui Eminescu *Egipetul.*

Nu, acesta e Brutnărescu
Tot ca el de nesărat.

răspund satirii.

Auziți, Eminescu nesărat ca și Bodnărescu ! Și atunci zeii furioși că Bodnărescu le întrerupe petrecerea cîntă într-un stil delicat și într-un gust olimpian următoarele :

O, ce noapte blestemată,
Nu putem să chefuim.
Ia-l d-aici c-apoi pe dată
Cu poliția îl gonim.

Evohe, ce *secătură*
Vrei poet să-l declarăm ?
Ia d-aici și astă broșură
Ia-l și fugi că te înjurăm.

Ce versuri ! ce stil, ce expresie !

*

Dar ia să mai vedeți în materie de vulgaritate, ce cuvinte să pun în gura lui Minorescu ! (Maiorescu).

Bodnărescu vine în Olimp cu un certificat din partea d-lui Maiorescu pentru *chir* Joe (așa că e spirituală expresia *chir ?*) Iată

Act prin care subscrisul Minorescu
Constat în conștiință că d. Brutnărescu,
De n-ar avea o muză, ar fi de el păcat,
Căci ce a scris pînă acuma e bun de lepădat.
Precum subscrisul critic pretind a mă numi,
Asemenea și dînsul, poet voiește a fi.
Iar eu neștiind carte aici am semnat
Prin punere de deget și treaz și nemîncat,
Și-apoi s-a dat la mîna acest al meu răvaș,
Făcut la 4 august în capitala Iași.

Și cu asemenea trivialități proaste cei de la *Revista contimporană* răspundeau *Beției de cuvinte* și tuturor criticilor noastre acerbe.

*

Urmează apoi o scenă de amor între Brutnărescu și bucătăreasa Tereza, de cel mai prost gust și de cea mai calificată vulgaritate.

Bodnărescu s-arată fără de veste.

TEREZA

Mein *Gott*

BRUTNĂRESCU

Eu nu sînt *Gott* iubito, aici am venit,
Ca să te iau pe tine să-ți spun ce-am suferit
Am vrut ca Prodănescu și eu poet să fiu.

Este pură copilărie, acuzi pe „Junimea" că este nemțită, acuzi pe Bodnărescu că se inspiră numai din autorii germani și cînd Tereza exclamă *„mein Gott"*, Bodnărescu răspunde :

Este aproape idiot.

În fine, actul întîi se sfîrșește cu reîntoarcerea lui Bodnărescu pe pămînt, luînd cu sine pe bucătăreasa Tereza pe care o crede o muză din Olimp.

Această din urmă intențiune, adică a lua bucătăreasa nemțoaică drept muză, nu e tocmai proastă.

*

Vin la actul al doilea.

Acesta se petrece, cum am spus, la crîșma *Borta rece.*

Am spus deja ca invenția este absurdă ; nu era nici o legătură între „Junimea" și *Borta rece.*

„Junimea", prin elementele ei principale, era o societate *highlife,* nici o legătură nu exista între dînsa și păturile mai populare.

Membrii ei principali, precum d-nii Maiorescu, Pogor, frații Negruzzi, Nicu Ganea etc., frecventau — cînd le frecventau — cafenelele cele mai reputate. Așa era în strada Academiei o cafenea foarte elegantă, ținută de unul *Franzose ;* de la ferestrele liceului unde eram intern vedeam toată ziua sosind cupelele elegante, acolo tinerimea aurită ieșeană pe atunci încă în număr se ducea. Tot acolo și membrii sus-numiți ai „Junimei", împreună cu dl. Carp, pe care îl uitam, își avea din cînd în cînd ședințele lor de petrecere.

Acolo se bea numai *cognac, fine-champagne* și *champagne* a 40 lei butelia. Membrii „Junimei" mai frecventau, de asemenea, o cafenea foarte la modă și foarte elegantă în strada Mare, ținută de un franțuz, „Café de Paris", unde noi ceștilalți mai tineri și mai săraci nici nu îndrăzneam să intrăm,

ci ne uitam cu invidie la fericiții muritori care deschideau ușile cafenelei cu un aer foarte degajat, nepăsător și superior.

În Iași „Junimea" avea reputație de societate cu pretenții aristocratice, care nu binevoia a se scoborî ca să aibă relații cu burghezimea chiar intelectuală a orașului. Prelegerile populare erau frecventate de înalta aristocrație din Moldova — partea femeiască — Mavrocordatele, Șuțuleștele, Ghiculeștele, Sturzeștele etc., împodobeau întîiele rînduri de fotoliuri la acele conferințe. Prin urmare, cînd cei din București, în satira lor, pun sediul „Junimei" la o crîșmă ordinară ca *Borta rece*, pe care pe atunci nimenea din societatea bună poate măcar nici o cunoștea, era un fel de aberație neiertată, căci în asemenea farsă cea întîi condiție este ca să pui pe cei pe care voiești să-i ridiculizezi în mediul lor universalminte cunoscut. Așa, de exemplu, ce ar fi zis publicul dacă Meilhac și Halévy ar fi spus că zeii Greciei antice se adunau, nu în Olimp, ci în insula Cipru ? Cam așa impresie a făcut în Iași pe atunci faptul că adversarii noștri din București au inventat pentru „Junimea" o localitate de petrecere *Borta rece*.

Dar să viu la actul al doilea.

Scena se petrece în crîșmă la *Borta rece ;* servitorii crîșmei așteaptă ca *Agiamiii*, adică membrii „Junimei", să vină să facă chef și să țină în același timp ședință literară. *Agiamiii,* (așa că epitetul e nostim și sugestiv ?), sunt precedați de Jidopol (Xenopol).

Ia să vedeți acum ce rol îi dau d-lui Xenopol, cei de la *Revista contimporană* în farsa de care mă ocup. Pentru aceasta să reproduc vorbele cu care s-adresează dl. Xenopol servitorilor crîșmei :

Băieți, gătiți o masă cu bere și cu vin,
Fiindcă Agiamiii la cină astăzi vin.
Să fiți cu îngrijire, să vă grăbiți la pas ;
Iar de vor cere supă, să dați din ce-a rămas.

(Aparte)

Mă iau cu binișorul pe lîngă Agiamii,
Le dau vin și mîncare de morcovi și gulii
Din cuinia cea mare lui neica Cănănău
Ce noaptea pe furișuri le iau într-un hîrdău.
Și ei drept răsplătire, admit în „Convorbiri"
Articolele mele profunde în gîndiri.
Prin ele sus și tare, mereu am susținut
Că oricare dugheană cu vinuri de băut
Să fie de îndată închisă, iar a mea
Unică să rămîie... și sper a rămînea !
Articolul ce astăzi făcui e minunat,
Mă duc să-i pun un capăt... căci iată s-a înoptat.

Mi-aduc aminte că, cînd am citit acum 33 de ani aceste versuri, un dispreț adînc m-a cuprins pentru autorii acestor murdării. Citisem multe satire și epigrame din literaturile cunoscute și nu-mi închipuiam că o satiră poate să servească de pretext ca să înjuri surugiește o societate literară și să insulți în mod murdar pe persoanele de acolo. Și mă întrebam : oare ce se petrece în capul autorilor *Muzei de la Borta rece,* cînd inventează ca lucruri de spirit că : *Jidopol se ducea noaptea la bucătăria unui restaurant, lua din hărdăul de lături mîncările azvîrlite acolo, pe care apoi le servea membrilor Junimei ?* Este de o grețoșenie revoltătoare și de un spirit, de o delicateță...

Dar ce să mai zici de explicația pentru ce *Convorbirile* publică articolele d-lui Xenopol ? Fiindcă le dă de băut și de mîncare în sensul de mai sus.

*

După acest monolog a lui Jidopol iată că dl. Minorescu își face intrarea.

Recitativul pus în gura d-lui Maiorescu este nostim prin mișcarea versului și prin insanitățile plăcut unite între ele.

Este una din bucățile cele mai reușite, de aceea dau întreaga bucată.

MINORESCU
(recitativ)

I

Sunt *Minorescu*, criticul mare
Și muzicante cu aforizm
Limbut limbistic ; prin buzunare
Am atestate cu magnetizm,
Știu logaritmii pe din afară,
Și matematici cîte poftiți !
Sunt o minune financiară
Ce în Moldova nu prea găsiți !

II

Filosofia
Menageria
Astronomia
Dreptul civil, dreptul roman,
Și poezia
Și psaltichia
Și spițeria
Le țin în capu-mi ca într-un borcan !
Ingineria,
Zoologia,
Scamatoria,
Științe rare, le știu de rost !

Altul ca mine
Să știe bine
Și să se închine
Moftangeriei, nici n-a mai fost !
Pedagogia
Bucătăria
Și chirurgia
Numai eu singur le pot trata,
Autorlîcul
Advocatlîcul
Și cu Boclîcul,
În România, sunt partea mea !
Eu pe gramatici
Și numismatici
Și pe lunatici
Îi fac să înghețe cînd m-or vedea !
Caligrafiștii
Unioniștii
Și publiciștii
Sunt ca o minge în mîna mea !

III

Dar aste toate științe rare
Eu în nemțește le-am absolvit
Căci țara noastră nu e în stare,
Să scoată astfel de procopsit !

Cum am zis, într-o farsă în care spiritul lipsește aproape cu desăvîrșire, această intrare a d-lui Maiorescu și caracterizare ca atoateștiutor, căci cam așa s-arătase în *Convorbiri* dl. Maiorescu, nu este lipsită de haz și de oarecare simț de observație.

*

Iată acum cum pozează pe ceilalți membri, care rînd pe rînd își fac intrarea

Minunescu (Eminescu) și Năut (Naum) ținîndu-se la braț intră

Noi suntem poeți măi frate
Ce gramatică nu știm
Și orice reguli consacrate
Le călcăm, le nimicim.

Ar fi mult de scris asupra incorectitudinilor gramaticale a autorilor și, mai cu seamă, a poeților. Evident că Eminescu are de asemenea incorectitudini, dar trebuie să fie cineva foarte simplu ca să-și închipuie că un poet care forțează puțin regula de gramatică, întrebuințează un cuvînt într-o accepție neobicinuită pînă atunci, sau silește o comparație, *le face toate aceste fiindcă nu știe gramatica și nu știe regulile consacrate.* Mulți își închipuiesc că scriitorii trebuie să scrie cu gramatica în mînă. Apoi dacă ar fi așa, desigur formele gramaticale, cele admise într-un moment dat, ar fi observate, dar adio inspirație, adio originalitate, adio frază a vieței și a stilului.

Dar iată că și Negruzzi își face intrarea.

NEGUȚĂ

Sunt Neguță redactorul
Scriitorul din chiar senin
Rima, amorul cu toporul
Și cu cinste mă închin.

„Rima, amorul cu toporul" nu e rău. Iată că-mi fac și eu intrarea.

PAN-PAN

(intră cu aerul lui Nae Postuleanu din cantoneta „Paraponisitul")

Eu sunt Pan-Pan *tocilitul*
Ce istoric mă numesc
Însă vai nenorocitul
Nu prea pot s-o nimeresc.
(Plînge și s-așează lîngă ceilalți)

Să explic epitetul *tocilitul.* Am spus în aceste amintiri cum că la critica mea asupra *Istoriei românilor* de dl. Hasdeu, acest din urmă n-a binevoit să răspundă singur, ci a pus pe unul din aghiotanții săi, pe dl. Tocilescu.

Dl. Hasdeu avea mai cu seamă doi aghiotanți; pe dl. Tocilescu și pe răposatul G. Dem. Teodorescu.

Dl. Tocilescu mi-a răspuns cu temperamentul care îl are și astăzi, însă cu mult mai puține cunoștințe decît are astăzi. E drept că d-sa a fost mai mult actorul, și sufletul era dl. Hasdeu.

Cum am spus, este o altă chestie; cred că nimeni nu poate să mă bănuiască că mai am amor propriu pentru niște încercări istorice din tinerețe, dar recitindu-le și azi sunt convins că am avut în cea mai mare parte dreptate și că acele critici n-au fost doborîte nici de dl. Hasdeu, nici de dl. Tocilescu.

În piesă, cum vedeți, mi se dă rolul că am fost *tocilit* și de atunci plîng mereu, plîng prin toate ungherile. În adevăr, acesta e rolul meu, mai cu seamă în *Muza de la Borta rece.*

În adevăr, iată încă o scenă care în definitiv nu este tocmai așa proastă.

Junimiștii se pun pe băut, pe petrecute. Deodată s-aude un plînset înăbușit.

MINORESCU

Dar ce este?

NEGUȚĂ

Ce să fie ? bietul Pan-Pan desperat
Plînge amar și varsă lacrimi.

(Către Pan-Pan)

PAN-PAN
(cu patos)

Mă întrebați de vărs lacrimi și de ce sunt ofilit ?
Ați uitat voi de fiasco, de rușinea ce-am pățit ?
Dracu mă puse pe mine de Hasdeu a m-agăța
Și să scriu o nerozie !

MINORESCU

Ești nebun pre legea mea !
Dacă noi am ține seamă despre tot ce am lucrat,
De nimicuri și de mofturi ce-n gazetă am imprimat
Și-am gîndi la rîsul lumei ; apoi, zău, ar trebui
Să oftăm ziua și noaptea și de plîns să ne topim.
Lasă-ncolo aste lacrimi... și mănîncă o chiftea.

Cînd zic că scena nu e așa proastă mă gîndesc la invențiunea de scenă. În adevăr e comic ca pe cînd toți beau și benchetuiesc să auzi pe unul plîngînd într-un colț ; cînd e vorba însă de cuvintele pe cari autorii le pun în gura mea și, mai cu seamă, a d-lui Maiorescu, ele sunt pur și simplu inepte.

Bine, oamenii aceia nu înțelegeau ei că cea mai elementară regulă în o piesă, cînd prezinți persoane cunoscute, este ca să le pui în gură lucruri care să se apropie cu temperamentul lor și cu felul lor de a gîndi, însă ridiculizate ?

Or, este elementar că un autor niciodată nu recunoaște că nu are dreptate și că a fost strivit de adversari, iar unui critic, conducător de revistă,

nu-i poți pune în gură însanități ca acele puse în gura d-lui Maiorescu.

Ca punere în scenă *Muza de la Borta rece* e bună, autorii n-aveau decît să ia scenario oricărei piese pentru ca să-l copieze, de aceea intrarea în scenă a persoanelor de la „Junimea", este hazlie.

Ca să complectez tabloul iată cum intră ultimii membri care au să joace un rol în piesă :

Urlă, Badea, Gulie, Vîrcolaci și cei de sus

URLĂ

Eu sunt Urlă ceaslovarul,
Și cu Badea cel bucher :
Cu Gulie — Arhon-Serdarul
Vârcolaci, condei de fer...

TOȚI
(către public)

Ne închinăm cu plecăciune
Cu respectul cuvenit,
Și vă cerem iertăciune
Pentru cei ce n-au venit...
(Se reașează)

O VOCE DIN PARTER

Destui sunteți ș-atîți.

Acest „Destui sunteți ș-atîți", nu e rău. Dar vulgaritatea și trivialitatea te dezgustă.

Ia mai vedeți o mostră :

Bune sunt astea frate Minorescule ? Vezi ce căpătăm dacă ne legăm de oameni din chiar senin ? Tu nu vrei să mai asculți de nimeni, tot cu capu mare — ne-ai făcut acum de rîs !

MINORESCU

Trebuia să-i zdrobesc. Comitetul hotărîse! Altminteri nu mai aveam nici un prestigiu; „Direcţia nouă“ rămînea un fleac.

GULIE

(în parte)

Dar acum ce a rămas! (tare, către *Pan-Pan*, spre a schimba vorba)

Ziceai că nu-ţi plac chiftelele şi acuma le dai zor!

PAN-PAN

(cu convingţiune)

Am mîncat şi ce nu-mi place! precum fac şi d-lor!

Asta e spirit?

Dar, cum am zis, bine sau rău, înscenarea e cel puţin acceptabilă.

Iată deci pe membrii „Junimei“ adunaţi la *Borta rece*, sub prezidenţia d-lui Maiorescu. Şedinţa se deschide, prin urmare să ne aşteptăm la lucruri nostime şi hazlii, lucruri mai cu seamă care s-a-copere cu ridicul pe personagele puse în scenă.

Fiecare îşi comandează ceva de consumat, varmvurştii au foarte mare trecere, precum şi berea, de vreme ce „Junimea“ este o societate nemţită.

Dl. Maiorescu este afundat în citirea unui *ceaslov*.

Ceaslov, de ce? N-am înţeles niciodată aceasta, nici atunci, nici acum. Ideile „Junimei“ şi cultura metafizică şi transcendentală a „Junimei“ pentru care i se făcea un cap de acuzare, n-are nici o legătură cu ceaslovul.

A, poate că învăţaţii de la *Revista contimporană* ne ziceau nouă, cei de la „Junimea“, bucheri? Poate? Ceaslov, bucheri, dar tot nu se potriveşte.

Spiritul ar fi consistat ca autorii să pună în gura fiecărui dintre membrii „Junimei“ lucruri ridicule şi caraghioase scoase din scrierile lor.

Şi, în adevăr, se încearcă să facă acest lucru. Însă se încearcă într-un mod deplorabil, şi astăzi acele încercări se întorc pentru confuzia lor în contra lor.

Să începem cu dl. Maiorescu.

Cititorii au văzut că intrarea în scenă a d-lui Maiorescu era bună, chiar nostimă. Să vedem dacă acea impresie se continuă.

MINORESCU

Să s-aducă băutură? Cine este îmbufnat
Să cunoască că-n gazetă nu mai este lăudat.

(Mişcare din partea lui *Minunescu* şi *Năut*; *Neguţă* se întoarce repede, se pune pe rîs şi gîdilă pe *Minorescu* care-i dă uşor peste mînă şi continuă)

Ştiţi prea bine că voi sunteţi nişte slabe creaturi,
Că ce-aţi scris pînă acuma sunt curate secături.

VÂRCOLACI

Protestez şi cer cuvîntul, să constat că eu nu fac
Versuri proaste, nesărate, ce la nimenea nu plac!

MINORESCU

(continuînd)

Numai eu avui curagiul, trist curagiu dacă voiţi,
În „Direcţia cea nouă“ să pretind ca voi să fiţi
Voi, ce, fie zis în treacăt, n-aţi putut să învăţaţi,
Ce e rima sau silaba şi o frază să formaţi!

PAN-PAN

(cu necaz)

O ştii d-ta mai bine!

MINORESCU

Nici eu nu știu, drept să spun
Dar orcum fac gură mare, strig și voi să mă impun.

Va să zică dl. Maiorescu e reprezentat ca un șarlatan. Este întrebarea : de unde reiese asta în piesă ? Din nicăierea.

Ceva mai mult : autorii satirei nu se mărginesc numai a înjura pe membrii „Junimei", dar se laudă singuri afirmînd că au zdrobit pe junimiști cu satira lor.

VÂRCOLACI (Vârgolici)

Vrei să te impui ! faci gură ! este poate adevărat ;
Dar băieții sunt ai naibii, la papuc mi te-au luat.
Ai văzut oare satira ce-a ieșit la București ?
Mai poftim de te impune și fă gură de voiești !
Auzi !... bietul Brutnărescu ! dus la targă de orbeți.
In Olimp să ceară muză

(rîzînd)

Hei ai dracului băieți !

(*Neguță* face semn lui *Vârcolaci* să tacă. *Minorescu* se plimbă prin cameră).

GULIE

Bune sunt astea, frate Minorescule ? Vezi ce căpătăm dacă ne legăm de oameni din chiar senin ? Tu nu vrei să asculți pe nimeni, tot cu capu mare, — ne-ai făcut acum de rîs !

MINORESCU

Trebuia să-i zdrobesc. Comitetul hotărîse ! altminteri nu mai aveam nici un prestigiu : „Direcția nouă" rămînea un fleac".

Bine, bine, *Borta rece* ne zdrobise ; dar cum ? De unde se vede asta ?

Iată ce autorii acestei satire au uitat să facă, adică lucru esențial.

În această direcție sunt numai pe ici pe colo foarte mici încercări.

Așa într-un moment dat pare că autorii surprind ceva din felul de a se exprima al d-lui Maiorescu. Într-o scenă dl. Minorescu zice către Neguță.

„Mulțumesc băiete, tu ai cuprinsul intuitiv al obiectivității cuantitative și înțelegi *Direcția nouă*... că trebuie să urmăm pe valul undelor, sau pe unda valurilor..."

Ce păcat însă că spiritul ordinar și trivial al autorilor nu poate să meargă două fraze înainte pe această temă nostimă ! Ei își dau în petic, continuînd astfel :

„De aceea te-am pus în capul flecăriilor literare. „Direcția Nouă" ! Dar ce am însemna toți aceștia dacă n-am mai fi născocit acest moft ?"

Cu toate acestea sunt cîteva ghidușii cu privire la dl. Maiorescu. Dar nici acestea nu sunt invenția celor de la *Contimporanul*, ele sunt glume pe o temă cunoscută cu privire la dl. Maiorescu.

Iată :

Bodnărescu sosește din Olimp, avînd într-o targă pe Tereza, bucătăreasa, pe care o crede că este muză.

Tereza se deșteaptă în mijlocul membrilor de la „Junimea".

BRUTNĂRESCU

Draga mea, vino-ți în fire și inspiră poezii !

(o aduce în fața scenei)

MINORESCU

(Ciupind-o de braţ, pe cînd Brutnărescu îi pune galenţii în picioare, încet)

De-mi dai o sărutare
Nime în lume n-o să ştie
Căci va fi sub pălărie
S-apoi cine treabă are !

TEREZA

(aşezîndu-şi bocceaua pe spate)

M-ai lovit în pălărie !

(Minorescu ruşinat se retrage repede ca să nu prindă de veste Agiamiii).

Minorescu în piseă cum vede o femeie imediat se încălzeşte şi începe a-i face curte. Tereza adoarme, targa este adusă în faţa scenei, atunci Minorescu ia o oală cu busuioc de pe masă, presară frunze pe capul Terezei şi *o stropeşte cu bere, ciupind-o uşurel.*

AGIAMIII

„Ura ! ura ! la mulţi ani !
Clasicii latini şi elini sunt bătrîni şi gugumani !

(Gulie duce targa la locul ei. Brutnărescu rămîne în genuche cufundat în reflecţiuni; toţi Agiamii sunt ocupaţi să aşeze lucrurile pe la locurile lor; Minorescu profită de ocazie ca să strîngă în braţe pe Tereza şi îndată îşi reia aerul grav şi magistral).

Şi mai departe Minorescu. urcîndu-se pe un scaun.

Muza este a lui Hagiu, e a lui, el e stăpînul
Toţi veţi cere inspiraţie, acest drept îl stabilesc.

(Aparte)

„Iar ciupiri şi... *alte glume pentru mine le opresc.*

*

Rolul care mi-l dă mie în această farsă am spus deja că e foarte simplu, eu plîng necontenit de ruşinea ce am păţit îndrăznind să critic, criticînd pe dl. Hasdeu.

Iată :

NEGUŢĂ

„Ce să fie ? bietul Pan-Pan desperat
Plînge amar şi varsă lacrimi
(către Pan-Pan)
Spune ce ţi s-a întîmplat ?

PAN-PAN

(cu patos)

Mă întrebaţi de ce vărs lacrimi, şi de ce sînt ofilit ?
Aţi uitat voi de fiasco, de ruşinea ce am păţit !
Dracu mă puse pe mine de Hăşdău a mă agăţa
Şi să scriu o nerozie !

Această idee li se pare aşa de fecundă în efectele comice încît autorii revin de zece ori aproape asupra ei.

Aşa iată încă o variantă :

PAN-PAN

(contemplativ)

Cît oi fi şi oi mai trăi.
Eu istoric n-oi mai fi !
Frunză verde lemn trăsnit
Căci Hăşdău m-a prăpădit !

Este ceva nostim şi cu privire la mine.

Bodnărescu se întoarce din Olimp cu o muză, ceilalți poeți precum Eminescu, Naum, sunt geloși de această mare favoare și vorbesc între dînșii pizmuind pe Bodnărescu. Așa Eminescu îi zice d-lui Maiorescu :

MINUNESCU

Dumitale îți convine căci pe el l-ai îndemnat
Să se ducă să-și găsească muza lui...

MINORESCU

Neapărat !

MINURESCU

Ai uitat că nici eu muză vreodată n-am avut

NEGUȚĂ

Ba nici eu !

NĂUT

Nici eu !

MINORESCU

Știu bine, timpul nu este pierdut.

În această conversație, iată că și eu mă amestec și zic :

PAN-PAN
(suspinînd)

Dar istoricii au muză, aș dori să știu și eu ?

Asta e bună.

Desigur că dacă este vorba de a te întreba apropo de *Muza de la Borta rece*, după formula clasică care este personajul cu intenții de a fi ridiculizat principal, e Brutnărescu, adică Bodnărescu. Și trebuie să fiu drept și să recunosc că el era ales cu oarecare dreptate.

Nu doar că Bodnărescu preta la ridicul. El era un om serios și dacă nu se distingea prin calități extraordinare, dar se ridica la o mijlocie onorabilă.

Nu știu însă cum făcea că din scrierile lui se degaja oarecare plictiseală. Așa, dacă luai frază cu frază ce scria, afară de obscuritatea care îi era caracteristică, încolo nu puteai să relevezi nimica de lovitor bunului simț. Însă în totalitate îți dădea impresia de plictiseală.

Mi-aduc aminte cum noi nu puteam suporta la „Junimea" citirea prozei, mai cu seamă a lui Bodnărescu.

De ce ? Probabil că și noi eram niște tineri neastîmpărați, dar și proza lui Bodnărescu era prea bătrînă.

Versurile lui mergeau, ele erau laconice, concentrate, lapidare pînă la întunecime, după cum voi arăta încă printr-un exemplu, dar erau ceva.

Pînă cînd proza lui... mai ales cînd ea avea intenții de a fi scrise în stil ușor și cam fantastic.

Mult haz am făcut noi de asemenea proză cu pretenții cum am spus ușoară și strengărească, mai cu seamă ne-am distrat de mici excursiuni *„ale sale"*.

Țiu minte foarte bine că Bodnărescu, venind într-o seară la „Junimea", și la întrebarea d-lui Pogor :

— Cine are ceva ?

Bodnărescu răspunse cu un glas blajin, mai mult un fel de suspin :

— Eu.

— Apoi dacă ai ceva, scoate-o, răspundea brutal dl. Pogor.

Iar Bodnărescu, roşindu-se ca racul, scoase... un rulou de hîrtie.

— Poezii sau proză ? întrebă cam sarcastic dl. Negruzzi.

— Proză, răspunde tot mai timid Bodnărescu.

— O, dacă e proză, replicară mai mulţi, atunci e grav ; s-ascultăm.

— Eu aş prefera, zice dl. Ganea, să fie versuri.

— Ştiu de ce, replică dl. Pogor, pentru că te temi ca în proză să nu-ţi facă concurenţă Bodnărescu.

În timpul acestei mici discuţii, Bodnărescu rămăsese nemişcat cu manuscriptul în mînă, uitîndu-se zăpăcit la unul şi la altul.

Trebuie să lămuresc că dl. Maiorescu lipsea de la şedinţă. Cînd dl. Maiorescu era de faţă, Bodnărescu avea busola pe care o vedea în ochii maistrului ; cînd însă şeful şcoalei lipsea, el era dezorientat, căci căţeii, toţi căţeii, se repezeau şi-l hărţuiau din toate părţile.

Dl. Negruzzi, care în lipsa d-lui Maiorescu ţinea loc de cenzor, zise :

— Bodnărescule, începe.

Bodnărescu voi să înceapă.

— Mă iertaţi, zise Lambrior, dar aş voi să ştiu despre ce e vorba şi ce titlu are lucrarea ?

— Poate este chiar şi un motto, adăugi dl. Pogor rîzînd.

— Mă rog, nu ştiu dacă e motto, răspunse sever dl. Negruzzi, dar e bine ca toţi să zicem : porco, porco.

Am explicat că, porco, porco, în limba „Junimei" (de la *porro)* înseamnă ca să se continue, să înceteze întreruperile.

Bodnărescu începe : *Mici excursiuni :*

„Aşteptam să văd un iepure"...

La acest debut noi cu toţii am izbucnit în rîs.

„Dar în ce se deosibeşte omul de fricoasa vietate aci"...

Aici n-am mai putut sta în linişte, şi toţi începurăm a face gesturi caraghioase.

Bodnărescu foarte liniştit şi-a continuat citirea, ascultat de dl. Iacob Negruzzi şi de dl. Nicu Ganea.

Reviu la subiect.

La Bodnărescu uşor puteai să găseşti materie de rîs, dacă erai dispus să rîzi. *Micile excursiuni* sunt un giuvaer în această privinţă.

Şi cu toate aceste cei de la *Contimporanul* n-au putut măcar să găsească nota veselă în aceste *Mici excursiuni.*

În adevăr, *Micile excursiuni* figurează în *Muza de la Borta rece,* dar autorii n-au găsit să prezinte ca ceva ridicol decît o frază care n-are nimic de ridicol într-însa, ba care chiar coprinde o idee.

Aşa ei fac pe Bodnărescu care sosind din Olimp la *Borta rece* monologhează şi visător el zice :

„Ce sunt mai înaltele hărnicii ale omului, cînd un glonţ, copil nevrîstnic al unei ţevi de pistol, este în stare să le zdrobească ?"

Fraza e manierată şi pretenţioasă, dar nu e ridicolă. Pe cînd... alte pasage...

Obscuritatea cîteodată era inpenetrabilă şi nedescifrabilă la Bodnărescu.

Epigramele lui mai toate erau enigme, dar unele nu puteau să fie descifrate.

Sus pe Olimp sau pe Tempe cea înflorită

Am arătat că se putea înţelege. Dar cei de la *Revista contimporană* mai citează una, în adevăr inpenetrabilă.

Iat-o :

Umbra că-mi place, te miri ? c-o caut și fug de lumină ?
Încîntătoarea ! mi-o ia, fiica lumini-mi răpești

Vădit că Bodnărescu putea să dea cincizeci de puncte înainte sybililor antice. Înțelegi ce a voit să spună ; a vroit să pună contrastul între lumină și umbră, produsul luminei. Dar dacă voiești cuvînt cu cuvînt să-ți dai seamă de sens este foarte greu.

Mi-aduc aminte că prin școală circula apropo de sybili următoarea frază :

Te vei duce, te vei întoarce, nu vei muri în războiu

Și după cum puneai o virgulă înainte de *nu* sau după *nu,* ieșea un înțeles deosebit.

Ei bine, cuvintele „fiica luminei îmi răpești" cam de același calibru este.

De aceea *Muza de la Borta rece* are reușită numai cu Bodnărescu, el e personagiul principal, mai principal decît Maiorescu, el ține tot timpul scena și în actul întîi și în al doilea. Apropo de dînsul este invenția Terezei bucătăreasa pe care Bodnărescu o ia drept muză din Olimp, în gura lui sunt versuri cari constituiesc o adevărată satiră și de oarecare poezie mai frumoasă ca gen bufon.

Iată, de exemplu, un monolog în acest gen destul de reușit.

Bodnărescu sosește din Olimp la *Borta rece.* El tîrîie pe Tereza culcată într-o targă, o crede că e muză, o învăluie cu toate îngrijirile sale. Concentrat asupra muzei sale iubite, el rostește următorul monolog :

O, Olimp ! liberă țară, unde cresc necontenit
Muze june ca aceasta, cît ești tu de fericit !
O amici ! priviți la dînsa, vedeți ochii ei închiși
Cum aruncă raze d-aur și se uită pe furiș !
Vedeți fruntea mare, mică... latâ... îngustă... cam așa !
Păru-i blond ca... abanosul, cum inundă pe boccea ?

Vedeți gura albă, neagră,... neagră,... albă... care stă
Cam căscată, ca s-arate ce puteri amorul dă.
Vedeți, voi, aste... insecte ce pe buze zbîrnîiesc ?
Nu sunt muște, sunt albine din imperiul ceresc !
Au venit s-adune mierea astor buze de earmin
Dulci ca roua dimineții, ca dulceața de pelin.
Vedeți voi această mînă, cam murdară puțintel
Ce ar înspira penelul lui Tănase-Rafael ?
Vedeți, voi, aste picioare mari, cerești, puse-n galenți
Le vedeți ?... Unde mă duceți cugetărilor ardenți ?

Disperarea lui Bodnărescu cînd află că muza lui iubită nu este decît bucătăreasa lui Prodănescu, e comică.

*

Am zis că rolul principal este ținut în satiră de Bodnărescu.

Aceasta e slăbiciunea piesei.

În „Junimea" Bodnărescu era un simplu scriitor, poet și prozator, absolut inofensiv, nu scrisese două rînduri în contra nimănui.

„Junimea" însă cuprindea persoane combative de prima ordine, iar cel mai teribil care împunsese pînă la sînge pe adversar, era dl. Maiorescu.

În afară de acesta, mai eram și noi ceștilalți foarte agresivi, dacă nu combativi.

Muza de la Borta rece e ieșită din spiritul de răzbunare a celor din București în contra *Beției de cuvinte* a d-lui Maiorescu.

Ar fi fost logic ca în această satiră rolul principal să-l țină dl. Maiorescu, el să fie ridicului și ridiculizatul, el cu locotenenții săi de luptă.

Ce vedem însă în loc de aceasta ? Vedem încercări nereușite de ridiculizare a d-lui Maiorescu, iar toată sarcina răzbunării îndreptată și căzînd mai cu seamă pe inofensivul Bodnărescu.

Aceasta era o recunoaștere indirectă a neputinței de a se răzbuna așa cum trebuia.

*

Dar ceea ce izbea displăcut pe noi, pe cari satira căuta să ne ridiculizeze, era lipsa de orice cunoștință a caracterelor și a rolului pe care fiecare din noi îl juca la „Junimea", cunoștință absolut necesară mai cu seamă în satire și zeflemele.

Un exemplu.

Ce ar fi zis cineva dacă în *La Belle Helène* Meilhac și Halévy ar fi arătat pe Ajax ca un om domol și blînd ; pe Paris ca pe un om urît, în tot cazul modest de persoana sa ? Ce ar zice cineva dacă un autor ar face o piesă cu personaje din Omer, ar reprezenta pe Nestor ca pe un flecar, vorbind vrute și nevrute, pe Achille ca pe un fricos, iar pe Ulyse ca pe bravul bravilor ? Evident că ar zice că este o inepție.

Același lucru și cu orice fel de zeflemele și satire.

Îndată ce pui nume proprii și vorbești de o societate literară cunoscută, trebuie să păstrezi caracterele și să ai cunoștința lucrurilor, după care ești apoi liber să te dedai la fantazia cea mai desfrînată, însă, repet, în conformitate cu fondul caracterului personajului.

Cei de la *Revista contimporană* nu cunoșteau „Junimea", nu cunoșteau personajele pe care le pun în scenă.

De aceea ei inventează o „Junime" de fantazie și niște personaje care absolut n-au nici o asemănare cu cele reale.

Exemple. Am arătat în aceste *Amintiri* rolul fiecărui membru principal al „Junimei" și am spus de multe ori că rolul d-lui Culianu (Papa Culianu)

s-a mărginit în curs de 14 ani a asculta și a tăcea, d-sa și cu răposatul Melic, fiind cei mai puțin vorbitori de la „Junimea".

Ei bine, în *Muza de la Borta rece*, Gulie este nu numai un vorbăreț, ci un întrerupător, un critic, un zeflemist, lucru care se potrivește cu personajul, ca nuca în părete.

Așa Năut adresîndu-se către Gulie îi zice ca să asculte o traducere din Lamartine :

Omul lordului Byron.

Gulie răspunde :

„Va să zică în Lamartine, se găsește vreun om a lui lord Byron, hai ?"

Apoi după ce ascultă cîteva strofe îi replică lui Năut :

„Bine ai tradus, grozav de bine : În unele versuri cîte o silabă mai mult, în altele cîte una mai puțin : ș-apoi «A poeziei rege este de minune !» Dar rima «nopței» cu «necredinței» cum merge ? Știi ceva ? Asta seamănă cu un cîntec vechiu glumeț ?"

Ba ceva mai mult, dl. Culianu care nu deschidea măcar gura la „Junimea", în *Muza de la Borta rece* face versuri și *chiar cîntă.*

GULIE

(cîntă încet)

Pe pod pe la Spiridon
Trece un car cu scoarță
Sufletul n-are credință !
Dacă nu ți-am fost pe plac
La ce m-ai adus de la Buzău ?

Gulie face pe *strengarul cu un cuvînt !* Auzi Papa Culianu și strengar !

Vorbeam de faptul că în *Muza de la Borta rece* se constată o neștiință complectă de cele ce se

petreceau la „Junimea" precum și de rolul respectiv al fiecăruia.

Am spus, cel mai tăcut și mai șters membru din „Junimea", Papa Culianu, devine în farsa pomenită un turbulent și guraliv.

De ce ? Nu se știe. În ce interes ?

Nici atîta.

Dar iată una mai boacănă.

Ștefan Vârgolici era unul din membrii cei mai legați de dl. Maiorescu, pe care-l urma cu cea mai mare fidelitate, umbră de revoltă nu putea să-i treacă prin capul lui Vârgolici cînd era vorba de șeful școalei.

Ei bine, în *Muza de la Borta rece* cel care dă semnalul revoltei în contra d-lui Maiorescu este Vârgolici ! !

Vârgolici e pus în piesă ca să critice și să defaime școala de la „Junimea" ! !

Cititorii știu curentul ce era la „Junimea" în contra neologismelor și favoarea de care se bucura credința că limba cea veche trebuie păstrată cu toate slavismele ei.

Vârgolici (Vârcolaci) citește o poezie scrisă în limba cea veche.

Iată un specimen :

Dar slavă și nădejde, osârdie și strună
Peri-vor ca năluca d-a vremilor furtună !
Și scrierile mele în limba slavonească
Se vor uita cu totul în țara românească.

Apoi cade pe un scaun.

MINORESCU

Ei, Vârcolaci, ce înseamnă asta ?

Și atunci ni se debitează următoarea apostrofă serioasă care se potrivește într-o farsă ca nuca în părete :

VÂRCOLACI

Asta însemnează, că limba în care scriu eu, după exemplul vostru este limba mormintelor, care nu place și nu poate place la nimeni. Asta însemnează că, cu voia sau fără voia d-voastră, limba progresează și ea pe fiecare zi, că dacă prin această transformare ne depărtăm pentru moment de poporul care ne-a păstrat-o pînă aci, remediul nu stă în aplicarea ci în înălțarea nivelului ; poporul va purifica și el limba precum a și primit multe expresiuni cari au luat loc în instituțiunile noastre ; asta însemnează că dacă am stărui în sistemul de a aduna cuvintele uitate, am deveni ișlicarii literaturii, și n-am poftă să port ișlic ; asta însemnează în fine că nu mai voiu să urmez de aci sfaturile dumnealui (arătînd pe Minorescu care șade pe gînduri).

Iar mai jos *Minorescu* furios răspunde :

Capul vostru sunt eu, și afară de mine voi nu aveți cap.

VÂRCOLACI

N-am trebuință de așa cap sec.

UN AGIAMIU
(fără importanță)

După ce ne faci de rîs, vorbind în numele nostru, apoi ne și insulți.

ALȚI AGIAMII
(fără importanță)

Noi ne-am asociat ca să scoatem o gazetă literară, nu ca să adoptăm direcția nemțească, iar nu să umblăm după alte fleacuri. Jos Minorescu ! Jos Direcția Nouă ! Nu mai voim să facem parte din societatea agiamiilor !

(Zgomot mare, ceartă între agiamii. Gulie şi ceilalţi părăsesc sala)

MINORESCU
(încrucişînd braţele, imitînd pe Joe)

OLIMPIANUL

Copii ingraţi, lasă-i să se ducă, ne rămîne Budakievici şi Arcadie Kissilef şi nu voi înceta de a vorbi în numele societăţei agiamiilor.

NĂUT

Ar fi bine s-o lăsăm mai moale că am feştelit-o.

Este idiot.

Autorii *Bortei reci* cad în trivialităţi şi în copilării nedemne.

Şi cu aceasta pretindeau cei din Bucureşti şi, mai cu seamă, de la *Revista contimporană* că răspund atacurilor *Convorbirilor* şi că-şi răzbună pe „Junimea".

Mai era un singur grad de scoborît, acela al murdăriilor ; şi acel grad este ajuns. Aşa Brutnărescu zice către Vârcolaci :

Stăi... el nu mă ascultă, să mănînc... compot.

Iar Minorescu propune a se discuta chestia la *ce ar putea servi hîrtia „Convorbirilor", de vreme ce nimeni nu le citeşte.*

*

Dar sunt lucruri pe cari noi, de la „Junimea", nici nu le-am înţeles, fiindcă nici nu aveam măcar cunoştinţă de dînsele.

Aşa s-a văzut mai sus rostite două nume : Budakievici şi Arcadie Kissilef.

Dl. Ureche în răspunsurile sale „Junimei" repetă des aceste două nume, spunînd că aceste două persoane sunt adevăraţii reprezentanţi ai „Junimei".

Cînd citeam asemenea lucruri noi, cei de la „Junimea", ne uitam unii la alţii şi ne întrebam ce e asta.

Aşa într-o seară dl. Pogor, la „Junimea", întreabă :

— Mă rog, cine cunoaşte pe Budakievici ?

Tăcere generală.

— Dar pe Arcadie Kissilef ?

Toţi răspunseră negativ.

În acel moment intra dl. Negruzzi şi aflînd despre ce e vorba, răspunse :

— Pe Budakievici şi pe Arcadie Kissilef îi cunosc eu, sunt doi bătrîni, unul stă în Păcurari, altul în Tătăraşi, sunt alegători amîndoi în colegiul întîi şi chiar mă votează, mă bucur de simpatia lor.

Atunci începurăm cu toţii a rîde.

— Acum înţeleg, replică dl. Pogor, de ce cei din Bucureşti fac pe aceşti bătrîni membri ai „Junimei" şi junimişti, este că ei te votează pe tine.

Iată singura legătură între aceşti doi cetăţeni şi „Junimea" ; din cînd în cînd votau pe dl. Iacob Negruzzi !

Dar se poate să fie şi o altă explicaţie. Aceşti oameni erau într-o vîrstă înaintată ; poate din această cauză ei erau, după cei de la *Revista contimporană,* reprezentanţii trecutului, a trecutului reacţionar şi incult. Poate i-a improvizat ca membri ai „Junimei", chiar ca stîlpi ai „Junimei" din cauză că „Junimea" era o societate, după cei de la Bucureşti, reacţionară, cu o limbă arhaică şi cu o cultură primitivă.

Mai ştii ce le mai trecea prin capul d-lui Ureche şi a celorlalţi cînd ne aruncau vecinic înainte numele lui Budakievici şi a lui Arcadie Kissilef ?

Iată de ce copilării se serveau ca să ne combată.

Dar să lăsăm intriga şi lipsa de spirit de o parte ; aceasta nu are importanţă.

Marele interes era următorul : A se vedea cum cei de la *Revista contimporană* ştiu s-aleagă, printre bucăţile publicate de scriitorii *Direcţiei Nouă*, lucruri de acele care arată sau banalitatea sau enormitatea literară.

*

Cu Bodnărescu ei reuşesc, îl fac ridicul nu cu invenţia Terezei, bucătăreasa Olimpului şi celelalte, dar cu citaţii din epigrame (vecinic epigramele) ca de exemplu aceasta :

Umbră că-mi place, te miri ? c-o caut şi fug de lumină ?
Încîntătoarea ! mi-o ia, fiica lumini-mi răpeşti.

Am explicat mai sus epigrama cu

Sus pe Olimp, pe Tempea înflorită etc.

dar aceasta de mai sus renunţasem şi noi, la „Junimea, serios a o pricepe.

Mi-aduc aminte foarte bine că dl. Maiorescu a voit s-o explice, şi eu am făcut următoarea observaţie :

— Evident că ideea generală a poetului se poate înţelege, dar această idee este ca şi cum ar fi pusă într-o limbă pe care n-o posezi perfect. Aşa, cînd eram în liceu citeam din *Georgicile* lui Virgil bucăţi ca să mă distrez, înţelegeam sensul general, ce voia să spună poetul, dar dacă m-ar fi pus cineva ca fără pregătire să traduc pasagiul nu l-aş fi putut traduce din cuvînt în cuvînt, mi-ar fi trebuit un juxtalinier. Acelaşi lucru şi cu această epigramă : înţeleg că este o idee care se joacă asupra luminei şi umbrei, că umbra este fiica luminei, că iubind umbra fugi de lumină şi că fără de lumină nu se

poate umbră ; dar dacă este vorba ca să spun ideea complectă a lui Bodnărescu declar că nu o înţeleg.

Prin urmare, victoria *Bortei reci* era uşoară cu Bodnărescu.

*

Dar cu Eminescu ? Căci asupra lui Eminescu se înjghebase cabala ; instinctual cei de la *Contimporanul* simţeau că cu Eminescu au a face cu un om, se revoltau fiindcă dl. Maiorescu îl pusese imediat după Alecsandri, de aceea se aruncară asupra scrierilor lui Eminescu, doar or găsi ceva cu care să-şi bată joc.

Găsit-au ? Evident că nu. Poeziile lui Eminescu le poţi discuta, ideile le poţi dezaproba, poţi să-l crezi un smintit sau un original, dar cum că a fost şi este un poet în toată puterea cuvîntului, aceasta e în afară de orice discuţie.

Să vedem : Minunescu intră şi atunci el declamă aparte :

O rază te-nalţă, un cîntec te duce
Cu braţele albe pe piept puse cruce,
Cînd tocsul (?)[1] s-aude l-al vrăjilor caier
Argint e pe ape şi aur în aer ! ?

Versurile sunt din *Mortua est.*

Cine nu cunoaşte *Mortua est* şi cine nu ştie că cele opt strofe de la început sunt de o poezie şi de o duioşie rară şi că poezia începe a fi slabă sau haotică îndată ce Eminescu începe a filosofa în sensul deşertăciunei poeziei germane !

[1] În *Mortua est : torsul.* Zamfirescu, pentru a demonstra „absconzitatea" poeziei eminesciene, şi-a îngăduit chiar deformarea textului original.

*

Alăturam mai sus numele lui Eminescu de acela a lui Alecsandri.

Acești doi poeți n-au puncte comune, încît nu poți să-i compari.

De două ori numai ei se întîlnesc tratînd același subiect, este cînd Alecsandri în *Steluța* plînge femeia iubită, întocmai ca și Eminescu în *Mortua est*, și cînd Alecsandri scriind poema eroică *Dumbrava roșie* se întîlnește cu satira, nu-mi aduc aminte care, cu episodul lui Mircea cel Bătrîn.

În amîndouă aceste întîlniri Eminescu nu iese micșorat, din contră.

Ia compare cineva modul drăgălaș dar superficial cu care Alecsandri plînge pe iubita lui în *Steluța* cu felul superior poetic din *Mortua este.*

Tu care ești perdută în neagra vecinicie
Stea dulce și iubită a sufletului meu !
Și care-odinioară luceai atît de vie
Pe cînd eram în lume tu singură și eu !
O ! blîndă, mult duioasă și tainică lumină !
Etc.

Iar Eminescu :

Făclie de veghe pe umezi morminte,
Un sunet de clopot în orele sfinte,
Un vis, ce își moaie aripa-n amar,
Astfel ai trecut de-al lumii otar.

Ia vedeți în ce formă poetică spune că iubita a murit în timpul nopței, nu ziua !

Trecut-ai cînd ceru-i cîmpie senină,
Cu rîuri de lapte și flori de lumină,
Cînd norii cei negri par sombre palate,
De luna regină pe rînd vizitate.

Dar modul cum o vede poetul, suflet nevinovat, urcîndu-se la ceruri ?

Te văd ca o umbră de-argint strălucită
Cu-aripi ridicată la ceruri pornită,
Suind palid suflet, a norilor schele
Prin ploaie de raze, ninsoare de stele

O rază te-nalță, un cîntec te duce
Cu brațele albe pe piept puse cruce,
Cînd torsul s-aude l-al vrăjilor caier
Argint e pe ape și aur în aer".

Ce deosebire între gîngășiile bolnăvicioase ale lui Alecsandri și măreția concepțiunei și bogăția imaginilor din *Mortua est !*

Și dacă era permis ca un critic să caute nod în papură, apropo de cele două versuri din strofa din urmă, unui poet care scrisese asemenea lucruri splendide !

Dar cei de la *Revista contimporană* își dădeau un brevet sau de rea credință sau de lipsă de pricepere cînd își bat joc de castelele cu arcuri de aur sau de rîurile de foc a poetului.

Ei nu voiau să spună că Eminescu scriind acea frumoasă strofă nu vorbește de lumea de aici, ci de lumea cealaltă, la care ajunsese iubita ; imaginația în acest caz era liberă să inventeze ori și ce.

Dar poate *acolo* să fie castele
Cu arcuri de aur zidite din stele,
Cu rîuri de foc și cu poduri de-argint,
Cu țărmuri de smirnă, cu flori care cînt.

Muza de la Borta rece însă atinge culmea cînd dă ca exemplu de versuri grotești o bucată în adevăr șekspiriană pe care numai Eminescu era capabil s-o scrie.

La multe comedii mai duce pe om patima și mai cu seamă hotărîrea de a critica cu orice preț o școală sau niște indivizi.

*

Eminescu, ca toți oamenii cu inteligența complexă, putea să fie supus la critici acerbe, dar fără să poată fi ridiculizat.

Ați observat un lucru ? Sunt scriitori pe care îi poți ridiculiza cu un cuvînt.

Sunt alții pe care trebuie să-i combați cu lungi dezvoltări și asupra cuirasei cărora ridicolul alunecă.

Cu bietul Bodnărescu ridicului prinsese, cu Eminescu nu putea să prindă.

Acest lucru îl înțeleg cei de la *Revista contimporană.*

În adevăr, poți să-i spui lui Eminescu, apropo de poeziile sale, că aiurează, rătăcindu-ne printr-o filosofie obscurantistă, poți să-i spui că ce îi vine în cap ca imaginație sau ca comparație o scrie fără să se îngrijească dacă e acceptabilă, poți să-i spui lui Eminescu că *Sărmanul Dionis* este o nuvelă confuză, a cărei temă, deși îndoielnică, dar nu era măcar clară în capul său ; dar să-ți bați joc de niște versuri admirabile precum e monologul *Sărmanul Dionis,* cînd stă în camera lui înghețată, săracă și murdară, avînd drept sfeșnic o garafă pîntecoasă cu un gît lung, acest lucru nu merge.

Sărmanul Dionis va rămînea totdeauna o enigmă, nu numai pentru cele istorisite, dar pentru ce a gîndit și ce a voit să scrie Eminescu.

În adevăr, Eminescu în *Sărmanul Dionis* începe prin a pune ca punct de plecare că atît timpul cît și spațiul nu există, conform unei oarecare școli de filosofie germană. Nefiind timp și spațiu, nu e

nici trecut nici viitor, sufletul nostru face și trecutul și viitorul, prin urmare e destul ca individul să se afle în oarecare condiții sufletești și aceste condiții să fie ajutate de atmosfera înconjurătoare pentru ca omul să poată trăi în orice veac cu sufletul, prin urmare cu ființa lui, pînă ce alte condiții vin ca să rupă farmecul.

Iată ce idei hrănea un biet tînăr, orfan, care avea drept locuință o odaie într-o casă pustie, iar drept bogăție portretul tatălui său mort în adolescență, iar în față zărea din cînd în cînd un chip încîntător de fată.

Acest tînăr printr-o incoherență neexplicabilă este adeptul și științelor zodiace și astrologice.

Acuma pune la aceste pe deasupra pe buchinistul de la care cumpără sărmanul Dionisie cărți, un evreu bătrîn, Riven, pune o exaltație sub forma de o congestie cerebrală, și atunci îți vei explica în parte, în foarte mică parte, de ce sărmanul Dionisie se transformă în călugărul Dan, de ce trăiește în timpul lui Alexandru cel Bun, de ce are o intrigă amoroasă cu o fată gingașă, și de ce cînd se sfîrșește nuvela sărmanul Dionis se trezește avînd la căpătîiul său un doctor care-i pipăie pulsul, iar în locul magului Ruben pe evreul buchinist Riven.

S-ar părea deci că Eminescu a voit să facă o nuvelă pe tema ipotezelor sale filosofice și fiindcă nu voia să se aventureze în miraculos și în imposibil a pus sub formă de vis și de imaginație a unui creier bolnav, concepțiunea sa.

Decît lucrul nu e tocmai așa.

Eminescu crede că același om care trăiește în zilele de astăzi a mai putut trăi odată pe lume, într-un alt veac și chiar într-o altă țară.

Așa că chiar visurile în timpul boalei nu sunt nemotivate, nu sunt aberațiuni pure, ele sunt un fel de redeșteptare a conștiinței omului vechi de acum cîteva sute de ani, iar individul de astăzi, cînd visează asemenea lucruri, nu face decît trăiește din nou în viața pe care deja o trăise.

*

Aceasta era filosofia germană la modă atunci. Trecut-a această modă ?

A trecut sub formă de doctrină filosofică dar trăiește sub forma de știință, de spiritism, de hipnotism, sugestie etc., etc.

Astăzi este o întreagă școală care crede în materialitatea spiritului, în apariția fantasmelor, în vorba lor, în evocarea cutărui om care apare din plafond, s-așează pe scaun, îți strînge mîna și îi simțești mîna caldă, îți vorbește, apoi dispare în pămînt.

Astăzi se crede mai mult decît ori cînd că doi oameni pot corespunde prin gînd unul din America și altul în Europa, că în momentul cînd eu plîng în Europa pe un amic, acela moare la New-York, că printr-o încordare a spiritului eu pot să mă văd ce am să fiu peste zece ani și pot în trecut să mă văd că am fost altœeva decît sunt.

Miraculosul, supranaturalul, tot ce nu intră în ideile noastre filosofice și științifice, toate formează o doctrină susținută de savanți și de oameni de știință precum dl. Richer și alții.

Aceste lucruri turbură spiritele ; ei pretind că o nouă cunoștință a omului și a lumei va ieși din asemenea cercetări ; legile de gravitate, de atracție, noțiunea ce e solid, ce e material, fenomenele creierului și a sufletului, toate sunt răsturnate ; noi nu suntem noi, suntem alții, noi nu simțim, nici

gîndim după niște legi găsite, ci facem parte în mod sporadic dintr-o lume, din care cea mai mare parte este absolut obscură și care se revelează din cînd în cînd sub forme cari nu sunt acele ale noastre obicinuite.

*

Acuma să-și închipuiască cineva că adepții unei asemenea școale ar scrie romanuri și nuvele. Cum ar înfățișa ei acțiunea și ce eroi ar pune ei în ea ? Persoane ca noi, trăind într-un moment dat pe scoarța pămîntului o viață scurtă, în carne și în oase ? Dar de loc. Ei ne-ar iniția la viața ocultă a omenirei din veacurile cele mai îndepărtate, ei ne-ar face să asistăm la adevărata intrigă care interesează, la adevărata viață *reală,* căci realul numesc ei.

Și atunci dacă ai compara pe *Sărmanul Dionis* cu intriga lui pe baza unui semi-vis, semi-delir, semi-credință, cu asemenea literatură, Eminescu ne-ar părea un timid, un școlar care nu îndrăznește să vorbească, ci numai bîlbîiește.

*

Se înțelege că cei de la *Revista contimporană* nu și-au dat osteneala ca să judece opera lui Eminescu din punct de vedere al filosofiei aceluia, ci a găsit într-însa niște versuri și s-au năpustit asupra lor, fără ca să le fi înțeles măcar.

Ziceam că cei de la *Revista contimporană* nu pricepuse măcar înțelesul nuvelei lui Eminescu, *Sărmanul Dionis,* dar încă să-i mai aprecieze și calitățile. Și ca dovadă de aceasta este că în *Muza de la Borta rece* sunt trecute ca aiurări și non-sens versurile de o ironie admirabilă a omului sărac

deprins cu sărăcia, făcîndu-şi din mizeria însuşi o jucărie.

*

Cine cunosc nuvela *Sărmanul Dionis*, ştiu că eroul este redus la cea mai extremă mizerie.

Dar mai bine e să reproduc pasajul din nuvelă :

„Să privim acum şi la sărăcia iluminată şi de razele unei lumînări de seu, băgate în gîtul unui clondir, ce ţinea loc de sfeşnic. Ce viziune — şi aici, aici petrecea el vara şi iarna ! Iarna, de gerul cel amarnic trăsnea grinda în odaie, crîşcau lemnele şi pietrele, vîntul lătra prin gardurile şi ramurile ninse — ar fi voit să doarmă, să viseze — dar gerul îi îngheţa pleoapele şi-i painjinea ochii. Surtucul lui, de lîngă acestea, era mai mult urzeală decît bătătură, ros pe margini, fudul la coate, de rîdea pare că şi vîntul în urma lui.

Oamenii căscau ironic gura cînd îl vedeau... Şi-n asemene momente, în lungile şi friguroasele nopţi de iarnă, crede cineva cum că el, redus pînă la culmea mizeriei, devenea trist ? Aşa era elementul său. O lume întreagă de închipuiri umoristice îi umpleau creierii, care mai de care mai bizară şi mai cu neputinţă. El băga de seamă, că gîndirile lui adesea se transformau şi şiruri ritmice, în vorbe rimate şi atunci nu mai rezista de-a le scrie pe hîrtie... mai ales garafa goală era în stare de a-l umplè de cugetări melancolice...

Ah ! garafa pîntecoasă, doar de sfeşnic mai e bună !
Şi mucoasa lumînare sfîriind săul şi-l arde,
Şi-n această sărăcie, te inspiră, cîntă, barde —
Bani n-am mai văzut de-un secol, vin n-am mai băut de-o lună.

Un regat pentru-o ţigară, s-împlu norii de zăpadă
Cu himere !... Dar de unde ? Scîrţie de vînt fereasta
În pod miaună motanii — la curcani vînătă-i creasta.
Şi cu pasuri melancolici meditînd îmblă-n ogradă.

Uh ! ce frig... îmi văd suflarea — şi căciula cea de oaie
Pe urechi am tras-o zdravăn — iar de coate nici că-mi pasă,

Ca ţiganul, care bagă degetul prin rara casă
De năvod — cu-a mele coate eu cerc vremea de se-nmoaie,

Cum nu sunt un şoarec, doamne, — măcar totuşi are blana.

Mi-aş mînca cărţile mele — nici că mi-ar păsa de ger...
Mi-ar părè superbă, dulce, o bucată din Homer,
Un palat-borta-n părete şi nevasta — o icoană.

Pe părеţi cu colb, pe podul cu lungi pînze de painjen
Roiesc ploşniţele roşii, de ţi-i drag să te-uiţi la ele !
Greu li-i de mindir de paie şi apoi, din biata-mi piele,
Nici că au ce să mai sugă. — Într-un roi mai de un stînjen.

Au ieşit la promenadă — ce petrecere gentilă !
Ploşniţa ceea-i bătrînă, cuvios în mers păşeşte,
Cela-i cavaler... e iute... oare ştie franţuzeşte ?...
Cea ce-ncunjură mulţimea i-o romantică copilă.

Bruh ! mi-i frig — Iată pe mînă cum codeşte-un negru purec,
Să-mi moi degetul în gură — am să-l prind — ba las, săracul,

Pripăşit la vreo femeie, ştiu că ar vedea pe dracul,
Dară eu — ce-mi pasă mie — bietul „îns !“ la ce să-l purec ?

Și motanul toarce-n sobă — de blazat ce-i. — Măi, motane,
Vină-ncoa să stăm de vorbă, unice amic și ornic,
De-ar fi în lume-un stat de mițe, zău că-n el te-aș pune vornic,
Ca să știi și tu odată, boieria ce-i, sărmane !

Oare ce gîndește hîtrul de stă ghem și toarce-ntr-una ?
Ce idei se-nșiră dulce în măteasca-i fantezie ?
Vreo cucoană cu-albă blană cu amoru-i îl îmbie,
Rendez-vous i-a dat în șură, ori în pod, în găvăună ?

De-ar fi-n lume numai mițe — tot poet aș fi ? Tot una :
Mieunînd în ode nalte, tragic miorlăind — un Garrick,
Ziua tologit în soare, pîndind cozile de șoarec,
Noaptea-n pod, cerdac și streșini heinizînd duios la lună.

După ce în *Muza de la Borta rece* sunt reproduse aceste admirabile versuri, autorii propun ca la ele să se mai adauge și încă două versuri ca concluzie :

Lovește-mă lele-n spate cu un bulgăre de iască
Să știe toată lumea din țara românească !

Dar bunul simț nesocotit își răzbună.

Nu poți ridiculiza lucrurile admirabile, publicul nu primește acest lucru, el rezistă și își bate la rîndul său joc de ignoranții și de oamenii fără bun gust.

Acest lucru s-a întîmplat celor cu *Muza de la Borta rece.*

Pe atunci reclama era foarte mică, gazetele și revistele se vindeau foarte puțin.

Cei de la *Contimporanul* pentru ca să dărîme „Junimea", trăsese *Muza de la Borta rece* în mai multe mii de exemplare și o expediase în toată țara.

La Iași se trimisese vreo sută de broșuri care se împărțeau, mi se pare, gratis.

Ei bine, efectul a fost contrar de ceea ce ei se așteptau.

Așa mă întîlnesc într-o zi cu un dușman al „Junimei", care nu aprețuia talentul lui Eminescu, care critica poeziile lui, mai cu seamă *Epigonii.*

Acela citise *Muza de la Borta rece,* și cu acea ocazie avusese cunoștință întîiași dată de versurile din *Sărmanul Dionis.*

— Știi că trebuie să fac amendă onorabilă, mie nu-mi place Eminescu, nici poeziile lui, dar citind versurile din *Sărmanul Dionis* am rămas încîntat de imaginația și de apropourile de acolo puse în iveală cu atîta spirit. Știi că Eminescu are mai mult talent în poezii ironice și caraghioase decît în cele serioase ? Mă mir cum cei de la *Contimporanul* au dat ca model de prostie asemenea versuri, eu nu sunt de părerea asta.

Și așa mi s-a întîmplat cu mai mulți.

A fost o adevărată revelațiune poezia din *Sărmanul Dionis,* pe care tare puțini o cunoșteau.

Muza de la Borta rece voind să-și bată joc de Eminescu i-a făcut o adevărată reclamă, în lauda poetului.

Cîteva zile eram întrebat de unii și de alții dacă am numărul din *Convorbiri* în care sunt publicate acele versuri, ca să le citească, fiindcă mulți i-au spus că sunt originale.

Ba chiar, unii s-au încercat ca să citească întreaga nuvelă *Sărmanul Dionis,* însă n-au avut răbdare s-o sfîrșească, așa că părerea generală a fost că, din toată nuvela, ceea ce este mai nostim și mai frumos sunt versurile acele comice.

Contimporanul era păcălit.

Apropo de *Sărmanul Dionis* trebuie să deschid un parantez lung şi să spun şi eu vreo două vorbe despre un roman postum a lui Eminescu şi anume *Geniu pustiu.*

Dl. Ioan Scurtu a dat în publicaţie acest roman acum doi ani, scriind şi o introducere foarte interesantă în ceea ce priveşte *Geniu pustiu* precum şi în genere asupra scrierilor şi vieţei lui Eminescu.

Am citit şi eu acel roman şi am rămas izbit de mai multe lucruri.

Las mai la vale aprecierile asupra *Geniului pustiu.* Voi începe cu altele mai în legătură cu aceste amintiri.

E curios cum la Eminescu ideile fundamentale s-au plămădit în frageda lui tinereţe, cum s-au cristalizat luînd formă de credinţi adînci, şi cum mai pe urmă n-a făcut decît să le dezvolte, să le amplifice şi să le propage.

Geniu pustiu se compune din două părţi :

În partea întîi autorul povesteşte cum a făcut cunoştinţă cu un tînăr numit Toma Nour.

Partea a doua este romanul Toma Nour, trimis în manuscript lui Ioan (autorul). Această parte este propriu-zis romanul.

Ei bine, în partea întîia unde autorul, sub numele de Ioan, lucrează şi gîndeşte, găsim în sîmbure aproape ideile fundamentale pe care Eminescu le va profesa, fie în poezie, fie în politică.

Aşa mai întîi subiectul şi tema nuvelei *Sărmanul Dionis* sunt schiţate. Rămîi izbit de acest lucru.

Aşa Toma, eroul *Geniului pustiu,* locuieşte şi el într-o cameră goală, prăfuită, cu păianjini pe tavan şi plină de praf, cărţi teancuri vechi sunt împrăştiate prin casă.

Ca şi în *Sărmanul Dionis,* atîrnat de cui este un portret a unui copil de vreo optsprezece ani.

Deosebirea e că acel copil de 18 ani, frumos, în *Geniu pustiu* e un amic a lui Toma, pe cînd în *Sărmanul Dionis* tînărul din portret, tatăl lui Dionisie mort în adolescenţă.

Acest tînăr în *Geniu pustiu* este descris aproape identic ca în *Sărmanul Dionis.*

Să reproduc dar pasajul :

„Dar asupra cărţilor culcate-n colţ era aninat în cui bustul în mărime naturală, lucrat în ulei, a unui copil ca de vreo optsprezece [ani] — cu păr negru şi lung, cu buzele supţiri şi roze, cu faţa albă ca marmura şi cu nişte ochi albaştri mari sub mari sprîncene şi lungi gene negre. Ochii cei albaştri ai copilului erau aşa de străluciţi, de un colorit atît de senin, încît păreau că privesc cu inocenţa, cu dulceaţa lor mai femeiască asupra spectatorului ce privea în ei. Era o adevărată operă de artă. Cu toate că acel portret înfăţişa un chip îmbrăcat bărbăteşte, însă mîinile cele fine, dulci, mici, albe, trăsurile feţei de o paloare delicată, umedă, strălucită, moale, ochii de-o adîncime nespusă, fruntea arcată şi *mai* mică, părul undoind cam prè lung, te-ar fi făcut a crede că e chipul unei femei travestite.

— Cine e femeia asta ? zic eu lui Toma, care sta tologit pe plapuma lui cea roşie.

— A, femeie !... rîse el ; tot femei visaţi ! Ţi-o jur pe omenia mea că a fost bărbat ca tine şi ca mine.

— Cu toate astea aceşti ochi...

— Aceşti ochi ? Oh ! dacă ai fi văzut tu aceşti ochi..."

ACADEMIA
BIBLIOTECA

În *Sărmanul Dionis*, în fața locuinței sărace a eroului, este o casă frumoasă, în care e o fată încîntătoare, numită Maria.

Același lucru și în *Geniu pustiu.*

„În fața locuinței lui Toma era un mîndru palat a unuia din... așa [zișii] aristocrați ai noștri... Dintr-o fereastră deschisă din catul de sus auzii prin aerul nopții tremurînd notele dulci a unui piano — și un tînăr și tremurător glas de copilă adiind o rugăciune ușoară, parfumată, fantastică. . . . . .

Întredeschisei ochii și văzui prin fereastra arcată și deschisă, în mijlocul unui salon strălucit, o jună fată muiată-ntr-o haină albă etc."

Cum se vede romanul *Geniu pustiu* este o încercare anterioară *Sărmanului Dionis.*

Cînd Eminescu scrie nuvela mult mai dezvoltată și mai complectată a *Sărmanului Dionis,* atunci se servește de descrieri și de așezarea scenariului din *Geniu pustiu.*

Dar poate, ar întreba cititorul, de unde rezultă că *Geniul pustiu* a fost conceput și scris întîi, aruncat apoi în saltar, și după aceea Eminescu a compus pe *Sărmanul Dionis ?*

Lasă că, cum se vedea, întregul acest roman este mai mult o schițare, dar găsesc în *Geniu pustiu* o dovadă irecuzabilă, găsesc ideea-sîmbure, pe care a clădit apoi pe *Sărmanul Dionis.*

Cititorii știu ideea fundamentală a nuvelei lui Eminescu.

Autorul, condus de o filosofie pe atunci la modă, susține că un om, cu toate că trăiește în prezent, a putut să trăiască în alt veac și în altă țară, într-o altă individualitate și poate chiar trăi și în viitor. În puterea acestei idei, *Sărmanul Dionis*

trăise în epoca lui Alexandru cel Bun, în haina călugărului Dan. Acesta e fondul numelui *Sărmanul Dionis.*

Ia ascultați cum vorbește Toma în *Geniu pustiu :*

„...Cîteodată suflarea mi se curmă în piept, ca vîntul ce se curmă prin ruinele zdrobite de munții anilor... cîteodată mai simt și eu ! O, atunci îmi place să trec prin lume cu ochii închiși și să trăiesc sau în trecut sau în viitor".

Apoi, mai departe, revine asupra ideii :

„Au trecut ani d-atunci-și parc-a fost ieri — ieri parcă-mi încîlceam degețelele în barba lor cea albă și ascultam la graiul lor cel înțelept și șoptitor — la înțelepciunea trecutului, la acele vești din bătrîni. Mi-ar fi plăcut mult să trăiesc în trecut. Să fi trăit pe timpii aceia cînd domni îmbrăcați în haine de aur și samur ascultau, de pe tronurile lor, în învechitele castele, consiliile divanului de oameni bătrîni — poporul entuziast și creștin undoind ca valurile mării în curtea domniei — iară eu în mijlocul acelor capete încoronate de părul alb al înțelepciunei, în mijlocul poporului plin de focul entuziasmului, să fiu inima lor plină de geniu, capul cel plin de inspirațiune — preot durerilor și bucuriilor — bardul lor. Spre a hrăni acele vise și mai mult, am deschis vro cîteva cronice vechi și răsfoiam prin ele...".

Eminescu își îndeplinește această dorință în *Sărmanul Dionis,* el face să trăiască pe eroul său sub domnia lui Alexandru cel Bun, domn îmbrăcat în haine de aur și samur, așezat pe tronul moldovenesc, avînd de sfetnici bătrîni cu barbe albe, iar în curtea domniei fiind totdeauna popor entuziast și creștin.

*

În *Geniu pustiu* găsim sămînța multor concepții poetice, comparații, versuri chiar.

Cititorii își aduc aminte de strofele din *Mortua est* cu schele de stele, cu flori de lumină etc. Iată ce Toma visează în *Geniu pustiu :*

„Raza cea de aur se suia cu noi... am trecut printr-o noapte de nouri — prin o zi întreagă de stele, pîn-am dat într-o lume de miros și cîntec (stele care cînta) de-o grădină frumoasă deasupra stelelor. Copacii erau cu foi de nestimate, cu flori de lumină și în loc de mere luceau prin crengile lor mii de stele de foc".

Și mai departe :

„Aerul tot era de lumină de aur — totul era lumină pe aur — amestecat cu geamătul lin și curat al harpelor de argint."

*

În *Geniu pustiu* găsim și versuri din *Venere și madonă.*

O, cum Rafael, creat-a pe Madona Dumnezeie
Cu diadema-i de stele, cu surîsul blînd, vergin
Eu făcut-am zeitate dintr-o palidă femeie
Cu inima stearpă, rece, și cu suflet de venin !

Ceva mai interesant. În *Geniu pustiu* găsim fondul de credințe pe care Eminescu îl pune ca gazetar la *Timpul* în polemicele lui contra liberalilor : Teoria păturilor superpuse, conrupția păturei bulgaro-grece, adîncă indignare pentru că tot ce e românesc e călcat în picioare.

Trebuie să citez acest pasaj, deși e cam lung, căci el arată că ceea ce scria Eminescu în 1876

în *Timpul,* era frămîntat în capul lui cu încăpățînare de pe la 1870.

„Ei bine, s-o știi de la mine că nimeni nu caută aicea de-a fi aceea de ce trece. Vezi la noi istorici ce nu cunosc istoria, literați și jurnaliști ce nu știu a scrie, actori ce nu știu a juca, miniștri ce nu știu a guverna, financieri ce nu știu a calcula, și de aceea atîta hîrtie mîzgălită fără nici un folos, de-aceea atîtea țipete bestiale care împlu atmosfera teatrului, de-aceea atîtea schimbări de ministeriu, de-aceea atîtea falimente. Vei afla mai lesne oameni ce pun la vot existența lui Dumnezeu — decît suflete înamorate în limba și datinele strămoșilor lor, decît inimi care să iubească caracteristica cea expresivă a poporului nostru, minți ocupate cu cestiunile de viață ale acestui popor, căruia îi scriem pe spete toate fantasmagoriile falsei noastre civilizațiuni. Divorțul... adulteriul îmblă cu fețele bolnăvicioase, spoite din gros, măști vie, pe stradele noastre : — zîmbind femeilor le stîrpește, zîmbind bărbaților îi usucă și cu toate astea noi le dăm serbări și le sacrificăm nopțile iernelor noastre, ne cheltuim tinerețea, care-ar trebui să aparțină lucrului, spre realizarea acelor ideale spre care țintește omenirea toată, și familiei... Femeia poporului nostru nu lucrează... *are cu ce* trăi ; bărbatul nu lucrează, căci n-are la ce lucra — toate fabricele din lume concură cu mizerabila sa meserie. Cît despre inteligența noastră, — o generațiune de amploiați... de semidocți... oameni cari calculează cam peste cîți ani or veni ei la putere... inteligență falsă care cunoaște mai bine istoria Franței decît pe-aceea a României, — fii unor oameni veniți din toate unghiurile pămîntului, căci adevărații copii de român încă n-au ajuns să învețe carte... oameni în fine cari au făptură și caracter

de la tații greci, bulgari și numai numele de la mumă — de la dizgrațiata Românie. Și încă dacă și-ar [fi] cîștigat prin ceva dreptul de a se numi români ; dar nu. Ei își urăsc țara lor mai rău și mai cumplit decît streinii. O privesc ca un exil, ca o supărătoare condițiune a existenței lor... ei sunt... cum o spun înșii, români de naștere, francezi în inimă — și dacă Franța le-ar procura semidocților noștri avantagele pe cari li l[e] dă nefericita lor patrie — ei ar fi emigrat de mult... cu toții !"

De altmintrelea Eminescu, natură impresionabilă, reținea orice fapt mic, orice anecdotă, pe care apoi clădea o întreagă teorie sau făcea o întreagă invectivă la adresa societății conrupte și necredincioase.

De exemplu în pasajul citat mai sus s-a văzut că există următoarea frază :

„Vei afla mai lesne oameni ce pun la vot existența lui Dumnezeu — decît suflete înamorate în limba și datinele strămoșilor lor etc., etc."

Eminescu a trebuit să afle acest fapt ; punerea la vot a existenței lui Dumnezeu, de undeva sau de la cineva.

Ei bine, l-a aflat de la mine într-o conversație, iar faptul se petrecuse nu în societate între oameni, ci la liceu între copii..

*

Am arătat în aceste amintiri cum în liceul din Iași se făcuse o mișcare de discuții filosofico-ateiste. Sunt epidemii periodice, foarte explicabile, prin care un liceu într-un moment dat trece. Așa pe atunci, sub impresia literaturei filosofice franceze din veacul al 18-lea și sub acea a cărților lui Renan, precum și acea a științelor naturale, băieții

în liceu, începînd din clasa patra, discutau chestii religioase, prin urmare și existența lui Dumnezeu.

Este, cum mai tîrziu, același liceu e apucat de frigurile ideilor socialiste.

Într-una din clase, tabăra celor care susțineau religia și existența lui Dumnezeu era aproape egală cu tabăra contrară... Și atunci, printr-o copilărie foarte ușor de explicat, imitînd sistemul constituțional, a propus unul dintre partizanii înfocați a existenței lui Dumnezeu, să se pună diferendul la vot, ca să se vadă care din ambele tabere e mai numeroasă.

Notați că, un credincios a făcut propunerea, iar ateii au fost siliți s-o primească.

Prin urmare, scena s-a petrecut într-un liceu între aproape copii și propunerea a venit din partea unui bine-credincios.

Acest fapt îl spusesem eu lui Eminescu și sub forma aceasta, nu alta. Eu îi mai adăugisem, că acest fel de discuție ca ori și care alta este un semn bun pentru activitatea creierului, care nu trebuie să se refuze a discuta ori ce chestie, chiar chestia lui Dumnezeu. Și mai adăogam un lucru, că dacă este ceva ridicul în scena ce i-o istorisisem, este că o chestie care se discută de atîta timp și de oamenii cei mai învățați și mai în poziție de a discuta, pare ridiculă cînd intră pe mîna băieților de liceu fără nici o preparație pentru asemenea discuție gravă.

Vedeți ce a făcut din această anecdotă Eminescu ! A luat chestia votării existenței lui Dumnezeu din liceul din Iași, și a pus scena ca petrecîndu-se în societate între oameni serioși, lipsiți de simț de moralitate, lipsiți de credință, și a dat-o ca un semn a decadenței sociale !

*

Această dispoziție a spiritului am observat-o totdeauna la Eminescu. Ideile lui proprii erau așa de absorbante încît nu putea să facă deosebire și să păstreze acea deosebire între ideile lui și acele ale altora. Asimilația se făcea imediat, adică ideile străine serveau de material nou pentru ideile lui vechi ; cea ce auzea ca diametral opus, el transforma aceasta ca un argument pentru ideile lui.

La „Junimea" niciodată Eminescu n-a putut să formuleze o doctrină a adversarului, pe care pe urmă s-o combată cu argumentele lui, ci totdeauna începea printr-o diatribă în care combătea idei pe care adversarul nu le formulase și care în realitate nu erau decît o formă pentru ca Eminescu să-și exprime pe ale sale proprii.

Acest element pasional, care domina inteligența lui, a fost una din calitățile talentului lui poetic.

De aceea Eminescu a fost numai poet, iar ca gînditor numai visător.

*

Și cu această ocazie să spun cîteva cuvinte cu caracter mai general.

Sunt oameni care se forțează ca să fie în poeziile lor poeți, în proză scriu ca orice altul.

Sunt poeți care au și lucruri serioase în proză. Din această categorie fac parte sau oameni fără talent poetic, sau puțini universalmente dotați în toate genurile, înzestrați cu toate fațetele minței omenești.

Sunt cei mai mulți a căror dispoziție a creierului și a sufletului sunt făcute pentru poezie și care orice ar face rămîn poeți, visători, lipsiți de orice spirit practic, dezbrăcați de talentul de a judeca lucrurile, chiar cînd se hotărăsc ca să scrie

ceva pozitiv și utilitar. Aceștia sunt adevărate naturi de poeți sau de literatori.

Dintre aceștia a făcut parte și Eminescu, a făcut parte mai puțin Vasile Alecsandri.

În adevăr, Eminescu n-a scris numai poezii, a scris nuvele și a scris studii cu intenții serioase, cum este *Influența austriacă asupra românilor*.

Ei bine, în toate aceste vezi pe poet și pe visător, vezi critici cîteodată juste, pornite însă din pizma de care era însuflețit față cu societatea ; în genere însă observațiile lui sunt false, iar concluziile cu desăvîrșire fantaziste.

Așa era capul lui.

De exemplu, are două nuvele : *Sărmanul Dionis* și *Geniu pustiu*.

Nuvela este unul din genurile care are de menire zugrăvirea omului și a societății. Un nuvelist sau un romancier este un studiitor de oameni și de moravuri, menirea lui nu este de a inventa oameni sau moravuri, ci de a-i face să trăiască pe cei întîi în cadrul celor al doilea, avînd în aceste margini toată, absolut toată latitudinea.

Cînd Eminescu abordează acest gen, ce credeți că-și propune să facă ? Să facă să trăiască oameni și să pună în relief viața lor în societate ? Ferească dumnezeu. Mai întîi fiindcă el avea adîncă repulsiune pentru oameni și societate și al doilea pentru că trebuia să-i observe și să-i studieze. Ba zic ceva mai mult. Eu cred că tocmai fiindcă nu putea să-i observe și să-i studieze, el a avut dispreț pentru oameni și societatea în care trăia.

Și atunci inventează personajul moralminte supranatural, *Dionisie*, pe care îl califică de *sărmanul* fiindcă trăiește în epoca actuală, și să grăbește cu ajutorul unor zodii și cu acela a unei ipoteze fantezisto-științifice, ca să-l transplanteze în vea-

cul al 14-lea, făcîndu-l să treacă prin tot felul de aventuri de pură imaginație.

O simplă apropiere, Guy de Maupassant, cel mai ilustru reprezentant al nuvelei moderne, care a murit ca și Eminescu, nebun, ar fi fost incapabil moralicește ca să scrie o nuvelă ca aceea a *Sărmanului Dionis*. Observator fin, psiholog distins, iubitor de oameni și de societate, el n-ar fi putut părăsi terenul solid al vieței sociale pentru elucubrațiile fantastice ale lui Eminescu.

*

Eminescu am spus că are încă o nuvelă, pe care el o condamnase, de vreme ce n-a tipărit-o, publicația este operă postumă.

De astădată scena se petrece în societate, miraculos nu există. Alexandru cel Bun, cu domnii ceilalți blînzi, îndurători, drept cu sfetnicii lor, modeli a tuturor virtuților (! ! !) sunt numai un deziderat în acea nuvelă.

Ei, ia să vedem dacă găsim și aici același spirit.

Mai întîi Eminescu aparține în această nuvelă geniului romantic, în toată puterea cuvîntului.

Vădit că este influențat de romanurile cu stil umflat, cu sentimente superficiale, cu gusturi de aventuri extraordinare și cu zugrăvire de caractere pînă la ciudățenie sau chiar nebunie.

Scenele se petrec prin locuri izolate, noaptea în umbra misterului, și în împrejurări bizare.

Ia să arăt una.

Eroul, Toma, iubește o fată, bineînțeles de toată frumusețea ; ea este pe moarte. Amantul voiește s-o vadă pentru ultima oară.

Nu știu de ce nu poate să intre în casă, și atunci ia pe amicul său Ion, care și el are să devină erou la rîndul lui.

Iată cum eroul, Toma, întovărășit de amicul său Ioan, se duce să-și vadă pentru ultima dată pe iubita lui pe patul de moarte :

„— Am grăbit și mai mult pașii noștri, pînă ce-am putut distinge prin ninsoarea generală o casă în mijlocul unei grădini. Am sărit amîndoi gardul ce se scutură de ninsoare și ne-am îndreptat înspre fereastra luminată. Apropiindu-ne, el m-a rugat să mă plec ca să se poată sui și apuca de cercevelele geamurilor ; sări pe spatele mele îndoite — de-aicea pe marginea temeliei și se uită înăuntru. Eu mă urcai după el.

Camera era mobilată sărac — scaunele de lemn, patul nelustruit — într-un colț un piano. Pe-un scaun ședea un bătrîn — pe pat zăcea o fată cu ochii jumătate închiși, lîngă piano ședea altă fată.

Cea care zăcea pe pat era d-o frumusețe rară. Părul blond bătea în cenușiu — fața sa albă ca bruma, ochii săi mai negri decît mura sub niște gene lungi blonde și sprîncene subțiri, trase și îmbinate. Buzele ei tremurau o rugăciune — ochii săi se întredeschideau din cînd în cînd — tîmplele sale băteau încet. Un braț de-o albețe vergină ca cea mai curată marmură spînzură în josul patului, pe cînd mîna cealaltă zăcea pe inima ei.

Bătrînul ședea pe scaunul cel de lemn. Fruntea sa pleșuvă și încongiurată de cîțiva peri albi ca argintul în lumină era norată de durere — ochii săi roșii de bătrînețe și de coloare turbure erau plini de lacrimi — capul său palid, pe jumătate mort, tremura convulsiv, și brațele sale spînzurau de-a lungul sprijoanelor scaunului.

Fata de lîngă scaun era un înger-trandafiriu. Șezînd în fața pianului — mînele repozau țepene pe clape, spatele răzimate de speteaza scaunului și capul spînzurat cu fața sus asupra spetezei. Fața

ei privea drept în ceri — lacrimele ei rămîneau în ochi căci faţa ei sta orizontal. Faţa era palidă şi durerea ei — o durere sublimă.

Însuşi aerul camerei era mort şi trist — flacăra luminei tremura ca suflată de-un spirit nevăzut. Era toţi muţi ca morţi — privirea bătrînului devenise fixă şi disperată, cînd deodată mînele celei de lîngă piano se mişcară. Electric inspirate zburau ca nevăzute asupra clapelor, aerul se auri de note divine, cereşti ; bătrînul se plecă ca pentru a îngenunchea, ochii murindei se deschiseră şi ea începu să cînte : cîntecul unei murinde. Notele zburau cînd puternic, cînd încet, abia auzite, ca suspinele arpelor îngereşti — era unul din acele cîntece superbe a acelui maestro divin în ţipetele sale: Palestrina. Murinda cînta... dar ce fel ! Un timbru ca a unui clopot de argint... Cîntecul pianului se stingea sub degetele uneia — cîntecul pe buzele celeilalte se stingea şi el — murinda, ce se ridicase pe cotul mînei drepte, recădea încet-încet cu capul în perini —, cîntecul se stinse, buzele amuţiră şi deveniră vinete, ochii se turburară şi apoi se închiseră pentru totdeauna. Lumina asfinţi.

— Sofia ! strigă Ioan, căzînd pe spate de la fereastră în zăpadă.

Sării jos.

Îl învălii în mantă şi, cum era înţepenit de leşin şi ger, îl luai de-a umere. Era uşor ca o fată. Sării cu el gardul şi traversai cu el cîmpia cea ninsă, asemenea unui fur de morţi. Aproape de oraş îl pusei jos la pămînt, am început să-l frec cu zăpadă şi să suflu cu suflarea mea îngheţată asupra feţei de-o paloare ce în lumina lunei părea de argint. Faţa sa trasă îmi păru că se mişcă.

— Ioane ! zic, scoală, hai acasă.

El îşi întoarse, culcat fiind, ochii spre casa unde fusesem. Lumina era stinsă.

— N-am fost noi acolo ? zise el rătăcit, arătînd cu mîna spre direcţiunea casei.

— Nu ! Noi abia ieşisem din oraş, şi tu ai căzut aicea fără simţiri.

— Va să zică am visat ? zise el rîzînd nebuneşte — ştiam eu c-am visat ! Nu se putea altfel... nu se poate.

Vocea sa era frîntă, plîngeroasă şi amorţită de durere."

*

Am citat acest lung pasaj ca să se vadă romantismul destrăbălat a spiritului lui Eminescu.

Toma după ce-i moare iubita, vine în Bucureşti, face pe excentricul prin cafenele, frizează nebunia, apoi dispare şi trimete din străinătate istoria vieţei sale puindu-şi capăt vieţei.

Evident că este o asemănare între sărmanul Dionisie şi între Toma. Dar este una mai izbitoare : asemănarea tuturor eroilor din nuvelele lui Eminescu cu autorul.

În *Geniu pustiu* am vorbit de unul Ioan, prietenul lui Toma. Sub acest nume Eminescu zugrăveşte un colţ al vieţei lui, a mizeriei şi a sărăciei lui.

Foarte puţini ştiu că Eminescu a fost sufleur la o trupă dramatică, a lui Pascali mi se pare, întocmai ca şi Vasile Conta.

Pe la 1866—1867, Pascali a venit cu trupa sa în Iaşi ; probabil că acolo Eminescu a prins dragoste de ale teatrului, şi copil aproape, a urmat trupa.

Eminescu era foarte laconic asupra adolescenţei lui, mai ales cu noi de la „Junimea".

Ce am putut afla în această privință a fost prin Creangă, cu care era prietin.

Cînd amîndoi cutreierau curs de trei-patru zile grădinile și crîșmile din jurul Iașilor, Eminescu își deschidea sufletul către amicul său și-și spunea aventurile vieței sale. Creangă ne-a spus apoi de amorul pe care l-a avut Eminescu adolescent pentru o coristă. Mi se pare, adăugea Creangă, acest amor îl determinase pe Eminescu ca să umble ca sufleur cu trupa lui Pascali, căci nu se vede alt mobil.

Același sentiment îl decide mai tîrziu și pe Conta ca să părăsească clasa a doua a liceului pentru a urma o trupă în care era femeia de care se amurezase.

Conta a fost însă și sufleur și a și jucat pe scenă, aceste lucruri le țin de la dînsul chiar, Eminescu a fost numai sufleur se pare.

Amorul lui Eminescu era foarte banal și prozaic, era o coristă frumușică, care avea amanți, ba era chiar și întreținută de un om cu avere. Eminescu abia ieșit din copilărie se înamorează nebun, corista nu-l respinge și-l are ca amant de inimă.

Eminescu o crede un ideal de virtute, măcar că nu-și prea explică bogăția hainelor ei în disproporție cu mijloacele văzute de existență.

Dar la 18 ani, cine se gîndește la asemenea lucruri ! Toate fetele sunt îngeri de virtute și puritate, toate femeile sunt madone !

Din acest roman Eminescu face un episod important în nuvela *Geniu pustiu.*

Corista se numește *Poezis,* este sora amantei, care moare, a lui Toma.

Eroul, Ioan, este în al șaptelea cer fiindcă Poezis răspunde la amorul lui, cînd într-o zi întîlnește pe stradă, în haine luxoase și în trăsură elegantă,

pe... Poezis, întovărășită de niște tineri bogați și conrupți pînă la măduvă.

În această schiță găsești vecinic acel țipăt de durere a lui Eminescu, sărac, inteligent și cult, învins, nesocotit de o societate bogată și seacă.

Omul sărac nu poate să fie fericit nici măcar în dragostele lui ! Cea întîi secătură bogată poate să-i ia ori cînd pe femeia adorată.

Săracul este un învins în permanență pe pămînt !

Ce va face Ioan în urma aflării cine este Poezis și a înșelăciunei ei ?

Eminescu găsește un deznodămînt frumos și nobil, iar nu banala sinucidere.

Scena se petrece în anul 1848. Ioan, care e transilvănean, să înrolează în mișcarea revoluționară românească, devine unul dintre șefi, luptă ca un erou și la sfîrșitul înădușirei acelei răscoale, moare ca un brav sub loviturile ungurești, trădat de un sas.

În contra nenorocirei în amor nu este alt remediu decît sacrificiul vieței devenită inutilă, pentru patrie, pentru românism.

Cea din urmă parte a nuvelei *Geniu pustiu* este o frumoasă descriere, un episod din luptele românilor de la 1848 pentru neatîrnarea lor.

*

Pentru ce Eminescu nu a dat *Convorbirilor* această nuvelă cum a dat pe acea a *Sărmanului Dionis* ? Probabil fiindcă a considerat-o ca o încercare nedesăvîrșită, așa cum în realitate este. O extremă neîngrijire în stil, tonul declamator aproape de la început pînă la sfîrșit, diatribe și paradoxe, revolte contra ordinei sociale, anateme contra regilor și a bogaților.

Dacă ar lua cineva să citească lucrările poetice ale lui Eminescu, desigur că și-ar face convingerea că a fost un mare talent poetic.

Dacă ar ceti cele două nuvele în proză, *Sărmanul Dionis* și *Geniu pustiu*, ar zice că Eminescu nu a fost un nuvelist, dar și-ar întări convingerea că a fost un mare poet, fiindcă și în acele nuvele partea poetică, imagini, comparații domină.

Din amîndouă felurile sale de lucrări poetice, poezii și proză, ar mai căpăta convingerea că a fost un poet fantastic, paradoxal, cu foarte puține legături cu realitatea și actualitatea.

*

Acum închipuiți-vă pe Eminescu scriind un studiu istorico-social, cu menire de a da soluțiuni practice. Cum vi-l veți închipui ? Spirit serios și practic, sau fantastic cu observații false și cu soluțiuni neadmisibile ?

Evident că, după scrierile celelalte ale lui, vi-l veți închipui în sensul din urmă.

Așa și este.

Am spus într-un număr trecut că Eminescu a publicat în *Convorbiri literare* un studiu : *Influența austriacă asupra românilor din principate.*

Un parantez.

Eminescu nu a scris acest studiu pentru publicare, ci studiul este rezumatul unei conferințe ținute de Eminescu, singura conferință pe care a ținut-o Eminescu pe cît mi-aduc aminte.

În acel an, 1876, prelegerile populare coprindeau un ciclu : diferitele înrîuriri asupra poporului. Dl. Xenopol făcuse prelegerea introductivă, el vorbise despre diferitele înrîuriri exercitate în cursul veacurilor de slavi, turci, greci, pe fondul nostru roman.

Venise apoi răposatul Verussi, care tratase despre înrîurirea bizantină.

Burlă vorbise despre înrîurirea slavonă.

Ștefan Vârgolici despre înrîurirea fanarioților.

Iar Eminescu despre influența austriacă, prelegere pe care, după cum am spus, o condensă într-un studiu.

*

Acuma să vedeți felul cum Eminescu prezintă chestia.

Acest fel nu are nimic de original și aceasta este caracteristic de astădată pentru Eminescu, care găsea totdeauna o notă originală în gîndirile lui poetice.

După Eminescu, în 1876 Austria încă constituia un pericol pentru naționalitatea noastră [...].

Pentru orice observator, la acea dată Austria nu mai prezenta nici un pericol pentru independența noastră națională. Deja noi începusem a suporta cu mare greutate jugul economic pe care ni-l impusese prin tratatul de comerciu de la 1875, iar situația interioară politică a Austro-Ungariei deja se desemna așa cum astăzi se vede perfect.

Apogeul influenței austriace și a puterei acestui imperiu față cu noi a fost, e drept, mai tîrziu, pînă în 1883.

Dar, lucru curios în tot cazul, măcar că constată că Austria nu mai este o putere de sine stătătoare ci atîrnă politicește și cultural de noua Germanie, și măcar că în 1876 influența Germaniei se simțea destul de bine la noi în țară, el se pronunță totuși pentru pericolul austriac, deși toate aceste trebuiau să-l facă să ajungă la altă concluzie. [...]

*

Dar nu poţi pretinde de la Eminescu, care de obicinuit nu se ocupa cu asemenea chestii, ca să aibă vederi generale juste. [...]

Ce formă de guvernămînt trebuie ţărei ? Eminescu spune : guvern monarhic, ereditar, *mai mult sau mai puţin absolut.*

Este guvernul din timpurile glorioase a istoriei noastre, este guvernul lui Alexandru cel Bun, Ştefan şi Mircea.

Dacă zice „guvern mai mult sau *mai puţin* absolut", este o concesie care a făcut-o „Junimei".

Dl. Negruzzi s-a temut de improvizaţiile lui Eminescu, de aceea la „Junimea" l-a rugat ca să spună ce are de gînd să susţină la prelegere.

Eminescu, cu francheţa lui obicinuită, a spus că el e pentru un guvern absolut.

— Cu absolutism a făcut Alexandru cel Bun şi Ştefan cel Mare ţara Moldovei, dîndu-i stabilitate ; cu absolutism a făcut acelaşi lucru Mircea cel Bătrîn, Muntenia.

Liberalii şi pantalonarii frămîntători de idei şi turburători de temperament, pot să aducă nenorocirea ţărei sub un regim de parodie constituţională.

I s-a răspuns că acest lucru nu-l poate ţinea la o prelegere a „Junimei", fiindcă aceasta fiind o teorie politică, iar „Junimea" făcînd politică ar stîrni o furtună în contra ei.

Şi atunci Eminescu a cedat ca să nu zică un guvern absolut, ci *un guvern mai mult sau mai puţin absolut.*

Şi aceasta după multă discuţie.

O a doua soluţie era *munca.*

Iată o soluţie dreaptă şi cuminte.

Cine poate a se îndoi cum că munca nu regenerează o ţară ?

Dar Eminescu nu înţelegea aşa lucru.

Prin cuvîntul de muncă, nu înţelegea numai ceva pozitiv, ci el cuprindea într-însul şi o idee de excludere din viaţa publică a elementelor care nu-i plăceau.

El zicea : *„munca"*, adică escluderea proletariatului condeiului din viaţa publică a statului şi prin asta silirea lor la o muncă productivă.

Prin „proletariatul condeiului" el înţelegea pe toţi cu profesiunile libere, pe toţi care făceau politică fără să aibă moşii sau altă avere.

Ce înţelegea prin „ o muncă productivă", nu înţeleg ; confuzia domnea în capul său şi era şi natural, de vreme ce Eminescu nu era de talie ca să trateze asemenea chestiuni.

Erorile de fapt furnicau în conferinţa lui Eminescu, el anunţa des populaţia ţărei, după dînsul mor o sută şi se nasc în locul lor numai 60.

De unde luase asemenea date ? nu ştiu.

[. . . . .]

*

Să mă întorc înapoi, departe, foarte departe, adică la *Muza de la Borta rece.*

Acesta e defectul tuturor amintirilor.

Găsisem în *Muza de la Borta rece* că autorii îşi băteau joc de frumoasa poezie ironică şi muşcătoare a unui erou sărac lipit pămîntului, *Sărmanul Dionis.*

Şi atunci a trebuit să vorbesc pe larg de această nuvelă stranie, cum n-am citit zece în viaţa mea,

în care fantazia, metafizica și un mic grăunte de nebunie se desfășoară cu splendoare.

Muza de la Borta rece își mai bătea joc de cîteva strofe din *Mortua est* și cetind nuvela inedită a lui Eminescu, *Geniu pustiu,* am găsit în ea nu numai elementele din care apoi a ieșit *Sărmanul Dionis,* dar de asemenea versurile și comparațiile din *Venere și madonă* precum și din *Mortua est.*

Un întreg studiu de psihologie s-ar putea face asupra gîndirilor și asociației de idei care se operează într-un cap de scriitor,

Și cu riscul de a face din nou o digresiune, nu mă pot împedica ca să zic cîteva cuvinte. Eminescu, probabil, de cînd avea abia 18 sau 19 ani, avea în capul său în mod confuz o nuvelă și cele trei poezii pe care le-a publicat întîi, adică *Mortua est, Venere și madonă* și *Epigonii.*

Legătura între acele poezii și fondul ideilor generale a poetului este evidentă.

Iar nuvela la care se gîndea a încercat s-o cristalizeze întîi în *Geniu pustiu* fără să-i placă, și apoi a turnat-o în *Sărmanul Dionis.*

Dar toate aceste se amestecau în capul lui de adolescent. Așa găsim crîmpeie de versuri în *Geniu pustiu,* pe care, cum am zis, le găsim în *Venere și madonă* sau în *Mortua est.*

E curios de știut cînd Eminescu arunca cîte o strofă două pe hîrtie, avea deja subiectul limpede a ceea ce mai tîrziu trebuia să fie *Mortua est* sau *Venere și madonă ?*

Sau din mintea lui înfierbîntată ieșea o strofă sau două izbit de frumusețea unei comparații găsite sau de armonia unei fraze poetice ?

Eu cred ipoteza aceasta din urmă.

Foarte mulți poeți și scriitori procedează astfel, ei au un carnet ; tot ce îi izbesc, fie ca imagine, fie ca observație, fie ca fapt, ei notează.

În ce scop ? Se gîndesc deja la un subiect oarecare ?

De multe ori nu. Dar acele note constituiesc un material, un material de întrebuințat, și pe care îl întrebuințează la cea dintîi ocazie.

Aceasta mai cu seamă în epoca adolescenței.

Cînd făceam și eu versuri — nu vă speriați eram în liceu — mă gîndeam la rime și la comparații cînd mă plimbam duminicile pe șesul Bahluiului, sub dealurile Cetățuiei și a Galatei. Descriam o iubită imaginară, căutam imagini pentru un erou legendar, notam toate aceste în minte, și aveam prin urmare întotdeauna un mic material la îndemînă, apoi îl utilizam mai tîrziu.

Și apropo de aceasta o anecdotă de la „Junimea".

De multe ori venea cineva cu o poezie sau cu o nuvelă.

Se citea, poezia era găsită proastă, nuvela imposibilă. Dar în poezie era o comparație sau o imagine delicioasă și în nuvelă un dialog dintre iubit și iubită, foarte drăgălaș.

Cu toate aceste nici poezia, cum am zis, nici nuvela nu se puteau publica.

D. Negruzzi trebuia să spună acest lucru autorului.

Luînd un aer cam încurcat, d-sa îi zicea :

— Poezia (sau nuvela) nu merge, păcat de comparație (sau de dialog în nuvelă). Dar nu face nimic, eu cred că *poți utiliza comparația în altă poezie care o vei face.*

Cuvîntul rămăsese.

Se găsi formula cu care să respingi politicos o lucrare slabă.

După ce cetea autorul lucrarea, atunci unul dintre junimiști începea să laude o idee, o imagine, o comparație, adăogînd :

— *E bine ca să utilizezi aceste.*

Lucrarea era respinsă.

Ei bine, așa cred că Eminescu a făcut la începutul carierei sale : a notat în dreapta și în stînga tot felul de versuri și gîndiri *pe care le-a utilizat mai tîrziu.*

Închid parantezul.

Ziceam că *Epigonii* trădează fondul gîndirilor lui Eminescu.

Ce sunt *Epigonii ?*

Este deplîngerea indignată cu privire la generația actuală, pigmeii actuali față cu uriașii din trecut.

Scris-a ceva Eminescu fără ca să nu susție această idee ? În totul și în toate numai trecutul a fost mare, nobil și generos, prezentul mizerabil.

În satirile sale, în articolele sale din *Timpul,* numai această idee el o pune sub toate formele și cu toate ocaziile.

Și iată cum m-am depărtat mult de la *Muza de la Borta rece.*

Revin.

O critică, pe care îmi permit de a o califica de ineptă, a acelor de la *Revista contimporană* a fost cînd își băteau joc de limba și de cuvintele celor de la *Convorbiri.*

Acea limbă și acele cuvinte erau moldovenești, pure moldovenești. Iar domnii de la acea gazetă care vorbeau și scriau *făcutără* și *mîncatără* aveau mutra ca să-și bată joc de moldovenismele noastre !

Pentru dînșii nu exista altă limbă decît cea muntenească ; o pretenție absurdă. Așa în *Muza de la Borta rece* d-lor fac versuri cu cuvinte din Bodnărescu și Vârgolici, de exemplu s-a făcut mare haz

de cuvintele *„nu fi hît“, „avem să ne sfădim“,* de cuvîntul „mîzgă“.

Iată pe urmă ce versuri se pun în gura lui Vârgolici :

> Dar slavă și nădejde, osîrdie și strună
> Peri-vor ca năluca de-a vremilor furtună
> Și scrierilor mele în limba slavonească
> Să vor uita cu totul în țara românească.

De multe ori criticile din *Revista contimporană* se reduceau în a cita cuvinte moldovenești, apoi criticul se întreba :

— Ce înseamnă asemenea cuvinte ?

Este cum astăzi, de exemplu, aș reproșa eu d-lui Sandu-Aldea cuvinte din descrierile sale cîmpenești din județul Ialomița.

Așa nici eu nu înțeleg ce însemnează un *prival,* nici ce însemnează un *mogodici,* și altele.

Dar aceasta nu-mi dă nici un drept ca să condamn pe autor, de vreme ce descriind un subiect oarecare trebuie să se servească de cuvintele cunoscute și obicinuite acolo.

Dar această chestie foarte importantă a moldovenismelor și a muntenismelor o las pentru altă dată.

Muza de la Borta rece sfîrșea mai prost decît începuse : Prodănescu, tipul poetului nebun și ridicul bucureștean, vine ca să-și ia pe Tereza bucătăreasa, care îi lăsase oalele la foc ca să se toc-mească bucătărească la Joe cel cu *giubea.*

Bodnărescu însă o luase ca muza lui, iar „Junimea“ o adoptase.

Atunci junimiștii toți se opun la această răpire.

De aici urmează o bătălie generală, cu care piesa se sfîrșește.

Iată acel sfîrșit :

BRUTNĂRESCU

(Sumeţîndu-şi mînecile se repede către Tereza)
Cucoană dă-te în lături (o dă la o parte, către Prudănescu)
Iar tu amic... străin
Cum poţi s-o atingi, să pipăi odorul meu divin ?

PRUDĂNESCU

Odorul lui ! Tereza ! sărmanu a nebunit...
Mi-a fost bucătăreasă ș-apoi ne-am îndrăgit ;
Cînd eu scriam la versuri !... Şi ce te uiţi aşa ?

BRUTNĂRESCU

(inspirat cu liniște)

Veneţiene nobil, retrage-te, te du...
Să nu mănînci trîneală.

PRUDĂNESCU

Veneţian eşti tu !

(Trage cu repeziciune o palmă lui Brutnărescu şi gata de fugă apucă pe Tereza de mînă. Toţi agiamiii se năpustesc asupra lui şi asupra Terezei ca s-o despartă, cărînd pumni lui Prudănescu. El se apără voinicește cu bocceaua şi geamantanul. Masa se răstoarnă, o adevărată bătaie se încinge. Prudănescu dă cu bagajele necontenit ; talere, linguri, cuţite, umbrela zboară prin aer şi sparge ferestrele. Muza trage de păr pe Brutnărescu. Prin învălmăşală Minorescu care se luptă d-aproape primeşte o chiftea în falcă. Zgomotul creşte necontenit).

SCENA XIV

(Jidopolul intrînd strigă : Diavolii îmi prăpădesc averea agonisită la Cananău ! Drept răspuns el primeşte o boccea în cap şi-şi ascunde faţa cu mîinile. Jidopolul strigă din nou : Ilie ! Zamfire ! săriţi ! Ilie teşghetarul

şi alţi servitori se reped. Lupta este desperată ! Din cînd în cînd s-aude glasul lui Prudănescu.

Elementul de morală, elementul calendar şi a lui Brutnărescu :

Ido, Idol, Iad, Iod
Hid, inholbă şi prohod.

Afară se aud strigăte. Gardiştii de noapte năvălesc pe uşe şi pe ferestre, şi înhaţă pe Prudănescu de guler. Agiamiii se grupează în giurul lui Minorescu. Orchestra încetează. Tereza leşină pe braţele lui Prudănescu. Tăcere. Tablou.

III

A DOUA FARSĂ A D-LUI HASDEU

Am sfîrşit cu *Muza de la Borta rece*. Este curios de observat un lucru, care denotă cum poeziile, fie în viaţa practică, fie în viaţa literară, nu sunt luate la serios de public.

Vezi, de exemplu, un om cu o înfăţişare măreaţă şi cu aere dispreţuitoare pentru restul muritorilor. Imediat lumea se întreabă : Cine este acest om care aruncă dispreţ peste trecători ? Şi îndată ce se încredinţează că nu are nimic în creierul său şi că fanfanorada îi ţine loc drept capital, atunci publicul rîde, neluîndu-l la serios.

Acest lucru s-a întîmplat cu lupta dintre literaţii din Bucureşti la *Convorbiri*.

Convorbirile s-au ocupat totdeauna serios de cei pe care i-a criticat, şi dacă cîteodată au întrebuinţat arma ironiei, este că şi ironia intră în elementele criticei.

Rar şi-au bătut joc de adversari pentru ca să-şi bată joc. Aşa dl. Negruzzi a scris o satiră contra

d-lui Hasdeu, dar aceasta nu a contat. „Junimea" n-a făcut haz nici n-a dat importanță satirei.

*

Din contra, cei de la București au avut rău gust ca să-și ia aere disprețuitoare față de *Convorbiri* și de cei care scriau în ele, aere ridicol de umflate, care nu se potriveau nici cu știința, nici cu poziția lor.

Natural că dl. Maiorescu, pe atunci, nu avea însemnătatea literară și politică pe care o are astăzi ; dar d-sa deja se remarcase prin criticile sale, prin care dovedea și știință și pătrundere și bun gust.

Apoi se mai arătase și ca om de știință, ocupîndu-se de chestiuni filozofice, limbistice, estetice.

Prin urmare, dl. Maiorescu nu era cel întîi venit nici pe atunci.

Fiind așa, era permis unui Ureche, Pantazi Ghica, Zamfirescu, Grădișteanu și chiar d-lui Hasdeu ca să trateze cu aere de milă disprețuitoare mișcarea literară de la Iași ?

Cum că n-aveau dreptate, se vede astăzi perfect. Din mișcarea literară de pe atunci din București nu a rămas nimic sau foarte puțin.

Din contră, de la cea de la Iași a ieșit o școală puternică care a avut o influență preponderentă în viața literară și o influență foarte efectivă chiar și în cea politică.

Cu toate aceste, disprețul și zeflemeaua de rău gust au fost mînuite de cei dintîi în contra celor din urmă.

Cetitorii au văzut că în *Muza de la Borta rece* noi, cei de la „Junimea", eram tratați de agiamii, de bucheri, ba chiar mi-aduc aminte că probabil vreun ghiduș de rău gust de la *Revista contimporană,* a trimes într-o zi un pachet pe adresa d-lui

Negruzzi, *pentru „Junimea"*, pe care, desfăcîndu-l, a găsit în el un abecedar.

Așa că gluma era de spirit ?

A trimite un abecedar d-lor Maiorescu, Carp, Eminescu, Negruzzi etc., nu era o glumă ca să rîzi pînă la lacrimi de prostia glumețului ?

Eu înțelegeam ca dl. Hasdeu, în polemicile cu d-sa, să mă trateze din înălțimea situației d-sale, pe mine, un începător.

Dar lucru nu se oprea aici.

Chiar dl. Tocilescu, și d-sa începător, își lua aere de superioritate disprețuitoare față cu mine.

Toți, dar toți fără deosebire, de la mare pînă la mic, ne tratau cum numai oameni de o înaltă erudiție și o vastă experiență pot să trateze pe cei care abia pot ceti și scri. De aceea farsele lor, cîteodată reușite ca spirit, nu dovedeau nimic.

*

Am arătat în cursul acestor amintiri, cum cel întîi care a adoptat asemenea atitudine a fost dl. Hasdeu, printr-o farsă făcută *Convorbirilor* încă în anul 1871, trimițînd acelei reviste o poezie : *Eu și Ea,* pretinzînd că e tradusă dintr-un autor german Gablitz și iscălind M. I. Elias.

Reproduc din nou acea poezie :

EU ȘI EA

Ca o liră fără sunet,
Ca un fulger fără tunet,
Ca un rîu fără murmur ;
Ca o pasăre tăcută,
Ca o casă ce stă mută
Și pustie împrejur.

Astfel sunt și eu — Vai mie !
Formă fără melodie,
Pur spectacol făr-idei
De cînd dînsa nu-i sub soare
Și puterea-mi cîntătoare
A perit cu moartea ei !

M. I. Elias

Doi ani după această farsă a ieșit satira *Muza de la Borta rece.*

În urma aceștiia a urmat oarecare acalmie, *Convorbirile* nu s-au cam prea ocupat de *Revista contimporană; Revista contimporană* a încetat cu atacurile ei.

Probabil că a intervenit Vasile Alecsandri, care scria și la o revistă și la alta.

Ba, chiar, au început a se stabili oarecare relații de bună vecinătate, cel puțin din partea *Revistei contimporane.*

Scriitori de ai *Convorbirilor,* imitînd pe Vasile Alecsandri, începură a trimite versuri și *Revistei contimporane,* iar cîteodată revista reproducea chiar bucăți din Convorbiri, precum unele nuvele ale d-lui Nicu Ganea.

În anul 1876 dl. Hasdeu își propune să scoată o nouă revistă, *Revista literară și științifică.* Se anunța sau mai mult se șoptea că noua revistă are să aibă o prefață interesantă.

Trebuie să spun că dl. Hasdeu nu trăia bine propriu-zis cu nimenea : era în răi termeni, cum s-a văzut, cu *Convorbirile literare,* era însă în termeni răi și cu *Revista contimporană* și, mai cu seamă, cu dl. Ureche.

Spirit viu și susceptibil, d-sale îi plăcea să aibă nu colaboratori, ci admiratori.

La București, se întrebau toți ce rezervează dl. Hasdeu pentru prefață.

Cît despre *Junimea* și *Convorbirile literare* acolo nu s-a dat nici o însemnătate.

*

În *Convorbirile literare* din ianuarie 1876, printre alte poezii s-a publicat și următoarea trimisă din București, intitulată *La noi* și subsemnat P.A. Călescu. Iat-o :

LA NOI

„La noi e putred mărul" a zis de mult poetul,
A zis cu desperare și a murit nebun,
Căci îl zdrobi durerea cînd s-a convins cu-ncetul,
Oftînd după scăpare, că nu mai este bun
Nici sîmburele însuși, speranța viitoare,
Vestală timoroasă ascunsă de priviri !
O, da ! un vierme sarbăd cu otrăvită boare
Rozînd fără-ncetare nu lasă nicăiri
Bucată nemînjită, și în zadar să crează
Iluzia din urmă ar vrea că tot mai poți
Redobîndi scînteia din dispăruta rază !
I-am cîntărit, piticii ! i-am măsurat pe toți !
Lucesc prin neștiință, prin penile străine,
Insecte cu o umbră mai mare decît ei ;
Te-nșală-n perspectivă, dar cînd te uiți mai bine
E trist și-ți vine milă de falnicii pigmei !
Rivali cu cine știe ce genuri sublime,
Aruncă vorbe-n aer ce curg ca un șiroi,
Repetă, dar de unde, din ei nu spune nime...
E putred, putred mărul din sîmbure la noi !

P. A. Călescu

Dl. Negruzzi, care primise poezia la corespondența revistei, scrisese autorului următoarele :
„D-lui P.A.C., mulțumiri și noroc bun".

Două cuvinte numai schimbase dl. Negruzzi din poezie : în loc de *vestală timoroasă*, cum era în manuscript, pusese *fecioară sfiicioasă*.

Ei bine, această poezie era o nouă farsă a d-lui Hasdeu, o a doua farsă, căci dl. Hasdeu urmărise în tot cursul *Convorbirile literare* și societatea „Junimea".

În adevăr, apare, cum am zis mai sus, *Revista literară și științifică* la 15 februarie 1876 ; revista începea cu următoarele.

Reproduc întreg rămășagul căci mulți poate au uitat de el :

În loc de prefață
Al doilea rămășag

Dedicat d-lui V. Alecsandri.

Cînd mai mulți amici îmi făcură onoarea de a-mi propune direcțiunea literară a *Revistei* de față, le-am adresat lor și mie însumi următoarea întrebare : o singură publicațiune de această natură nu este oare de-ajuns pentru micul nostru cerc de lectori ?

„Mi s-a răspuns că da.

Atunci — zisei eu — avem deja *Convorbiri literare* și, prin urmare, orice altă revistă e de prisos.

— Da *Convorbirile* nu sînt serioase ! a esclamat unul din cei de față.

— Vă prea grăbiți cu sentința, răspunse cu gravitate un advocat. Pentru ca să puteți pronunța în conștiință o condamnațiune, trebuie mai întîi ca acuzatul să-și recunoască culpa.

Toți au început a rîde.

— Cum vrei d-ta, domnule legist — observă unul — ca organul d-lui T. Maiorescu, fie cît de necopt, să-ți mărturisească el însuși lipsa-i de seriozitate. Ar fi prea naiv...

— Ei bine, domnilor — zisei eu — vă propun un rămășag....

— Un al doilea rămășag, căci pe cel întîi l-ai cîștigat mai an-terț prin *Eu și Ea din Gablitz :*

Ca o liră fără sunet,
Ca un fulger fără tunet... !

— Fie și al doilea ! Pentru a împăca pe omul nostru de legi, eu pariez că voi reuși a face, ca așa numita *noua direcție* să-și recunoască nulitatea în modul cel mai solemn, s-o mărturisească în fața lumei întregi, și aceasta nu mai departe decît pînă la termenul de 15 februarie, pe care l-am fixat pentru apariținea *Revistei* noastre.

Rămășagul a fost primit.

Și de astă dată am cîștigat.

La 5/17 ianuarie, cu recipisa sub nr. 936, am trimes la foaia din Iași următorul acrostih la *Convorbiri literare.*

LA NOI

„La noi e putred mărul" a zis de mult poetul
A zis cu desperare și a murit nebun.
Căci îi zdrobi durerea cînd s-a convins cu-ncetul,
Oftînd după scăpare, că nu mai este bun
Nici sîmburele însuși, speranța viitoare,
Vestală timoroasă ascunsă de priviri !
O, da ! un vierme sarbăd cu otrăvită boare
Rozînd fără-ncetare nu lasă nicăiri
Bucată nemînjită, și în zadar să crează
Iluzia din urmă ar vrea că tot mai poți
Redobîndi scînteia din dispăruta rază !
I-am cîntărit, piticii ! i-am măsurat pe toți !
Lucesc prin neștiință, prin penile străine

Insecte cu o umbră mai mare decît ei ;
Te-nșală-n perspectivă, dar cînd te uiți mai bine
E trist și-ți vine milă de falnicii pigmei !
Rivali cu cine știe ce geniuri sublime,
Aruncă vorbe-n aer ce curg ca un șiroi,
Repetă, dar de unde, din ei nu spune nime...
E putred, putred mărul din sîmburc la noi !

P. A. Călescu

«La noi e putred mărul», și la întrebarea : unde anume e putred ? acrostihul răspunde : la *Convorbiri literare*. Acolo sunt *falnicii pigmei*, acolo sunt *aruncători de vorbe în aer*, acolo sunt *insecte mici cu umbre mari*, acolo sunt *plagiatorii ce repetă fără a spune de unde*, acolo *se lucește* prin neștiință etc., etc., o vastă pleiadă *mînjită pînă la sîmbure de un vierme sarbăd cu otrăvită boare !*

Din exces de generozitate, eu am prevenit pe criticii de la *noua direcție* prin pseudonimul P. A. Călescu, adică *păcălescu*, și chiar prin nota cu «Deșteaptă-te, române !» Ei n-au voit totuși să vază, să auză, să știe nimic !

Poezia a fost supusă dezbaterei faimoasei societăți „Junimea", care a hotărît să se publice în cel dintîi număr al *Convorbirilor* mai pe sus de toate celelalte versuri, înlocuind însă, după o matură cugetare, pe «Vestală timoroasă» prin «Fecioară sfiicioasă» ceea ce avu drept rezultat de a face ca acrostihul să sune mai nemțește : *La Conforbiri literare*. O germanomanie instinctivă !

Galimatia de la mijloc :

...Bucată nemînjită, și în zadar să crează
Iluzia din urmă ar vrea că tot mai poți
Redobîndi scînteia din dispăruta rază
a rămas intactă și sacră pentru ilustra companie.

Noua direcție nici n-a visat măcar că prin «un vierme sarbăd cu otrăvită boare», care «nu lăsa nicăiri bucată nemînjită», se aruncă fără milă în fața d-lui T. Maiorescu un al treilea sau al patrulea vot de blam, mai energic decît verdictele Senatului și ale deputaților !

În aceste condițiuni a apărut acrostihul în *Convorbiri*, de la 1 februarie, pe pagina 44 ; sub rubrica de Corespondență, nouă direcție fericită de ocaziunea ce i-am dat de a-și face ea însăși portretul și foarte setoasă de altele asemenea pe viitor mă încurajează cu entuziasm : «D-lui P.A.C., mulțumiri și noroc bun.»

Așa dar, neseriozitatea *Convorbirilor* fiind legalmente constatată prin propria lor mărturie, mă grăbesc a primi sarcina de a dirige în partea-i literară *Revista* de față, considerînd-o a fi în adevăr necesară, de vreme ce nu există deocamdată în România nici o alta de această natură.

Va fi nu o *nouă direcție*, ci o *direcție sănătoasă*.

Hasdeu"

Trebuie să spun că aceasta a doua farsă este ieftină și slabă.

Non bis in idem : Farsa din 1873, cu poezia din Gablitz tradusă de Elias, fusese bună, nu doar că dl. Hasdeu făcuse să treacă o prostie ca o lucrare poetică, dar fiindcă biciuia ceea ce în țară pe atunci se numea o manie, mania germanismului, a cărei reprezentant era mai cu seamă *Junimea de la Iași*.

Cum am zis cu acea ocazie, sub forma de poezie poți să faci tot felul de farse dacă ai spirit, căci în poezie se admite din nenorocire lucruri care în viața comună sau în proză izbesc bunul simț și revoltă evidența.

Cine nu știe că unui poet îi este permis totul, el face să vorbească pârîiele, să șoptească pădurile, el interpretează ciripitul paserilor, face din enormele planete sau din colosalele corpuri cerești ochii iubitei, din nenumărata aglomerație de stele care se numește calea lăptată face părul iubitei, luna, acest corp mort, lipsit de atmosferă și de viață, o face protectoarea amorurilor, luînd sub egida ei pe amanții care cîntă sub ferestrele iubitelor etc., etc.

Dar apoi să mai vorbesc oare de abuzul colosal care se face de comparații, imagini, metafore și tot acel limbagiu numit poetic, plin de nonsensuri care izbesc bunul simț și care chiar nici nebunilor de la balamuc nu le poate trece prin mintea lor dezorganizată ?

Și această estetică este și în momentele de față mai în vigoare decît oricînd.

Cînd mă voi ocupa de mișcarea literară și poetică din zilele noastre, voi arăta lucruri fenomenale, ca dispreț pentru bunul simț și ca extravaganță pentru judecată. Poetul, este convenit că nu trebuie să vorbească limbagiul obicinuit, nici să se exprime ca toată lumea. Și fiindcă toată lumea se exprimă simplu, conform bunului simț și dreptei judecăți, poeții cred că cu cît se vor îngloda în excentrități, în imagini forțate, în comparații absurde și în metafore nebunești, cu atît vor fi mai puțin prozatori și mai mult poeți.

Este o școală absolut condamnabilă, de care, o mai repet, mă voi ocupa cîndva.

Prin urmare, cînd dl. Hasdeu, un om deștept, profită de această tehnică și estetică poetică, pentru ca să fabricheze niște versuri, pe care, dacă le analizezi cu bun simț și cu dreaptă judecată, poți să găsești că sunt ridicule, cu aceasta d-sa nu-și

bătea joc de *Convorbiri literare,* ci își bătea joc de poezia însuși, de modul cum se înțelege acest gen literar.

E curios ca în puterea unei convenții să găsești poeziile lui Alecsandri sau ale lui Eminescu, sau acele de la *Revista contimporană* admirabile, iar într-un caz dat, în cazul cînd faci o farsă, să te dezbraci de principiile acele convenționale și să arăți absurditatea poeziei.

A doua farsă a d-lui Hasdeu este o simplă *ghiduşie* literară, o ghiduşie ieftină, pe care oricine poate s-o facă dacă are spirit, oricărei reviste literare.

Ce voia dl. Hasdeu să arate ! Că *Convorbirile literare* nu erau serioase ? Farsa d-sale dovedit-a acest lucru ? Glumele nu dovedesc nimica, glumele dovedesc spirit din partea celui ce le face, dar nu probează nimic serios în contra celor la care sunt adresate.

Voia dl. Hasdeu să dovedească neseriozitatea *Convorbirilor* ?

Era un mijloc, nu însă acel pe care l-a întrebuințat, trebuia să scrie un studiu asupra unei materii în care să pună cu intenție tot felul de neexactități, în care să susție tot felul de absurdități fie literare, fie științifice, să dea acelui studiu o aparență serioasă și să-l trimeată la *Convorbiri.*

Dacă *Convorbirile* ar fi publicat studiul său plin de nonsensuri și de dovezi de ignoranță, atunci în adevăr dl. Hasdeu ar fi cîștigat un pariu serios.

Dar a trimite 20 de versuri scrise în stilul și în limbagiul obicinuit poetic, cu imagini forțate sau cu comparații ridicule, și a striga apoi victorie, fiindcă a putut să strecoare asemenea versuri în *Convorbiri,* lucru n-are nici o însemnătate.

Ia să analizăm puțin, din acest punct de vedere, poezia d-lui Hasdeu.

Este o temă obicinuită poeților *pesimismul* și condamnarea prezentului, precum și a decăderei societății.

Dl. Hasdeu a luat acea temă, iată-l deci adoptînd o temă poetică.

D-sa începe :

«La noi e putred mărul», a zis de mult poetul" etc., etc.

A zis acest lucru poetul Mureșanu, l-a zis și înainte de Mureșanu alți poeți și l-a zis și după Mureșanu încă alți foarte mulți.

Înainte mult a zis-o Shakespeare, cînd pune în gura lui Hamlet cuvintele *„este ceva putred în regatul Danemarcei"*.

Prin urmare, iată o idee și o expresie chiar comunaminte intrată în limbagiul literar.

Pentru ce numai în poezia lui P. A. Călescu acest lucru să fie ridicul, și pentru ce în Mureșanu să nu fie ridicul, și pentru ce în Shakespeare să fie ceva așa de sublim, încît să rămîie pînă astăzi ca un dicton, pe care oricare orator politic îl reproduce cînd voiește ca să înfiereze o stare de lucruri?

A zis cu disperare și a murit nebun.

În proză ideea ar fi neserioasă, căci omul care a exprimat-o a murit nebun.

Dar dl. Hasdeu se grăbește de a motiva că nu a murit poetul nebun după ce a strigat „la noi e putred mărul", ci durerea de cele ce vedea l-a înebunit.

Căci îl zdrobi durerea cînd s-a convins cu-ncetul
Oftînd după scăpare că nu mai este bun

Nici sîmburele însuși, speranță viitoare
Vestală timoroasă ascunsă de priviri

Aici un singur vers este ridicul : *Sîmburele ascuns în măr este comparat cu o fecioară sfiicioasă ascunsă de priviri.*

Evident că a compara un sîmbure dintr-un măr, care stă ascuns de priviri, ca o fecioară sfiicioasă, care s-ascunde de privirile indiscrete ale lumei, este grotesc.

Dar în poezie s-admit asemenea enormități. Cîți poeți n-au riscat comparații mai ridicole, cîți comentatori nu le-au găsit sublime !

Căci sunt nu numai poeți ridiculi, ci și comentatori lipsiți de bun simț, care găsesc proastă și nulă o imagine într-un poet, găsind sublime alte lucruri, de același fel, în alți poeți.

Mă voi ocupa și de acești comentatori la timp, comentatori și apreciatori fără nici o preparație, fără nici un studiu serios.

Prin urmare, această comparație riscată a putut să treacă și la redactorul *Convorbirilor,* tot așa de ușor cum trece la toată lumea.

Dar mai mult. Însuși dl. Hasdeu o găsește bună. în tot cazul nu o semnalează ca ceva ridicul, căci iată ce semnalează d-sa ca parte ridiculă :

O, da ! un vierme sarbăd cu otrăvită boare
Rozînd fără-ncetare nu lasă nicăiri
Bucată nemînjită, și în zadar să crează
Iluzia din urmă ar vrea că tot mai poți
Redobîndi scînteia din dispăruta rază.

Evident că aceasta este o galimatia, dar o galimatia poetică.

A spera că ai să redobîndești o scînteie din o rază dispărută, în proză este ridicul, în versuri este o

idee poetică exprimată cu expresii de o înălțime mare literară.

Cum este cu putință ca să redobîndești o scînteie dintr-o rază care dispare ? Iar un comentator complezent imediat îți răspunde :

— Ce, nu înțelegi ideea poetică, nu înțelegi că poetul tot mai sperează să mai revadă lumina de care are nevoie sufletul său întunecat, lumina care îi însuflețea ființa cînd raza unei stări sociale bune îl încălzea !

Poetul știe că raza a dispărut, știe că a dispărut pentru totdeauna și cu toate aceste tot mai crede că poate zări măcar o scînteie !

Ce să răspunzi la aceste ? Dacă cerci ca să-i dovedești că aceste lucruri sunt pure galimatii, atunci îți răspunde că nu pricepi ce va să zică poezia, că n-ai educație poetică, prin urmare nu poți aprecia comorile de frumusețe pe care le cuprinde un vers ca :

Redobîndi scînteia dispărută rază.

Este un complot perpetuu care se face între comentatori și poeți în contra bunului simț și a bunului gust, este un atentat în contra logicei minței omenești.

Pentru ce *Convorbirile* n-ar fi publicat și ea asemenea frumuseți poetice ?

*

Dar partea de la urmă a poeziei *La noi* este chiar frumoasă, este o diatribă virulentă, prin care se înfierează școala literară în contra căreia P.A. Călescu se războiește :

I-am cîntărit, piticii ! I-am măsurat pe toți !
Lucesc prin neștiință, prin penile străine

Insecte cu o umbră mai mare decît ei ;
Te-nșală-n perspectivă, dar cînd te uiți mai bine

E trist și-ți vine milă de falnicii pigmei !
Rivali cu cine știe ce geniuri sublime,
Aruncă vorbe-n aer ce curg ca un șiroi
Repetă, dar de unde, din ei nu spune nime...
E putred, putred mărul din sîmbure la noi !

Ce poate reproșa cineva acestor versuri ?

Și de unde să înțeleagă cei de la „Junimea" că aceste versuri sunt la adresa lor ?

De ce să nu creadă că ele erau adresate mediocrităților literare în genere vorbind ?

Dl. Hasdeu spune că era ușor de înțeles, căci n-avea „Junimea" decît să citească de-a curmezișul literile cu care începe fiecare vers și ar fi văzut : *la Convorbiri literare.*

De asemenea putea să înțeleagă că P. A. Călescu însemnează Păcălescu !

Iată adevărate ghidușii nedemne de un spirit ca a d-lui Hasdeu.

IV

ULTIMA LUPTĂ ÎNTRE Dl. HASDEU ȘI *CONVORBIRI LITERARE*

Cititorii au văzut a doua farsă a d-lui Hasdeu jucată *Convorbirilor.*

Cum se explica ea ?

Dl. Hasdeu natură susceptibilă și vindicativă, fusese tot timpul său maltratat sau nesocotit de *Convorbiri literare.*

La București, imediat ce s-a stabilit — mi se pare că a părăsit Iașul prin anul 1865 — a fost înconjurat și sărbătorit ca omul cel mai considerabil în literatură și știință.

Și așa și era. Cunoștințele, inteligența și spiritul său îl puneau mult mai presus decît lumea savantă din Capitală.

Avînd o activitate prodigioasă, el înființa gazete și reviste, întemeia cercuri literare și științifice, aborda în scrierile sale toate genurile.

Față cu un asemenea om, *Convorbirile literare* păstrau în cazul cel mai bun o rezervă rece, iar obicinuit îl ataca sau persifla.

Care e cauza farsei a doua a d-lui Hasdeu ? Căci ea nu s-ar putea explica, de vreme ce un armistițiu tăcut se încheiase între *Convorbiri literare* și *Revista contimporană*.

Convorbirile nu mai atacau *Revista. Revista* făcea oarecum ochi dulci *Convorbirilor literare.*

Cînd am pus titlul acestui articol, *A doua luptă a d-lui Hasdeu cu Convorbirile literare,* propriu-zis titlul nu e exact.

A fost o luptă istorică condusă de mine în contra cărței *Istoria critică* a d-lui Hasdeu.

Acea luptă a avut oarecare răsunet și a făcut mult sînge rău d-lui Hasdeu, dovadă că în *Muza de la Borta rece Pan-Pan chițibuș* este continuu maltratat pe tema criticilor sale, dar dl. Hasdeu n-a polemizat direct cu mine, cum am mai spus-o, ci a pus pe aghiotanții săi ca să polemizeze.

În a doua această luptă, de care voi vorbi, dl. Hasdeu binevoiește să se scoboare din Olimp și să rupă cîteva lănci cu dl. Maiorescu și pe urmă, prin o extremă condescendență, cu Vasile Burlă.

*

Dar să intru în oarecare detaliuri, chestia părîndu-mi-se interesantă.

Pînă pe la 1875 dl. Hasdeu fusese de toate, afară de filolog ; fusese mai cu seamă istoric.

Dar un spirit viu ca al d-sale, lipsit de orice disciplină mentală și de cunoștințe sistematizate — căci cunoștințe avea foarte multe — era tîrît de la o natură de studii la alta, aproape fără tranziție.

Așa, începe *Istoria critică a românilor.* Lumea a salutat debutul acestei opere cu entuziasm. Scriind-o, dl. Hasdeu începe a se dezgusta de micimea subiectului. [...]

De aceea vedem chiar de la început pe dl. Hasdeu în opera sa rătăcindu-se în alte materii, care [se] pretau la mai multe dezvoltări și considerații ipotetice.

Așa, îl vedem scoborîndu-se cu istoria țărilor noastre pînă la Herodot, apoi tratînd pe larg și cu multe citații de lux influența climaterică, natura solului — lucruri care erau pe atunci la modă — așa că de multe ori *Istoria* propriu-zisă a românilor este părăsită.

Dar nici chiar firul acestei istorii nu e dus prea departe.

Avusese dl. Hasdeu cîteva teorii cu privire la timpurile înființărei principatelor și la dinastiile basarabilor și a mușaților ; le spusese dezvoltînd o multă erudiție, care era un fel de *hors-d'oeuvre* în cartea sa. Cînd însă s-apropie de timpurile mai cunoscute, atunci subiectul începe cam a-l plictisi, căci de, istoria românilor dacă o înțelegi făcută cu cercetări minuțioase de documente, cu nevoie de a studia viața socială și economică, singura parte originală și utilă care poate atrage pe un istoric,

atunci înțelegem de ce un spirit neastîmpărat ca al d-lui Hasdeu s-a plictisit de ceea ce își propusese să facă, și a părăsit subiectul.

Pentru ce și pentru cine a părăsit subiectul propriu-zis al istoriei ?

Aici lucrul este foarte interesant.

Pe lîngă istorie și studiul ei, se ridicase pe atunci o nouă știință, știința filologică, care ieșise din mîinile gramaticilor, în a căror mîini vegetase atît timp fără să poată ieși din niște cadre înguste și pedantice și-și luase un zbor măreț, abordînd chestiuni necunoscute încă, căutînd să reducă limbile la o origină comună, sau cel mult la cîteva tipuri primitive.

Ca concepție era grandioasă, concepție după care indienii și persanii erau dovediți că sunt frați cu latinii, germanii, slavii și grecii.

Știința filologică în faza ei de atunci, pe lîngă o parte pozitivă, pe lîngă demonstrații irecuzabile, avea în același timp și un vast cîmp unde ipotezele, ba chiar imaginația, putea să-și dea liber curs.

Această știință se potrivea foarte bine — în partea ei imaginativă și de deducții riscate — cu spiritul îndrăzneț și inventiv al d-lui Hasdeu.

Și atunci vedem pe dl. Hasdeu părăsind studiul istoriei și aruncîndu-se cu trup și cu suflet, vîrîndu-se pînă în gît în cercetări filologice.

Era un cîmp nou și vast, era un cîmp mai cu seamă neexplorat încă la noi.

La noi nu se știa ce înseamnă știința filologică.

Noi pe atunci aveam numai gramatici ; ei erau depozitarii științei, iar filologi ca Cipariu și școala transilvăneană meritau în mare parte acest nume, însă cercetările lor se mărgineau numai a stabili

raporturi între limba latină și cea română ; aceasta era singura lor preocupație, preocupație cu caracter și naționalist.

În afară de aceasta, legile generale fonetice nu erau cunoscute, nimeni nu intrase în curentul european de studii comparate între limbile vechi, cel mult studiul mergea pînă a compara limbile neolatine între ele.

Un singur om făcuse o lucrare în adevăr cu caracter științific, dl. Cihac, care locuia în străinătate și nu se amesteca decît foarte rar în polemicile noastre de filologie.

Vorbeam de necunoașterea legilor fonetice.

Dar nici cunoașterea legilor fonetice nu puteai să pretinzi serios. Filologia era căzută și mai jos. În lipsă de orice regule stabilite și dovedite, fiecare mititel învățat se credea în același timp a fi și filolog, iar principiul după care explicau derivațiile cuvintelor din unul în altul era simplu asemănarea de sunete. Așa toată școala lui Laurian, Massim și ceilalți pe aceasta se baza ; erau fenomenale explicațiile lor filologice. Așa cuvîntul *Slatina* derivă din *Stelatina*, o corupție a acestui cuvînt : *Bistrița* din *Bistercia* (?).

*

Vă puteți închipui cînd dl. Hasdeu, procurîndu-și cărțile autorilor germani ca Benfey, Curtius, Bopp, H. Weber, Sonne, Diefenbach și Eichhoff, descoperind astfel o lume nouă, un teren virgin pentru filologii noștri, cum a trebuit să arunce cu dispreț hrisoavele și documentele noastre și să se angajeze cu entuziasm în călătorii filologice pe aripele ipotezelor și a fantaziilor, cu atît mai mult cu cît controlul i se părea imposibil.

*

Ei bine, şi pe acest teren găseşte aaversari, şi tot la *Convorbiri literare,* tot la „Junimea".

Dl. Maiorescu n-a avut niciodată pretenţia de filolog, dar avea cunoştinţi generale, moderaţie în judecată şi bun simţ. De aceea scrisorile sale filologice poartă pecetia cuminţeniei, cu atît mai mult cu cît niciodată nu se aventura în chestii necunoscute.

„Junimea" şi *Convorbirile* aveau însă un filolog în toată puterea cuvîntului în curs pe atunci.

Vasile Burlă nu era o capacitate, nu era un puţ de ştiinţă filologică, dar era desigur un om iniţiat în toată ştiinţa filologică de atunci, un cunoscător a tuturor chestiilor care formau stocul de cunoştinţi filologice de acum 30 de ani.

Burlă făcuse studii de filologie în Germania, prin urmare era preparat şi destul de bine preparat. Specialitatea sa fusese aceste studii, le învăţase la şcoală metodic.

Aceasta era superioritatea lui Burlă asupra d-lui Hasdeu, simplu autodidact, care din carte în carte îşi adunase material filologic fără nici un discernămînt sistematic.

Iată pe dl. Hasdeu iarăşi într-o situaţie displăcută. D-sa fugise de cîmpul istoric ca să îmbrăţişeze alte studii, crezînd într-altele că va domina situaţia.

Şi iată că unul de la *Convorbiri* i se pune în cale şi începe a-i controla teoriile şi deducţiile sale filologice.

Cu privire la ce ? Nu la limba română în raport cu cea latină, ci cu privire la limbile indo-europene

Dl. Hasdeu, cu impetuozitatea sa obicinuită, se aruncase în filologia comparată a limbilor indo-europene.

Dar, cum am spus, era la „Junimea" un specialist dl. Burlă, care-l pîndea, şi cu toate aerele mari de tot cu care dl. Hasdeu trata pe dl. Burlă, acesta la fiecare pas îi arăta erorile şi de multe ori erori elementare.

Nici nu se putea altmintrelea. Tocmai tîrziu, foarte tîrziu, dl. Hasdeu şi-a asimilat materialul de filologie. În cei întîi ani cînd scrie filologie, el suferă influenţa diferiţilor autori germani, fie deodată, fie pe rînd, care aducea oarecare incoherenţă în scriere.

*

Am văzut cum dl. Hasdeu îşi răzbună din nou pe *Convorbiri* cu poezia *La noi e putred mărul.* Dar se pare că simţeşte singur că aceasta nu este o răzbunare ; făcuse cu ea ca să rîdă amicii şi detractorii *Convorbirilor literare,* dar nu zdruncina întru nimic autoritatea d-lui Maiorescu.

Dl. Maiorescu pe atunci, mi se pare, că era ministru de instrucţie, venea numai întîmplător la „Junimea", cînd avea treburi la Iaşi.

Ce vină putea să aibă dl. Maiorescu în publicarea poeziei *La noi e putred mărul ?* Răspunderea cădea numai asupra redactorului şi a acelor care poate o citise.

Dl. Hasdeu viza nu atît *Direcţia nouă,* cît mai cu seamă pe dl. Maiorescu personal. Iar dl. Maiorescu era aproape insezisabil dînd cît se poate puţin loc la critică în scrierile lui.

Şi atunci dl. Hasdeu crede că a sosit timpul să dea o lovitură teribilă d-lui Maiorescu în cunoştinţele filologice ale aceluia.

Tare pe ştiinţa căpătată repede, repede, a filologiei comparative, el s-agaţă de un articol din criticile d-lui Maiorescu şi caută a-l arăta ca pe un ignorant.

Ceea ce-l supărase mai tare pe dl. Hasdeu este că dl. Maiorescu intitulase acel capitol *Cercetări limbistice*.

Iată ce scrisese dl. Maiorescu :

„*Anima* era în legătură cu ἀω= a sufla, a respira, și însemna mai întîi principiul respirației materiale, și deveni apoi principiul vieții intelectuale, suflet, curagiu etc., însă în perpetuă amintire a acelei origini fiziologice... se și scria într-un timp pentru mai multă imitare *hanima*"

Dl. Hasdeu publică în *Columna lui Traian*, o critică, jumătate serioasă, jumătate umoristică. În partea serioasă declară că nu e nici o legătură între *anima*, ἀω= a sufla, a respira ; și prin o serie de deducțiuni filologice caută a dovedi acest lucru.

În partea a doua își bate joc și face glume pe socoteala filologiei d-lui Maiorescu. Așa, face oarecare aluzii triviale la *suflarea* omului în oarecare împrejurări. Cît despre *hanima* în loc de *anima* dl. Hasdeu spune că aceasta e filologie țigănească, căci numai lăutarii, cînd cînt cîntice din lume, pronunță *hamor* în loc de *amor*.

Apoi reamintește farsa dintîi cu *Eu și Ea*, cu multe alte înfloriturі. De exemplu, dl. Hasdeu zice :

„*Anima* provenind din *an* și ἀω provenind din *vâ*, ambele cuvinte sunt întocmai tot atît de eterogene, pe cît de străine pot fi între ele bunul simț și pretinsa «nouă direcție»."

Direcția nouă, vecinic *direcția nouă !*

Dl. Maiorescu nu putea răspunde, din cauză că era ministru. Această critică diatribă nu putea rămînea fără răspuns și atunci dl. Burlă se însărcinează să răspundă.

Cititorii de pe atunci ai *Convorbirilor literare*, a *Columnei lui Traian* și a *Românului* (căci dl. Hasdeu a publicat replica d-sale în *Românul*, probabil ca să dea răspunsului său cea mai întinsă publicitate) au asistat la o polemică gravă și amuzantă, la un duel între doi filologi.

Un parantez.

Se știe că cele mai teribile dueluri de polemică sunt între savanți, iar cele mai arhiteribile sunt între filologi.

În literatură, în critica teatrală, în istorie, în multe științi, polemicile nu se înveninează între combatanți pînă a ajunge la cuvinte groase ca ignorant, prost, bucher etc.

Filologii însă — se înțelege că nu vorbesc decît de filologii de acum 30 de ani — cînd se apucau la luptă, apoi nu erau cuvinte grele care să nu-și zică unul altuia. Își aruncă în cap, bine înțeles de la distanță, toate dicționarele, toate gramaticile, toate infoliourile ; în două-trei pagini se fac de cel puțin de zece ori ignoranți unul pe altul, fiecare reprezintă știința și numai el, celălalt reprezintă numai ignoranța. Și din înălțimea științei și în numele științei ei se tratează cu un dispreț amestecat de milă.

Oare de ce ? E greu de răspuns.

Eu cred însă, cu cît o știință este mai puțin pozitivă, mai migăloasă și mai meticuloasă, cu atît savanții pun mai multă patimă în a susținea micile lor observații, micile lor teorii.

În genere, la savanții îndărătnici nu e nimic ipotetic, totul este riguros științific, deducțiile cele mai hazardate sunt date ca cuvînt de evenghelie, nu permit discuția, și cine îndrăznește să și-o permită capătă imediat epitetul de ignorant.

Dl. Hasdeu califică ideile d-lui Maiorescu „curiozităţi curat linguistice, în privinţa cărora autorul e cu atît mai responsabil, cu cît articolul care le cuprinde poartă fără sfială titlul de *Cercetări limbistice.*"

Am citat alt pasaj în care se spunea că cuvintele pe care dl. Maiorescu le deriva unele din altele „sunt tot atît de eterogene pe cît de străine pot fi între ele bunul simţ şi pretinsa «nouă direcţie»", şi alte ameninţări de asemenea natură.

Vine dl. Burlă cu răspunsul său, şi atunci începe a-l califica şi el la rîndul său pe dl. Hasdeu.

Iată cîteva mostre :

„Dl. Hasdeu este abia un începător în filologia comparativă."

„Dl. Hasdeu nu ştie încă ceea ce astăzi ştiu pînă şi copiii din clasa întîia gimnazială".

„Cunoştinţele filologice ale d-lui Hasdeu nu ajung nici măcar pînă la epoca aglutinativă a limbei".

„Ignoranţa filologică a d-lui Hasdeu n-are margine".

Etc., etc.

În replica sa, dl. Hasdeu nu rămîne dator d-lui Burlă.

Dl. Hasdeu zice că „este nevoit să se pogoare astăzi pînă la dl. Burlă şi să răspundă unui pitic, care abia apare pe scena literaturei române".

„Chiar dacă aş fi comis nişte erori, încă nu le-am putut comite aşa de elementare şi de grosolane, încît să fie capabile de a le observa pînă şi dl. Burlă".

„Tot aşa ştiutorul şi bine crescutul d. Burlă".

„Prin urmare, răspunzînd advocatului d-lui Maiorescu, fie el cît de rău ales, voi avea în vedere pe client, pe un om mai din societate".

„Advocatul d-lui Maiorescu găseşte atîtea erori încît eu unul, dacă ele ar fi reale, nu m-aş mai crede demn de a fi altceva decît numai doar colaborator la *Convorbiri*".

În fine, dl. Hasdeu nu putea să-şi lase năravul de a face spirit şi calambure.

Iată ce-i mai zice d-lui Burlă :

„Cunoştinţele d-lui Burlă sunt aşa, încît numai proverbul italian : *non parla da vero, parla da Burla* [1], se potriveşte".

Şi pentru ce toate aceste epitete de ignorant şi de rău crescut şi injurii chiar ? Sau mai bine apropo de ce ?

Apropo de o chestie foarte mititică şi foarte inofensivă în sine, anume :

Ainma este în legătură cu : ἄω

Sau :

Anima provine din radicalul *an* cum susţinea dl. Hasdeu.

Cu privire la această divergenţă, relativ la două cuvinte, dl. Hasdeu a polemizat cu Burlă, luînd replica şi triplica, şi-au zis toate cuvintele grele pe care doi savanţi filologi pot să şi le zică, şi la urmă au rămas fiecare convins că el are dreptate şi că cellalt este un ignorant.

Şi de astădată dl. Hasdeu procedase în acelaşi fel cum făcuse cu *Istoria critică* şi cu criticul acelei istorii, tratînd pe adversari de la înălţimi olimpiene cu *vorba*, fără să i-o dovedească în fapt.

Aşa dl. Hasdeu îl făcea pe Burlă un începător necunoscut pe cîmpul literaturei române, lăsînd să înţeleagă cît e de departe de d-sa aşa de cunoscut pe cîmpul literaturei române.

---

[1] Joc de cuvinte (în lb. italiană, *burla* = glumă) : Nu vorbeşte serios, vorbeşte în glumă.

Evident că dl. Hasdeu avea dreptate în temă generală.

Ce era Burlă pe lîngă dl. Hasdeu în literatură ? Un nimic, un începător.

Dar cînd te pui din alt punct de vedere, cînd te gîndeşti dă dl. Burlă făcuse studii de filologie şi se specializase în această ştiinţă, pe cînd dl. Hasdeu tîrziu de tot, în plină maturitate, după ce făcuse şi scrisese de toate şi se ocupase de toate, de istorie, de nuvele, de romanuri, poezii, drame, să apucase să studieze filologia şi o studiase ca autodidact, dacă zic, comparezi pe Burlă, specialistul, cu dl. Hasdeu, care abia începuse a se ocupa cu filologia, zău, nu ştiu cine avea dreptate ca să califice pe cellalt de începător sau de neştiutor.

Dar fiindcă polemica între aceşti doi filologi a luat un caracter de epopee comică, apropo de *anima* şi de ἀω nu pot să nu mă opresc ca să nu o arăt cititorilor.

Cuvîntul latin *anima* este cu ἀω aşa cum susţinea dl. Maiorescu.

Sau ἀω corespunde latinului *ventus* iar nu *anima*, după cum pretindea dl. Hasdeu.

Las această chestiune care poate să fie şi de actualitate, filologilor de astăzi.

În aceste amintiri, nu rezolvirea problemelor într-un sens sau altul mă preocupă, ci atmosfera în care se discutau acuma 30 de ani asemenea chestii, precum şi psihologia stărei literare şi critice de atunci.

*

„Junimea" literară, compusă din poeţi, nuvelişti, filosofi, istorici, nu se pasiona de chestii minuscule, de filologie comparată a limbilor indo-europene.

Cel mult cîţiva dintre junimişti precum erau Lambrior, Xenopol şi cu mine, cu totul la începutul acestor studii, ne interesam dacă, de fapt, dl. Burlă sau dl. Hasdeu are dreptate.

Dar era o parte înconjurătoare veselă, comică şi cîteodată chiar grotescă, care ne interesa, aproape ne pasiona pe toţi.

Un articol filologic a d-lui Hasdeu contra lui Burlă era un mic scandal literar, care ne atrăgea cu toate polemicile picante şi nesănătoase.

Mi-aduc aminte că aceste se petreceau cu cîteva luni înainte de a pleca în străinătate. Dl. Hasdeu mă credea deja plecat ; se înţelege că dl. Maiorescu, ministru de instrucţie, era învinuit de un fel de favoritism, fiindcă trimetea în străinătate pe Lambrior şi pe mine, membri ai „Junimei".

Nu-i vorbă că dl. Maiorescu ca să scape de o asemenea acuzaţie hotărîse a trimite în acelaşi timp şi doi tineri din Bucureşti, combatanţi în contra *Convorbirilor*, şi pe răposatul G. Dem. Teodorescu şi pe dl. Grigore Tocilescu.

Pe atunci, a trimite pe Lambrior — nu vorbesc de mine — ca bursier în străinătate, era culmea favoritismului. Dovadă că, venind liberalii la putere, *Andrei Vizanti* interpelează pe Gheorghe Chiţu, ministru de instrucţie, cum mai suferă scandalul ca Lambrior şi cu mine să continuăm a fi bursierii statului.

Răspunsurile lui Burlă ridicau scandalul literar la potenţă, căci acesta neavînd flexibilitatea spiritului d-lui Hasdeu îl ataca pe acesta de-adreptul pe întregul, fără înconjur, aşa că galeria făcea mare haz de asemenea polemici între filologi.

*

Ziceam că dl. Hasdeu mă credea plecat deja din țară, dar rancunele sale mă urmăreau și peste frontieră. Între lucrurile displăcute pe care i le spune lui Burlă citim și următoarele :

„Nu ne îndoim că ministrul actual al instrucției publice, precum a făcut cu dl. Gheorghe Panu, tot așa și pe dl. Vasile Burlă îl va trimite în străinătate ca să mai învețe carte".

Cum am spus mai sus, noi făceam mare haz de această luptă omerică între Burlă și dl. Hasdeu.

Și mi-aduc aminte că într-o seară la „Junimea", înainte de a sosi Burlă, vorbind de replica d-lui Hasdeu, eu, care mă ocupam cu literatura italiană, am făcut oribilul calambur zicînd cu privire la Burlă, că dl. Hasdeu *si burlarsi di lui* [1].

*

După toate aparențele, Burlă mi s-a părut atunci că a avut dreptate în polemica cu dl. Hasdeu. Aveam impresia că acela era mai bine înarmat decît teribilul nostru adversar de la București.

Cu ce-l prinde Burlă pe dl. Hasdeu ?

Cu nimic, care pentru un filolog este foarte mare.

Dl. Hasdeu pretindea că ἄω provine din *vâ*. Pentru un profan aceasta nu înseamnă nimic, pentru un filolog specialist însemna totul, însemna o dovadă de ignoranță a d-lui Hasdeu. Și ignoranța nu era în întregul cuvînt de două litere, ci în vocala *a*, și ignoranța nu era chiar în litera *a* întreagă ci în litera *a* lung.

Burlă arăta că în epoca primitivă a monosilabismului limbei nu existau decît trei vocale *a, i, u,*

[1] Își bate joc de el (it.).

însă tustrele scrute. Prin urmare, cînd dl. Hasdeu spunea că monosilabul *vâ* (cu a lung) este din acea epocă, atunci dovedea ignoranță.

Și exclama astfel :

„Un filolog cît de puțin versat în filologia comparativă, va ști că vocalele lungi, fie ele *gunificațiuni* sau *vriddhicațiuni*, nu sunt primitive, ci un rezultat a unui proces de dezvoltare, care s-a întîmplat mult mai tîrziu în istoria limbei".

Am spus altă dată că studiile filologice nu se citeau la „Junimea". Polemicile însă de tot soiul se citeau.

Cînd Burlă a venit și, ajungînd la pasajul citat de mai sus, a rostit cuvintele de *gunificațiuni* și *vriddhicațiuni*, atunci un rîs omeric a izbucnit în întreaga „Junime", iar dl. Pogor a luat o pernă de canapea și a aruncat-o furios în Burlă.

— Mai citește încă odată cele două cuvinte, l-au interpelat junimiștii rîzînd.

Iar Burlă, foarte grav și cam indignat că fusese întrerupt în culmea anatemelor sale filologice în contra d-lui Hasdeu, răspunde :

— Aveți răbdare că am să vă rostesc și alte cuvinte de tehnică filologică.

Și atunci cu un glas indignat continuă astfel :

„Dacă dl. Hasdeu se crede, că cu *vâ* în care vocala *a* este lungă, a ajuns pînă la origina primitivă a acestei radicale, atunci d-sa a probat prin aceasta în mod foarte evident, că cunoștințele sale filologice nu ajung nici măcar pînă la *epoca aglutinativă* a limbei, și cu atîta mai puțin pînă la acel moment primordial din istoria dezvoltării spirituale a omului, cînd s-a ivit pentru prima oară cele dintîi idei în creierii omenești și s-au încorporat în radicale".

— Asta e tot, ca vocabular filologic ? întrebă din nou dl. Negruzzi ironic.

Burlă din ce în ce mai cu un surîs amar şi dispreţuitor răspunde :

— Dacă nu sunteţi iniţiaţi în ştiinţă, de ce nu o respectaţi măcar ?

Şi continuă în modul următor :

„Radicala arică *ug* a trecut mai întîi prin *gunificaţiune* în *aug*, apoi prin *metateza* vocalelor în *vag* (în loc de *uag*) şi prin *amplificaţiune* cu *s* în *vaks*, şi în urmă, prin slăbirea vocalei primitive *a* în *e* şi prin *amplificaţiune* cu un *a protetic*, neorganic, în *afex*".

În urma citirei acestui pasaj „Junimea" se scoală în picioare ca un singur om şi strigă :

— Destul, destul...

Burlă rămîne uimit şi se uită în toate părţile.

Atunci dl. Pogor îi zise :

— Ascultă, Burlă, nu te supăra, dar nu putem asculta mai departe dezvoltările filologice cu terminologia ta savantă, dar iartă-mă să-ţi spun, barbară. Nu înţelegem nimic, publicul n-are să înţeleagă nici el nimic, poate singur Hasdeu, ca savant, are să te înţeleagă, însă...

— Nici Hasdeu n-are să mă înţeleagă, exclamă triumfal Burlă.

Atunci ilaritatea a luat proporţii covîrşitoare, cinci minute a ţinut rîsul.

Burlă, galben, înţelesese cît de ridiculă fusese întreruperea.

Şi după ce s-a mai restabilit liniştea, el zise :

— Cu d-voastră nu se poate discuta serios. Am voit să zic că nici Hasdeu n-are să înţeleagă *fiindcă este un ignorant ;* dar cu d-voastră este chip de a vorbi ?

Dl. Pogor cu un aer grav luă cuvîntul şi zise :

— D-lor, noi nu ne putem pronunţa cine, dintre Burlă sau Hasdeu, are dreptate, judecînd după deducţiile lor filologice. Este însă numai un singur mijloc pentru noi profanii, acela e următorul : Să luăm critica lui Hasdeu şi răspunsul lui Burlă. Care din aceste critici va cuprinde întrebuinţarea de mai multe ori a cuvintelor *gunificaţiuni, vriddhicaţiuni, aglutinaţii, amplificaţii, metateză, protetic* etc., acea critică e mai bună şi autorul ei are dreptate.

— Apoi şi pe acest teren tot eu îl bat pe Hasdeu.

Rîsul nu mai avea sfîrşit.

*

Răspunsul lui Burlă a avut ceva culminant ca ironie la adresa d-lui Hasdeu, un lucru bun de pus în comedie, petrecut între doi savanţi filologi.

Ceea ce e particular în polemicile dintre filologi, sau dintre filologii mai din vechime, este că argumentele sunt totdeauna întovărăşite de epitete displăcute adversarului, în care acela de „ignorant" nu este totdeauna cel mai tare, iar pentru profani, infinitesimal de mică chestia la care se reduce polemica, produce un haz deosebit. Aşa este ştiinţa filologică, cel puţin în cea mai mare parte.

Toate ştiinţele sunt ştiinţi de detalii, e drept, dar acele detalii interesează, cîteodată pasionează.

Aşa, de exmplu, şi istoricii se dispută pentru nimicuri, pentru o dată de mică importanţă sau pentru un fapt obscur.

Dar istoricii au un cîmp mult mai vast în legătură cu acţiunea omului în veacuri. Istoricii explică evenimentele, şi cînd discuţia este pentru asemenea chestii mari, ea este interesantă.

Un fenomen chimic, o aplicație nouă în fizică, pot fi de o importanță incalculabilă, ele pot produce reforme în viața socială sau economică ; toate științele cu aplicații sunt importante din acest punct de vedere.

Pe cînd filologia nu are decît foarte puțin raporturi cu acțiunea omului și nici unul cu lumea înconjurătoare.

Și atunci cînd vezi doi filologi că se ciupesc pînă la sînge ca doi cocoși, te întrebi : de ce această patimă și animozitate ?

O mulțime de cerneală a curs și de o parte și de alta în polemica dintre dl. Hasdeu și Burlă, au fost replice și replici la triplice.

Dl. Hasdeu a scris o serie de articole în *Românul*, în *Columna lui Traian* și într-o revistă, nu-mi aduc aminte care.

Dl. Burlă a scris patru articole din care două ca răspuns la replica d-lui Hasdeu.

Și pentru ce toate aceste ? Pentru a se tăgădui cum că *anima* derivă din ἄω grecesc.

Al doilea, pentru o virgulă pusă între *vâ* și *vâmi,* pentru *n* din *ventus* pe care dl. Hasdeu îl crede organic iar Burlă îl credea eufonic.

Pentru atîta tot.

Vă puteți închipui de se poate scrie pentru asemenea lucruri o serie de articole !

Și aceasta nu era numai o chestie între dl. Hasdeu și Burlă. Întreaga filologie și toți iluștrii filologi erau împărțiți în două tabere asupra acestor chestii.

Dl. Hasdeu se baza pe autoritatea unora, dl. Burlă pe autoritatea celorlalți.

*

S-au petrecut lucruri nostime în aceste polemici, care nu se citeau la „Junimea".

„Junimea" însă însărcinase pe vreo doi dintre noi ca să urmărim acele polemici și să aducem lucrurile picante și nostime la seratele ei.

Asemenea polemici „Junimea" le considera ca aproape să merite să fie trecute în dosarul caraghioslîcurilor „Junimei", lucru care exaspera pe Burlă.

Să dau un exemplu. Îl dau fiindcă e foarte nostim.

În această polemică Curtius, filologul german din Leipzig, era cel care era supus la mai multă contribuție de amîndoi adversarii.

Și atunci s-a întîmplat următoarele :

Dl. Hasdeu avea o ediție a gramaticei lui Curtius din anul 1852.

Cu această ediție în mînă îi trage în cap lui Burlă o lovitură formidabilă, calificîndu-l de ignorant.

Dar Curtius scoate la 1875 o nouă ediție pe care Burlă o avea. Și atunci observă Burlă că Curtius își modificase părerea în spațiul de 23 de ani, susținînd o altă derivație.

Burlă susținuse părerea lui Curtius din 1875, fără să spuie că a luat-o din Curtius.

Dl. Hasdeu combătuse acea părere cu autoritatea lui Curtius, ediția din 1852.

Iată deci pe Curtius-Hasdeu contra lui Curtius-Burlă. Însă dl. Hasdeu era în vădită stare de inferioritate căci el combătea pe Curtius de la 1875 cu Curtius de la 1852.

De aci triumful lui Burlă și pățania d-lui Hasdeu.

Iată cum urmează Burlă :

„Însă aceasta s-a întîmplat la anul 1852. De atunci încoace filologia comparativă a progresat cu paşi uriaşi, şi Curtius, celebrul filolog german din Leipzig, ţinînd cont de progresul filologiei, şi-a cunoscut greşala şi astăzi, după 23 de ani, n-o mai comite, precum face autoritatea filologiei comparative din Bucureşti. Sau poate crede dl. Hasdeu că Curtius de la 1852 încoace a regresat, şi prin urmare aceea ce scria el înainte de 23 de ani, este mai exact, decît aceea ce scrie el astăzi ?"

Acesta a fost cel mai mare triumf pe care Burlă l-a repurtat pe cîmpul luptelor filologice.

Burlă se lăuda cu această victorie mai mult decît orice mare cuceritor cu bătăliile cîştigate.

Pentru Burlă, faptul că dl. Hasdeu a combătut pe Curtius ediţia de la 1875 cu Curtius ediţia de la 1852 era considerat mai mare decît victoriile de la Iena, Austerlitz, Wagram, pentru Napoleon I.

Şi nu era ocazie în care să nu amintească această mare întîmplare atît la „Junimea" cît şi în oraş.

Mult timp noi i-am organizat lui Burlă ceea ce numeşte franţuzul *une scie* [1].

Cum intră Burlă, unul din noi, luînd un aer serios, zicea :

— Burlă, ia spune-ne cum s-a întîmplat istoria păcălelei lui Hasdeu cu Curtius ?

Burlă, voios şi cu mare complezenţă, începea să facă istoria pe larg, iar noi, abia stăpînindu-ne de rîs, aveam aerul că-l ascultam cu mare atenţie.

[1] Plictiseală, sîcîială (fr.).

La a doua şedinţă lui Burlă i se făcea aceeaşi întrebare de un altul. El, foarte serios, reîncepea istoria.

La a treia şedinţă, acelaşi lucru se repeta.

Şi lucru curios. Burlă, aşa de bine se deprinsese cu istorisirea, încît o repetă identic parcă ar fi cetit-o pe o carte.

Altă dată, noi am exprimat dorinţa ca să ne aducă amîndouă ediţiile lui Curtius pentru ca să vedem şi noi comedia aceasta.

Burlă care era de o poştă departe de a bănui că este o farsă, la şedinţa viitoare l-am văzut intrînd cu cele două volume a lui Curtius şi cu mare curiozitate ne-a făcut să pipăim aproape cu degetul deosebirea, întocmai cum apostolul Toma necredinciosul voia să pipăie rănile lui Christos.

În sfîrşit, cu mare ce, nu ştiu cine şi-a făcut pomană din Burlă de i-a spus că noi ne batem joc de dînsul.

Şi într-o seară, cînd Pompilie şi-a permis ca să-l roage să mai spuie o dată istoria celor două ediţii a lui Curtius şi păcăleala d-lui Hasdeu, Burlă s-a supărat şi ne-a zis :

— Sunteţi nişte caraghioşi, care nu ştiţi nimic în filologia comparativă, căci dacă aţi şti ceva nu aţi îndrăzni măcar să glumiţi pe tema ei.

În zadar am luat noi aere foarte grave şi am jurat pe toţi zeii Olimpului că nici nu ne-a trecut prin minte ca să batjocorim singura ştiinţă cu care epoca modernă se poate făli, ştiinţa recunoscută de Aristot şi de Tertulian şi ceilalţi.

Burlă a rămas mut, păstrîndu-şi aerul său posomorît şi indignat.

Atunci noi am modificat farsa, ceea ce a înfuriat și mai tare pe Burlă.

În adevăr, Pogor mult timp încă cînd vedea pe Burlă intrînd, adresîndu-se la noi zicea :

— Mă rog, care dintre voi poate să-mi istorisească întîmplarea cu Curtius și cu Hasdeu ?

Atunci, unul din noi, uitîndu-se întîi cu sfială la Burlă, răspundea :

— Dacă-mi dă voie Burlă, pot s-o istorisesc și eu.

Burlă furios replica :

— Puteți să faceți toate caraghioslîcurile, eu nici voiesc s-ascult.

— Dacă te supără istorisirea, o voi face-o încet și într-un cerc mic. Și atunci cinci-șase ne retrăgeam într-un colț, unul din noi avea aerul că spune ceva fără să spuie însă nimic, ceilalți aveau aerul de a fi atenți, dădeau semne cînd de ilaritate, cînd de admirație, uitîndu-se la Burlă, iar acesta devenea cîteodată așa de furios încît își lua pălăria și pleca.

Numai cînd am văzut că gluma îl supără prea tare pe Burlă, atunci am încetat și noi. Totuși din cînd în cînd îi făceam cîte o mică și îndepărtată aluzie la istoria cu Curtius.

Această glumă ne-a deșteptat interesul de a urmări polemica ca să vedem ce ghidușii am mai putea inventa, și am găsit multe lucruri hazlii, foarte hazlii.

Între 1874 și 1880 desigur că personalitatea literară, istorică și științifică, cea care domina, pentru grosul publicului, întreaga activitate intelectuală a țării era Dl. Hasdeu.

Poet și literat, dovadă fără a număra alte ro-

manuri și nuvele, ci e destul să citez pe *Ioan-Vodă cel Cumplit* [1], istoric fără de pereche în ochii publicului, la care opera sa principală *Istoria critică a românilor* smulgea admirația aproape unanimă, iată că îl vedem imediat filolog cu zbor înalt și măreț, făcînd prin scrierile sale să lase pe vulgul profan cu gura căscată de minunățiile pe care i le arăta autorul.

Era un strigăt general de slăvire, de entuziasm.

Și se știe, în genere, cum se fac asemenea reputații.

În genere, reputația celor mai mari savanți și oameni de știință, nu o face publicul ales, cunoscător și apreciator. Nu. Oamenii serioși cînd laudă pe un om de talent și îi admiră operile, nu-l laudă cu fraze umflate, cu exagerări ditirambice, ridicînd pînă în nori inteligența, cunoștințele vaste, geniul savantului.

Aprecierile lor favorabile nu trec peste un cerc oarecare relativ restrîns.

Cine stabilește reputația de mari scriitori, de genii, a cutărui sau cutărui ? Vulgul profan, necunoscătorii, acei care nu citesc operile autorului, sau dacă le citesc nu le înțeleg, dar pe care le-a auzit lăudîndu-le, își fac din ele un fel de cult superstițios, atribuie autorului tot felul de minunății, stîrnesc anecdote miraculoase, povestesc fapte supranaturale în domeniul științei inventate de autorul de care este vorba, comunică din om în om o legendă de știință vastă și inepuizabilă a savantului în chestie, așa că într-un moment dat reputația cuiva se vede stabilită nu pe baze solide, ci pe fantazii și pe povestiri cu caracter miraculos.

[1] În text, dintr-o eroare, autorul notează *Despot-Vodă*.

Notați un lucru : în toată această vîlvă împrejurul numelui unui om, nu poate fi chestie dacă reputația se poate susține sau nu, cercetată de aproape.

Eu voiesc să arăt numai modul cum se formează reputațiile în unele momente sociale.

Sunt savanți cari merită o asemenea reputație, alții care nu o merită.

De multe ori publicul amestecă pe cei întîi cu ceilalți, dîndu-le indiferent tributul lor de admirație cu aceeași facilitate, căci, cum am spus, reputația marelui public nu se stabilește pe nimic serios și durabil.

*

Ei bine, în anii 1874—1880, cam de o asemenea reputație se bucura dl. Hasdeu.

Cu drept sau fără drept, este o altă chestie ; eu înclin și astăzi a crede că mai mult cu drept, față de talentul extraordinar și cunoștințele vaste pe care le acumulase, trebuie să o spun, cu precipitare și fără discernămînt.

Dl. Hasdeu ne ducea în acel timp din minune, în minune. Este drept că avea talentul de a prezenta toate cercetările sale în mod aproape miraculos. De la dramă trecea la istorie, de la istorie la filologie. Inteligență vie și de spirit, era teribil în polemicile sale, era proverbial pentru farsele și festele ce juca adversarilor.

*

În mijlocul acestei atmosfere de entuziasm înflăcărat, numai „Junimea" își păstra sîngele rece și numai *Convorbirile literare* era revista care îndrăznea să critice pe dl. Hasdeu.

Avea „Junimea" dreptate față cu dl. Hasdeu ? În cea mai mare parte da.

Recunosc că „Junimea" și *Convorbirile literare* au fost de multe ori nedrepte față cu dl. Hasdeu și că dl. Maiorescu, — nu mai vorbesc de dl. Carp — n-a voit să-i cunoască adevărata valoare.

Dar în afară de aceste parțiale nedreptăți, încolo și astăzi sunt convins că „Junimea" a arătat maturitate literară și științifică cînd nu s-a unit cu strigătorii și admiratorii d-lui Hasdeu, ca să-l ridice în naltul cerului, și că, în cea mai mare parte, în imensa majoritate a cazurilor, „Junimea" a avut dreptate în criticele sale de tot felul în contra d-lui Hasdeu.

*

Dar pe atunci noi eram considerați ca niște invidioși, care ne întunecă gloria d-lui Hasdeu, și că lătrăm ca cățeii sau cîrtim ca babele.

Criticile noastre nu erau citite. Cine să citească critici în contra d-lui Hasdeu, omul universal, talentul talentelor, acel care a fost în stare să îmbrățișeze un triplu cîmp vast de activitate intelectuală ?

Publicul cînd auzea de criticele de la *Convorbiri literare* ridica din umeri și rîdea.

Ce poate să scrie un Panu asupra *Istoriei critice a românilor* a d-lui Hasdeu ? Ce poate să priceapă un Burlă în înălțimile vertiginoase a filologiei comparative, filologie a cărei secrete numai dl. Hasdeu fusese în stare să le pătrundă ?

Iar cînd dl. Hasdeu binevoia să se scoboare dintre zeii nemuritori pe pămînt și să ia condeiul ca să răspundă, își poate cineva închipui cum fiecare

cuvînt era o revelație și cum fiecare mușcătură, fie chiar trivială, era o trăsătură de spirit.

Așa se explică pentru ce dl. Hasdeu ne trata pe noi, de la „Junimea", cu un suveran dispreț, începînd cu dl. Maiorescu, pentru care avea un fel de compătimire cred, prefăcută, ca pentru un dăscălaș, cel mult avînd un izvoraș mic de talent de critică.

De ceilalți nici vorbă.

*

Am vorbit în cursul acestor amintiri de criticele mele în contra d-lui Hasdeu. Sunt lucruri în opera d-sale așa de puțin dovedite, atît de mult riscate, încît nu era nevoie pentru a le pune în evidență de un om matur cu cunoștințe întinse și de talent.

Pînă în momentul în care am ajuns, am arătat polemica d-lui Hasdeu cu Burlă, apropo de încercările filologice ale d-lui Maiorescu.

Vădit că Burlă a avut dreptate și că necunoscutul Burlă l-a prins pe giganticul d. Hasdeu cu o mulțimea de neexactități și cu o mulțime de lipsuri de științi, într-o știință de detail și de rigurozitate metodică ca acea a filologiei.

Burlă îi spune d-lui Hasdeu o mulțime de lucruri foarte displăcute, pe care le documentează și la care dl. Hasdeu nu poate răspunde decît prin marea supleță a spiritului său și prin multele resurse a ironiei sale.

Polemica ajunge cîte odată a fi absolut ordinară.

Așa, am spus că apropo de *n*, dacă este organic sau simplu eufonic în anume cazuri, a avut loc o polemică violentă între cei doi filologi, în care

s-a discutat pînă și ce însemnează nazalizare, amîndoi combatanții înțelegînd cu totul altceva prin acest cuvînt de altmintrelea destul de definit în filologie.

În sfîrșit, dl. Hasdeu, după o mulțime de argumente, îl acuză cu răutate pe Burlă că acela contestă „nasului proprietatea de a fi nas în orice ocaziune".

Ia să vedeți cu ce fel de glumă trivială îi răspunde Burlă :

„Însă această îngrijire este cu totul de prisos. Eu contest numai nasului filologic proprietatea de a fi tot acel nas în orice ocaziune : și aceasta o fac, nu pentru că ar fi o descoperire a mea proprie, ci pentru că o pretind toți ceilalți filologi, cari sunt demni de a purta acest nume. În privința nasului material însă poate face dl. Hasdeu cu dînsul ce va voi, fără ca să se teamă că-i voi contesta proprietatea de a fi nas în orice poziție".

Vorbeam mai sus de noua evoluțiune în ocupațiile d-lui Hasdeu.

Cum s-a făcut acea evoluție, nu pot să știu, neavînd pe atunci nici un contact, noi, cei de la „Junimea", cu dl. Hasdeu.

Desigur că adepții de pe atunci a ilustrului savant pot să știe acest lucru, care, psihologicește, ar fi foarte interesant de știut în viața unui om ca dl. Hasdeu.

De altmintrelea lucru se poate explica în temă generală.

Un om care a abordat toate genurile literare și multe științifice, nu e de mirare ca să sară de la

istorie la filologie, după cum sărise de la *Aghiuță*, o revistă umoristică, la *Ion-Vodă cel Cumplit* [1].

Astăzi, filologia fiind o știință cu totul specială, iar istoria fiind o știință generală vastă, eu nu cunosc caz ca un filolog să fie și istoric de profesiune, nici ca un istoric să fie filolog, bineînțeles în punctele în care aceste două științi n-au nici un contact, cum a fost cazul d-lui Hasdeu.

*

Am fost totdeauna de părere că pentru un istoric român care s-ar ocupa de viața noastră pînă pe la jumătatea veacului al 17-lea, studiul limbelor slavone îi este absolut indispensabil, tot așa de indispensabil cum este limba latină pentru studiul țărilor care veacuri întregi s-au servit de limba latină ca limbă oficială.

Dar pentru un istoric de profesiune, afundarea în studiul principiilor de filologie comparată nu văd necesitatea, și acesta era cazul d-lui Hasdeu.

Ce legătură era între stabilirea genealogiei dinastiei Basarabilor și Mușaților și între studiul limbei sanscrite ? Întrucît studiul originei comune a limbilor indo-europene pot servi la istoria noastră a românilor ?

Și cînd am văzut că dl. Hasdeu se aruncă cu impetuozitatea sa obicinuită în asemenea studii, atunci noi, de la „Junimea", ne-am zis că neastîmpăratul savant a pus cruce definitivă asupra ocupațiilor sale istorice.

Și am început a-l urmări cu interes, cu o mare doză de neîncredere și cu un mic colț de răutate.

[1] Eroarea cu *Despot Vodă* a lui Alecsandri, amintită mai înainte, se repetă și de astă dată.

Ne ziceam, și de multe ori am discutat această chestie la „Junimea" : De unde și pînă unde dl. Hasdeu filolog cu zbor indo-european ?

În special eu aveam oarecare idei generale de filologie comparată. Cum am arătat în cursul acestor amintiri, îmi comandasem și mă ocupasem de aceste chestii ; afară de Ditz, Pictet, Bopp și alții, mă mai vîrîsem în oarecare gramatici pe baze filologice cum începuseră a fi pe atunci, așa că îmi dădeam seamă și de vastitatea materiei precum, mai cu seamă, de dificultatea de a aborda studii și cercetări, dacă nu te specializezi complect în această materie.

Din ceea ce citisem și eu care mă ocupasem chiar destul de serios, nu-mi rămăsese decît idei generale, și pe urmă pusesem punct acestor ocupații. Căci unui om care voiește a trece de om cult, îi trebuie ca să aibă idei generale în toate, și nu luate din alte cărți cu caracter general, ci din studiul specialiștilor.

Așa, de exemplu, pe atunci era la modă Max Müller, mai cu seamă cu cartea sa *La science du langage*. Un filolog reputat era Littré. Dar acești doi sintetizau mai mult rezultatele cercetărilor specialiștilor, și numai din cînd în cînd veneau cu cercetări personale.

Pentru mine, pe atunci, Max Müller și Pictet mă interesau mai mult decît toți ceilalți filologi pentru că cel întîi era poetic, deducerile lui sunt frumoase însă hazardate și nu e problemă grea cu privire la explicația formei religiilor, a mitologiei antice, a unității de dumnezeu la evrei etc. pe care să nu o fi abordat și rezolvit.

Pictet mă interesa fiindcă încerca să reconstituiască viața, familia, cultura și credințele vechi-

lor arieni, dintr-un număr de cuvinte foarte restrînse, care se găsesc comune în limba sanscrită, în persană, latină, celtică, germană, slavă etc.

Vă puteți închipui că cu cît acești doi autori erau mai interesanți la citit, cu cît deschideau orizonturi mai vaste curiozității, cu atîta cercetările lor și, mai cu seamă, soluțiile lor sunt mai de pus la carantină.

Din contra, cu cît cercetările filologilor germani, aride, cu orizont îngust și cu deducții mici, fără aruncături de aripi în aer, nu puteau interesa pe cititorul profan, cu atît mai mult ele constituie un adevărat cult pentru filologii specialiști.

*

Cunoscînd natura și inteligența d-lui Hasdeu, nouă, de la „Junimea", nu ne-a fost greu ca să înțelegem de la început pentru ce dl. Hasdeu a adoptat felul filologiei lui Max Müller și nu s-a confinat numai în deducții aride de pură filologie.

Un spirit neastîmpărat ca al d-lui Hasdeu, spirit făcut pentru generalizări și sinteză iar nu pentru detaliuri și analiză, nu putea să ia altă cale.

Și atunci ne-am trezit cu cercetări de filologie comparată asupra originei agriculturei la români, asupra originei păstoriei la români, asupra originei viniculturei etc., etc.

Întocmai ca Pictet și ca Max Müller, dl. Hasdeu, aruncîndu-se în descoperirea civilizației vechi prin cercetări etimologice, cerca să reconstituie viața noastră veche, absolut veche, prin cîteva origini de cuvinte, căutînd ca la elementul latin cunoscut ca avînd o influență decisivă în acele origini, să mai stabilească influența și a altor origini istorice, influența dacică, tracică etc.

Cu alte cuvinte, ceea ce se știa sau se bănuia numai în mod general, fiindcă istoricește se știa că pe acest loc a fost un popor, dacii, pe care i-a cucerit romanii, iar dincolo de Dunăre populații care purtau numele generic de traci, dl. Hasdeu, cu 40—50 de cuvinte în mînă, venea și ne zicea : Iată urme palpabile de influență dacică, tracică și așa mai departe.

*

Aici mărturisesc că dl. Hasdeu făcea tot operă istorică, dar nu atît de istoric român cum o făcuse în *Istoria critică a românilor,* ci de istoric a istoriei civilizației universale.

Cercetările sale etimologice pe care le intitula cu mîndrie *Principii de filologie comparativă,* interesa lumea savantă din Europa, care imediat a început a urmări cercetările d-lui Hasdeu și a se ocupa de dînsele, între care savanții germani precum profesorul Schuchard, cunoscutul filolog de la Universitatea din Halle.

Căci în filologia comparativă a limbilor indo-europene, dl. Hasdeu aducea un element nou, elementul dacic și tracic, popoare care desigur au aparținut tulpinei indo-europene.

Prin această parte, cercetările d-lui Hasdeu luau un caracter general și chiar european. Noi ceștelalți, de la „Junimea", rămîneam niște simpli pigmei, ocupați cu mici cercetări a unui popor mititel. Dl. Maiorescu cel mult se hazarda ca să facă filologie pe baza limbilor neolatine, iar dacă Burlă se hazarda ca să intre în imperiul filologiei indo-europene sau indo-germane, cum o numea el sub influența filologilor germani, studiile sale n-aveau

un caracter general și nici nu puteau să aibă un răsunet în țară.

Fără voia d-sale, dl. Hasdeu ne juca nouă de la „Junimea" o farsă, aș putea să zic a treia farsă.

Aruncîndu-se în cercetări de asemenea natură care treceau mai presus de capetele noastre, d-sa avea aerul să ne zică :

— Acum dacă vă dă mîna, poftiți de mă criticați.

În adevăr, nici chiar Burlă nu era pe deplin pregătit ca să controleze pe dl. Hasdeu căci acesta avea superioritatea de a cunoaște și limbile slavice, pe care le utiliza în cercetările sale. Cel mai frecvent argument de deducție a d-lui Hasdeu, după cum voi arăta îndată, pentru a susținea că un cuvînt oarecare este de origină dacă, era afirmarea că acel cuvînt nu se găsește la nici un popor slav.

Ei, cum era cu putință să-l controlăm de vreme ce nici unul nu știam limbile slavice ?

De asemenea, nici savanții germani nu știau acele limbi afară de cei austriaci.

Dar este un dumnezeu pentru toate cauzele bune. *Convorbirile* nu putea să rămîie rușinate față cu provocarea d-lui Hasdeu pe terenul filologic.

Acel dumnezeu s-a arătat în această ocazie sub forma cunoscutului filolog român Cihac.

Cine era dl. Cihac ? Toată lumea cultă știe. Era un român din Moldova stabilit la Lipsca, singurul pe atunci versat în știința filologică. Scosese la iveală un dicționar de elemente latine și străine în limba română, în mic, un fel de *dicționar Littré*, unde se cerceta origina cuvintelor din limba română după metoda filologică.

Dl. Hasdeu în studiile sale se legase și de dl. Cihac. Altmintrelea poate acest savant care trăia retras, departe de polemicile din țară, nu s-ar fi amestecat.

Dar dl. Hasdeu, cum am zis, i-a atacat o mulțime de deducții filologice. Dl. Hasdeu făcea prea mare zgomot cu descoperirile sale filologice pe care, cum am arătat, a căutat să le treacă și peste frontieră.

Dl. Cihac a fost obligat ca să se ocupe de acele descoperiri ; și la ce revistă putea să se adreseze ca să răspundă d-lui Hasdeu ?

Convorbirile literare erau natural designate pentru aceasta.

Și atunci, într-o seară, dl. Negruzzi vine cu un articol al d-lui Cihac intitulat : *Cîteva cercetări etimologice.*

*

Am spus că articolele de filologie nu se citeau la „Junimea", se considerau prea indigeste, mai ales cînd veneau de la Burlă sau de la un alt membru al „Junimei".

Un articol însă de dl. Cihac, care avea o reputație europeană, era cu totul altceva, mai ales cînd el era îndreptat în contra deducțiilor filologice ale d-lui Hasdeu, dușmanul neîmpăcat al „Junimei".

Întîi i-am ascultat cetirea cu deferența datorită penei unui om cu autoritate, pe urmă însă articolul a început a ne interesa prin el însuși, și dacă dl. Cihac ar fi pus pe lîngă fond și mai multă sare, el ar fi stîrnit chiar entuziasmul „Junimei".

Dar filolog pînă în vîrful unghiilor, dl. Cihac se mărginea într-un stil simplu, cu foarte puține

răutăți și foarte cuviincios, să critice descoperirile d-lui Hasdeu în incursiunile sale în limba dacică, și erorile d-lui Hasdeu ni s-au părut, nouă cel puțin, așa de vădite, încît ele au atras aprobarea foarte caldă a întregei societăți.

*

Lucru fiind încă și acuma interesant, voi insista puțin.

Mai întîi, de la început dl. Hasdeu punea ca temelie a cercetărilor sale niște premise care puteau să-l rătăcească cu ușurință.

Limba dacică este absolut necunoscută ; afară de cîteva nume proprii, care nu se știe dacă și ele sunt dacice, încolo nu a rămas nimic ca limbă de la acest popor.

Cu ajutorul științei limbilor indo-europeene nu poți descoperi o limbă din aceeași stirpă, care a dispărut cu desăvîrșire. Prin urmare e greu, avînd un cuvînt în limba sanscrită și în celelalte limbi europeene să poți reconstitui cam cum acel cuvînt ar fi trebuit să fie în limba dacică.

E o metodă absolut îndrăzneață și riscată pe care nici un savant n-a îndrăznit s-o întrebuințeze.

De aceea și dl. Hasdeu n-a prea recurs la dînsa, măcar că-și arăta pe ici pe colo predilecția d-sale.

D-sa a adoptat o altă metodă tot așa de riscată.

Dl. Hasdeu începe a pune trei criterii *solide, pentru recunoașterea vorbelor dacice în limba română* și anume : orice cuvînt este dacic dacă îndeplinește următoarele trei condiții fundamentale :

1). Cînd cuvîntul nu este latin.

2). Cînd nu s-a putut împrumuta de la nimeni dintre vecini.

3). Cînd n-a existat nici într-o limbă de ale diverselor popoare cîte au cutreierat succesivaminte România în veacul de mijloc.

Vă puteți închipui la ce rezultate puțin serioase se poate ajunge cu oarecare fantazie. Căci această metodă presupune o profundă și amănunțită cunoștință, nu numai de limbi care se pot studia și cunoaște, dar de limbi care au dispărut sau care s-au transformat, astfel încît este cu neputință a lua rămășițele lor drept o bază solidă de cercetări filologice.

În adevăr, una din condiții se putea îndeplini, este pentru un savant foarte posibil, ca să constate că un cuvînt oarecare din limba românească nu are origină latină.

E foarte cu greu, dar mai la urmă e posibil de stabilit dacă un cuvînt din limba română a fost sau nu a fost împrumutat de la vecinii care ne înconjoară.

Zic că e foarte greu, fiindcă nu avem numai vecini de aceeași limbă, ci slavi cu o mulțime de dialecte care s-au modificat în cursul veacurilor, apoi unguri, germani, apoi turci, apoi tătari etc., etc.

Ca aceasta a doua condiție să poată fi îndeplinită, trebuie ca un filolog să cunoască în perfecție limbile vecinilor noștri în cursul veacurilor, lucru la care nici dl. Hasdeu nu era în situație ca să răspundă.

Dar fie, să admit că și acest lucru se poate.

Mă întreb însă cum e cu putință cuiva ca să fie în stare a corespunde la a treia condiție fundamentală, adică să cunoască limba diverselor popoare care au cutreierat Europa în veacul de mijloc, popoare de toate originile și de toate rasele, începînd cu slavi, cu germani, cu rasele fino-tar-

tare, reprezentate prin mai multe popoare etc., etc. ?

Şi nefiind nimeni în stare de a cunoaşte limba vorbită într-un moment dat a acelor popoare, fiindcă pentru unele au rămas urme puţine, pentru altele de loc, atunci mă întreb cum îi era cu putinţă d-lui Hasdeu ca să îndeplinească această condiţie ?

Şi atunci premisele pe care singur le stabilea nefiindu-i posibil de a le îndeplini, rezultatul cercetărilor nu putea să fie de loc descoperirea limbei dacice, căci, mai repet, o limbă nu se descoperă prin deducţii ci prin găsirea urmelor ei, ceea ce nu era cazul.

Dl. Cihac o ia încetişor în polemica d-sale cu dl. Hasdeu.

„Dl. Hasdeu descoperă şi mustră în operile sale în care se ocupă cu predilecţie de etimologie, cu un ton cam hotărîtor, greşelile făcute, după d-nealui, de unii şi alţi păcătoşi muritori".

Apoi începe.

Cum am spus, dl. Hasdeu în cercetările sale descoperise o mulţime de cuvinte dacice precum : *stejar, paroari, ţarină, malai, struguri, ravac,* aceste cu privire la agricultură şi la viticultură.

Şi lucru curios. După regula care o stabilise d-sa, numai cînd n-ar fi găsit cuvîntul într-o limbă vecină, străină, ar mai fi fost îndreptăţit ca să-l facă curat dacic. Curiosul era însă că toate aceste cuvinte existau în limbile popoarelor care ne înconjură şi cu toate astea dl. Hasdeu le nesocotea şi, sărind cîteva mii de ani, le dă origină dacică.

Dl. Cihac începea prin a face reflexia următoare :

O origină curat dacică a vreunui cuvînt este încă pînă acuma cel puţin o problemă de dezlegat.

Apoi cu foarte mare modestie găsea că cuvîntul *stejer,* este acelaş cuvînt cu *stejar,* copacul, şi au o origină comună din vechea limbă slavonă.

Acelaş lucru cu cuvîntul *malai,* mei, porumb, un cuvînt pur slav.

*

O filologie nostimă a d-lui Hasdeu e a cuvîntului *ravac,* mustul care se scurge fără a fi călcat.

Acest cuvînt dă ocazie d-lui Hasdeu de dezvoltări savante şi complicate filologice. Îl găseşte, ce e drept, la sîrbi, dar susţine că sîrbii l-au luat de la români. Deci iată un cuvînt care nu se găseşte în nici o limbă modernă. Prin urmare, origina dacică a acestui cuvînt nu mai face nici o îndoială pentru dl. Hasdeu.

Dl. Cihac, cu o modestie în adevăr creştină, fără a căuta aşa de departe origina acestui cuvînt, găseşte că în turceşte există cuvîntul care însemnează miere lichidă, miere care curge.

Vă puteţi închipui ce haz am făcut noi de etimologiile savante ale d-lui Hasdeu, pe care d-l Cihac nici nu le dovedea că sunt de curată fantazie, de vreme ce cuvintele pe care le descoperea ca fiind dacice erau cuvinte sau slavice sau turceşti, sau lucru mai surprinzător, cuvinte de origină latină !

*

Concepţiile aprioristice totdeauna au jucat multe feste savanţilor. Şi una din ştiinţele în care fantazia poate să joace mare rol este filologia, îm-

preună cu toate acele care se ocupă de cercetări arheologice, numismatice și așa mai departe.

Cine nu știe că astăzi este o industrie întreagă acea a vaselor așa numite vechi, a monezilor milenare, a tezaurelor din timpul sciților ?

Sunt fabrici clandestine care se ocupă cu fabricarea de vase în stil vechi, cu imitații de monede și cu alte rămășițe arheologice.

Savanții, în dorul de a descoperi, cad orbește în cursa șarlatanilor și nu numai că se lasă a fi exploatați bănește, dar se fac chiar de rîs, discreditînd știința pe care o reprezintă.

Sunt unele păcălituri clasice, care au făcut epocă.

Acuma cîțiva ani Academiei din Berlin i se supusese o medalie de aur cu literile șterse, găsită la Neapole, iar descoperitorul dovedea cu un volum întreg, scris și publicat, că acea medalie datează din timpul tiranilor greci, care ocupase sudul Italiei mult înainte de înființarea Romei ; savantul fixa epoca și preciza chiar numele tiranului. Academia i-a făcut omagii pentru acestă descoperire, iar gazetele nemțești au ridicat în nouri profunditatea cercetărilor spiritului german, aruncînd cu această ocazie cîteva săgeți asupra spiritului superficial și ușor a savanților francezi.

De atunci nu ieșea o carte germană care să nu înceapă prin cuvintele : numismatica este o știință germană.

Ce se întîmplă ? Nu trecu doi ani sau trei de cînd Academia din Berlin consacrase descoperirea savantului cel cu medalia și se dovedi clar ca lumina zilei că acea medalie data de la ocupațiunea Italiei de Bonaparte, iar un numismat francez arătă încă un exemplar identic pe care se poate vedea foarte lisibil inscripția și data chiar.

Venise de astă dată rîndul savanților francezi ca să rîdă de păcălitură, iar Academia din Berlin n-a mai zis nici un cuvînt.

Asemenea păcălituri au devenit astăzi frecvente. Ele au fost utilizate cu mult haz pe scenă.

Labiche, mi se pare, în scena sa *La Leçon de grammaire* — nu-mi aduc aminte bine — a făcut să rîdă două generații cu următoarea temă nostimă :

O servitoare foarte neghibace strica farfuriile și altă veselă, mai în toate zilele. Ca să nu fie nevoită să plătească stricăciunile, se înțelesese cu feciorul și îngropau în fundul grădinei destul de adînc rămășițele și hîrburile.

Stăpînul era un savant arheolog, ocupat cu tot felul de descoperiri în această știință așa de pozitivă. Trece cîtva timp și un glumeț care-i exploata slăbiciunea, căci după oarecare date ce are, el crede că pe locul grădinei a trebuit să fie o parte din forul roman.

Savantul începe a face săpături și la un metru adîncime dă peste niște vase stricate și hîrburi.

Era să înebunească de bucurie. Desigur că dăduse peste poterie [1] romană.

Va să zică romanii aveau și ei farfurii de porțelană fină, mai fină decît poteria modernă cu care seamănă ca două picături de apă. Iată o descoperire care are să-l stabilească pentru totdeauna în lumea învățată ; nimeni pînă acuma nu dăduse peste specimene de poterie care să vorbească prin ea însăși ; fiecărui hîrb îi puse un nume latin, adăugîndu-și numele său propriu.

[1] Ceramică (fr.).

Ce se întîmplă : Servitoarea stricase şi oarecare vas foarte necesar în odaia de culcare şi îl ascunsese în pămînt. Aceasta era prea mult.

Savantul ştia pînă atunci că romanii nu se serveau de asemenea vas indispensabil la moderni. Ce să fie acel vas ? se întreba. La ce servea strămoşilor ? Ce nume să-i dea ? O idee genială îi trecu prin cap, el îl boteză cu numele de *lacrimator !*

*

În filologie care este o ştiinţă de deducţie pe temă de cuvinte iar nu de lucruri, este greu ca să prinzi pe un filolog în cazuri de asemenea flagrante delicte. Dar şi ea face multe suprinderi savanţilor. Aşa îţi vine în minte o deducţie filologică, te gîndeşti la dînsa şi cu cît te gîndeşti cu atît ea îţi pare mai sigură, este întocmai ca un cui, cu cît îl baţi cu atît intră mai tare în părete, lucru ia caracterul siguranţei absolute, nu te mai gîndeşti la nici o altă posibilitate etimologică, îl prezinţi publicului cu siguranţa cam provocătoare pentru ceilalţi bieţi filologi care n-au avut pătrunderea să găsească un lucru aşa de sigur.

Aşa s-a întîmplat d-lui Hasdeu, de exemplu cu cuvîntul *ravac.* D-sa îl găseşte la sîrbi, dar numai la sîrbi, nu şi în celelalte limbi slavice. Prin urmare, nefiind cuvîntul decît numai la români, trebuie să fie o moştenire de la daci.

Călăuzit de această idee, se repede imediat la dialectul albanez unde găseşte un cuvînt *rruvan,* viţă, apoi mai găseşte genealogia cuvîntului în tracicul *rav,* a geme. Apoi dl. Hasdeu zice, de vreme ce cuvîntul *rav* însemnează a geme, cel care geme

şi *plînge,* iar ideea de a plînge deşteaptă pe cealaltă de *a curge,* iar ideea de a curge naşte noţiunea de *umed.*

Iată deci cuvîntul românesc *ravac,* must care curge, derivînd în linie dreaptă de la daci.

Ei ? Cum să combaţi o asemenea etimologie ? Imposibil pe calea deducţiei etimologice în care există aşa de mult arbitrar şi fantazie.

Iată-l pe dl. Hasdeu inexpugnabil în deducţia cuvîntului *ravac,* cînd... dl. Cihac găseşte în limba turcească cuvîntul *ravac* aievea, cu semnificaţia aproape a cuvîntului nostru, şi *toată clădirea savantă a d-lui Hasdeu cade la pămînt cu dacismul ei cu tot.*

[. . . . . .]

*

Se înţelege că asemenea teorie nu se poate susţinea mult timp. Buna credinţă, ştiinţa cea mai elementară filologică, cunoştinţele cele mai simple istorice protestau, protesta chiar bunul simţ.

De altă parte, situaţia noastră politică ca stat şi ca naţionalitate îmbunătăţindu-se, teoria puristă romană nu mai avea o importanţă capitală.

Vin apoi filologii mari europeni, printre cei dintîi Ditz, care cu toţii recunosc fără nici o dificultate tulpina romană a limbei noastre, iar în gramaticile comparate a limbilor de origină latină, începem a figura în mod curent alăturea cu limbile neolatine.

*

O reacţiune trebuia să se facă şi s-a făcut.

„Junimea" în această chestie a servit de intermediar, luptînd pentru limba veche condamnată şi

admițînd toate neologismele necesare pentru viața unei limbi.

Și cu această ocazie istoricii noștri au început din nou cercetări asupra legendarului popor dacic care a locuit în aceste părți, iar cercetările erau inspirate de bunăvoința și de sinceritatea de a afla în adevăr în mod serios ce a fost acel popor și ce ne-a rămas de la dînsul măcar ca urme.

Aceasta este a doua fază a filosofiei istoriei noastre moderne.

Și atunci am asistat, cum am spus, la cercetări a istoriei dacilor nu din punct de vedere a cuceririi romanilor, ci din punct de vedere a vieței proprie a acelui popor și, mai cu seamă, în raport cu noi românii, urmașii teritoriali ai lor.

Am repudiat teoria puristă a neamestecului nostru atît cu dacii, cît și posterior cu popoarele năvălitoare, ne-am pus cu alte cuvinte pe adevăratul teren istoric și filologic, pe care n-ar fi trebuit să-l părăsim un singur moment.

În această lucrare doi oameni au contribuit mult. A contribuit dl. Cihac cu dicționarele sale filologice, unul stabilind cuvintele de origină latină din limbă, celălalt stabilind cuvintele străine din diferitele origini. A contribuit dl. Hasdeu, care atît prin cunoștințele sale istorice, cît și prin cele a limbelor slavice, a căutat a face partea elementului slav în limba noastră precum și a reconstitui, după tot felul de izvoare, existența și istoria dacilor, pe cît e cu putință.

*

Dacă s-ar fi oprit aici dl. Hasdeu, nimeni n-ar fi avut de obiectat nimic, ci din contră toată lumea i-ar fi fost recunoscătoare.

Dar a fost în natura d-lui Hasdeu, a acestui om de o inteligență extraordinară și de o cultură vastă, ca să nu se poată opri niciodată la timp în cercetările sale.

Dl. Hasdeu a fost un pasionat în cercetările sale științifice, un pasionat în toată puterea cuvîntului și, ca orice pasionat, un gelos, un exclusivist, care a voit ca știința, întreaga știință să fie a sa, numai a sa, și nimărui altuia chiar o mică părticică.

Acest temperament pasionat l-a făcut pe dl. Hasdeu cîteodată să greșească, să treacă peste scop și peste țintă și să se rătăcească în necunoscut, cîteodată în fantazie.

*

În adevăr, neputînd să stabilească mare lucru pe calea cercetărilor istorice despre urmele dacilor în viața poporului nostru, acest lucru l-a contrariat.

Dl. Hasdeu a trebuit să-și zică cu drept cuvînt : Nu se poate ca dacii să nu fi lăsat urme în viața poporului nostru, căci în timpul cucerirei a fost un popor dacii ; explicarea cu distrugerea lui completă e o fabulă, pe care nici copiii nu o mai cred astăzi. Ce urme a lăsat deci acel popor în noua formațiune latină a cuceritorilor lui ?

Zic că a putut să-și facă cu drept cuvînt această întrebare, dar iarăși era dator ca să-și mai puie o întrebare, fără preocupări *a priori*, și să-și zică : Vădit că a trebuit coloniștii să fie în contact cu dacii și să influențeze nu numai romanii asupra dacilor, lucru absolut necontestat, dovedit în zeci de ocazii de asemenea natură, dar și dacii să aibă o oarecare influență asupra romanilor ?

Dl. Hasdeu însă nu trebuia să piardă din vedere că influența dacilor nu a putut să fie mare, față

cu un popor superior ca cel latin, şi că acea influenţă este greu de găsit după 1800 de ani, în parcursul cărora au trecut zeci de popoare lăsînd urme mai proaspete, ştergînd prin urmare pe cele vechi, slabe [...].

Această întrebare nu şi-a pus-o dl. Hasdeu, ci a voit cu orice preţ pe calea filologică să găsească urme dacice.

Dl. Cihac se însărcinează ca să-i dovedească că se înşală, şi cu dl. Cihac filologi reputaţi europeni.

Discipolii şi admiratorii d-lui Hasdeu faţă cu descoperirile dacice pe care le făcuse şi de care nimeni nu îndrăznise să se ocupe în ţară, fiindcă ele treceau peste capetele filologilor noştri, făceau din această lipsă şi mai multe merite maistrului.

Dl. Tocilescu, nu-mi aduc aminte în ce gazetă, ne persifla scriind.

„De ce nu vă ocupaţi de studiile filologice ale d-lui Hasdeu ? Pentru că nu sunteţi nici măcar în stare. Numai savanţii Europei se ocupă de descoperirile d-sale, care fac onoare ţării".

E drept că filologii europeni s-au ocupat de descoperirile d-lui Hasdeu, dar nu tocmai în mod favorabil.

Nici un savant nu i-a aprobat metoda de cercetări, felul derivaţiilor şi descoperirilor sale etimologice.

Laude cîte voiţi pentru autor şi ingeniozitatea sa, mai cu seamă ingeniozitate, în colo cele mai exprese rezerve.

Iată cum cunoscutul filolog Hugo Schuchardt se exprimă :

„Dl. Hasdeu, zice dl. Schuchardt, îmbrăţişează un fel de cercetări cu un interes foarte deosebit, adică

deducerea cuvintelor române din *limba dacică*. Monumente dacice nefiindu-ne păstrate, trebuie firește să cercetăm alte limbi indo-germane. Unde putem alătura limba albaneză cu limba română, nu ne punem a urmări pe dl. Hasdeu, iar unde ne lipseşte cuvîntul albanez, pierdem *orişicare temei* şi dezlegarea e mai mult decît grea, ea este chiar periculoasă, ori cu cîtă agerime a minţei şi erudiţiei dl. Hasdeu se va înzestra".

Ilustrul savant german ocupîndu-se şi de *Istoria criticei a românilor*, această vastă lucrare a d-lui Hasdeu, îi amintea şi proverbul italian :

„Chi piú abraccia, meno stringe" [1].

Iară ilustrul slavist Miclosich, ocupîndu-se tot de dl. Hasdeu zice : „Socotim că a greşit şi alăturarea cuvintelor româneşti cu cuvinte înrudite primitive, dacă împrumutarea nu s-a făcut din limba relativă".

*

În adevăr, marea greşală a d-lui Hasdeu consista în faptul că se silea să deducă un cuvînt din limba română de-a dreptul din limba sanscrită sau persiană, iar cîteodată dintr-o limbă absolut necunoscută, cea traco-dacică.

Ce făcea dl. Hasdeu în cercetările sale etimologice ?

Lua cuvintele privitoare la păstorie la români, de exemplu lua cuvîntul *cioban* pe urmă *baci, stînă, brînză, urdă, traistă, dulău, ţurcă, ţol* etc., şi alte cuvinte precum *a ademeni*, şi le scotea că sunt cuvinte dacice, rămase în limba noastră de la poporul dacic, şi dovedea aşa-zisul dacism al aces-

[1] Cine îmbrăţişează mai mult strînge mai puţin (it.).

tor cuvinte, comparîndu-le cu cuvinte din limba persă, sanscrită, tracică.

Aşa cuvîntul *cioban*, dl. Hasdeu constata că nu-l găseşte în nici o limbă învecinată sîrbă, turcească etc. ; noi deci avem pe *cioban*, zicea autorul, ca rest strămoşesc de la daci şi de la epiroţi, dovadă aducea pe cuvîntul *şuban*, cuvînt persian *ciuban*.

Iată cuvîntul nostru *cioban* dovedit că l-am moştenit de la daci şi traci care erau fraţi cu perşii.

Cu mijlocul acesta dl. Hasdeu făcea ca vînătorii iscuşiţi dublă lovitură, căci întîi descoperea etimologia cuvîntului cioban şi al doilea descoperea şi o limbă necunoscută, traco-dacică.

Dl. Cihac, foarte modest, descoperea că cuvîntul *cioban* există în toate limbile învecinate, că există şi la sîrbi şi la turci şi la poloni, şi arată că cuvîntul există cu accepţiunea lui de păstor ; în special deşi cuvîntul este turcesc, însă arată că noi l-am introdus prin canalul slavilor din cea mai adîncă vechime.

De unde deducea dl. Hasdeu cuvîntul de *baci* ? Iar din limba tracico-persiană (persiană merge, dar tracică de unde !) şi dovadă că se trage cuvîntul din limba tracică, este că găsim un prototip arian *bhakta*, servitor devotat.

Apoi conchidea dl. Hasdeu zicînd că dovadă că etimologia d-sale e bună e că în ramura turanico-fineză şi în ramura turanico-tartarică cu care limba maghiară are multe elemente comune cuvîntul *baci* nu există cu nici un înţeles.

Noi înainte de a publica dl. Cihac critica sa eram foarte perplexi faţă cu aceste descoperiri. Ne întrebam : de unde poate şti dl. Hasdeu că în ramura turanico-fineză şi turanico-tartară nu există

acest cuvînt cu nici un înţeles ? Aceasta presupune că dl. Hasdeu sau cunoaşte perfect aceste două trunchiuri de limbi sau făcea o afirmaţie gratuită, fiind sigur mai de înainte că noi nu putem să-l controlăm.

Vine dl. Cihac şi cu duhul blîndeţei arată că cuvîntul de *baci* există şi în ramura turanico-fineză şi în ramura turanico-tartară, că la unguri cuvîntul *bacs* înseamnă cioban şi chiar întîiul cioban de la stînă, că el există şi la turci şi tătari şi la bulgari şi la sîrbi şi la ruteni şi la poloni. Ba mai adauge, cu foarte multă dreptate dl. Cihac, că cuvintele de *bade, bădiţă, bădică,* sunt strîns legate cu cuvîntul de *baci.*

Mai citez o etimologie de a d-lui Hasdeu.

Cuvîntul de *stînă* este un pur tracism, este zendicul *ctana* şi că numai sîrbii îl au cuvîntul probabil împrumutat de la noi.

Iar d. Cihac are aerul de a-i spune : Ce-ţi trudeşti capul cu etimologii fantaziste, cuvîntul de stînă derivă de la vechiul slav *stana* şi nu-l găseşti numai la sîrbi, îl găseşti şi la poloni, la unguri etc.

*

Acum cred că cetitorii înţeleg care era metoda după care dl. Hasdeu a făcut descoperirile sale etimologice.

Toate cuvintele, dar absolut toate cuvintele pe care d-sa le găseşte de origină dacă, în realitate le găsim la popoarele înconjurătoare. Fiindcă însă această aflare în limba popoarelor vecine îl încurca pe dl. Hasdeu, d-sa începea prin a afirma că acele cuvinte nu se găsesc la popoarele vecine.

De unde să le fi luat deci românii ? Evident că de la daci sau traci.

Cînd însă un cuvînt era prea cunoscut ca găsindu-se la un popor vecin, atunci dl. Hasdeu afirma că acel cuvînt numai la acel popor se află, de exemplu la sîrbi, iar nu şi la celelalte popoare slave, şi atunci conchidea că sîrbii l-au luat de la noi, iar noi de la daci şi traci.

Meritul d-lui Cihac a fost că ne-a arătat nouă, care nu cunoşteam limbile slave precum şi pe cea turcă sau maghiară, că toate, dar absolut toate cuvintele pretinse dacice sunt cuvinte împrumutate de noi de la turci, maghiari, poloni etc.

Nu era o chestie de deducţie filologică care chestie separă pe cei mai iluştri filologi, unii admiţînd o derivaţie alţii nu, aici era pur şi simplu vorba de cuvinte a căror etimologie nimeni n-o contesta, cuvinte luate de la vecinii noştri pe întregul mai fără nici o modificaţie.

Era prea mult.

Am făcut mare haz în critica d-lui Cihac, cînd acest savant dovedeşte că, după deducţiile etimologice ale d-lui Hasdeu, *capra devine cerb,* iar *oaia* se metamorfozează în *cal.*

V

UN STUDIU NUMISMATIC A D-LUI STURDZA

M-apropii de sfîrşitul acestor amintiri, căci pe la începutul anului 1875 am plecat la Paris ca bursier al statului, ca să urmez studiile de filologie a limbilor romanice, împreună cu Alex. Lambrior.

Trimiterea lui Lambrior şi a mea la Paris, de dl. Maiorescu, ministru de instrucţie, a constituit pe atunci, în urma polemicilor şi luptelor literare ce avusese loc între „Junimea" şi Bucureşti, un adevărat scandal de cel mai patentat favoritism!!!

Cum s-au schimbat timpurile de-atunci !

Iată un ministru de instrucţie, dl. Maiorescu, care acordă două burse la doi tineri, cari oricum tot dovedise oarecare aptitudini şi oarecare sîrguinţă. Lambrior şi cu mine aveam cel puţin un merit, eram băieţi muncitori şi sîrguitori şi dovedisem că preocupaţia noastră era îndreptată în spre studiu.

Prin urmare, cînd dl. Maiorescu ne acordă burse, nimeni nu putea să-l acuze serios că face act de favoritism.

Făceam în adevăr parte din „Junimea", dar aceasta era poate un argument în favoarea măsurei d-lui Maiorescu, de vreme ce numai prin mijlocul „Junimei" ministrul instrucţiei avusese ocazie a ne aprecia, greşit sau nu, este o altă chestie.

Şi dl. Maiorescu duce sentimentul de scrupul aşa de departe, încît nu crede ca să ne trimeată numai pe noi în străinătate, ci mai alege încă doi tineri din lagărul literar opus, pe d-nii Tocilescu şi G. Demetrie Teodorescu.

Şi cu toate aceste, cîtă vorbă şi scandal s-a făcut prin presa liberală de atunci cu privire la trimeterea noastră la Paris.

Noi, de la „Junimea" treceam de conservatori, indiferent de ideile noastre personale. Aşa eu eram conservator după eticheta literară, măcar că nu făcusem niciodată politică conservatoare şi nu aveam idei conservatoare. Din contră, direcţia în

care mă ocupasem mă făcea să mă depărtez de liberali, dar pentru a-i întrece în convingeri și a-i considera de multe ori ca pe niște reacționari.

Din contră, tot pentru aceleași motive de formă, școala literară din București trecea drept liberală și cu multă dreptate. Toți fruntașii cu care avuse „Junimea" polemici erau liberali sau aveau tendințe liberale.

Așa pentru a nu cita decît pe d-nii Ureche, Petru Grădișteanu, Pantazi Ghica, aceștia erau liberali ; Pantazi Ghica era colaborator mi se pare la ziarul *Românul*, iar dl. P. Grădișteanu se convertise la liberalism, în care idei a rămas pînă în ziua de astăzi.

Și cu toate aceste, trimeterea în același timp în străinătate a d-lor Tocilescu și Teodorescu nu a dezarmat opoziția de atunci, cum se știe de altmintrelea, că opozițiile nu dezarmează niciodată cînd au nevoie să nu dezarmeze.

Ceea ce e adevărat, e că pe la începutul anului 1875 am părăsit ședințele „Junimei", așa că amintirile mele nu merg mai departe ; este o soluție de continuitate pînă la 1879 cînd m-am reîntors.

*

Mi-aduc foarte bine aminte de ultima ședință a „Junimei", fiindcă ea a fost ocupată de studii care pe atunci mă atrăgeau.

În acea seară dl. Alex. Xenopol vine cu o mică dare de seamă, cu o recenziune cum se zicea pe atunci, asupra unui opuscul de dl. Dimitrie A. Sturdza, asupra medaliilor principatelor române, Moldova și Valahia.

Dl. Sturdza nu era un necunoscut pentru „Junimea". Cu altă ocazie am arătat cum că d-sa chiar cercase a deveni frecventatorul acestei societăți literare. A venit de cîteva ori la „Junimea", dar nu a putut să se obicinuiască cu tonul liber, cu obiceiurile cam destrăbălate ale unei societăți fără prezident, fără secretar, în care de multe ori se spuneau o mulțime de lucruri sărate și chiar pipărate cu ocazia discuțiilor, fără a cădea cu toate aceste conversația în pornografie.

Dar sunt urechi care se deprind cu greu la glume libere și mai cu seamă sunt caractere căror le repugnă apucăturile libere și d-l Sturdza a fost din tinerețe una din asemenea naturi.

Cu toate îndemnurile de a mai reveni, d-sa s-a mărginit a mai colabora din cînd în cînd și din depărtare la *Convorbiri literare*, a primit să facă chiar parte dintre conferențiarii prelegerilor populare ale „Junimei", dar în ruptul capului n-a mai pus piciorul la „Junimea".

*

În seara de care vorbesc, dl. Xenopol venea cu o mică dare de seamă, cum am spus, a cercetărilor numismatice a d-lui Sturdza, scrisă în nemțește și publicată la Viena.

Unul din caracudă întrebă :

— De ce dl. Sturdza și-a publicat studiul în nemțește și l-a tipărit la Viena ?

— Romane, răspunde dl. Pogor, dar nu înțelegi că studii de asemenea natură nu se pot publica în românește ? Cine se ocupă la noi de asemenea chestii și pe cine ele interesează ? Tu crezi că dacă Sturdza și-ar fi publicat broșura în românește aș fi cetit-o ?

În adevăr, nici astăzi numismatica nu e o știință răspîndită și dacă i s-a dat dezvoltare, tot d-lui Sturdza lucru se datorește, căci ca membru și secretar al Academiei, de ani și de ani lucrează încurajînd pe cei care s-au consacrat studiului numismaticei și adunînd o colecție la Academie demnă în adevăr de o asemenea instituție.

În opusculul citat, dl. Xenopol ne arăta că dl. Sturdza descoperise un domn nou al Moldovei, necunoscut în cronologia stabilită pînă atunci, un oarecare Bogdan, care a domnit înainte de Bogdan întemeietorul principatului Moldovei, cu care nu trebuie să se confunde, de asemenea nici cu Bogdan fiul lui Ștefan.

— Ei, și ce-mi pasă mie, a strigat dl. Pogor, dacă a mai fost un domn în Moldova, Bogdan ? Ce a făcut acel domn, ce urme a lăsat în istorie ? Descoperirea d-lui Sturdza departe de a avea vreun interes, o pot califica ca faptă rea, fiindcă ea contribuie ca să mai încarce degeaba mintea copiilor în școală.

De aici discuții.

ULTIMA ȘEDINȚĂ

E ultima ședință la care am participat înainte de a pleca în străinătate ; era prin ianuarie.

Totdeauna în această lună se regulau prelegerile populare care stereotip aveau o dată fixă, ele începeau prin fevruarie, aproape odată cu postul cel mare, continuau în toate duminicile postului și sfîrșeau în duminica Floriilor.

Mare discuție asupra subiectelor de prelegeri. Cum am spus și altă dată, discuția începea prin

a trata chestia dacă prelegerile trebuie să aibă toate o singură idee, dezvoltate din punct de vedere deosebit, sau trebuie să domineze variația de subiecte.

Se înțelege că într-o societate unde tradiția era respectată, unitatea subiectului ieșea triumfătoare, măcar că ideea contrară, adică a variației, cîștiga din ce în ce mai mulți partizani.

Nimic mai nostim decît ședințele în care se fixau subiectele prelegerilor populare.

Trebuie să spun că dl. Iacob Negruzzi ne înștiința cu o săptămînă înainte, așa ca să avem timpul fiecare ca să ne gîndim la vreun subiect.

Mulți se gîndeau serios și veneau cu subiecte extraordinare, care produceau rîsul societății, alții măcar că se gîndise la acest lucru, voiau să treacă drept improvizatori, și dacă îi întreba cineva ce părere au, răspundeau în mod neglijent că nici nu s-au ocupat de acest lucru, iar în mijlocul discuției deodată, ca loviți de inspirație, propuneau o serie de subiecte care miroseau de departe a fi fost preparate.

Printre aceștia era și dl. Alex. Xenopol.

Lambrior și cu mine ne sfătuisem ce subiect să se trateze la prelegerile populare, căci nu știam sigur dacă vom pleca la Paris înainte de Paști sau după, și căzusem de acord asupra unui subiect, dacă voiți banal, dar care denotă preocuparea direcției în care noi scrisesem în *Convorbiri literare.*

De aceea, îndată ce s-a deschis discuția asupra prelegerilor, Lambrior a propus ca subiect : *Diferitele înrîuriri asupra poporului român.*

— Care influențe, întreabă Pogor ? Influențele pe care poporul român le-a suferit de la așezarea lor în Dacia ?

— Nu, am replicat eu, dar să nu credeți că acest subiect n-ar fi extrem de interesant și de original. În adevăr, cît n-am da noi ca să putem face o serie de prelegeri asupra influenței dacilor, influența goților, influența mongolo-tatară, influența slavă etc. Dar acest lucru nu se poate.

— Cînd propun diferite înrîuriri, mă gîndesc la înrîuririle din timpurile istorice cunoscute, care au lăsat urme ce se pot dovedi, adaugă Lambrior. Prin urmare, prelegerile vor începe cu influența bizantină.

— Dar pe cea slavonă unde o lași ?

— Nu o las nicăierea, din contra o pun înaintea celei bizantine.

— Alte influențe care ? întreabă dl. Negruzzi.

— Influența fanariotă, spune Vârgolici.

— Ei, și pe urmă ?

— Pe urmă cea rusească și turcească.

— Dar unde lăsați influența austriacă, adaugă Eminescu ? Eu aș avea lucruri interesante de spus.

— Foarte bine, fie și influența austriacă.

Atunci dl. Negruzzi ia cuvîntul și zice :

— D-lor, ne cam rătăcim ; dacă e vorba să tratăm de influența rusească și turcească, atunci trebuie să vorbim și de cea polonă și de cea ungară și ne-ar trebui vreo douăzeci de duminici și mai cu seamă de vreo douăzeci de oratori, ceea ce e foarte greu de găsit, cum știți. Să ne mulțumim deci numai cu cîteva influențe. Așa Panu poate să ție o conferință de influența slavonă, o menținem în program ; Lambrior poate vorbi de influența fanariotă, Eminescu spune că are ceva de zis de influența austriacă. Cine are însă să vorbească de influența bizantină ?

— Eu, zise cu timiditate Verusi. Influența bizantină în pictură, în arhitectură și în genere în arte este foarte mare.

Verusi era pictor.

— Haide, să fie, zice din nou dl. Negruzzi. Dar observați că pînă acum sunt numai patru influențe pentru care s-a găsit patru oratori și știți d-lor că ne trebuie șapte prelegeri pentru cele șapte duminici din post ? Mai ia cineva vreo influență ? Pogor, ia și tu influența franceză, ce dracu ! Măcar atîta lucru fă...

— Bine, iau eu atunci influența franceză, răspunse Pogor.

— Dar și cu influența franceză nu s-a făcut decît cinci prelegeri, observă Tasu.

— Bine Tasule, îi zice dl. Negruzzi, dar nu știi că Maiorescu a inventat o prelegere : *Privire teoretică*, cu care se începe seria ? Nu știi, de asemenea, că tot el a mai inventat o prelegere la urmă ca *Concluziune ?* Iată deci că s-a complectat numărul celor șapte prelegeri. Eu, adaugă dl. Negruzzi, mă sacrific și iau prelegerea din urmă : *Concluziune*. Cine ține *Privirea teoretică ?*

De obicinuit dl. Maiorescu ținea totdeauna acea prelegere și cînd lipsea o ținea alt membru vechi și autorizat precum dl. Pogor sau Petru Carp.

Dar în anul acela „Junimea" se redusese ca oratori în mod simțitor ; dl. Maiorescu era ministru, ceilalți membri mai însemnați erau deputați sau înglodați pînă în gît cu politica. Lambrior și cu mine plecam în străinătate, căci ceea ce am prevăzut s-a și întîmplat, nici Lambrior n-a ținut prelegerea despre influența fanariotă, nici eu despre cea slavonă. În ultimul moment am fost înlocuiți prin Burlă și Vârgolici.

Deocamdată era întrebarea : cine să ție *Privirea teoretică ?*

Dl. Alex. Xenopol, omul care se oferea la toate sarcinile, zise :

— Dacă credeți, aș putea ține eu *Privirea teoretică.*

Era o mare onoare pentru un băiet tînăr, dar în lipsă de altceva, „Junimea" a fost nevoită ca să admită.

Iată cum s-a regulat prelegerile populare pentru anul al 11-lea de la înființarea lor.

Peste o săptămînă am plecat la Paris.

Plecînd la Paris, la început am ținut corespondență cu mai mulți membri de la „Junimea", dar încetul cu încetul corespondența s-a rărit.

De altmintrelea la Paris cu felul meu de a cerceta și a mă iniția în diferite curente, am început încetul cu încetul a mă îndepărta de ideile care formau atmosfera „Junimei" și la care, cu toate revoltele mele, mă adaptasem puțin cîte puțin.

Două sau trei luni după plecarea mea a intrat Conta la „Junimea" și a început a publica întîia sa scriere *Teoria fatalismului.*

Pe Conta l-am văzut la „Junimea" în 1879 cînd m-am întors în țară, însă în tot timpul cît am fost în țară ne vedeam destul de des.

Și e curios să spun cum și-a făcut el cei întîi pași în studiile filosofice.

Pe Conta îl cunoșteam din liceu, fusesem un an sau doi coleg cu dînsul în clasele inferioare, el era cu mult mai mare decît mine. Mi-aduc bine aminte, era un băiet lung, subțire, palid la față, care urma foarte neregulat cursul ; aveam puține relații cu dînsul, el fiind extern, eu intern.

Într-o zi Conta dispare ; se înțelege că nu ne-am interesat de dispariția lui, fiindcă chiar cînd frecventa clasa o frecventa neregulat, cum am zis.

Eram deja prin clasa a șaptea, cînd Conta, băiet deja mare, revine la liceu într-o clasă inferioară bineînțeles. Ce făcuse în acel timp ? Nu știu. Se spunea că plecase cu o trupă în provincie, înamorîndu-se de o figurantă, și că a jucat și oarecare roluri chiar într-o dramă de ale lui Shakespeare. Aceste lucruri nu le știu de la dînsul, fiindcă deși ne-am împrietenit mai tîrziu, niciodată n-a deschis vorba în această chestie.

După ce face liceul pleacă în Belgia de face dreptul. Îl pierdusem din vedere din nou, cînd într-o zi, prin 1874 mi se pare, primesc două rînduri de la dînsul din Iași, rugîndu-mă să trec să-l văd că e bolnav. Stătea prin Sărărie, mă duc și-l găsesc bolnav, minat de febră, deja era atins de ftizia de care trebuia să moară.

— Ce faci ? îl întreb.

— Cum vezi am răcit, și aceasta mă ambetează de vreme ce mă pregătesc de concurs pentru o catedră de drept la Universitate.

În adevăr, peste cîteva luni a trecut un concurs strălucit și a căpătat catedra de drept civil.

*

De atunci am început a ne vedea des, venea regulat la mine de două, trei ori pe săptămînă și discutam tot felul de chestii.

Mult ne rîdea el, pe Lambrior și pe mine, de stilul nostru arhaic. Așa într-o zi, după ce cetise în *Convorbiri literare Înrîurirea slavonă,* un studiu de al meu, el îmi zise :

— Panule, ce manie aveți voi cu arhaismul : de ce cuvîntul *înrîurire* și nu *influență* ? Nu vedeți că sub pretext de a voi să scrieți românește inventați cuvinte, căci *înrîurire* este o invenție sau mai bine este traducerea cuvîntului *influență? Înrîurire* nu există în limba poporului.

De aici discuții. Lambrior pretindea că există cuvîntul, Conta că nu există.

*

Într-o zi Conta vine la mine și mă întreabă :

— Tu știi de un autor englez Spencer ?

— Știu, chiar am *Les premièrs principes,* a lui.

— Așa ; ia să mi le dai și mie și recomandăm un catalog, după care se pot face comanda cărților lui Spencer.

I-am dat un catalog. Doi ani după aceea el a început a publica studiile lui filosofice.

Această întîmplare o spun, ca să arăt cum Conta, absolut străin de toată mișcarea filosofică contimporană, mai cu seamă cea engleză, în momentul cînd mă întreba despre Spencer, viindu-i oarecare idee în cap, s-a pus pe lucru, s-a înconjurat de toți autorii care făceau autoritate în filosofie pe atunci și după doi ani a început a publica și el *Teoria fatalismului* apoi *Teoria ondulațiunii universale* etc.

*

De multe ori în acest timp îl îndemnasem ca să vină la „Junimea". Refuzase.

Conta era un om foarte curios, foarte bun și blînd, însă încăpățînat.

El împărțea oamenii în simpatici și antipatici, îi era indiferent gradul de cultură sau de inteligență. Cu un om simpatic era în stare să stea zile și nopți întregi, fie chiar un prost. Din contră, îndată ce cineva nu-i plăcea, îl vedeai că se scoală cu ostentație de la masa unde ședea și pleca.

De cîte ori nu mă certam cu dînsul din această pricină.

Așa îi ziceam :

— De ce ne-ai părăsit aseară ?

— Apoi eu nu pot sta cu toți proștii și idioții.

— Care era prostu ?

— Ce, nu știi ? răspundea, cutare care era la masa voastră.

— Ei și ? îi replicam, ce trebuie să stai numai cu genii la masă ?

— Eu nu sunt fățarnic ca tine, răspundea, nu pot să mă prefac și să zîmbesc la un om pe care nu-l pot suferi.

Conta nu iubea „Junimea", mai ales pe dl. Maiorescu și din această cauză a stat mult timp deoparte. [...]

Am fost foarte mirat cînd am auzit la Paris că Conta s-a dus la „Junimea", probabil fiindcă dl. Maiorescu stătea în București, și foarte rar după aceea s-au întîlnit unul cu altul la „Junimea".

Nu știu ce impresie a făcut la „Junimea" *Teoria fatalismului* a lui Conta, în tot cazul desigur că această scriere a fost o notă discordantă în sistemul credințelor filosofice ale „Junimei".

„Junimea" nu era materialistă.

Nu e locul ca să vorbesc de scrierile lui Conta.

O parte din concepțiile lui sînt originale, foarte hazardate, bazate pe ipoteze și nu destul de documentate, ele însă arată un spirit adînc și un gînditor de prima ordine, lucru foarte rar în țară.

Căci zic în treacăt, ceea ce lipsește în mișcarea noastră intelectuală de toate soiurile, sunt mai cu seamă gînditori. Eminescu a fost un gînditor în felul său, Lambrior de asemenea, Conta iar așa.

Aș mai putea cita încă cîțiva dar mulți nu.

Ceea ce caracterizează chiar mișcarea intelectuală actuală este lipsa de gînditori, avem chiar foarte puțini observatori.

De ce ? Lucrul se explică, însă explicația m-ar tîrî prea departe.

Cînd în 1879 am revenit din străinătate în țară, mă înstrăinasem foarte mult prin ideile și felul studiilor pe care le făcusem de „Junimea". Studiile pur literare precum și chiar cele istorice rămaseră pe rangul al doilea, chestiunile sociale, economice și financiare m-absorbise aproape complect, așa că revenind în Iași m-am informat în cea întîi zi despre „Junimea" și viața de la „Junimea".

M-am hotărît ca să mă duc la cea dintîi ședință și m-am și dus.

Dar întocmai ca un călător care se întoarce după un lung drum în locul său natal, întocmai așa am găsit o mulțime de lucruri schimbate precum și persoane necunoscute și figuri noi.

*

În cei patru-cinci ani se făcuse modificări adînci la „Junimea".

Mai întîi politica intrase destul de adînc nu numai la „Junimea", dar chiar între membrii fondatori ai acestei societăți și care pînă atunci nu suferise nici o dezbinare.

Avusese loc războiul cu turcii, tratatul de la Berlin, independența noastră recunoscută condițional dacă suprimăm impedimental la cetățenie din cauza confesiunei așa cum există în Constituția de la 1866.

Fusese la ordinea zilei marea chestiune a evreilor, această chestiune pasionase țara.

Pe această chestiune se separară chiar membrii vechi și statornici ai „Junimei". Așa dl. Carp luă poziție pentru evrei, dl. Maiorescu și Iacob Negruzzi se declarară categoric contra, restul „Junimei" se împărți și el în două. Această diviziune slăbi foarte mult „Junimea" literară.

Dl. Maiorescu se strămutase definitiv la București, dl. Carp fusese absent cîțiva ani din țară ca ministru al țării la Viena. Vechii junimiști începură a se împrăștia în toate părțile. Dl. Iacob Negruzzi era înfundat pînă în gît în politică, de asemenea și dl. Ganea.

Singur dl. Pogor rămăsese neclintit la postul său și nezdruncinat în ideile și apucăturile sale. „Junimea" aproape nu se ținea decît numai la dl. Pogor ; acolo am găsit figuri nouă. Așa, intrînd în seara întîi, mai nu am recunoscut „Junimea" ; am găsit pe Conta, Petre Missir, Volenti și o mulțime de alți tineri, și numai mai tîrziu a început a veni vechi junimiști, *rari nantes in gurgite vasto* [1]. Am găsit pe Creangă avînd o importanță pe care nu o avusese înainte. Cu cîțiva ani înainte era un modest colaborator stînd într-un colțișor la „Junimea" și tușind pe înfundate.

Acum se lăfăia într-un fotoliu și întreținea „Junimea" cu glumele, anecdotele și poveștile lui. Eminescu era același, cu zîmbetul lui amar, cu tăcerea lui semnificativă, și cu disprețul suveran pentru oameni și lucruri.

[1] Rari înotători pe abisul întins (lat.).

*

Dar nu era numai o schimbare de oameni, se făcuse o schimbare și de idei. Nu mai era la „Junimea" acea omogeneitate de gîndire și de simțire. „Junimea" nu mai reprezenta o doctrină, ea nu mai era o școală literară. Toate ideile, toate școlile erau reprezentate și își aveau partizani.

Conta era materialist, el ședea alături cu Eminescu metafizic, cu Vârgolici spiritualist etc.

Se făcuse amestec și în ceea ce privește ideile politice și sociologice. Conta combătuse pe dl. Carp în Cameră, iar dl. Carp îi răspunse prin culoare că discursul aceluia în chestia evreilor este o movilă de noroi aruncată în incinta Camerei.

Dl. Pogor rătăcea ca un spirit în suferință printre curentele care se ciocneau unele cu altele.

Eu veneam cu idei politice avansate, cu soluțiuni asupra chestiilor economice și sociale, care erau departe de ideile vechi ale „Junimei" ca cerul de pămînt.

Îmi schimbasem în mare parte și punctul de vedere de critică literară și artistică. Regulile imuabile ale criticei dominante la „Junimea" mi se păreau înguste și demodate.

În zadar am încercat cîteva săptămîni ca să mă apropiu din nou cu inima și cu sufletul de „Junimea", de vechea mea „Junime". Imposibil. Nu mai simțeam atracție pentru ședințele ei, care mi se păreau demodate și fără interes.

La fiecare pas aveam ciocniri de idei cu vechii membri, ei, bătrînii, persistînd în tradițiile școalei, eu aducînd alt contigent de idei și alt material de discuție. Nu după mult timp am început a face și politică, politică liberală în lipsă de ceva mai bun.

Începuse a fi la ordinea zilei, e drept mai mult în aer, modificarea celor patru colegii electorale, eu m-am pronunțat imediat pentru sufragiul universal sau cel puțin pentru colegiu unic.

„Junimea" respingea cu indignare aceste soluții, opoziția pe atunci nici nu a voit să primească măcar ideea revizuirei Constituției, și asupra acestei chestii junimiștii se împărțiră în două : o parte merseră cu vechiul partid conservator, printre care d-nii Pogor, Theodor Rosetti și alții, altă parte în frunte cu d-nii Maiorescu și Iacob Negruzzi recunoscură de legală revizuirea Constituției, primiră să între în Parlament pentru a combate modificarea colegiilor.

*

Mai cu seamă ideile mele politice răcea relațiile între mine și „Junimea" și un incident în sine neînsemnat mă făcu ca să încetez de a mai frecventa întrunirile „Junimei".

Într-o seară se citi de Eminescu faimoasa satiră din care o parte nu era decît un pamflet contra liberalilor și în special contra lui Costache Rosetti.

Se înțelege că am gustat cu toții partea eroică privitoare la Mircea cel Bătrîn și clasicul dialog a lui Mircea cu sultanul. Cînd însă Eminescu a început a ceti ignominiile de pamflet politic în contra liberalilor, cînd am auzit rostindu-se cuvinte ca „hidoasa pocitură" etc., m-am sculat indignat și am strigat :

— Aceasta nu mai e satiră, este o murdărie.

„Junimea" conservatoare luă apărarea lui Eminescu, iar eu în căldura indignărei le-am spus multe adevăruri.

ACADEMIA
BIBLIOTECA
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Între altele, mi-aduc aminte că am zis :

— După teoria d-voastră estetică, nu numai politica dar chiar patriotismul nu este un sentiment care să producă emoţii estetice. Această teorie aţi susţinut-o cît timp poeţi liberali vă înjurau pe d-voastră conservatori. Cînd astăzi vine un poet conservator şi înjură în mod grosier pe liberali, atunci găsiţi că politica e un material admirabil poetic, şi înjuria un izvor de emoţii estetice.

Atunci dl. Ganea, care era cel mai nervos de la „Junimea" cînd era vorba de politică, se sculă şi cu un ton cam violent îmi răspunde :

— Se înţelege că nu poţi vorbi altmintrelea de vreme ce faci politică liberală.

În zadar bietul Pogor se repezi la dl. Ganea şi-l apostrofă zicîndu-i ca să se astîmpere şi să nu introducă vrajba între membrii „Junimei". Eu am înţeles că pentru viitor, făcînd politică militantă contrară ideilor „Junimei", nu mai pot frecventa şedinţele ei.

Din acea seară n-am mai călcat la „Junimea".

*

Şi ca epilog a acestui incident, să mă ierte dl. Nicu Ganea dacă voi încheia cu următoarele :

Nu ştiu în ce împrejurări s-a întîmplat lucru, ştiu atît că fermecătorul de oameni Ioan Brătianu, mai tîrziu l-a convertit şi pe dl. Ganea la liberalism. D-sa a părăsit pe vechii tovarăşi intrînd în partidul liberal, unde a rămas statornic şi devotat şi pînă acuma.

De la incidentul care l-am avut atunci, noi nu ne-am mai vorbit, nici nu ne-am salutat chiar, pînă acuma vreo cinci ani cînd m-am ales din nou deputat la Iaşi în Camera liberală.

Dl. Ganea era prefect.

După reuşita în alegeri m-am dus la clubul liberal ca să mulţumesc pentru onoarea ce mi se făcuse. Atunci dl. Nicu Ganea se îndreptă cu faţa surîzîndă, care îi luminează aşa de frumos figura, şi cu mîna întinsă şi-mi zise :

— Adică Panule, de ce nu ne vorbim noi de 21 de ani ?

— Sigur nici eu nu ştiu, îi răspunsei rîzînd.

Ne-am îmbrăţişat, şi am rămas sau mai bine am continuat a fi prieteni ca şi în timpul cînd amîndoi eram la „Junimea".

FINE

INDICE DE NUME*

A

Akerman (d-na), **I** : 260.
Albert, regele Poloniei, **I** : 85.
Alecsandri, V., **I** : XVII, XX, XXI, XXX, 29, 30, 31, 42, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 204, 273, 274, 275, 280, 308, 313, 314, 320, 322, 323, 324, 329, 343, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 385, 394, 403, 404, 406, 407, 408, 409, 411, 412, 420, 423, 424, 425, 426, 435 ; **II** : 23, 32, 36, 38, 55, 56, 60, 64, 99, 104, 106, 107, 109, 120, 130, 131, 145, 147, 150, 151, 166, 190, 191, 197, 198, 290, 291, 309, 328, 330, 335, 366.
Alexandrescu, Gr., **I** : 29, 49, 275, 308, 343.
Alexandru cel Bun, **I** : 50, 95, 96, 97, 98, 100, 101, 170 ; **II** : 132, 133, 144, 293, 303, 310.
Amianus Marcelinus **II** : 47, 48, 49, 50, 51.
Anacreon, **I** : 261.
Arbore, Zamfir C., **I** : IX.
Aricescu, C., **I** : 22, 28, 297, 412 ; **II** : 45.
Arion, C. C., **I** : XII.
Ariosto, **I** : 31, 44, 86, 130, 265, 266, 267 ; **II** : 104.
Aristofan, **I** : 165, 166.
Aristot, **I** : 39 ; **II** : 359.
Aron, Florian, **I** : 120.
Asachi, Gh., **I** : 28.
Aslan, E. T., **I** : 36.
Atanasiu, I. C., **I** : IX.
Atila, **II** : 47, 49.

* Indicele a fost alcătuit de Rodica Rotaru.

Aurelian, P. S., I : 401.
Axelrod, P., I : IX.

B

Babeș, V., I : 127.
Bacalbașa, C., I : XLI.
Bach, J. S., II : 211, 213.
Balassan, I., I : 306.
Bariț, G., I : 127.
Baronzi, G., I : 28, 411.
Bălcescu, N., I : 21, 436 ; II : 10, 11, 50, 51.
Bărnuțiu, S., I : VI, XXXI, 18, 19, 20, 21, 27, 192, 337, 411, 416, 439 ; II : 134, 190.
Beaulieu, Paul le Roy, II : 217.
Beethoven, L., II : 210, 211, 213.
Beldiceanu, N., I : 79, 90, 109, 196, 204, 251, 256 ; II : 109, 110, 172.
Beldiman, N., I : 355, 385.
Benfey, II : 343.
Bengescu-Dabija, G., I : 219, 220, 226, 263, 431 ; II : 118, 119, 150.
Bismarck, II : 123.
Blaremberg, N., I : 404.
Bobeică, C., I : 224 ; II : 75, 76, 77, 78, 81, 114, 115.
Boccaccio, I : 199.
Bodnărescu, Samson. I : XXI, XXVI, XXXV, 30, 31, 32, 33, 34, 47, 48, 49, 64, 66, 67, 69, 70, 71, 72, 73, 76, 80, 91, 92, 99, 109, 128, 151, 152, 218, 243, 248, 249, 251, 252, 253, 255, 259, 262, 270, 271, 287, 319, 320, 329, 338, 339, 341, 365, 411, 412, 417, 419, 431, 435 ; II : 33, 34, 35, 37, 39, 41, 104, 118, 141, 190, 191, 197, 198, 220, 232, 240, 247, 249, 250, 251, 254, 255, 257, 258, 259, 260, 261, 272, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 288, 289, 292, 322, 323.
Bogdan, I., I : 103.
Boileau, I : 37, 164, 235, 236 ; II : 33, 104.
Bolintineanu, D., I : 22, 29, 31, 275, 308, 343, 345, 354, 365, 371, 372, 377, 385, 401, 412, 416, 423 ; II : 45, 56, 60, 150, 151, 190, 192.
Bolliac, C., I : 28, 47, 49, 55, 126, 336.
Bopp, Fr., I : 25 ; II : 343, 367.
Bossuet, J. B. I : 76.
Brătianu, Dimitrie, I : 116, 297.

Brătianu, Ioan, I : XI, XXXIII, XL, XLI, 111, 177, 287 ; II : 75, 78, 114, 122, 123, 402.
Brociner, I., I : 319.
Buckle, H. Th., I : 25, 137 ; II : 143, 201.
Buicliu, Gr., I : 128, 129, 151, 153, 156, 270, 287, 295 ; II : 36, 38, 42, 81, 121.
Burghelea, I : 304.
Burlă, V., I : 77, 109, 139, 152, 154, 156, 187, 192, 193, 194, 210, 263, 278, 279, 414, 431, 436, 437 ; II : 141, 177, 188, 201, 203, 204, 220, 221, 250, 340, 344, 345, 346, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 363, 364, 365, 369, 370, 371, 393.
Bulwer, Lytton, I : 32, 33.
Buznea, M., I : XXXI, 22.
Byron, I : 261 ; II : 167, 283.

C

Cantacuzino, G. Gr., I : XII, XLIV, XLV ; II : 119.
Cantacuzino, I., I : 117.
Cantemir, D., I : 10, 129.
Capșa, S., I : 319.
Caragiale, I. L. ; I : XVII ; II : 24, 118, 149, 150.
Caragiani, I., I : XVIII, XXX, 11, 109, 128, 162, 163, 164, 165, 166, 197, 236, 238, 262, 263, 339 ; II : 88, 100, 101, 102, 166, 257.
Cariagdi, Dinu, I : 116.
Carlyle, Th., I : 25.
Carol I, I : 116, 297.
Carol Quintul, I : 87.
Carp, Petre P., I : XII, XIII, XVIII, XXX, XXXII, XXXIX, XLV, 11, 15, 17, 18, 25, 36, 39, 40, 41, 45, 61, 64, 67, 109, 145, 157, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 181, 182, 225, 229, 239, 263, 268, 269, 270, 273, 285, 286, 287, 293, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 327, 328, 330, 331, 339, 340, 341, 364, 404, 405, 410, 437 ; II : 28, 36, 55, 103, 105, 115, 121, 122, 133, 152, 261, 327, 393, 399, 400.
Catargi, Lascăr, I : XII, XXXV, XXXVII, XLII, XLIV, 119, 150, 173, 180, 220, 286, 289, 291, 437 ; II : 75.
Călinescu, G., I : XIX, XXV, XXVII.

Cerchez (colonel), **I** : 216, 219, 287.
Cernescu, **I** : VI, XXXV, 57, 59, 61, 63, 64, 66, 109, 128, 251 ; **II** : 198.
Chateaubriand, Fr., **I** : 76 ; **II** : 239, 240.
Chénier, A., **I** : 64, 77, 164 ; **II** : 162.
Chițu, Gh., **II** : 77, 78, 351.
Christos, **I** : 19 ; **II** : 235, 359.
Cibrario, **I** : 104 ; **II** : 12.
Cihac, I., **II** : 201, 343, 370, 371, 374, 375, 379, 380, 382, 384, 385, 386.
Cipariu, T., **I** : 23, 191, 192, 193, 207, 336, 337, 411, 416, 439 ; **II** : 134, 190, 342.
Ciupercescu, **I** : 81, 221, 232, 287.
Claudius, **I** : 413.
Clerq, **I** : 12.
Climescu, C., **II** : 165.
Cobălcescu, Eufrosina, **I** : 234.
Codrescu, Th., **II** : 10, 44.
Comines, Filip de, **II** : 45, 49.
Comte, Auguste, **I** : 25, 76, 137, 259, 260, 363 ; **II** : 108, 153, 233, 236.
Conachi, C., **I** : 196, 204, 211, 212, 355 ; **II** : 69, 70, 171, 172.
Conta, Vasile, **I** : IX, XXXI, 25, 181, 205, 206, 254, 287 ; **II** : 55, 78, 79, 80, 82, 131, 147, 313, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400.
Constantin, N., **II** : 23.
Coppéé, Fr., **I** : 261.
Corjescu (frații), **I** : 18.
Cornea, M., **I** : 18, 224, 316, 317, 329, 373.
Corneille, **I** : 31, 130, 331.
Costin, Miron, **II** : 10, 45, 48, 49.
Coșbuc, G., **II** : 149.
Creangă, I., **I** : XVII, XXVIII, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 184, 185, 186, 263, 273, 276, 287 ; **II** : 88, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 124, 125, 249, 314, 399.
Crețeanu, G., **I** : 319 ; **II** : 23.
Crețescu, Al., **I** : 116.
Cugler-Poni, M., **I** : 47, 48, 49, 77, 174, 315, 319, 329, 412, 431 ; **II** : 69, 166.
Culianu, N., **I** : 81, 89, 90, 109, 153, 201, 217, 263, 287, 319, 335, 357 ; **II** : 41, 249, 250, 282, 283, 284.

Curtius, **II** : 343, 357, 358, 359, 360.
Cuza, Alexandru Ioan, **I** : VI, XXXIII, 14, 16, 178, 286, 360 ; **II** : 137, 165.
Cyprien, R., **II** : 12.

D

Daniil, Dimitrie, **I** : 25, 33, 141.
Dante, **I** : 31, 130, 265, 411.
Danielopol, Gh., **II** : 23.
Darmesteter, A., **I** : 183.
Darwin, Ch., **I** : 25, 137 ; II : 26.
Densușeanu, A., **I** : 411.
Densusianu, Ov., **I** : 185.
Descartes, **II** : 49.
Diderot, **I** : 32.
Diefenbach, **II** : 343.
Diez, Fr., **I** : 25, 27.
Dumitrescu-Iași, C., **I** : XXXIX, 122.
Dionisie (Eclesiarhul), **II** : 10.
Ditz, **I** : 367, 379.
Dosoftei, **I** : 79.
Drapper, J., **I** : 137 ; **II** : 143.
Drouineau, **I** : 32, 33.
Duca (colonel), **I** : 16.
Dumas, Al. (tatăl) **I** : 385.
Du Cange, Ch. **I** : 104 ; **II** : 12.
Dürer, Albrecht, **II** : 163, 206.

E

Economu, Ciru, **II** : 23, 140.
Eichhoff, **II** : 343.
Eliade-Rădulescu, I., **I** : 102, 192, 211, 212 ; **II** : 8, 104.
Enăchescu, **I** : 292.
Eminescu, M., **I** : XVII, XVIII, XIX, XXI, XXII, XXIII, XXV, XXVI, XXVII, XXVIII, XXX, XXXIX, 30, 46, 48, 49, 64, 66, 67, 70, 71, 72, 76, 79, 80, 82, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 107, 109, 151, 152, 157, 158, 169, 170, 171, 172, 181, 184, 185, 186, 228, 231, 232, 242, 270, 271, 287, 320, 322, 323, 329, 365, 372, 373, 375, 376, 377, 378, 379, 385, 411, 414, 417, 418, 420, 421, 423, 425, 426, 431, 435 ; **II** : 23, 32, 33, 34, 35, 38, 39, 41, 55, 56, 60, 61, 64, 90, 91, 92, 93, 132, 133, 136, 137, 144, 145, 147, 148, 151, 155, 166, 190, 191, 197, 198, 220, 232, 245,

250, 259, 260, 276, 289, 290, 291, 292, 293, 295, 299, 300, 302, 303, 304, 306, 307, 308, 309, 310, 313, 314, 315, 316, 318, 319, 320, 322, 327, 335, 392, 398, 399, 400, 401.
Epictet, I : 19.
Euripide, I : 31.
Exarcu, C., II : 32.

F

Fătu (dr.), I : 292.
Fichte, J. G., I : 91.
Filimon, N., I : 22.
Filipescu, N., I : XII, XIII, XLIV, XLV.
Florescu (general), I : 116, 117.
Froissart, J., II : 49.
Frunzescu, I : 398, 399.

G

Gane, N., I : XXII, 18, 60, 65, 72, 73, 81, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 111, 136, 151, 152, 174, 175, 204, 220, 239, 251, 252, 263, 270, 287, 289, 295, 319, 320, 340, 341, 421, 435 ; II : 37, 38, 227, 229, 261, 278, 279, 328, 399, 402, 403.
Garivay, II : 45.
Geibel, I : 329.
Gheorghiu, Al., I : VII, 18, 27, 110, 111, 124, 152.
Gheorghiu, N., I : 112, 113, 114.
Gheorghiu, Xenofon, I : 112.
Gherea, Dobrogeanu, C., I : X, XLI, XLIV.
Ghica, Dim., I : 116.
Ghica, Ion, II : 131.
Ghica Pantazi, I : 126 ; II : 19, 23, 25, 28, 30, 31, 32, 33, 40, 45, 59, 163, 190, 191, 196, 198, 326, 388.
Goethe, W., I : 14, 31, 92, 315, 329, 411, 412 ; II : 141, 151.
Golescu, Iordache, I : 196, 197, 199, 200, 202, 206.
Golescu (ministerul), I : 116.
Grandea, Gr., I : 371, 401.
Grădișteanu, Petre, I : 126, 182 ; II : 19, 23, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 40, 156, 161, 163, 164, 191, 326, 388.
Gregoriade, Bonachi, I : 319.
Grigoriu, Petru, I : 380, 381, 382, 383, 384, 386 ; II : 166.
Guizot, Fr., I : 25 ; II : 143, 221.
Gustea, Dimitrie, I : 116.

H

Hallam, II : 12.
Halevy, L., II : 246, 262, 282.
Hasdeu, B. P., I : VI, XXX, XXXI, XXXII, XXXVI, XXXVII, XLVIII, 21, 30, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 52, 53, 54, 55, 57, 102, 103, 108, 124, 125, 126, 175, 177, 182, 194, 200, 206, 213, 279, 324, 326, 337, 370, 403, 404, 406, 408, 409, 410, 412, 415, 418, 421, 422, 424, 425, 426, 427, 429, 430, 432, 433, 438 ; II : 8, 9, 10, 17, 18, 20, 21, 23, 25, 28, 40, 41, 42, 45, 46, 152, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 177, 185, 188, 190, 198, 199, 202, 203, 204, 245, 330, 333, 334, 335, 336, 337, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 378, 379, 380, 381, 382, 384, 385, 386.
Hegel, Fr., I : 91.
Heine, H., I : 30, 315, 329, 412, 416.
Herodot, II : 341.
Holban, A. D., I : XXXV, 18, 26, 75, 127, 220, 289, 392 ; II : 226.
Holbein, H. II : 206.
Homer, I : 86, 87, 163, 274, 345 ; II : 104, 210, 282.
Horațiu, I : 411.
Hugo, V., I : 77, 315, 321, 382, 383 ; II : 148, 151.
Humboldt, K. W., II : 152.

I

Ianov, I., I : 18, 30, 90, 358, 359.
Ibrăileanu G., I : X, XLVI.
Ionescu, N., I : XXXIV, 65, 234, 292.
Ionescu, Take, I : XVI, XLIII.
Iorga, N., I : XLI, XLV.

J

Jogale, J., II : 357.
Joinville, II : 45.

K

Kant, I., I : 64, 91 ; II : 49.
Kogălniceanu, M. I : XI, XLII, 116, 324 ; II : 75.
Krug, I : 24.

L

Labiche, E., **II** : 115.
La Fontaine, **I** : 39, 40.
Lamartine, Alphonse de, **I** : XXI, 66, 77, 82, 83, 106, 164, 261, 315, 425, 426 ; **II** : 167, 168, 283.
Lambrior, Al., **I** : VI. VII, IX, XX, XXII, XXX, XXXI, XXXV, XXXVII, 13, 25, 56, 57, 59, 61, 65, 77, 78, 98, 105, 107, 109, 111, 114, 119, 122, 134, 135, 139, 140, 142, 143, 144, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 161, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 192, 195, 196, 197, 201, 202, 203, 204, 206, 207, 208, 210, 211, 212, 218, 221, 247, 254, 259, 263, 270, 272, 273, 282, 284, 287, 319, 340 ; **II** : 7, 38, 51, 55, 80, 86, 89, 124, 125, 126, 127, 128, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 137, 144, 146, 155, 171, 172, 179, 186, 193, 199, 200, 202, 210, 211, 220, 221, 224, 228, 231, 238, 240, 257, 278, 350, 351, 386, 387, 391, 392, 393, 395, 396, 398.
Laurian, A. T., **I** : 23, 191, 192, 207, 337 ; **II** : 8, 50, 51, 343.
Laurian Dim. Aug., **I** : XXXVII, 126 ; **II** : 23, 25, 28, 40, 42, 43, 156, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 169, 170, 171, 173, 174, 175, 183, 185, 189.
Lateş, Th., **I** : XXXI, 18, 19, 21, 24, 297 ; **II** : 133.
Lecca, H., **II** : 149.
Leibniz, G. W., **II** : 49.
Lessing, G. E., **I** : 30, 39, 40, 315, 329 ; **II** : 104, 109.
Littré, E., **I** : 260 ; **II** : 233, 236, 367.
Livingstone, D., **I** : 140.
Lovinescu, E., **I** : VI, XVII, XVIII.
Lubbock, J., **I** : 141 ; **II** : 129.
Ludovic al XIV-lea, **II** : 19.
Lupaşcu, Al., **I** : 416.

M

Macaulay, Th., **I** : 25.
Macedonscki, Al., **II** : 61.
Maciejovsky, **II** : 12.
Maior, Petru, **I** : 337 ; **II** : 10, 51.
Maiorescu, Ioan, **I** : 339.
Maiorescu, Titus, **I** : V, VII, VIII, XIV, XVII, XVIII, XXII, XXXI, XXXII, XXXIV, XXXV, XXXVI, XXXVII, XXXVIII, XXXIX, XLI, XLII, XLV, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 17, 18, 21, 24, 27, 28, 29, 30, 31, 34, 36, 39, 43, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 54, 55, 56, 59, 60, 61, 62, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 81, 82, 83, 91, 92, 93, 94, 100, 105, 106, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 115, 116, 117, 118, 119, 121, 123, 124, 125, 126, 127, 134, 136, 137, 138, 139, 148, 150, 151, 152, 153, 154, 157, 167, 172, 173, 174, 176, 178, 179, 180, 182, 183, 187, 188, 192, 193, 194, 195, 204, 206, 213, 218, 219, 220, 222, 223, 225, 228, 229, 230, 232, 233, 234, 239, 242, 247, 248, 252, 253, 254, 263, 268, 289, 292, 293, 297, 304, 305, 307, 309, 314, 318, 319, 337, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 348, 349, 351, 352, 353, 354, 355, 361, 364, 366, 367, 369, 373, 374, 375, 391, 392, 393, 401, 402, 410, 411, 412, 414, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 421, 427, 428, 429, 430, 434, 435, 436, 437, 438, 439 ; **II** : 13, 19, 20, 21, 23, 24, 26, 27, 29, 30, 32, 34, 36, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 55, 59, 65, 66, 67, 82, 102, 103, 133, 134, 136, 137, 138, 142, 143, 146, 147, 155, 161, 163, 164, 169, 173, 177, 178, 180, 182, 183, 187, 190, 198, 201, 202, 213, 229, 230, 233, 245, 249, 250, 252, 255, 257, 259, 260, 261, 264, 265, 266, 278, 280, 281, 284, 285, 288, 289, 326, 327, 330, 333, 340, 345, 346, 348, 349, 350, 351, 363, 364, 369, 387, 393, 397, 399, 401.
Mandrea, N., **I** : XXXIII, 11.
Manolache, C., **I** : 173, 174 ; **II** : 122.
Manu, Gh., **II** : 117.
Margareta de Bourbon, **I** : 199.
Marghiloman, Al. **I** : 200.
Marian, **II** : 28.
Marin, A. **I** : 120.
Marţian, Pop, D., **I** : 55, 436, 437.

Matei Basarab, I : 22.
Maupassant, Guy de, I : 377 ; II : 310.
Mavrocordat, I : 36.
Maxim (Massim), I : 191, 192, 207 ; II : 134.
Măcărescu, II : 134.
Meilhac, H., II : 246, 262, 282.
Mendelssohn Bartholdy, II : 213.
Meyerbeer, II : 97.
Michăilescu, Șt., I : XXXVII ; II : 23, 174, 183, 185.
Michelet, J., II : 221.
Michelangelo, II : 206.
Mickiewicz, A., II : 12.
Micle, Șt., I : 148.
Micle, Veronica, I : 234, 372, 373, 375, 376, 377, 378, 380 ; II : 166.
Miclosich, II : 382.
Micu-Klein, Samuel, I : 190, 191 ; II : 10.
Mihai Viteazul, I : 99, 325 ; II : 10, 132.
Mille, Const., I : XXXIX, XLI.
Millo, Matei, I : 360 ; II : 121.
Mircea cel Bătrîn, I : 385 ; II : 132, 290, 318, 401.
Mirmilic (Melic), I : XXII, 64, 65, 66, 69, 81, 89, 95, 109, 201, 217, 263, 287, 319 ; II : 249, 283.
Misail (călugărul), I : 22.
Misail, G., I : 44, 297 ; II : 8, 10.
Missir, Petre, I : 287 ; II : 399.
Mîrzescu, Gh., I : XXXIV, XLIII, 36, 116, 117, 122, 123.
Molière, I : 31, 107, 130, 140, 199, 397 ; II : 162.
Moncada, M., II : 45.
Morțun, D., I : 335, 336.
Mozart, W. A., I : 86 ; II : 211, 212, 213.
Müller, Max, I : 25, 27 ; II : 367, 368.
Mumuleanu, B. P., I : 28.
Mureșanu, A., I : 28, 49, 411 ; II : 336.
Murillo, II : 172.
Musset, Alfred de, I : XXI, 261, 315, 375, 376, 382 ; II : 151, 162, 167, 168, 169, 170, 171, 172.

N

Nacu, I : 41, 42.
Napoleon I, I : 64, 323, 327.
Naum, A., XVIII, XXI, XXX, 64, 77, 90, 151, 153, 155, 162, 164, 165, 166, 197, 201, 217, 218, 226, 227, 232, 235, 236, 254, 263, 270, 276, 287, 330, 382 ; II : 141, 161, 162, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 226, 227, 233, 234, 249, 250, 266, 276.
Nădejde, I., I : XXXIX.
Neculce, I., II : 10.
Negri, C., I : 424.
Negruzzi, C., I : 204, 308, 313, 314, 324, 327, 329 ; II : 121.
Negruzzi, G., I : 17, 18.
Negruzzi, Iacob, I : V, VII, XVIII, XXI, XXIV, XXV, XXVI, XXXII, XXXIII, XXXIV, XXXV, XLVIII, 5, 6, 10, 11, 17, 18, 23, 25, 30, 34, 35, 36, 37, 38, 54, 60, 61, 64, 65, 66, 67, 68, 71, 73, 77, 78, 82, 88, 89, 90, 91, 94, 97, 100, 104, 106, 108, 110, 111, 112, 113, 114, 119, 124, 126, 134, 136, 137, 138, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 156, 157, 158, 159, 160, 162, 163, 173, 174, 175, 176, 178, 182, 197, 198, 199, 204, 207, 208, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 220, 227, 228, 229, 230, 231, 239, 241, 247, 248, 251, 254, 263, 269, 270, 273, 277, 279, 280, 284, 285, 286, 287, 289, 290, 291, 292, 293, 296, 297, 304, 306, 307, 309, 312, 314, 318, 319, 320, 327, 329, 330, 333, 335, 340, 374, 396, 399, 400, 402, 403, 410, 414, 415, 417, 418, 421, 427, 428, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 437 ; II : 8, 33, 34, 36, 37, 39, 41, 42, 43, 53, 55, 81, 82, 85, 86, 110, 111, 112, 119, 121, 138, 146, 161, 162, 164, 175, 176, 177, 180, 187, 188, 190, 192, 212, 218, 219, 220, 226, 228, 229, 231, 239, 245, 249, 250, 266, 278, 279, 287, 321, 325, 327, 329, 330, 353, 354, 391, 392, 393, 399, 401.
Negruzzi, Leon, I : XXXII, 11, 14, 17, 18, 30, 109, 220, 228, 327, 328.
Negruzzi (frații), I : 109, 289 ; II : 261.
Niculeanu, N., I : XXXI, 128, 325, 326 ; II : 166.

O

Odobescu, Al. I., I : 55, 280, 324, 436.
Offenbach, II : 246.
Olangro, Morales, II : 45.

Ollănescu, Ascanio, D., **II**: 23.
Onciul, D., **I**: 103.
Orășanu, N. T., **I**: 28.
Orescu, Al., **I**: 120.
Ovidiu, **I**: 235.
Oxenstiern, A., **I**: 105, 196, 202.

P

Paicu, Pavel, **I**: 77, 81, 90, 109, 128, 129, 187, 197, 199; **II**: 84, 85, 225, 226, 230.
Papadopol-Calimach, Al., **I**: 116.
Papiu-Ilarian, **I**: 21, 337; **II**: 10.
Paris, Gaston, **I**: 183, 211.
Pascal, Aristide, **I**: 405.
Pascali, M., **II**: 313.
Pasdeloup, J., **II**: 211.
Pastia, Scarlat, **I**: 62.
Pașcanu, M., **I**: 36.
Pavlov, George, **I**: 17.
Păucescu, **I**: 80.
Pelimon, N., **I**: 28, 412.
Petrarca, Fr., **I**: 34, 65, 130, 131, 321; **II**: 70, 112.
Petrescu, Cezar, **I**: XIX.
Petrescu, D., **I**: 120.
Petrescu, Gh., **I**: 325, 326.
Petrino, D., **I**: 47, 48, 49, 128, 275, 411, 412, 414; **II**: 166.
Pictet, **II**: 367, 368.
Pogor, Vasile, **I**: VII, VIII, XXIII, XXVIII, XXXII, 5, 6, 11, 13, 17, 18, 24, 30, 36, 44. 60, 61, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 86, 89, 91, 93, 95, 96, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 119, 126, 128, 130, 134, 135, 136, 137, 138, 150, 151, 152, 153, 154, 157, 160, 162, 163, 165, 166, 172, 173, 174, 176, 182, 184, 187, 188. 193, 194, 195, 196, 197, 199, 201, 206, 209, 210, 212. 214, 215, 217, 218, 220, 221, 222, 225, 226, 228, 229, 230, 231, 232, 236, 239, 240, 241, 247, 248, 251, 254, 255, 257, 263. 269, 273, 276, 279, 280, 282, 284, 285, 286, 290, 291, 293, 295, 296, 297. 304, 305, 307, 309, 319, 320, 328, 335, 340, 341, 357, 374, 402, 414, 421, 431, 432, 433; **II**: 7, 26. 36, 37, 38, 48, 50, 54, 55, 81, 82, 85, 86, 89, 91, 102, 103, 107, 121, 138, 162, 163, 166, 172, 175, 176, 177, 180, 181, 187, 188, 199, 200, 202, 203, 204, 206, 210, 211, 212, 219, 220, 221, 223, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 233, 238, 239, 240, 249, 256, 257, 261, 277, 278, 287, 353, 354, 355, 360, 389, 390, 391, 393, 399, 400, 401, 402.
Pompilian (preot), **I**: 292.
Pompiliu, Miron, **I**: 30, 77, 81, 90, 128, 167, 207, 217, 251, 256, 273, 275, 276, 287, 319, 414, 415, 429, 433; **II**: 79, 80, 90, 91, 93, 141, 166, 172, 219, 220, 240, 359.
Poni, Petre, **I**: XXXI, XXXIII, 14.
Pop, Florantin, **I**: 128.
Popovici, I., **II**: 128.
Popovici, N., **I**: 416.
Porumbaru, Em., **II**: 139.
Prale, I., **I**: 411.
Priscus, **II**: 51.
Prodănescu, **II**: 197, 198, 323.
Pruncu, P., **I**: 30, 319.
Pumnul, Aron, **I**: 23, 193, 309, 337.
Puricescu, Gr., **II**: 139.

Q

Qudot, **II**: 12.
Quinet, E., **II** 221.
Quintescu, **I**: 187, 339.

R

Rabelais, Fr., **II**: 59.
Racine, J., **I**: 31, 107, 130, 331.
Racoviță, Gh., **I**: 81, 221.
Rafael, **II**: 52, 206, 208.
Rădulescu, T., **I**: 416.
Rembrandt, **II**: 266.
Renan, E, **I**: 77; **II**: 235.
Richer, **II**: 294.
Richard Inimă de Leu, **II**: 144.
Robescu, C. F., **I**: 401.
Roni, G., **I**: 154.
Roman, **I**: 127.
Rosetti, C. A., **I**: VIII, XXXVII, XXXVIII, XXXIX, XL, XLI, 50, 224, 336; **II**: 76, 122, 123, 133, 401.
Rosetti, Mircea, **I**: VIII, IX, XXXVII, XXXVIII.
Rosetti, Radu, **II**: 149, 150.
Rosetti, Th., **I**: XII, XXXII, XLII, 109, 145, 157, 173, 178, 179, 180, 181, 285, 286, 287, 293, 304, 308, 330; **II**: 21, 55, 115, 401.
Rosetti, Vintilă, **I**: XXXVII, XXXVIII.
Rössler, **I**: 58, 59.
Rothech, **II**: 49.
Rousseau, J. J., **I**: 32; **II**: 232.

Roznovanu, N., I : XXXIII, 16.
Russel (dr.), I : IX, XXXIX.

S

Sakya-Muni, I : 76 ; II : 233.
Sand, George, I : 376.
Sandu, Aldea, C., II : 323.
Săulescu, Gr., I : 411.
Scheletti, N., I : 77, 216, 219, 287, 314, 315, 329, 330, 332, 431 ; II : 166, 209.
Schiller, Fr., I : 31, 261, 315, 412 ; II : 151.
Schina, G., I : 120 ; II : 42.
Schopenhauer, A., I : 39, 75, 76, 91.
Schuchard, II : 369, 382.
Schumann, R., II : 211, 213.
Scînteie, V., I : 373, 375.
Scott, W., II : 144, 145.
Scribe, E., I : 116.
Sculi, Vasile, I : 221.
Scurtescu, N., I : 416.
Scurtu, I., II : 20, 300.
Shakespeare, W., I : 14, 31, 32, 156, 306, 327 ; II : 336, 395.
Sienkiewicz, H., II : 145.
Sihleanu, Al. II : 111, 112.
Sion, Gh., I : 28, 40, 42, 126, 364, 394, 411, 412, 416, 433 ; II : 10, 23, 25, 26, 28, 45, 152, 171, 190.
Slavici, I., I : XVIII, XXV, 91, 128, 167, 273, 275, 276, 431, 435, 437 ; II : 43, 90, 91, 93, 94, 99, 177.
Socrate, I : 19.
Sofocle, I : 31.
Sonne, II : 343.
Spencer, H., I : 25, 137, 267, 363, 108, 396.
Stanley, I : 140.
Stoianovici, Iacovachi, I : 400.
Straja, I : 128.
Strajan, I : 77 ; II : 166.
Strat, I., I : 116, 436, 437.
Sturdza, Gr., I : 8, 27, 148 ; II : 138.
Sturdza, Dimitrie, I : XII, XIII, XXXIII, XLIII, XLIV, XLV, 14, 15, 79, 225 ; II : 229, 230, 386, 388, 389, 390.

Ş

Şerbănescu, Th., I : 30, 47, 48, 49, 77, 159, 219, 319, 320, 329, 411, 412, 415 ; II : 69, 70, 71, 72, 73, 74, 150, 166.

Şincai, G., I : 21, 191, 337, 416 ; II : 10, 18, 50, 51, 190.
Ştefan cel Mare, I : 22, 23, 85, 87, 325 ; II : 132, 144, 145, 318, 390.
Ştefănescu, Gr., I : 401.

T

Tacu, D., I : VII, 21, 110, 299.
Tacu (fraţii), I : 18, 19, 297.
Taine, H., I : XXXV, 25, 26, 27 ; II : 206, 207.
Tasu, Vasile, I : VII, XX, XXII, XXXV, 57, 58, 59, 65, 77, 78, 79, 98, 105, 107, 109, 110, 114, 145, 152, 153, 184, 221, 263, 287, 290, 319, 340 ; II : 42, 51, 80, 87, 179, 219, 257, 393.
Tasso, Torquato, I : 32, 44, 86, 130, 265 ; II : 104.
Tăutu, Gh., I : 28, 47, 54, 411, 433.
Tell, Chr., I : 119, 120, 121, 122, 123, 192.
Teodorescu, G. D., I : XXXVII, 43, 127, 182, 206, 402 ; II : 8, 20, 40, 156, 267, 351, 387, 388.
Terenţiu, I : 31.
Tertulian, I : 359.
Theocrit, I : 164.
Thiers, I : 25.
Thierry, I : 25 ; II : 49.
Tiberghen, II : 187.
Tiţian, II : 206.
Tocilescu, Gr., I : VII, XXXVII, 43, 127, 182, 206, 402, 416 ; II : 8, 20, 40, 41, 42, 46, 156, 159, 161, 163, 164, 189, 267, 327, 351, 382, 387, 388.
Torouţiu, I. E., I : XIX, XXII, XXVI.
Traian, II : 157.

Ţ

Ţichindeal, I : 411, 416 ; II : 137, 190.

U

Uhland, I : 30, 315, 329, 332, 333, 412.
Ureche, Gh., I : 124.
Ureche, Gr., II : 10.
Ureche, V. A., I : 42, 44, 102, 126, 182 ; II : 8, 19, 23, 25, 27, 28, 32, 36, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 59, 65, 66, 67, 68, 156, 160, 161, 163, 164, 169, 190, 245, 286, 287, 326, 328, 388.

V

Van Dyck, **II** : 206.
Vasile Lupu **I** : 22, 339.
Văcărescu, I., **I** : 28, 42, 49.
Vârgolici, Șt., **I** : XXI, 30, 64, 65, 66, 77, 82, 89, 90, 91, 106, 109, 138, 151, 152, 154, 155, 156, 157, 162, 187, 201, 202, 208, 210, 254, 256, 261, 262, 270, 283, 284, 287, 330, 373, 374, 382, 390, 391, 431, 436, 437 ; **II** : 137, 138, 141, 162, 164, 165, 166, 170, 171, 175, 176, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 218, 220, 221, 227, 233, 234, 240, 250, 272, 284, 317, 322, 392, 393, 400.
Vega, Lope de, **I** : 31, 261 ; **II** : 218.
Venancourt, **I** : 378.
Ventura, Gr., **II** : 150.
Verdi, G., **II** : 97.
Verne, Jules, **I** : 261, 264, 265, 266, 267 ; **II** : 152, 154, 155.
Vernescu, Gh., **I** : 116.
Verussi, P., **I** : 154, 156, 157, 282 ; **II** : 79, 80, 81, 208, 209, 317, 393.
Vico, **II** : 49.
Vilany, **II** : 49.
Virgiliu, **II** : 43.
Vizanti, A., **I** : 390, 391, 392 ; **II** : 351.
Vladimirescu, Tudor, **I** : 416.
Vlahuță, Al., **II** : 149, 151.
Vlădescu (dr.), **I** : 416.
Volenti, **II** : 399.
Volney, **I** : 32 ; **II** : 232, 235.
Voltaire, **I** : 32, 86 ; **II** : 15, 47, 48, 49, 50, 104, 156, 232, 235.
Vulcan, Iosif, **I** : 127.

W

Wagner, R., **I** : 32, 33 ; **II** : 97, 211.
Weber, H., **II** : 343.
Wilehardouin, **II** : 45.

X

Xenopol, A. D. **I** : V, XVII, XIX, XX, XXIII, XXIV, XXV, XXXV, XXXVI, XXXIX, 25, 57, 58, 59, 60, 69, 70, 71, 80, 97, 104, 105, 106, 107, 109, 112, 114, 134, 135, 139, 142, 144, 151, 153, 154, 156, 157, 165, 181, 197, 202, 203, 204, 209, 254, 256, 259, 263, 270, 273, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 288, 436, 437 ; **II** : 15, 33, 41, 142, 143, 146, 147, 155, 177, 189, 190, 218, 226, 250, 262, 263, 316, 350, 388, 389, 390, 391, 394.

Z

Zamfirescu, M., **II** : 23, 40, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 245, 289, 326.
Zurita, **II** : 45.

CUPRINS

PARTEA I

I Întîia mea scriere la „Junimea“ 7
II Studiile mele critice 18
III Situația literară în București 19
IV Lupta dintre Iași și București. *Beția de cuvinte* 23
V Răspunsul d-lui Ureche, la *„Beția de cuvinte“* 43
VI Un lung intermezzo 51
VII Răspunsul d-lui Ureche 65
VIII Bustul poetului Șerbănescu 69
IX Zeflemeaua și spiritul la „Junimea“ . . . 74
X Revenire asupra antagonismului literar dintre Iași și București 136
XI Artele la „Junimea“ 201
XII O chestie pe ședință 216
XIII Creștinismul și arta 220
XIV Ideile religioase ale „Junimei“ 231
XV Iarăși chestie de artă 238

PARTEA A II-A

I Continuarea luptei între Iași și București . 243
II Muza de la Borta Rece 244
III A doua farsă a d-lui Hasdeu 325
IV Ultima luptă între d-l. Hasdeu și *Convorbiri literare* 339
V Un studiu numismatic al d-lui Sturza . . 386
Ultima ședință 390
Indice de nume 405

Lector : CORNELIU SIMIONESCU
Tehnoredactor : POMPILIU STATNEI

Aparut 1971. Hîrtie ziar de 50 g/m². Format 700×920/32. Coli ed. 18. Coli tipar 13,25. A nr. 1530/1971. C.Z. pentru bibliotecile mari şi mici 859—94.

Tiparul executat sub comanda nr. 10 425 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piaţa Scînteii nr. 1, Bucureşti — R.S.R.

L. 222/97/15